

D

11-D-106/5

Taaa 105/5

ALBÍN BRÁF

ŽIVOTA DÍLO

DÍL PÁTÝ

VÝBOR STATÍ Z POLITIKY
A SAMOSPRÁVY

VYDALI

PROF. DR. JOSEF GRUBER

PROF. DR. CYRIL HORÁČEK

ŽIVOTOPIS

NAPSAL PROF. DR. JOSEF GRUBER

NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O.

V PRAZE VII

1924

Předmluva vydavatelův.

Tímto pátým svazkem zakončujeme »Život a dílo« Bráfovo, jak bylo vydání jeho možno za dnešních poměrů trhu knihkupeckého. Přes původně vytčený rámec přibrali jsme, hledíce k přáním ve veřejnosti projeveným, i význačnější Bráfovy publikace z oboru politiky a samosprávy územní i zájmové — arci na úkor zevrubnějšího vylíčení životních běhů Bráfových, jež muselo pak býti odloženo k vhodné příležitosti budoucí.

Avšak ani s tímto rozšířením daný objem všech pěti svazků Bráfových spisů nedovolil pojmouti všechno, co by z celkového životního díla Bráfova bylo i po přísném soudu ještě nyní zasluhovalo uveřejnění. Nehledíc ani k větším spisům samostatně vyšlým, jichž vydání by samo bylo vyplnilo vždy celé svazky — uveďme jen Bráfovy »Studien über nordböhmsche Arbeiterverhältnisse«, ostatně dosud knihkupecky přístupné — bylo by se došlo ne k pěti, nýbrž k deseti a více svazkům stejně objemným, a na to při dnešní nákladnosti tisku nebylo v soukromém nákladu pomýšlení.

Nezbývalo tedy leč uskrovniti se a obmeziti se na věci jednak nejcenější a dnes ještě obsahově nejzajímavější, jednak pro Bráfa co do metody, co do látky a co do všestrannosti jeho vědeckého i praktického zájmu nejcharakterističtější. Nebylo snad svazku, v němž by nebyly s těžkými rozpaky bývaly z učiněného již výběru vynechávány stati, jejichž otištění by smluvený rozsah dílu bylo překročovalo. Poučí o tom nejlépe srovnání obsahu vydaných zde pěti svazků s úhrnným výpočtem Bráfových prací v připojeném životopise Bráfově. Přes tyto obtíže vydavatelé doufají, že volnosti výběru zvěčnělým jejich učitelem jim dané užili, pokud jen bylo možno, v jeho intencích.

Nevydány musely prozatím zůstatí Bráfovy vlastní úvodní články v národohospodářské části »Hlasu Národa«, politické jeho úvodníky v měsíčníku »Alétheii«, články v »Národní Politice«, v »Politik«, v »Týdnu« a j. listech českých i vídeňských, jeho politické řeči i odborné referáty na českém sněmu, v panské sněmovně, na schůzích voličských a pod. Výběr jich se připravuje, jejich vydání jakožto příspěvků k dějinám novějšího politického vývoje českého bude úkolem korporací vědeckých.

V Praze, dne 28. září 1923.

Prof. Dr. Jos. Gruber.

Prof. Dr. Cyril Horáček.

1054/27.5
Darem od prof. Jos. Grubera
v Č. inv.
inv. čís. 5400

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY V ÚP
STARÝ FOND 0006
Č. inv.:

I. Z oboru politiky. Listy politického kacíře.*)

I. Úvod.

Kritické úvahy, které pod společným názvem hořejším budou postupně na tomto místě uveřejněny, nejdou na vrub žádné z našich politických stran. Nebylo by tudíž také dovoleno připisovati je na vrub listu, který jim otevřel své sloupce. Jediný autor sám za ně odpovídá a zve-li se hned napřed sám kacířem, nečiní to ani proto, aby kritikům vyhnal z karet trumf, ani z marnivé snahy učiniti se zajímavějším, nýbrž prostě u vědomí, že jeho způsob nazírání na politickou práci opravdu se rozchází s tím, který dosud v českých kruzích politických převládá. Ale jest také jen potud, jen v příčině způsobu svého nazírání na provádění politických úkolův, kacířem — nikoliv v tom rozumu, že by se chtěl domáhati nějakých řízných změn v těch několika stěžejných zásadách, ve kterých se vlastně programy všech českých politických stran občanských shodují, rozcházejíce se pouze v motivacích (na př. historické či »přirozené« právo) neb v podrobnostech prováděcích (jazykový program!) anebo stupněm přesvědčení o dosahu aktuálnosti toho kterého cíle.

Tímto vymezením své kacířskosti chce autor zároveň z předu vyloučiti domněnku, že by toužil býti vřaděn mezi doktrináře, kteří spatřují základ reformy našich t. zv. starších stran v tom, aby tyto »zrevidovaly« své programy. Programy politických stran vyhovují plně svému účelu, když strany v nich jasně vyjádří své základní cíle, formulující v mezích jejich občas dle vhodných příležitostí a podnětů, kterak sobě představují provedení jednotlivých úkolů zákonodárných neb správních, jak doba káže neb politická možnost připouští. Programy obšírně sosnované v podobě mnohoarchových knih — zvonili se dokonce i pak ještě jen »rámcovými« — jsou již pro tuto svou doktrinářskou slabinu na výsost nepraktickými. Kladou přílišnou podrobností zbytečné pouto samostatnému nazírání svérázněji myslících příslušníků svých. Svou délkou ztrácejí uchvacující sílu pro hlavy

*) Následující stránky obsahují otisk souvislé řady článkův uveřejněných letos během srpna a září v »Hlasu Národa«. Autor vložil do tohoto otisku ještě tři jiné, dříve již v témže časopisu vytištěné. Jsou to články č. XII., XIII. a XV. Druhé vydání jest až na maličkosti nezměněným otiskem prvního. V Praze, v měsíci říjnu 1902. (Politická knihovna Hlasu Národa, I., Praha 1902.)

prostší. A co nejhoršího: samy si strojí osud tkaniva Penelopina. V živém, bujnopestrém toku proudí všecek život sociální; zítřek již na vrch vynese nové konkrétnosti, na které šablona včerejší se více nehodí. Bližší provádění vůdčích svých myšlenek musíme ustavičně přizpůsobovat dočasnému stavu poměrů. Činíme-li všecken možný detail předmětem programu, sami jsme příčinou, že během málo let náš program se musí státi praporem strakatě záplatovaným.

Jiná jest věc do podrobnosti sobě a lidem vymalovati, jak si v nějakém dnes ani přesně neurčitelném budoucnu představujeme uskutečnění jistého svého cíle — a jiná zůstati stále obrněnými potřebnou měrou vědění, znalosti fakt a rozhledu, abychom příhodnou chvíli mohli postihnouti a v ní ideji své dáti formuli vystihující dosah možností. Knihové programy nemají politické hodnoty, pouze akademickou.

Tedy o program nejde. Mohl by beztoho býti dělán jen pro určitou stranu; zde ale jde o způsob nazírání na politickou práci ve službě českých programů politických vůbec. A k úvahám politickým v tom směru zdá se nyní chvíle býti příhodnou. Není příhodnou jen proto, že se dvěře všech sněmoven našich už zavřely a nastaly obecné parlamentní prázdniny a že dokonce dojmy posledního sněmování nezůstavily u veřejnosti žádné obecně vzrušující stopy. Závažnější jest zajisté skutečnost, že v celé naší politické a politisující veřejnosti už po mnoho let nálada myslí nebyla tak střízlivá jako nyní. Mnozí toho želí, především ohnivější pohlaváři mladších stran, spatřující v té skutečnosti známku pokračující lhostejnosti neb omrzlosti, jejíž zdrojem jest zklamání. Snad to do jisté míry jest výkladem správným. Ale všechny takové výklady plnost pravdy nevyčerpávají.

Popříti nelze, že t. zv. politická působnost — čímž u nás až dosud se vyrozumívala výlučně působnost poslanecká — pro energické pracovní tužby i pro ctižádost nadaných lidí našeho mladšího pokolení namnoze pozbyla kouzla a vábivosti. Co však tím přímo ujde politickému životu, stonásob se nahrazuje jiným stránkám a směrům práce národní, pro něž a tím pro celý náš život by bylo osudno, kdyby se mělo t. zv. politické působení na úkor jiných, v pravdě stejně závažných přeceňovati.

Však ani to nevysvětluje přítomný stav úplně. Jest tu na snadě ještě vysvětlení jiné, které pro opravdovost politického života neznamena žádné minus, nýbrž spíše jistou stránku příznivou. Na jednotlivcích politicky činných, na nejvěrnějším mužstvu v táborech různých stran i na těch, kteří, stojíce třeba mimo strany, přece vnímavou a soudnou myslí ruch politiky stopují, bezděčně vykonává svůj tříbící vliv z k u š e n o s t. Tříbí se vlivem jejím jednotlivci, tříbí se strany. Ideály nemusí při tom blednout, jenom

měřítka se mění a změněná ustalují. Není u každého vliv zkušenosti stejný, jako není stejná inteligence, jež dovede z ní těžiti, ani odvaha k upřímnému vyvození všech důsledků z lepšího poznání plynoucích. Ostych nepokrytého přiznání není nikde těžším, než v životě stran.

Ale poznání, prohlédnutí zkušeností vyvolané přes to všude proráží a stává se zjevným v řeči skutků, i kde řeč slov se mu vyhýbá. A nikde to není nyní snad tak zjevno jako v té straně, která mezi českými má na ten čas ještě úkol vedoucí, totiž především s převážným počtem mandátů i převážnou odpovědností. Ba na mnohém z jejích předáků i prostým srovnáním projevů a působnosti jeho za dobu nemnoho více než desíti let dal by se provésti neklamný důkaz veliké proměny.

V mladších našich stranách zbarvení radikálního často se projevuje trapné zklamání, že ony tak těžce nabývají ve voličstvu půdy, ač nemálo ohnivě zvedají prapor státoprávní, pro který přece lid český vždy chodil do zápasu s nadšením. Leč i kdyby ty strany vládly sebe výraznějšími individualitami, což na ten čas není, ani na ně a tím méně na všechny politicky vzdělanější vrstvy národa nemohly zůstati bez vlivu osudy a zkušeností strany vedoucí od r. 1889. Že ona nedobyla státního práva, ani že nás nepřivedla cíli tomu blíže, že nezabezpečila rovnoprávnost v úřadování vnitřním, že ani tak zvaným autonomistickým ideám nezjedнала podstatnější platnosti, není její vinou. Staročechům by se v těch směrech nebylo snad vedlo lépe. Její vina, jež se na ní nyní mstí dost těžce, spočívá v tom, že ve snaze po dobytí vůdčího postavení v národě tyto ideály postavila do světla aktuálnosti větší, než prozíravější v řadách její sami opravdu mohli za správné pokládati.

Jest to tichý klam, domnívá-li se na př. česká strana agrární, že k poměrným jejím úspěchům volebním přispělo hlavně rozvinutí státoprávního programu. Pak by musili míti stejné úspěchy i rozhodné státoprávní strany neagrárnícké. A neměly. V samém tónu, jakým se dnes státoprávní požadavek od mluvčích stran radikálních hlásá, v samém způsobu, jakým ony o vyhlídkách a možnostech jeho provedení a cestách příslušných mluví, když se v tom směru na nich vysvětlení žádá, bezděčně probleskují nevyhleditelné stopy zkušeností čtyřicetiletých. Marno se jim bránit. Těmi akcenty, jimiž nynější vedoucí strana vybojovala svá vítězství z roku 1889 a 1891, už asi žádná si nevymůže stejně mocnou pozici v lidu českém.

Co se změnilo? Naše cíle? Nikde není pro to dokladů. Ale když o ně čtyřicet let bojujete různými prostředky a různými obraty taktiky, aniž se co podstatného z nich dosáhlo (ač národ kulturně i hmotně učinil značné pokroky), tu na vás musí nalehnouti neodvratná nutnost jistého kritického

přezkoumání příčin, tu na konec nemůžete se ubránit potřebě soudného uvažování, co že v povaze dosavadních snah bylo závadného a nedostatečného. Snad neseme každý kousek viny, a plodnější jest tázati se, kde vězí, nežli řevnivě odvažovati, kdo jí má více. A kdo dovede přes každodenní svár a štíření proniknouti hloub do nitra lidí, ten nemůže neviděti, že lidé o věcch, jež dosud pojímali především důvěřivým citem, chtějí už také trochu střízlivě rozumovat. Je v tom jisté úskalí pro strany, ale nikoliv pro politický život. Jistý přerod v politickém nazírání, v pojímání úkolů, způsobu práce a podmínek její se dostavuje, aniž si toho ještě všude lidé, zvyklí na vychozené koleje, jsou dost jasně vědomi.

Příspěti k tomu vyjasnění, k tomu uvědomění — i třeba troškou kacířství — stojí tedy za pokus.

II. Politické vzdělání.

Mezi příčinami našich politických neúspěchů nyní přechásto a s nemalým důrazem se uvádívá nedostatek politického vzdělání. A věru, že se nám úsudek toho druhu bezděky vnučuje, když se rozhovoříme o politických věcch s lidmi, kteří náležejí k třídám našim poměrně nejvzdělanějším, a znamenáme jejich maloukčný obzor, nevědomost v oboru nejvýznačnějších skutečností politické historie a nejvšeobecnějších základů veřejného práva, z čehož se již samy sebou vysvětlují ony žalostné úkazy, jež tak často pozorujeme: slepé, nesoudné poslušnoství několika axiomových hesel, nedůsledné přeskakování od strany ke straně, nevykvašenost postulátů, chvilkové záchvaty citového vzrušení a choutky k radikálnostem více v náteru než v jádře vnitřním.

Ale nejsou u nás všichni lidé, zejména ne hlavní dosavadní sloupové politického vzdělání, poslanci a novináři, stejného názoru o této věci. Jedni — a ti jsou v silné menšině — kladou důraz na vzdělání, druzí na nadšení. A jak by neměla velká většina býti pro nadšení, když je to nápoj, který se dá tak říkajíc beze všech útrat práce a námahy čepovat ve velkém! A tak je nadšení dosud namnoze oblíbenou formulí vlasteneckých všeobecných odpustků. V politice platí mnohým u nás dosud nadšený truhlář, který se nenaučil hoblovat, za něco vyššího, než nenadšený, který se hoblovati naučil. Ovšem, jen v politice! Jinak když jde o skutečné almary neb prádelníky do našich pokojů!

A přece se časem člověk nemohl ani podiviti úsměšku, s jakým se někdy u nás přijímaly náarážky na panující nedostatek politického vzdělání. Byloť v těch náarážkách příliš mnoho jednostrannosti a předpojatosti pro určité doktriny.

Úkol všeliké politiky spočívá na konec přece jen v uskutečňování určitých cílů pospolitých pomocí nových formulí právních. Nějaká idea, jejíž cílem není odíti se konečně v suchou formu paragrafu zákona neb nařízení, anebo jejíž odění v takovou formu je nemožné — je pro politiku čirou bublinou. Vemte jakoukoliv součást státoprávního, autonomistického, rovnoprávnostního programu zrovna tak, jako kterýkoliv požadavek reformy celní, agrární, živnostenské, školské atd. K čemu směřuje všecka vaše akce od první resoluce v nějakém voličském shromáždění, kongresu odbornickém neb sjezdu strany až po podání návrhu v sněmovně, než k tomu, aby idea vaše se vtělila ve všeobecně závazné pravidlo, t. j. právé p r á v n í p r a v í d l o. Co jsou všechny socialistické programy jiného, než vodící idey pro velmi obsáhlé proměny velikých oborů našeho práva veřejného i soukromého?

S tímto pozitivním úkolem — tvoření práva nového, jenž zahrnuje také péči o účelné zařazení orgánův prováděcích — spojuje se v obsahu politiky i dozor na správné provádění práva platného. I tak byla dost na snadě myšlenka, že vlastně k politice jedině povolání budou právníci, kdežto na př. p. šťastný se domnívá, že jich vůbec není k tomu potřebí. Jedno vyplývá z uvedené povahy politiky nepochybně: schopnost k politické činnosti předpokládá určitou míru znalosti práva platného (jak je mám reformovat nebo provádění kontrolovat, když je neznám?) a určitou dovednost v odívání daných cílů rouchem vhodných právních formulí. Nemá každý »studovaný« právník posléz dotčenou dovednost v míře stejné a parlamentní zkušenosti ukázaly všude, že i neprávníci pro jisté obory si ji někdy dovedou velkou měrou osvojit. Ale vynikající úkol odborně-právníký v oboru politiky přece jen zůstává samozřejmým. Jenom nesmíme přehlédnout něco. Právo není žádnou obsahuprázdnou formulí. Obsah mu právě diktují pospolité potřeby, cíle, důležitosti lidské. Těm ono zjednává ukojení. Ale právník jako takový není žádný patentovaný znalec všech těchto rozmanitých potřeb a cílův, musiloť by jinak jeho vzdělání býti největší měrou vševědným. Jeho úkol, jako právníka, jest tudíž především formální a čím tedy úkoly zákonodárství a správy veřejné jsou mnohstrannější, tím více předpokládají složitě, v jednotlivci nikdy potřebnou měrou nesloučené vědomosti a životní znalosti. A duch naší doby věru nebyl skoupý v rozšiřování úkolů zákonodárství a správy veřejné. Ve státech a říších velkých i malých, v centralisovaných i federalistických, v republikách, monarchiích opravdu konstitučních i tuho absolutistických — všude úkaz týž, všude se rostoucí měrou přenášejí na politické pospolitosti celé kusy úkolů, jež převládající názor nedávných ještě desítiletí výhradně přisuzoval samočinné svépomoci jednotlivců, přímo za hřích a ne-

mysl, za porušení přirozeného řádu společenského pokládaje, když veřejná moc si chtěla osobiti zasahování do nich.

To byl liberalismus, jenž neznal žádné agrární, žádné živnostenské, žádné obchodní, žádné dopravní, žádné sociální politiky, leda takové, která zjednávala platnost svobodě a samoodpovědnosti jednotlivců, svobodě nakládání půdou, svobodě živnosti, svobodnému obchodu, soukromopodnikatelské volnosti v oboru zakládání a správy železnic, bank, pojišťoven, svobodné smlouvě mezi zaměstnavatelem a dělníkem. On nepotřeboval »odborníků« v zákonodárství, k čemu pak? — jemu mohla stačit formální dovednost právnická. Stát, na podkladech jak možno demokratických založený, chraň pouze bezpečnost osobní a práva majetková, svobodnými smlouvami nabytá. K jinému není povolán.

V době, kde tento názor o státu v západní a střední Evropě ještě platil za heslo pokroku proti zpátečnictví a šosáctví, povstával a povstal u nás život politický. A kdo chce posuzovat názory v příčině vzdělanostní výzbroje politiků u nás dosud namnoze vládnoucích, nesmí této časové spojitosti zapomínati. Politické proudy a směry názorové nedají se vytrhnouti z časových souvislostí. Jen tak je pochopíme a jen pak spravedlivěji posoudíme. Tout comprendre c'est tout pardonner!

Vstupující r. 1848 ponejprv do politického života, byli naši politikové největší převahou radikálními liberály. Šlo jim o vybojování ústavy těm radikálním ideálům hovící. Když po r. 1860 vstoupili znova do akcí politickoparlamentních, nepřestali býti liberály, jen ústavní jejich ideál přešel do fáze v historickém smyslu státoprávní a boj za ten ideál je zcela zaujal, jiné úkoly zákonodárné proti němu měly váhu podřízenou. Nic tedy nebylo přirozenějšího, než že těžiště úkolu »politikova« spatřováno v otázkách ústavy se týkajících. Dělat politiku, znamenalo starati se, o ty otázky a to zase především v podobě parlamentních řečí. Národně českých osobností při vesle veřejné správy takměř nebylo, jiného působiště než parlamentní tribuny čeští politikové neměli. Tak povstává ideál politického člověka v prvních dobách politického života našeho jako ideál politika ústavního, ideál to především orátorský. Hlavní chloubou, hlavní pochvalou bylo pro poslance, že je dobrým řečníkem. Podle té kvality posuzovala se především způsobilost k parlamentu. Vědění velké ani nebylo vlastně nutno.

A tento názor o politice a politicích uchoval se pak dlouho, stav se takměř devisou naší publicistiky. Známe jest onen ve veřejnosti již citovaný, klasický výrok velmi známého českého publicisty, když se vytýkalo, že publicisté čeští nemívají dosti odborného vědění ve veřejném právu, národop

hospodářské politice atd. On na to odvětil: »Není toho třeba. My děláme politiku; přijde-li něco odborného, zavoláme odborníka.« I když nejširší měrou připustíme, že k »dělání politiky« nestačí sebe větší vědění, že potřebí jest ještě zcela osobitých vlastností a schopností v poznávání lidí, styků s nimi, vykonávání vlivu na ně a pod. — přece by za těch okolností byl politik naprosto výmínečný tvor boží. Potřeboval by ovládati jen něco nejnmutnějších základů ústavního práva a býti při tom obratnou čipernou hlavou; vědět mnoho odborně a k udržení potřebné míry vědění pracovat by jinak naprosto nepotřeboval. Za všech poměrů nadbytečně mohlo postačovat pro takový úkol formální vědění právnické. To, co se týkalo »odborníků«, nebylo již politikou.

Ještě dnes panuje u mnohých našich politiků a publicistů jistý odpor proti odbornictví, když se chce vtírat a vkládat do politiky. Nejposléze se projevil v příkrém odmítání t. zv. stran zájmových. Ještě dnes ten názor namnoze panuje — ačkoliv se poměry už valně změnily. Jako v mezinárodních smlouvách znenáhla nabyly nejrozhodnější převahy takové, jež se obírají záležitostmi národohospodářskými a jinými »odbornými«, tak i v zákonodárství státův a zemí ustoupily těmto posléz dotčeným problémy ústavní. Mezinárodní vztahy určovány jsou stále rozhodněji potřebami a snahami národohospodářskými, páni diplomaté se jimi musí zabývat jako vedoucími ideami. Co znamená za těch okolností býti politikem?

Uhři byli jistě a jsou dosud liberálové. Aspoň vedoucí strana. Slávě jejich politiků to nevadilo, že úkol vyrovnání rakousko-uherského od první chvíle pojali zároveň za otázku hospodářskopolitickou a jako takovou ji řešili. Rakouští politikové — příliš politikové starého ideálu — s té strany na ně nestačili. Následky pocíťujeme ještě pořád! V tom vězí kořeny úspěchův uherské politiky a to je pravý ráz známé výbornosti uherských politiků, že oni nebývají těmi politiky, kteří, když je něco odborného, musejí povolati odborníka. Odborná znalost národohospodářská atd. je jim integrující součástí politické kvalifikace.

III. A ještě politické vzdělání.

Orátorský ideál jenpolitika, který nemusí nic odborného umět, je neudržitelný. Přežil se. Fakticky nebyl vlastně oprávněn nikdy. Neboť skutečnosti, potřeby, zájmy byly mocnější než abstraktné poučky a vnucovaly pozitivní úkoly zákonodárství i správě veřejné, nic nedbajíce veta nauky.

Ty úkoly sice napořád nemálo se rozmnožují, nauka se dávno vzdala zásadního proti nim odporu, víc než kdy jindy spjaty a spoutány jsou všep

liké úkoly kultury hmotné i duchové s působností »politiků« jako nutné její součástí, bez nichž by politika všecka byla luskem bez zrnků. Přes to však udržuje se v publicistice i mezi kruhy mandátových držitelův a aspirantův schválně lišení »politiků« a »odborníků-nepolitiků«, neboť opačný názor ohrožuje državu i naděje mnohých, kteří právě v žádném směru nemohou poukazovati na nějakou výraznou odbornost.

Arci se dá poukázati, že byly i mezi vedoucími státníky, náčelníky kabinetů a t. p. osobnosti, jež neměly jiného průkazu způsobilosti, než znalost osob a vynikající schopnost jednati s lidmi i stranami, spojenou se všeobecnou rutinou a zkušeností správní — vše důležité vlastností, potřebné politiku řídicímu jako k jídlu sůl. Samy o sobě stačí však ony k jistému udržení věcí v běhu, k vyhlazování neb vyvolávání protiv, k udržování a porušování rovnováhy mezi stranami dle dočasné potřeby, ale nikoliv k silné, osvědčené iniciativě. Jednoduše proto, že osobnost taková nedovede s výim intelektem ani tvořivě postavit, tím méně pak řešiti nějaký problém. Přes to může řídicí státník v takových poměrech, dovede-li si aspoň výběrem osob pomocných zjednati vynikající opory, docíliti platnějších výsledků, než za poměrů kvalifikačních jinak stejných pouhý vůdčí politik strany; neboť ten nemá zpravidla výběr pomocných sil v moci (do něho se mu plichtí hra osudů volbových) a nemožnost osobního vůdčího zasahování v různých otázkách stává se pak dvojnásob citelnou.

Již proto, že z vylíčené povahy věci nutna jest opravdovému politikovi vzhledem k ohromnému oboru dnešního zákonodárství jak rozsáhlost, tak spolu i jistá hloubka vědění, vyplývá arci též pro politiky parlamentní jistá potřeba dělby práce. Jen nejvybranější duchové dovedou býti stejně na výši v oborech veřejného práva i zemědělské, průmyslové, celní, dopravní, sociální politiky atd. — a takoví jsou řídcí jako opravdoví polyhistori mezi učenci. Odtud tedy sama sebou se vnučuje potřeba dělby, nikdy ovšem tak, že by jedněm připadala odbornost a druhým »politika« v přežilém našem publicistickém smyslu. Tak, jako není možno žádné skutečně cenné vzdělání »všeobecné« tomu, kdo se nenaučil aspoň v jednom oboru povolání odborně pracovat, tak není ani všeobecné politické způsobilosti u někoho, kdož — dostatečný rozsah vzdělání v oborech zde potřebných předpokládajíc — aspoň v jednom z nich nedovede státi na výši skutečné odbornické výkonnosti. Tato odbornická vyspělost může býti třeba i nějaká speciální technická, jenom jí s druhé strany nesmí scházet určitá všeobecná orientovanost na poli veřejnoprávním a tolik všeobecných vědomostí vůbec, kolika jest potřebí k utvoření si samostatného přesvědčení o cílech a prostředcích všelikých akcí veřejného života. Kdo

jich nemá, může býti výborným člověkem pro nějaké ryze zájmové zastupitelstvo, neocenitelným členem nějaké ankety — ale nikdy politikem, ani když neúčtujeme se specifickými osobními kvalitami, které ovšem ke všemu ostatnímu u politika musí přistoupeni.

Rád bych nyní arci hned se ohradil proti domněnce, jakoby se onou výzbrojí vzdělání, již pokládám pro novověkého politika za nevyhnutelnou, vyzoumal nějaký přenesmírný knihový detail. Nikomu nenapadne posuzovati dobrého právníka, soudce neb advokáta, jen podle toho, umí-li všechny zákonníky nazpaměť a nosí-li všechny výklady jednotlivých paragrafů v hlavě. Nejdůležitější zůstává ona břitkost orientace, abychom věděli rychle a jistě, kde a z čeho si zjednat poučení pro tu kterou konkrétní otázku. Knihy mají tu hloupou vlastnost, že nejdou k člověku samy, když jich potřebuje; čekají, aby si je dovedl zavolat. Dovede-li nalézti pomůcky, patří k technice každé duševní práce, badatelské jak učitelské, soudcovské jako jiné úřednické, i také politické. Naučiti se tomu rychlému a bezpečnému nalézání může jen, kdo se příslušným oborem věcně a vážně zabýval. A příčina slepoty a nejistoty, s jakou si lidé ve veřejných postaveních vedou, když náhle potřebují si zjednati nějakých zdrojů poučení pro určitou otázku, spočívá ponejvíc v tom, že stojíce někdy u celých stohů pomůcek, takměř nosem o ně narážejíce, nevědí, kam mají ruku vztáhnout. A tak i samy knihovny při sněmovnách chované jsou pro malinký počet poslanců. Šli by tam, jen kdyby jim někdo, čeho potřebují, vždy vložil do ruky. Jaké v tom směru se objevují úkazy až neuvěřitelné, když jde na př. o nějaké pomůcky statistické politickým lidem při každém kroku potřebné! Při nynějších zařízeních statistiky a rozšiřování jejích publikací jsou zdroje původní takřka všude před nosem. Ale lidé neznají předně ani nápis, ani předmět obsahu těch několika málo příslušných sbírek, ani pohodlné, dle nich každoročně sestavované příruční knížky (prodávané za fatku v každém knihkupectví). A pak se ukrutně štítí těch několika hodin námahy, spojené s prohlídkou hlav a řad tabelových! Bylo by na př. zajímavo znát procento poslanců, kteří mají v držení malou, obecně známou, od dvaceti let každoročně vycházející příruční knihu statistickou, opravdu účelnou a každému laiku pochopitelnou, již v Rakousku péčí ústřední statistické komise vydává soukromý nakladatel. A přece jest člověk politicky činný jako bezruký, nemá-li aspoň takovou pomůcku vždy na stolku! Ale jaký vlastně div. Není snad nic výmluvnějšího nad faktum, že v Praze, kde klubovní schůze se nekonají ve sněmovní budově, žádný z poslaneckých klubů nemá ve své shromažďovací místnosti ani sbírku říšských a zemských zákonů! Klubovní důkladnost bývá podle toho! A kdyby známý optický zákon, dle něhož veli-

kost viděného předmětu se vzdáleností se zmenšuje, neplatil pomocí publicistiky a jiných prostředků osvěcování lidu v politice právě opačně, byla by se už dávno lépe prozřela ta poměrná chudoba duševní práce parlamentní.

Jeden pražský profesor říkává svým posluchačům: »Pánové, zákony ne- dělají sněmovny, nýbrž úředníci. To jest: oni dodávají hlavní duševní práci k tomu potřebnou. Chcete-li se přesvědčiti o poměrné účasti úředníků ministerských a poslanců na duševní práci díla zákonodárného, projděte jen několik ročníků stenografických protokolů rady říšské a jejich příloh, jež obsahují předlohy jednací. Není to štěstí, že průměrná intelektuální úroveň parlamentu stojí dost hluboce pod průměrnou intelektuální úrovní úřednického sboru kteréhokoliv ministeria; ale opak by byl holou katastrofou pro všecek zákonodárny pokrok.« Tím nebudiž účast inteligentních živlů parlamentu zlehčena, aniž — přese vše, co uvedeno — význam parlamentu vůbec popřen (není vyčerpán funkcí zákonodárnou). Celkem však k velkému štěstí pánů poslanců platí tady pro velké obecenstvo převrácený optický zákon nejdokonaleji.

Konec koncův — otázka politického vzdělání jest v první řadě otázkou zvýšení schopnosti k duševní práci parlamentní.

Když se to heslo o lepším politickém vzdělání už jednou dostalo do proudu, tu ovšem bylo také na snadě volání po »výchově« politického dorostu. Svola se tedy jistý sjezd mladých a mimo jiné měl se pro nadějně politické kadety zříditi »politický seminář«, jež by řídili vynikající poslanci a profesori politických věd. Když k jednomu z posléz řečených s tím plánem přišli, špatně pochodili. Pravit: »Seminář — soustavný návod k samostatné vědecké práci — je možným jen vzhledem k těm, kdož se naučili základům příslušné vědy. Pro právníka, který může se účastnit seminářů z veřejného práva, národního hospodářství, finančního práva atd., je nějaký zvláštní politický seminář v těchto oborech zbytečností. Pro toho, kdo se ještě nenaučil řečeným předmětům, je nemožností. Ten musí teprv do školy.« Ale ovšem — takových hlav, které si troufají »samostatně« pracovat v politice, aniž si zjednaly elementárních vědomostí v politických vědách, bývá právě v nadšeném, po politické působnosti nedočkavě toužícím dorostu mnoho. Ony pohrdají školometským studiem detailů, hledají jen »ducha« a svým způsobem rychle jej postihují bez lopotného klopýtání přes vědomostní detaily.

»Politický seminář« pro dorost jako pouhá škola debatérská neb řečnická je nevinnou hračkou. Nebudiž arci upřena všeliká cena skutečnému, opravdovému umění slova. Ale ono nebývá vždy průvodcem duševních kvalit, v jistém smyslu dovede být znamenitým řečníkem každý dráteník. A mno-

hým z nejslavnějších státníků a politiků řečnický dar scházel. Jak slabým v řečnických prostředcích býval na př. Clam-Martinič nebo Hohenwart! Platí dnes pro parlamentní řečnění obdoba slov písma: Litera zabíjí, ale duch oživuje! A rostoucí četnost i bubření objemu výkonů řečnických patří tou dobou k nepochybným znakům parlamentního úpadku.

A což konečně velké obecenstvo, na jehož politickém vzdělání přece také záleží? I na dále bude denním chlebem jeho politického vzdělání časopisectvo. Jeho hodnotě jest a bude vždy především úměrna hodnota voličských mass. Strany, spolky, kluby, školy mohou k tomu přispívat, aby bylo lepším oboje, i časopisy i publikum politické. Strany mimo jiné i tím, že by dobře redigovanými politickými kalendáři udržovaly v lidu správnou, souvislou vědomost o podstatě všech důležitých otázek v běhu parlamentních jednání se nalézajících a parlamentních jejich osudech. Sociální demokracie v Německu dovedla tento úkol znamenitě rozřešit. I mnohé strany jiné. Kdo si z nich vzal příklad u nás?

IV. Dedukční pohodlí.

V názoru obecného člověka nepřetřženého učeností platívají učení lidí — po česku se říkává také »vědátoři« — za význačné příklady abstraktného nazírání a myšlení, za druh podivných jednostranců, kteří nedbajíce dost svěžího zdroje konkrétních životních zkušeností, všecko jen z jistých utkvělých stránek pojímají, ustrojujíce sobě o všem, co jest neb býti má, poučky a vůdčí pravidla pouhým odvozováním (dedukcí) z pojmů, takovým jednostranným zpovszechňováním povstálých. Dle toho názoru se vlastně neučený člověk liší od učeného tím, že onen pořád jen opravdovou a nezavadnou zkušenost béře na potaz, jen o ni se ve svém myšlení a rozhodování opírá, z ní bezpečně vysuzuje (indukuje), kdežto tento péče a pozornosti patřičné jí za tím účelem ani nevěnuje, aby si pomocí její vybudoval všeobecná poznání, nýbrž jen zpovszechňuje (generalisuje) zkušenosti obmezené, všecko pak na to brdo natlouká, zjednáva je si úsudkův o konkrétních případech pouhým odvozováním ze svých tak jednostranně nabytých pojmů. Trošku vědecktějším názvoslovím by se to řeklo tak, že se učený od člověka prostého rozeznává přílišným sklonem k dedukci z jednostranných, na pečlivé indukci nezaložených generalisací.

A přece, budete-li po nějaký čas pozorovati prostého člověka ve způsobu jeho nazírání a úsudkův o zdraví a nemocech, v jeho rozumování o společenských zřízeních, v jeho celé životní filosofii, uvidíte, že správnou

karakteristikou jejich rozdílu by byl pravý opak. To, co posléz naznačeno, je rázovitou stránkou myšlení prostého člověka. Tuhou myslí lpí na určitéch všeobecných názorech, do nichž se více méně bezděky vžil účinkem vychování, mocných autoritativních dojmů a svého pravidelného okolí; z obmezeného kruhu nahodilých zkušeností, jež rychle generalisuje, kuje si domnělé pravdy všeobecné. Okolím vštípené i vlastní, povrchnou indukcí nabyté tyto povšechné názory dostávají povahu pravd axiomatických, samozřejmých, důkazu nepotřebujících.

Čím užší obzor a čím menší vzdělání jednotlivce, tím ostřejší barva těchto axiomů. Všecky případy nové na ně aplikuje, všecky úsudky o konkrétních zjevech z nich odvozuje. Jsou mu brejlemi, jimiž pohlíží na svět, direktivami jeho myšlení. Nenasyta dedukční! Skepse o svých myšlenkových východištích nemůže potřebovati, skepse, která je všemu vědeckému počínání počátkem moudrosti a základem pokroku.

Otřeste mu jeho ustálenými axiomy — a on je bez orientace v životě. Arci zřízení školské, živější styky s lidmi a vzdálenými kraji, četba a jiné prostředky zvolna od pokolení k pokolení vyhlazují primitivné, naivní utkvělosti pojmové, opravují, nahrazují jinými, lepšími — novým základem pro každodenní dedukční praxi. Ať takové osvícení nastane v kterémkoliv oboru životním, nezůstane sice beze všeho účinku na ostatní, ale přece v myslí prostého člověka potrvávají obzory osvětenější a pokročilejší vedle axiomových naivností, ba primitivností. Největší část lidí pohlížejících s pocitem více méně zřejmého pohrdání na úkazy víry náboženské, neučinila si nikdy obrazu o tom, jak ohromnou oblast v hlavách lidských — a to i nejvzdělanějších — zaujímá mimonáboženské »věření«, kde ty hlavy se domnívají, že stojí na podkladech ryze rozumových, a to pouze proto, že v určitých pojmech vyrostše, nepocítily dosud potřeby je zkoumati.

Nezazleme obecnému člověku jeho dedukční sklon. Tenť jest jen nejprimitivnějším úkazem onoho velikého zákona ekonomiky myšlení, který celý rozvoj lidského vědění ovládá, elementární projev snahy zjednatí si vodítek a prostředků přehledného poznávání, které jest nutností i nejjednoduššího duševního života. Ano, když se ohlédneme pečlivěji, shledáme, že právě podobný ráz převážné dedukce je ještě charakteristickým pro počátky všech věd, i samých věd přírodních. Hybnou však silou jejich vývoje jest skepse, která se vkládá do výsledků domněle nejnepochybnějších, opětou a opětou s jiných hledišť vedenou indukcí základy dosavadní přezkoumává, předělává, zvracuje. Vzdává se znenáhla snahy odhaliti cestami rozumového poznávání poslední příčiny jevů, spokojuje se zjiště-

ním skutkových stavů a jejich pravidelností. Ale tím horlivěji oddává se výzkumu, jenž zkušenosti je dostupný.

Avšak nejenom pokrok vědy, také pokrok politiky nemůže býti jiný, než nové rozbory dosavadních axiomových hesel a domněle samozřejmých pravd pečlivým stopováním a zužitkováním skutečností, historie minulé i běhů současných. Také počátky praktického politického myšlení, jako počátky vědy, jsou podobny způsobu myšlení obecného člověka. Jdeme jen v myšlenkách o padesát let zpět a shledáme duchy velkému tehdejšímu našemu politickému hnutí vévodivší v postavení docela obdobném. Silná víra v demokraticky uzákladěnou konstitučnost jakožto lék na všecky dosavadní nemoci společenského těla a vůbec víra v absolutnost domnělých politických pravd od nich hláсанých provívala jejich celé myšlení — proto ta krutá nesnášlivost proti všelikej skepsi, ať vyplývala z bázlivé šosácké obmezenosti, z hloubi konservativních přesvědčení či z kritických pokrokových výhledů. Každý radikalismus je nekriticky axiomový, každý rozhodně deduktivní a nová učení politická bývají radikální. Pokroky v politických názorech nejsou pak myslitelné jinak, než že novou indukcí, novým se uchýlením ke zkušenosti v běhu dob nastřádané a v přítomnosti se hromadící přezkoumáváme dosavadní základní východiště myšlenková. Každý pokrok je podmíněn otřesem ideálů pokolení předchozích — však potomci splatí na nás, co my provedli předkům! My učíme se z toho běhu věci především jednomu: že všecky strany, všecka politická hesla mají platnost a oprávněnost jen relativní, dobou, místem, povahou lidu podmíněnou.

V živém dychtění politického života se arcí to vědomí ztrácí. Strážci dedukce z axiomových hesel jsou v politickém životě právě — strany. Ony se stávají tak říkajíc specifickými orgány politického života proti ohlodávání dedukční setrvačnosti zubem kritické i nekritické skepse.

Není zdrojem toho odporu jen sladký zvyk panství, egoistické kouzlo držby a pohodlí ducha na kolejích uvyklého souzení. Jest to i bázeň před následky náhlých otřesů, před chaosem rozkladu. Prostý rozum poddává se nárazům na jeho utkvělé základové názory jen bezděčně, i v politice; strany propadnou osudu záhuby, nedovedou-li nutnou transformaci svých vůdčích hesel vědomě a prozíravě připravovat, nedovedou-li těžiti ze zdrojů bohaté skutečnosti a utužovati sílu přesvědčení ve svá hesla, podmínku všeho života politického, ne tuhou setrvačností, nýbrž kritickým jich tříděním. Jím je chráněti proti náhlým, ostrým nárazům skepse, jež ovšem nedou k duhu ani stranám ani politickému životu. Strany, které to nedou, musí zajíti.

V našem dosavadním životě politickém hrál nemalou úlohu duch deduce zrovna hýřivé, deduce z jistých axiomatických hesel. Ano mnohá měla zrovna ráz čehosi metafysického, za obzorem všeliké zkušenosti leží cího.

Vzpomnělo se již demokraticko-konstitučních ideálů z r. 1848. Jiná toho druhu hesla byla na př. o vlastním úkolu poslanců: vykonávati vůli voličstva, nikoliv tedy své přesvědčení.

Povážlivá to these, protože přešinovala zodpovědnost za politické akce na voliče, kteří přece mívali jen to mínění, jež jim lichotníci dovedli suggerovati.

Ještě povážlivější byla hesla o pravdě a právu, jež prý samo sebou vítězí. A nejpovážlivější učení, že dostačí nadšení a nezlomný odpor, aby i malý národ své soupeře překonal. Co už způsobili neštěstí rozsévající takového semení!

Leč z těchto neduhů se zvolna hojíme. Zbývají však přece a to v oboru našich základních cílů jisté axiomy, které jsou dosud skoro obecně základem neuprosných dedukcí, proti nimž — přese všechny bohaté zdroje zkušenosti půlstoleté — nevrle se snáší každá kriticky tříbící skepse.

A ona přece jest nutná. Právě v zájmu těch velkých vůdčích ideí je nezbytná. Neboť povážlivou, snad nejpovážlivější stránkou politického vývoje českého za poslední dvě desetiletí jest, že nové strany se nepodjímalý tříbivé práce, na níž se pokrok politického života zakládá, nýbrž proti bezděčnému tříbícimu vlivu zkušenosti naopak vztyčovaly heslo návratu k tuhým axiomatům minulosti a ke starým způsobům deduce. Toť náš osudný kruh.

V. Abstraktní autonomismus a zkouška zkušenostní.

Psychologicky je dobře pochopitelné, že v prvním zápalu boje o nějaké nové formy veřejného zřízení, o nové základy společenské organisace, dosah jejich přeceňujeme. Tak bývalo vždy. Když před více než sto lety v pravých orgiích nadšení dovršeno ve Francii vítězství demokratického liberalismu, bezpečně se očekávalo od něho vyhlazení všeho zla a všelikých béd (jež připisovány vesměs na vrub »starého řádu«). K typickým názorům, hlásaným z hloubi přesvědčení od populárních vykladačů socialismu, náleží, že se v ovzduší nových řádů dostaví všechny podmínky mravního obrození a společenského souladu. A kdo ostatně nečetl, jakým jáсотem naplnila r. 1848 tisíce a tisíce zvěst o slíbené konstituci. Co se vedlo lichých sporů o »nejlepší formě státního zřízení« v předpokladu, že existuje jediná, abso-

lutně nejlepší, aspoň pro všechny poměry vzdělaného světa nejdokonaleji se hodící!

Zkušenosti naše konstituční, nyní už dobu čtyř desetiletí objímající, a známosti naše o poměrech parlamentních v různých státech cizích nás poučily, že plné zabezpečení někdejšího ideálu povahou té formy ústavní samou ještě nikterak dáno není. Vidíme slabosti parlamentarismu v oboru úkolů zákonodárných, vidíme zhoubné vlivy, jež na směry a tendence veřejné správy vykonává majoritní princip, což je jen jiným označením pro vládu určitých stran. Mluvíme teď o úpadku parlamentarismu, ale forma jeho sama vinu nenese. V pravdě znamená každý útvar veřejné organisace jen určité podklady pro rozvinutí sil a snah, jen určité koleje pro řízení povozu pospolitých záležitostí.

Jakou měrou se nové nějaké zřízení osvědčí, jakou měrou ideálu svému vyhoví, závisí na lidech, kteří na takovém podkladě síly a snahy své rozvinou, závisí na tom, jak povoz pospolitých záležitostí na těch kolejích povedou ti, jimž připadne úkol jej řídit.

Jasně z toho vysvítá mylnost názoru o absolutnosti jakékoliv formy veřejného zřízení. Jejich hodnota, jejich platnost, jejich převaha naproti jiným jest pouze relativní. Pravíme právě dost, když o jistém útvaru společenské organisace řekneme, že v určitých, historicky daných poměrech poskytuje možnost lepšího uplatnění sil a snah o dobro obecné, že poskytuje kolej hladší a bezpečnější pro povoz pospolitosti a jeho dobrý chod. To platí stejně ve sporu o výhodnost ústavní monarchie neb republiky, federalismu neb centralismu, také o správě zeměpanské a samosprávě.

V očích nadšenců pro určitý útvar veřejnoprávní platívá to arci za těžký zločin, když se otřásá důvěrou v absolutní jeho trefnost. Spatřují v tom jakési zákeřné podlamování tuhosti snah a dobrých přesvědčení. Ale větší nebezpečí vzhází z jednostrannosti, která přílišnou důvěrou v pouhé formy zatlačuje vědomí, že životnost a plodná síla těch forem závisí jedině na duchu, kterým je naplníme, na výkonu, který pomocí jich se provede. A ještě jest povážlivější, když uskutečnění jistého politického ideálu je možno v různých stupňově odchylných podobách, a my nejenom že v agitaci a veřejném výkladu opomíjíme účtovat s těmi rozdílnostmi, nýbrž všecko světlo a jen světlo nanášíme na obraz jedině z nich, všechnen zápal nadějí na něj připínáme a to právě snad na ten nejméně uskutečnitelný ze všech.

Prve řečené chyby — výlučného důrazu na absolutní spasnost formy — dopouští se náš politický život vůči dvěma politickým našim ideálům, ke

všemu ještě zmatkuplně směřovaným — vůči zásadě autonomismu a vůči zásadě samosprávy. Druhá chyba páše se skoro venkoncem na myšlence státoprávní.

Doložití ty výtky blíže musí býti úkolem politického kacíře, který nechce bořiti politické ideály naše, ale vytknouti meze jejich relativní oprávněnosti věcné a podmínky jejich úspěšného uplatnění. Ve velikém oboru věd společenských dávno jest uznána bludnost všech absolutních řešení. Neznáme více žádné absolutně dobré soustavy agrární neb zřízení živnostenského; starý, příkrý spor o zásadní přednost svobodného obchodu neb ochranné soustavy je odbyt. Ve vědě to bylo pokrokem a praktické politice národohospodářské šlo to k duhu. Vyprošťuje ji z ducha šablonového. Přestalo jen pohodlí pouhého spolehání na určité tvary organizační. Proč by mělo býti jinak v oboru forem ústavních a organismu správy veřejné? Proč by to mělo ublížiti pevnosti a jasnosti cílů politických stran a celých národů? Proč by měl politický pokrok náš záviseti na tom, abychom sobě a svému lidu líčili Potemkinovy vesnice?

Ze tří dotčených předmětů, jež v udaném směru mají býti podrobeny kritické úvaze, vybíráme nejprv autonomismus a samosprávu. V příčině jich obou jest nám možný rozbor přesnou indukcí, protože bylo trvajícím u nás zřízeními přece dáno jisté pole, na němž se mohla naše schopnost k autonomismu a k samosprávě osvědčit.

Začínáme s autonomismem, kterýžto pojem náleží k nejméně vyjasněným v politickém názoru našeho lidu, a to i jeho vrstev poměrně osvícených. Snad se hranice jeho proto tak těžce vymezují, protože vplývají do něho jisté rysy státoprávního federalismu a jisté živly samosprávy. Důležitým prakticky jest určitější vymezení již proto, poněvadž nejedna z politických stran v Rakousku, zejména i mezi Němci, jest autonomistickou, ač naprosto ne federalistickou, tím méně federalistickou v našem historickém smyslu státoprávním. Z čehož už vyplývá, že čáky autonomismu jsou pro nás poměrně větší než čáky státoprávního federalismu. Je tedy poměrně aktuálnější.

Jako politické organizační heslo značí u nás autonomismus — má-li ten pojem vůbec vedle samosprávy nebo státoprávnictví míti osobitého smyslu — podle běžných, posléze ještě v adresním návrhu hr. Dzieduszyckého vytčených ideí, především požadavek rozšíření zákonodárné kompetence sněmů zemských na ujmu zákonodárné příslušnosti říšské rady. Tedy krátce: větší decentralisaci zákonodárnou. Toť jediný příbuzný rys našeho autonomismu se státoprávním federalismem, od něhož se však pojmově rozlišuje tím, že by tento předpokládal spolu samostatný ústroj výkonný

(zemské ministry neb ministra), s jedné strany přímo koruně podřízený, s druhé přímo sněmu zodpovědný, spolu s jistou měrou samostatného organismu finančního v oboru daní a poplatků. Autonomismus neznamená tedy zásadní negaci základův ústavy nyní trvajících, jen posun kompetencí na její půdě. Tedy lze jej nyní takto určitěji vymežit: větší decentralisace zákonodárná na základech trvajících ústavy. Rozdíl ne zásadní, nýbrž stupňový.

Jak ten požadavek odůvodňujeme? Povšechnou zásadou. Pravíme, že je Rakousko složeno ze zemí přírodou, hospodářským stavem, kulturními poměry a povahou obyvatelstva velmi různých, těch růzností že nemůže ústřední zákonodárství ani vystihnouti, ani šetřiti. V každé zemi že znají nejlépe své potřeby a že je tedy správnější, přikázati jich opatřování zákonodárství zemskému. Z té povšechné zásady vyvozujeme své soudy, naše dedukční pohodlí na tom ustává a nelíbí-li se vám výraz »dedukční pohodlí«, dejte místo něho »naše víra«. Věta o lepším vystižení zvláštních potřeb jest totiž správná, když dostane správné časoslovo výrokové a tím je zde slůvko *můž*, které se musí silně podtrhnout, zdůraznit. Možnost však nestane se skutečností sama sebou, nýbrž jen za jistých podmínek a má meze časově relativní. Oboje jest důležité a vyžaduje pečlivého obhlédnutí i rozboru.

Podotkněme jenom předem, že slovem »zákonodárná příslušnost« sněmu nemusíme rozuměti venkoncem pouze spolupůsobení při stanovení všeobecných norem v přesné formě zákona. Stanovy našich bank a mnohých jiných zemských institucí jí na př. nemají; potud je forma věcí konvenční, věcí vhodnosti a zvyklosti.

Správně jest nepochybně, že zákonodárství ústřední bude náchylné k obecně jednotným, růzností nešetřícím úpravám. Činívají se sice i v říšských zákonech výhrady a zvláštní předpisy pro určité země, vydávají se říšské zákony pro jednotlivou zemi platné (jako podobně v Prusku státní zákony platné pro jednotlivé provincie, jako v Anglii zvláštní zákony pro Škotsko neb Irsko), ale plné šetření oprávněných růzností přece jenom nebývá vždy snadno, ač jsou snad tytéž osoby, které zasedají na radě říšské, také poslanci sněmovními; zvláště pak mívá obtíže, kde si zájmy a potřeby různých zemí navzájem odporují nebo poměry příliš se různí. Vidíme to nejlépe na osudu našich t. ř. rámcových zákonů. Potud tedy dá se již též zkušenostní, induktivní cestou čerpati potvrzení pro naši všeobecnou thesi autonomistickou — ale s výhradou výše připomenutého správného slovesa výrokového, že autonomismus v oboru zákonodárné

příslušnosti může zabezpečiti lepší šetření odchylných teritoriálních potřeb a poměrů.

Nutká nás to tedy zrovna vyšetřiti touž cestou indukce, zdaž se tato možnost vskutku tolik osvědčuje, kolik je pro ni teď již dáno půdy. Ať sebe více horlíme na těsné meze nynější zákonodárné příslušnosti našich sněmů, tolik přece nás poučí pohled na ústavní zřízení jiných států, že zákonodárné orgány užších územních oblastí, jakými jsou naše sněmy, v státních útvarech evropských (vyjímajíc federativně upravené říše) nemají obdoby. Jistý obor působnosti tu jest, tedy jisté pole pro osvědčení schopnosti k vydatnému zákonodárnému šetření zvláštností zemských. A budeme moci souditi: čím více se tato možnost v daných mezích působnosti opravdu osvědčuje, tím pádnější, ano ze všech nejpádnější to argument pro požadavky autonomistické, tím pádnější důkaz proti všem námitkám a pochybnostem. Máme prostředek pro ryze věcný, zkušenostní výzkum v tomto směru? Máme. Jest to čtyřicet ročníků zemského zákonníka. A výsledek výzkumu vypadne dost bledě. Málo jest v nich zákonů a jim obdobných povšechných předpisů (stanov, regulativů a t. p.), o kterých by se dalo říci, že byly zbudovány na specifických zvláštnostech zemských poměrů, převládá šablonovité přenášení cizích vzorů. A co teprve je oborů, kde zákonodárná příslušnost země byla nepochybnou, které ale zůstaly nepovšimnuty. Námitka, že mnohý pokus zůstal pro odpor vlády marným, tu nevystačí. Dříve by se musilo dokázati, že jsme se svým pokusem přišli v čas, nežli se mezery opomenutím povstalé uchopila nařizovací moc vlády, jako se na př. již častěji ukázalo při pokusu o zemský zákon o školách pokračovacích.

My jsme ve svých autonomistických strastech — upírajíce pořád jen zraky své na zákonodárné dílo a dovolávajíce se ústavy, jež říšské radě přikazuje určité obory zákonodárné, všechny ostatní zůstávajíc sněmům — přehlédli důležitou věc. Právě naše ústavní zákony o jistých otázkách určitě předpisují, že musí býti upraveny zákonem, o jiných nikoliv. Kde takového předpisu není a potřeba jistých opatření přece se jeví, rozhoduje čilost iniciativy a té iniciativy chápala se často správa státní, vláda. Průmyslové školství na př. není mezi úkoly vyhrazenými zákonodárství státnímu, nemáme o něm vskutku žádného zákona říšského. Co však učinila pro jeho soustavný vznik a vývoj země? I byli jsme konečně překvapeni silnou iniciativou vlády. Bylo již v tomto časopisu svého času, když brojily německé strany proti platnosti zřízení české techniky pro domněle scházející podklad zákonný, poukázáno k tomu, že by také reálky v Čechách

všechny byly vlastně neplatně zřízeny. Řekněte, že je vláda neměla zřizovat. Pak je stejným neprávem zřizovala jednotlivá města.

Kde pak je řečeno, že tu musí býti zákon? Ústava iniciativě vládní nevádí, kdyby došlo na zákon, pak dle ní se rozhodne, kdo má právo jej vydati. Zkrátka, my ve své dedukční pohodlnosti operovali pořád všeobecným heslem, čilost počinu i akce scházela. A nebylo potřebí zákonodárných forem; správní kompetence země, sněmu a zemského výboru byla by v četných případech dostačila. Měli jsme autonomistický princip, ale nedostačnou autonomistickou zdatnost a schopnost! A přece by to býval nejsilnější trumf, nejpádnější, vše porážející argument naproti všem odpůrcům autonomismu. Byl by to neodolatelný průkaz způsobilosti.

Velikou měrou jsme ten průkaz dosud zůstali dlužni. Připustiti lze omluvu, že nás velké všeobecné otázky a spory politické a národnostní příliš od podrobných úkolů odvracely. Ale nelze připustiti jako dostačnou výmluvu známý poukaz na krátkost času, jehož se sněmům dopřává. Jen kdybychom byli přicházeli do těch několikanedělních zasedání už napřed dobře připraveni, autonomistickým duchem vážně naplněni, kdybychom byli času využítkovali a neplýtvali jím v rokováních o plitké místní a osobní trety!

Je ovšem ještě jiná, vzhledem k českému nazírání politickému dost choulostivá, ale přece vážná skutečnost přímo světodějného rázu, která jest s to z části chabost zákonodárného osvědčování autonomistického vysvětliti, která také vyhlídky autonomismu, pokud jde o pole zákonodárné, pro budoucnost spíše oslabuje, než posiluje, ale není na překážku, aby jeho zřetele tím spíše se obrátily jinam.

VI. Autonomismus a společenské proudy časové.

Ten laskavý čtenář, který by v touze po samostatném provedení zkušenostního důkazu, v posledním článku naznačeného, opravdu sáhl po různých ročnících zákonníka zemského, udělá dobře, když k nim přibere ještě stejně obsáhlou řadu zákonníka říšského. Poskytne mu další látku k zajímavým zjištěním.

Docela jest nepochybné, že se bezdůvodně a nikterak ku prospěchu věci říšské zákonodárství zmocnilo některých látek příslušejících ve smyslu trvajících ústav zákonodárství zemskému. Záhy však zpozorujeme také, že v říšském zákonníku stále více přibývá takových kusů, které nejsou říšskými zákony, nýbrž mezinárodními smlouvami. Ještě naši dědové by si

za mladých svých let nebyli dovedli představit, o jakých věcech budou za nemnoho desetiletí uzavírány smlouvy mezi různými státy v tom zjevném záměru, aby se jistými stejnými základy úpravy potřebě každého ze všech těch zúčastněných států vyhovělo lépe, nežli lze jednostrannými samostatnými úpravami zákonnými. Smlouvy poštovní a telegrafní, plavební, veterinářské, smlouvy o jistých stejných rysech při ochraně literárního, uměleckého, vynálezového práva, při ochraně vzorků a známek a m. j., naplňují teď hojně sloupce říšského zákonníka. Žádné doktrinářské libůstky unifikační to nezpůsobily, nýbrž skutečný tlak potřeb vysvětlitelný ustavičně mohutným mezinárodním prouděním osob i zboží, stále intenzivnější výměnou myšlenek, pořád rychlejším šířením známosti o technických pokrocích a výtvorech práce duchové vůbec. Zdokonalená komunikace, tisk a jiné prostředky sdílení, vše tu působí v stejné tendenci. Kde nebylo naléhavé potřeby, zůstalo volání po unifikačních mezinárodních bezvýsledno nebo zůstal jeho účinek obmezen na užší skupiny států na př. v soustavách mincovních. Kde naopak praktická potřeba se důtklivě hlásila a nehovělo se jí dost rychle, nesl se stav mezinárodní neurovnanosti velmi těžce, jako na př. dlouhý čas v příčině podmínek platného přihlašování vynálezů k ochraně v cizích státech.

Co si tak zjednává rozhodnou platnost v mezinárodních vztazích, mělo by býti beze vší obdoby pro jisté záležitosti v užších mezích jednotlivých států? Představme si na př., že by bylo patentové právo — které v příčině řízení udělovacího není ještě mezinárodně ujednoceno, ač o to již namnoze se usiluje — upraveno v mezích Předlitavska zcela různě sedmnácti zemskými zákony. Takový autonomismus by nás ani nemohl těšiti; byl by překážkou vývoje. Nebo vezměme živnostenský řád (i ten bývá pro zemské zákonodárství reklamován) a dejme tomu, že by byl upraven v Čechách na zásadě naprosté svobody, na Moravě a v Dolních Rakousích podle požadavků tuhého průkazu způsobilostního a to v době, kde ne jen výjimečně, nýbrž velmi zhusta výdělečné poměry nutí lidi ke stěhování ze země do země.

V Německu na př. na utvoření Severního Bundu následovala hned unifikace živnostenského zřízení pro celý obvod jeho a na utvoření říšské jednoty ihned unifikace pro říši celou. Představme si právo obchodní různě upravené na územích, jichž několik snadno se projede po železnici za jediný den. Anebo vezměme v zemích téhož celního území různě upravené daně spotřební na předměty hromadné výroby a odbytu; pouhé zřetele soutěžní nutí k jednotě a uherští státníci, kteří věru nebyli nehouževnatí v příčině zákonodárné samostatnosti království uherského, vřadili tyto daně

a mnoho jiných věcí mezi předměty, jež se v obou polovicích říše dle stejných zásad mají upravovati. A jak těžce nesou některá odvětví našeho průmyslu újmy, které jim co do nákladů výrobních způsobuje naprosto rozdílný stav zákonův o dělnické ochraně a sociálním pojišťování v Uhrách a Předlitavsku; jak teprv, kdyby takové různosti měly panovat mezi tolika zeměmi, z nichž se skládá Předlitavsko!

Vše bylo arci jinak, dokud lidé lpěli na své hroudě, dokud nebylo těch každodenních kulturních a jiných sociálních stykův mezi vzdálenými oblastmi územními.

Nic naplat. Takovým velkým skutečným sociálním vývoje je marno se vzpírat. Jsou veliké obory lidských zájmů, kde sebe výraznější zvláštěnosti užších teritorií blednou před universálnější nutností stejných základů práva, kde by nestejnost práva vývoj jen dusila. A těch oborů v naší době přibývá. Proto všude tentýž rys a to nemůže býti pouhým plodem nějaké bludné doktrinářské předpojatosti centralistické. Německo, Švýcarsko, Unie severoamerická, na něž se někdy u nás právě k dotvrzení autonomistického ducha poukazuje, podávají příklady postupného převádění zákonodárné příslušnosti z menších teritorií na celek. Žádný předpojatý centralistický duch je nediktuje, nýbrž velké, neodčinitelné a pokrokové sociální skutečnosti, před nimiž nelze zavíratí oči. Řeknete stokrát, že by dostačilo podobné věci, pokud je stejná úprava v mezích státu žádoucí, upravití stejně znějícími zákony zemskými. Pak je autonomismus pouhým formálním principem, nemá duše, protože se nemůže odvolati na svůj nejplatnější důvod, na svou raison d'être: různost teritoriálních podmínek hospodářských a kulturních. Takovým pokusem zcela liché poklony autonomistickému heslu byl pokus sedmnácti stejných osnov zákonných o přidělu zvýšené daně lihové zemím. Odpor jediného sněmu jej zmařil.

Tak pracuje sám mohutný rys současného vývoje společenského, neohlížeje se na abstraktná hesla stran, proti snahám o vydatnější míru autonomismu zákonodárného. Marno všecko vzpírání citu, který se věší na zamilované heslo. Máme tedy prapor autonomismu, ode dávna s nadšením týčený, prostě v resignaci svinout? Nikoliv. Jen nesmíme chtítí, aby vzdor všem mocným nutnostem dob a potřeb pořáde vlál sám na všech címbuřích. Musíme uznat jeho relativnost. Tím ještě neskládáme hlavu pod jeho centralismu. Uznáváme pouze účelnou dělbu úkolu zákonodárného a bude nám státi nad ní pevně na stáži. Zhostíme se pohodlnější, ale na konec přece neudržitelné dedukce z abstraktního principu a místo šablony postavíme i zde podrobnou analýsu případů. Autonomismus bude pak znamenati odpor proti každému centralistickému řešení úkolů zákonodár-

ných, které svou povahou a podle poměrů doby nevyhledávají jednotné úpravy a pokud ji nevyžadují. Jakmile v tom správném duchu každý konkrétní případ bude řešen, také t. zv. rámcové zákony mohou dostati platnější význam a plodnější úlohu než dosud.

Pochopuji, že vzpírá se myslí těch, kdož si navykli dělat politiku citem, myšlenka o nutném přecházení jistých agend zákonodárných z užších na širší politické celky, tedy — nešťíme se pravého slova — o jakési centralisující tendenci novověkého společenského vývoje. Ani tito sentimentální autonomisté nemusí se báti. S tímž vývojem společenským, který řečenou nutnost způsobuje, probouzí se tolik nových tvarů životních, tolik nových potřeb a poměrně s nimi tolik nových úkolů také autonomistickému řešení, že není starostí o důstatek možnosti zaměstnání. Jen když se ta možnost vždy řádně a včas učiní skutkem. Autonomismus jen abstraktní a k tomu sentimentální arci — abychom úsloví obvyklé jednou také obrátili — pro samý les nevidívá stromů.

Přestane-li jednou ta múra abstraktní nás dusit, snad obrátíme svůj zřetel ještě jinam. Přepínání centralismu neobjevuje se pouze v zákonodárství, také ve správě. Tím zvláštním scestím názorů, které nám bude ještě blíže si objasniti, pojmově jaksi u nás splynul rozdíl státní (zeměpanské) správy a samosprávy v jedno s rozdílem centralismu a decentralismu správního. Uvidíme ještě blíže, že to je pouze možno při tom pojímání t. zv. samosprávy územních korporací, která se u nás vyvinula podle ideí obecního zákona z r. 1849 v obecném zákoně obecním z r. 1862. Byli to hlasové i z tak řečeného centralistického tábora, kteří už častěji poukazovali na přetížení státních úřadů následkem přílišného soustředování rozhodovacích působností v úřadech ústředních. To má dvě bolestné stránky: zdoluhavost výkonu a přece šablonovitost. Jako jest množství agend, které z přetížených místodržitelství mohou, aspoň v zemích větších, zcela klidně přejíti k rozhodování konečnému na nějaké střední instance, řekněme úřady krajské, tak jest jich veliké množství, které naprosto nepotřebují instanční cesty k dalekým úřadům centrálním. Důkladná revise všech agend musila by se v těch směrech podniknouti, a bylo by to vděčným úkolem nějaké velké organizační osnovy, jejíhož motivovaného vypracování by se měl podejmouti některý z našich poslaneckých klubů. Nechceme-li to zrovna také zváti autonomismem, nezveme. Každým způsobem je to účelná a na nejvýše potřebná decentralisace. Nebezpečí strannických neb formalisticky jednostranných postupů by s ní nebylo spojeno, kdyby jen byl větší měrou než dosud do výkonů veřejné správy uveden živel samosprávní v ten způsob, že by v agendách, jež předpokládají dokonalou znalost životních

poměrů, na něž se má zákon aplikovati, ke sborovému spolurozhodování s úředníky zeměpanskými byly povolány laické živly těch životních poměrů znalé, a když dále k ochraně veřejných práv subjektivních bude řádně působiti správní soudnictví.

Hlavní věci arci zůstane — a na ní závisí konečný osud autonomismu — čilost počínů v zákonodárné i správní působnosti země. Podtrhujeme slovo o správní působnosti země. Druhdy — a není tomu ještě ani příliš dávno — nemálo se političtí lidé naši rozhorlovali nad tím, že existuje zvláštní ministerstvo orby a že ono si osobí právo na zřizování škol zemědělských a vydávání organizačních regulativů pro ně a pod., když přece zákonodárství o věcech zemědělských přísluší sněmům. Ale to právě jest jiná věc: zákonodárství a výkon. V pouhém autonomistickém zřízení dle výše udaného výměru (tedy na rozdíl od federativního nějakého) musí se výkonná klausule každého zemského zákona obracet k nějakému ministru předlitavskému. Zde není na půdě trvajících zřízení možna cesta jiná. Jinak, pokud jde o orgány ku konkrétnímu provádění zákona; tu může zákon prováděcí výkony až do samého výlučného práva rozhodovacího přímo uložití zemskému výboru. Z povahy žádného zákona zemského neplyne, že by snad zeměpanské orgány z jeho provádění byly vyloučeny nebo že by sám sebou prováděcí úkol připadal orgánům zemské neb jiné samosprávy. Panující náš způsob myšlení plete si pořád vše, hlavně pak federalistická hledišťe de lege ferenda s trvajícimi zákony ústavními. Leč do toho se zde nepouštějme.

Zjistíme jenom, že ne pouze na půdě zemských, nýbrž i na půdě říšských zákonů mohou se uložití zemským výborům, stejně jako okresním neb obecním orgánům samosprávním, prováděcí výkony a s druhé strany právě tím, že u nás vedle sebe trvá dvojí organicky nespojený ústroj správy veřejné — zeměpanský a autonomně samosprávní — a že v dost velkém okruhu jejich organizační počín žádného zákona jako podkladu nepotřebuje, záleží na konec pouze na čilosti, kdo koho předejde, kdo v čas potřebu postřehne a jí se uchopí. Záleží pak na vlivu sněmu a na moci stran, aby takové organizační počiny zemské samosprávy dovedly uhájit před usurpačními pokusy zeměpanské správy.

Má tedy autonomismus, i když sociální vývoj moderní tlačí mnohé předměty před forum říšského zákonodárství, přece půdu velikou, jen když jí dovede užítí.

Naše báje a pověsti mluví o »mrtvé« a »živé« vodě; živá dává kouzelnou životní sílu i mrtvým tělům a slučuje oddělené mrtvé údy zase v živoucí tělo. Abstraktní autonomismus ve svém dedukčním pohodlí je podoben

té vodě mrtvé. Bublá, hučí a zdýmá se občas, ale nemívá oživující síly. Dáti svému autonomismu v ustavičném čilém organizačním počínu v mezích účelnosti pospolitých působivost, učiniti jej »živou vodou« ve velkém oboru pospolitých potřeb — to záleží na lidech, kteří jej dovedou vyznávatí skutkem!

VII. Čínská zeď samosprávy.

Kdybychom chtěli nejstručnější formulí vyjádřit postavení české politiky k samosprávě, snad bychom nepochybili díce: Samospráva náleží k nejdůraznějším bodům českých politických programů všech stran a k nejzanedbanějším částím české politiky bez rozdílu stran. Teprv od zřízení české university byla znenáhla látka příslušná na podkladě historie a pozitivního práva domácího i srovnacím vyličováním vývoje a rázu zřízení cizích kriticky probírána. Řídké celkem, ač někdy obsažné kritické výlety, které do říše organisace správní podnikli političtí řečníci rady říšské, u nás se vždycky dojmem minuly, protože mluvčí pokládání šmahem za nepřátely samosprávy. Anglickým ideálem samosprávním sice u nás šermováno, leč jeho podstata byla tak málo známa, že si u nás snad ještě do posledních let málo kdo byl vědom, že rozdíl naší samosprávy od anglické nespočívá snad jen v nedokonalostech zdejšího provedení, nýbrž v principu samém. A ten rozdíl se dá vyjádřiti tak, že naše zákonodárství pojímá samosprávu (t. j. co se tím názvem kat' exochén u nás vyrozumívá) za s a m o s t a t n é obstarávání vlastních záležitostí jistých územních korporací (obcí všeho druhu) svými orgány, kdežto anglická jest správou státní obstarávanou v určitých okrscích místních v čestných úřadech osobami laickými (neúřadnickými), jmenováním se strany koruny neb volbou spoluobčanů k tomu povolányi, a finančními prostředky těchto okršků.

Leč nebudeme zabíhati do těch rozdílností, které byly během posledních let též u nás vícekrátě již tiskem vyličeny. Musíme i čtenáře své poukázati zejména na studie prof. Boh. Riegra, na sborníkový spis »Samospráva«, vydaný spolkem »Český klub« v Praze, i na stati uveřejněné v předešlém ročníku Harmachova »Věstníku samosprávného«. Zde především běží o to, vysvětliti si, proč rozvoj samosprávy u nás uvízl, vlastně nezbytně uvíznouti musil.

Dobře je pochopitelné, že náš samosprávní ideál tak těsně je připjat ke staré liberální formulí. Vyrostl v době, kde tato formule naplňovala všechny mysle. Tak jako individuum má míti nedotknutelně zabezpečen

jistý okruh volného sebeurčení, má svá »přirozená práva«, do kterých nesmí zasahovati státní moc, tak také obec dle té formule má přirozenou sféru svých záležitostí, vzhledem ku kterým jest jí zabezpečiti volnost sebeurčení týmž způsobem, jakým se ústavně zabezpečují individuální práva státoobčanská. Tak povstalo heslo tak řečené »svobodné obce ve svobodném státě«, povstala ryze abstraktní idea samosprávy, která — nešlo-li se na věc tuze kriticky — měla jakousi oprávněnost vzhledem k obci místní; mohlo se o této říci, že byla již dávno, nežli povstal stát, nositelkou správních výkonů ve službě potřeb místní pospolitosti, dalo se aspoň na jistý kruh takových pospolitostních potřeb hospodářských, které vyplývají z místního spolubytu, prstem makavě ukázati. Tíže už arci se vedlo té konstrukci, když šlo o širší nějaké obce, na př. okresy, kraje atd., obvody to správní, státem teprv utvořené. Ale každému přirozenoprávnímu pojmání se dosud tak vedlo; a ono si pomáhalo tím, že si našlo určité historické právní útvary a ty pasovalo na »přirozené«.

I liberalismus, maje se vypořádati s existencí různých obcí, ať předstátních, ať postátních, prostě jistý obor ze správních agend, jež ony obstarávaly, rozpoznal za jejich vlastní nebo přirozené a odlišil je od přenešeného, od nich jaksí mandátem v zastoupení státní správy vykonávaného, a tak tu odlišil dvojí kruh agend. Jedny plynou domněle z povahy těch kterých územních korporací (obcí), jsou jejich přirozeným oborem. Ony mají p r á v o na ně neporušitelné a z vlivu správy státní vymaněné. Vůbec na p r á v u k příslušným agendám je důraz, nikoliv na povinnosti k jistému správnímu výkonu. Druhé jsou výkony státní správy z důvodů prospěšnosti přenechávané jim k provádění; není řeči o právu na ně, vykonávání jejich vyplývá z převzaté, resp. uložené povinnosti. Trvá tudíž, dle toho názoru, dvojí sféra veřejnosprávné působnosti, přísně ohraničená přirozenou povahou úkolů, právě proto určité a nepošinutelně vymezená a odlišná: správa státu a správa územních korporací uvnitř jeho. Základním východiskem jest tu tudíž představa, že obor působnosti státu a obor působnosti územních korporací uvnitř jeho jest něčím p o d s t a t o u svou rozdílným.

Tato domněle přirozenoprávní distinkce stala se vývoji naší samosprávy osudnou, stala se pro něj pravou čínskou zdí. Byla s houževnatostí vyznávána, když v cizině už dávno byla prolomena, aby se zjednálo místo pro krokům samosprávy. A snad k vysvětlení té houževnatosti ani nestačí panující axiomový ráz a deduktivní návyk českého politického myšlení. My jsme byli tak dlouho a jsme vlastně skoro pořád v opozičních postaveních proti vládě a věru že nezřídka u veliké nevrlosti proti státu samému, že by anglický pojem samosprávy, jakožto určitého způsobu výkonu obecně

veřejné správy státní, už pro tento opoziční rys naší politiky nebyl našim lidem sympatickým, nenalezl u nich pochopení. Tím méně, když by byli viděli, jak právě nové tvary samosprávy anglické povstávají za vlivu vlády a zůstávají k ní v poměru podřízenosti instanční, kdežto u nás pojem státní správy a samosprávy vyčerpával hodný kus protivity centralismu a decentralismu. Ostatně se přese všechnu monumentálnost tehdejšího vystoupení Gneistova veřejnost naše, v státoprávní zápasy a trudy pasivní politiky pohřížená, o takové věci málo starala.

Z našeho pojmu volného sebeurčení jistých územních korporací na podkladě podstatového rozdílu správních agend jejich a státních vplynulo však znenáhla dvojí nebezpečí.

Předně se ukázalo, že to právě s tou přirozenou působností kulhá. Kdyby někdo stokrát dokázal, že obec byla před státem a vykonávala po staletí jisté výkony správní pro pospolitost místním spolubytem sloučenou, což na plat, když na př. nejpůvodněji, dávno před usazením v pevných místních osadách, výkony pospolitostní obstarával svazek rodinný. Může svazek rodinný z toho titulu, že existoval dříve než obec, reklamovati snad, aby jisté pospolitostní výkony, jež druhy a jistě po dlouhé věky sám obstarával, zůstaly jeho výhradou? A byly to základní a původní výkony všech pospolitostí, výkony soudnické a obrana na venek. Možná-li mluvit o nějakém přirozeném zákonu společnosti, jest to ten, že jisté obory péče o potřeby pospolitostní přecházejí s vývojem vyšších tvarů organizačních postupně na tyto. Vždyť právě jen tím způsobem stávají se možnými dokonalejší úkoje potřeb, když oživující se a přes širší prostranství se rozpínající vzájemné odvislosti lidské a úkoly pospolité z toho vznikající najdou ve vyšších tvarech organizačních své způsobilejší nositele. Jest to pouze jiná stránka téhož mohutného rysu, jež jsme viděli se uskutečňovat v oboru výkonů moci zákonodárné. Však těm nižším neubývá pro to působnosti, vznikáť napořád nově z nových potřeb a udržuje se tím, že se o jisté výkony, z původních prostších mezí v rozvětvené úkoly vzrůstající, dělí různé články společenské organisace, řekněme to dle našich pojmů: stát, země, okres a obec. Každému z nich připadají jisté obory zcela neb části jejich a je tento rozdělení funkcí podroben stálému pošínování, při čemž větší neb menší potřeba jednotnosti, technická snadnost provádění, intelektuální způsobilost a finanční nosnost rozhoduje.

Takových pošínů dožili jsme se sami na př. v oboru správy chudinské a zdravotní, a kdyby po odtržení školy národní od církevního vedení byla přešla na obec místní jako takovou, i zde bychom se téhož úkazu byli do-

čkali, který znenáhla vedl k přešínování břemene na zemi a takový přešín zcela důvodně musí býti spojen i s jistými přešínými rozhodovací moci.

Jak lze naproti takovým nutnostem udržeti fikci o přirozenoprávních hranicích správní příslušnosti obecní, okresní, zemské? Jak naproti velikým naléhavostem sociálním zachovati názor, podle kterého každý z těch druhů užších a širších obcí má pevné právo na svůj v jisté době mu přisouzený »přirozený« obor a na samostatnost jeho řešení? A jaké mohou na této půdě vzejít nároky na nové obory působnosti, u kterých společenská potřeba nikterak nemluví pro právo toho neb onoho místního svazku na jejich samostatné obstarávání, nýbrž pouze pro povinnost určitého, v mezích možnosti dokonalého výkonu? Že též naši obhájci »samosprávního« principu se takových rozšíření dovolávali, jest pravda. Zapomněli na vůdčí ideu celého zřízení a na nesnáze, ano pojmové nemožnosti vpraviti nové úkoly do rámce jejího.

Druhá, v mnohém směru ještě horší nesnáze vzešla z toho, že vyvinul se dvojí, vedle sebe jdoucí ústroj správy beze všech styčných bodů vzájemných: správa zeměpanská a autonomní samospráva, jež namnoze si překážejí a v působnostech svých se křížují. Volání po udělení exekutivy samosprávným orgánům znamená vlastně jen zostření této protivy, žádný opravdový lék.

A z toho obojího ta ztuhlost a utkvělost, chudost vývoje »naší« samosprávy. V zajímavých, výrazných formách vyvíjela se zatím v Anglii, vlivem její, ač jinými formami, v Prusku. U nás jsme si stýskali na příliš byrokratický ráz správy státní, ale nechápali jsme, že základové ideje naší »samosprávy« samy zatarasily dvéře zdravějšímu vývoji. Čím bohatší život a spleťtější potřeby i výkony veřejné správy, tím nemožnější jest zajisté klásti všechn výkon její na bedra pouhých formálních znalců práva, tím důležitější, tím nevyhnutelnější připustiti vliv laických živlů z těch sfér životních, na něž se má zákon aplikovat. Ve všem životě lidském vyplývá dělba práce z potřeby dokonalejšího výkonu, i ve správě veřejné. Tak se stalo vypěstování zvláštního, odborně vychovaného úřednictva, různých odvětví práva znalého, zrovna tak nutností, jako vývoj rozličných větví technických vyškolenců, lékařů, učitelů a pod. Nikde ve světě se veřejná správa bez něho neobejde. Avšak přece zase je život příliš pestrý, než aby dobrý výkon veřejné správy byl naskrz možným jen skrze ně; odtud ta nevyhnutelnost spolupůsobení živlu laického a to účastí spolurozhdující. Jak Anglie a jiné státy tento požadavek rozřešily, bylo v nedávné době také českým jazykem zevrubněji vyloženo. A nebudeme to rozbírat.

Náš princip, jak z uvedeného viděti, jest spíše principem autonomie

obecní (obec místní, obec okresní, obec zemská), než principem samosprávy. Rozhodující kritérium jest právo těch kterých »obcí« na určitý obor správních výkonů. Tomu principu se vyhoví konečně také, když ve jménu té které obce ony správní výkony vykonává úředník z povolání, jen když to jest je jí úředník. My také víme, že se vskutku naše tak řečená samospráva stala velikou měrou působištěm armády úřednické nejenom bez kordů a uniforem, ale pohříchu také v největší části bez pevných organizačních základů pro potřebnou kvalifikaci, pro služební a disciplinární poměr. Není to právě velkou ctí pro naši t. zv. samosprávu, že dosud si nedovedla takové základy organizační vybudovat, ač tak velikou měrou celý pravidelný chod její jest podmíněn výkony úřednickými. Anglie, toto eldorado samosprávy, kde celý kruh agend státní naší politické a daňové správy okresní, hodný kus soudnictví a všeliké agendy naší chudinské, zdravotní, cestní i školní samosprávy je v rukou sborů a komisí laických korunou jmenovaných neb občanstvem volených, nerozpakovala se vložiti dozor věcný i disciplinární nad výkony pomocných úředníků, při tom také velkým počtem upotřebovaných, do rukou státní správy, svého local government boardu, řekli bychom: ministerstva samosprávy. A to způsobem, který zaručuje jak přísný výkon úřední, tak i velkou míru nezávislosti postavení těchto úředníků. My jsme se dosud pro první a druhé instance naší samosprávy v těch směrech nepostarali o nic. Zůstalo dosud při pouhých a to nikoliv pronikavých náběžích.

Zatím však potřeba spolupůsobení laického při všeobecných úkolech veřejné správy byla tak neodolatelnou, že ono přece proniklo, především arci vlivem státního zákonodárství. Tak hlavně v oboru školském a nejnověji finančním (komise pro daň výdělkovou a osobní příjmovou). Při ustáleném axiomu našem se nám tato důležitá účast ani samosprávou býti nezdá. Stejně mocně proniká účast zájmově odborných živlů v jednotlivých oborech povolání (společenstva živnostenská, komory obchodní, rady zemědělské). Vývoj — kdyby již pro jiné příčiny ne, tedy pro přetížení politických úřadů a z něho plynoucí nedokonalost a zdlouhavost výkonů — tíhne ke stupňování rozhodovací působnosti těchto orgánů ve výkonech příslušné veřejné správy. Jenom bude třeba živly k tomu povolané vyskoliti a naplniti duchem veřejné povinnosti. O ten zde jde a ne o vědomí práva k té působnosti, nebo o pouhé vědomí zájmů. Nám se v naší utkvělosti ideové vše to zdá tak málo býti »samosprávou«, že na př. na Moravě, kde vývoj samosprávní zůstal za českým (nemá na př. okresních zastupitelstev) i čeští politikové nepochopili, jak slibným základem pro

samosprávu zemědělskou mohou se státi právě tam nová společenstva rolnická.

Je-li nám kde třeba důkladného přehodnocení všech dosavadních hodnot, je to na poli samosprávy. S dosavadními tvary nemůžeme dál, nikoliv pro pouhou byrokratickou umíněnost vládních kruhů, nýbrž pro nedosta- tečnost základů organizačních. Dosah rozhodující účasti občanstva na vý- konech všeobecné správy veřejné jsme nedovedli ocenit. A přece vývoj samosprávy jen na těchto kolejích je možný, je velkou měrou možný a stá- vá se důtklivým požadavkem pokroku. Ovšem tu poroste také význam po- vinnosti k pravidelnému výkonu a při výběru osob by musila panovati na- mnoze jiná hledišť než dosud, kde nám láska k samosprávě nevadila ku- píti na jednotlivcích hodnoti, jimž dostáti ani nemohli, i když by byli dovedli. Proto jsme také často týmiž ústy mohli samosprávu velebit a její výkony — hanět.

VIII. Státoprávní cíle a snahy.

Byl čas, kde idea státoprávní působila jako hybný živel celé politiky našeho národa. Nebyla pouhým cílem přání a tužeb, pečlivě pěstovaných vroucí myslí, nýbrž skutečně nejdůraznější, nade všechny jiné nejsilnější po- hnutkou všech politických našich krokův a akcí. Tehdejší hnutí státoprávní mělo všechny znaky silných historických hnutí, která uchvacují hlavy a ještě více srdce lidu v přesvědčení o spasnosti nadšeně vyznávaného hesla. Kdo je prožil od počátku až do té památné peripetie fundamentálové z r. 1871 a odtud až do katastrofy zavedením přímých voleb z roku 1873, neupře jí aspoň ten památný význam v novějších politických dějinách našich, že byla nejpůsobivějším heslem politické organizace českého lidu. Samým od- půrcům pasivního odporu šlo pouze o jiný prostředek taktický ve službě téhož ideálu; výjimku činil přechodně jen dr. Ed. Grégr, který si svůj opo- vržlivý výrok o sežloutlých pergamenech vypůjčil od ústavověrných od- půrců zásadních. I on se obrátil a teprv zase v agitačních řečích a člancích české demokracie sociální zdomácněl týž plitký obrat slovní. Ona arci při- jaia přece také program federalistický, avšak na podkladě národnostním, podobný Palackého idei federalistické z roku 1848. Zbyli potom jen tak zv. realisté — zovoucí se oficiálně stranou lidovou, — kteří vlastně s cí- lem snah tak zv. historického státoprávnictví se nerozcházejí, neboť i jejich program účtuje s politickým útvarem zemí koruny české, jenom že jej staví na piedestal svého tak řečeného přirozeného práva.

Tou měrou se soustřeďoval politický zájem národa na tomto ideálu, že

národ nedovedl si jej mysliti bez původčího spojení s první svou vůdčí hlavou politickou věku 19., a tak bezmála po čtyři desetiletí pokládal Palackého za tvůrce a původce státoprávního programu. A přece Palacký jím nebyl. Státoprávní snahy objevují se sice r. 1848, v předvečer prvního konstitučního pokusu rakouského, ale federalistický směr českých poslanců vlivem Palackého vzal pak obrat jiný a teprve zase po r. 1860 bez přičinění Palackého, z počínu Clam-Martinicova, jenž v té příčině vyhledal dohody s Riegrem, stává se působením obou těchto mužů historické státoprávnictví caput et fundamentum české politiky. Ještě dnes je víra, že státoprávní program historický jest původní ideou Palackého, tak hluboká u převážné většiny českých vzdělanců, že si ji prostě nedají vzít. Ovšem, jaký div! Četli jsme ještě nedávno v politickém denníku českém v posudku nějaké politické publikace stesk, že prý dosud nemáme kritického vydání drobných politických spisů Palackého, kdežto přece je vydání drobných spisů Palackého jediným kritickým vydáním politických spisů, jež vůbec dosud máme, aspoň jediným, které toho jména zasluhuje.

Leč pomeňme toho a vraťme se k státoprávní ideji samé. Byla-li původně hybnou silou politické organizace národa, stala se takměř ode dne nastoupení politiky aktivní hlavní pakou jeho politické desorganizace. Ano smíme snad říci více, stala se pramenem jeho politické demoralisace. Nemíníme zde slovem »desorganizace« skutečnost postupujícího štěpení národa ve strany, ač snad už jich také jest více než potřebí, což souvisí s nynějším naším naprostým nedostatkem výrazných, silných individualit slučovacích. Naznačujeme však slovem »politická desorganizace« skutečnost, že nejsilnější politické heslo národa, vyjadřující jeho konečný politický cíl, byvši dříve hybnou pakou politických akcí, skleslo na pouhý prostředek mandátové loveckých agitací v bojích stran. Hybnou silou politických akcí jest nějaká idea jen tehdy, když určuje všelikou politickou naši taktiku, když v každém případě nás vede zřetel na ten cíl, ne-li v zámyslu přímého vymožení, aspoň v duchu přípravy k tomuto. Že pouhé adresy nebo adresní návrhy na sněmu samy o sobě ještě toho rázu nemají, jest na bíledni. Každýkoliv skutek, kterým se opravdu pozvedá a rozmnožuje moc a síla národa, aby ji mohl přiložiti na váhu ve chvíli budoucího rozhodování, znamená stokrát víc, než papírový projev, který snad dovede omámit nějaké Bismarcky u džbánku, ale na pospas očím bystřejších protivníků otevírá obraz propasti, zející napořád mezi naším velkým chtěním a naší malou možností.

V paměti mnohého vrstevníka asi nevymizela ještě prudká obviňování, jež byla vznesena proti hraběti Jindřichu Clam-Martinicovi, když asi v prostřed let osmdesátých pronesl na sněmě svou řeč o politice státoprávní,

v níž označil fundamentální články jako vlnu, jež minula. Hřímalo se na něho známým nabubřelým tónem našich neochvějných, že se vzdává státního práva, hřímalo se především z té strany, již už tehdy jako přední její publicista přináležel nejrozhodnější český odpůrce idey státoprávní, jaký vůbec kdy mezi námi trval — Gustav Eim. Clam-Martinic nebyl arci z těch, kteří se vzdávají lehce nějakého ze svých životních ideálů. A státoprávního se nevzdal nikdy. Byl však arci příliš jasným politickým duchem, aby necítil hluboký rozdíl vyplývající pro všelikou taktiku každé politické strany ze stavu a stupně aktuálnosti jednotlivých jejích politických cílů. Jinými slovy: on by nebyl zasluhoval ani jména politika, kdyby pro jeho názory o politickém postupu nebyla měla váhy skutečnost, existuje-li v přítomnosti neb určité dozírné budoucnosti za daných poměrů a trvajících stavu sil nějaká možnost cíle toho se domoci či nejevili se taková možnost ani pro určitě dozírnou budoucnost. Přední z intelektuálních původců státoprávního hnutí z let šedesátých a s Riegrem hlavní osnovatel článků fundamentálních měl to přesvědčení o vlně, která minula, již roku 1879, když využítkoval příhodného okamžiku ku přechodu z pasivního odporu do politiky činné. Ještě několik let později nesměl princ Karel Schwarzenberg pronést bez trestu veřejné potupy své slovo o ústavě, která se »vžila« — až teprve tutéž myšlenku, smyslem i obratem slovním skoro totožným, beze všech protestů české publicistiky pojeti směl v době Badeniovské do pravičného adresního návrhu hrabě Dzieduszycki.

Mezi přesvědčením o nemožnosti dosíci za daných politických poměrů v Rakousku a těmi silami, jimiž národ český toho času vládne, federalisování Předlitavska na podkladech historického (i jakéhokoliv jiného) práva — a vzdáním se cíle toho je ovšem rozdíl preveliký. Snad po tolika letech nebude více indiskreci episodka následující: V jednom z velikých, převratům nálad širokých vrstev nejméně podléhajících sněmovních klubů zavdávala po roku 1889 otázka státoprávní častěji podnět k jednáním způsobu velmi opravdového. Ještě tu byly pořád citelny účinky doby přechodné, v níž přesvědčení o mizící aktuálnosti státoprávní politiky, od roku 1873 počínajíc, krok za krokem bylo zpečetováno, kdežto se mysl mnohých proti němu ještě nelibě vzpírala. Konečně se v užším kruhu stejně smýšlejících sestoupila jakási užší komise, jež si vzala za úkol provésti revisi článků fundamentálních v tom záměru, aby si jaksí pro domácí potřebu sestavila osnovu pro změnu ústavy v českém smyslu státoprávním. Když se tato soukromá komise ponejprv sešla, přišel do její porady snad jen náhodou muž, jenž ve straně své měl a má jednu z předních vedoucích úloh, a jenž asi ze všech politických mužů naší země nejnepornější požívá

úcty i sympatie všech stran v Čechách vůbec, nejen své a nejen českých. I pravil asi tolik (smyslem, byť ne doslovem): »Co zde počínáte, může mít velikou akademickou zajímavost, politickým konáním není. Zdali a v jakých poměrech se zase v našem politickém životě taková chvíle vrátí, jako byla roku 1871 ta, jež nás přivedla k fundamentálkám, je otázkou, na niž sobě žádný nedovedeme dát odpovědi. Přijde-li taková chvíle, bude pak na zvláštních poměrech, na celém stavu politické situace záviseti, co a jak se dá žádati, co a jak se dá vymoci. Proto je všeliké dělání osnov do zásoby beze vší politické užitečnosti.«

Myslím, že muž, jenž tehdy slova zde uvedená k nám pronesl, dosud v přesvědčení svém neustoupil od politického ideálu státoprávního, jak od něho nikdy neustoupili ani hr. Clam-Martinič, ani Rieger.

Pravili se tedy, že fundamentálky byly vlnou, jež minula, o níž nevíme, zda a kdy se vrátí, jest to jen rozhodnější obrat pro tutéž myšlenku, kterou jiní, a to již i z tábora vedoucí strany samé, vyjádřili obratem, že musíme se tomu cíli blížit po etapách, anebo slovy, že bez předchozího urovnání národnostních sporů »státního práva« se nedoděláme. Kdyby v českém veřejném mínění byla jen poněkud živější víra v aktuálnost státoprávní otázky, bylo by nepochopitelné, že zůstal v celé publicistice tak nápadně nepovšimnut pokus mladšího radikálního publicisty, který nedávno uveřejnil úplnou osnovu státoprávní, tedy ve svém smyslu vypracoval něco podobného, oč výše zmíněná důvěrná komise se chtěla pokusiti. To bylo po fundamentálkách, tedy za dobu třiceti let, ponejprv. S jistou útrpností, jako na hračku pro děti, pohlíželi na ten pokus i velmi rozhodní a hluční státoprávní politikové. Pustiti se v rozbor její zevrubný, nepocítoval nikdo potřebu.

Rozkládati dnes o tom, zda by vskutku fundamentální články z roku 1871 byly se staly základem nového upravení ústavního, kdyby nebyl Hohenzollern opomenul zabezpečiti se souhlasem uherským, bylo by také jen akademickým zaměstnáním. Dostačiv říci, že to jisté není. Od sněmovního schválení fundamentálních článků se všim jejich spleťtým obsahem až do konečného uzákonění všech osnov, které na tom základě bylo vypracovati, byla cesta dost dlouhá a nikoliv prostá úskalí. A dnes — po osudech jazykových nařízení, jež neměla ani stínu ohromného dosahu fundamentálek a mohla o tři desetiletí po těchto za nepoměrně většího stavu moci a síly národa přece tak bezohledně býti zrušena — nabývá více pudy pochybnost, zdali by se bylo podařilo těmi úskalími je provésti a provedené také v platnosti udržeti. Ale umíme-li my co na světě ještě více než muziku, je to přeceňování své síly a moci; ono patří tak říkajíc k nutné výzbroji českého

vlastenectví, ovšem také pohříchu ke hlavním příčinám čtyřicetiletých neúspěchův české politiky.

Vzdáti se státoprávního stanoviska, jak chtěl vlastně G. Eim, nemusí ani nejreálnější, se všemi faktickými poměry účtující politik. Zůstalo z něho sice s hledišť našich tužeb politických příliš málo stop v nynějších zřízeních, ale stopy jisté zbyly přece — a lze se tázat, jak možno vzdáti se něčeho, co bylo tak mocným, že to zcela pominouti a setřítí nemohl ani tuhý centralisující duch platné ústavy. Jenom nepochopitelný názor moderních českých přirozenoprávníků může tento moment podceňovat a přehlížet.

Po zkušenostech, které vzešly s vyrovnáním uherským, po zkušenostech, jež přinesly ostrosti vyskytující se v poměru uhersko-chorvatském, po krizích, jež mnohem nevinnější otázka úředního jazyka vyvolala, mohli by už jen politikové, žijící tiše doma za pecí, se domnívati, že jest možno v nynějších poměrech se skutečným úspěchem hnouti otázkou státoprávní. A s krisemi státními, v něž své naděje skládal tak mnohý z našich Vašatých, v tom směru již účtovat nesmíme. To bylo možno v prvých desetiletích ústavnosti, kde ty krise vyplývaly ze stavu novoty. Nyní si jich sami přát nemůžeme, nejen proto, že z nich profitují Maďaři, nýbrž proto, že na ně někdo za hranicemi dychtivě, lakotně čeká a číhá. Dokud toto nebezpečí trvá — celá naše politika musí s ním počítat. Jeť dojista ze všech lichých obran státního práva našeho nejslabší ta, že uznání jeho bude hradbou proti choutkám na zabrání německých krajů Čech. Kdo bude mít moc je zabráti, bude se na politické hranice sebe slavněji posvěcené historií málo ohlízet. Jak to tenkrát povídal poslanec Bareuther ve sněmu, když mu dr. Edvard Grégr pravil: »Čert vás měl vzíti v roce 1866?« On odpověděl: »Ten čert nás vezme oba!« — Bude-li mít apetit a k tomu moc, nedá si porci, po níž sáhne, právním nožem přikrojit. Jen zase nožem moci.

Zdaliž však aspoň ty hospodářské momenty dost neváží, které slycháme často na podporu státního práva uvádět, na př. že budeme moci národohospodářsky se zaříditi dle svých potřeb, že budeme finančním hospodářstvím svým nezávislí, a že nebudeme nuceni na pasivní země přispívat? Zde platí, tuším, mnoho z toho, co jsme v jednom z předchozích článků vytkli, mluvíce o různých možnostech provedení. Všechna uváděná očekávání platí totiž jen pro případ velmi krajní, pro případ poměrně velmi rozhodného ústavního usamostatnění zemí koruny české ve svazku zemí rakouských. Ani pak bychom, co se týče potřeb jednotného zákonodárství, neunikli účinkům času, o nichž jsme mluvili jednajíce o vlivech sociálního vývoje na zákonodárný autonomismus. A což samostatné celní území?

Takové poměrně malé celní území země, jejíž celé větve výrobní jsou odkázány na vývoz, není v příčině celní politiky jen pevností, z níž se může střeleť, nýbrž i takovou, do níž se dá ostře páliť, a nebezpečí zhoubných účinků izolace jest tím větší, čím menší celé území. Co bychom položili na váhu?

Zemědělské koncese mohou jiní činit lepší a průmyslové mohou zase jiní lepší poskytnout. A dojde-li k tomu, co již se tu onde hlásá a připravuje, že by byl napříště opuštěn systém všeobecné doložky o nejvyšších výhodách a místo jeho zaujaly smlouvy ryze individuální, pak by mohla věc pro malé země na jisté obory vývozu důtklivě odkázané po případu vypadnouti dost choulostivě. A představme si k tomu, že by nový politický útvar byl povstal jen proti odporu jedné části obyvatelstva rozhodnutím moci, ne všeobecnou dohodou všech politických činitelů v zemi, tedy především obou národností, pak by mu i zápasy o celní politiku v zemi způsobovaly a udržovaly kruté nepřátele vnitřní. Důvěřivé plány celní samostatnosti v mezích státoprávní federalisace jsou tudíž příliš jednostranným optimistickým horováním.

Nuže tedy aspoň osamostatnění finanční soustavy a tím vybavení z poplatnosti zemím pasivním. Tento zřetel, často s důrazem uváděný, jest jistě již nyní důvodem nedůvěřivosti a nepřízně k našemu státoprávnictví na straně zástupců dotčených pasivních zemí i těch aktivních, jež dnes bříme spolu s námi nesou. Spočívá v něm tedy jak lákadlo pro našince tak překážka na straně mnohých závažných činitelů, kteří by při provedení státoprávního plánu měli rozhodné slovo. A jak si máme vlastně to osamostatnění finanční představovat?

Tu je možno tolik stupňových odstínů, tolik variant, že všecken jednotlivý výpočet následků zpředu je vyloučen. Dejme jeden z příznivějších případů: stát podrží daně nepřímé a přenechá nám přímé. Více by se v útvaru federativním sotva dalo vymoci, kdyby zejména, jak ani není jinak myslitelné, státní dluh dosavadní a vojsko zůstalo společným břemenem celého federativního soustátí předlitavského. V nepřímých daních je dnes těžiště vývoje všech systémů finančních a bude ještě dlouho. Rakousku scházejí kromě toho a budou ještě dlouho scházet i velká hospodářství přebytková, jakým jsou na př. v Prusku jeho státní železnice. Bylo již jednou vytčeno, že by království české, kdyby mu byly fundamentálky přinesly úplnou samostatnost v oboru přímých daní (k úhradě zejména politické, vyučovací a hojnějších agend národohospodářské správy a celého soudnictví v zemi), snad dnes již bylo na kraji podobné finanční krise, v jaké právě trčí naše zemská autonomní správa finanční. Prostředkem nepřímých

daní společnému finančnímu hospodářství státnímu zůstavených by pak i dále těžily z nás země pasivní.

Řeknete: to by se právě nesmělo připustit. Musilo by se naléztí rozřešení jiné. Na př. úplná finanční samostatnost země spojená pouze s povinnostmi k odvádění určitého podílu ze všeho výnosu daní do státní pokladny pro společné záležitosti předlitavské. Jaké ohromné moci bylo by třeba k vymožení něčeho podobného nyní po zkušenostech s uherskou kvotou! I tak rozpadá se obraz takového finančního osamostatnění a jeho finančních následků konec konců v tolik různých variant, že všecko vypočítávání výhod, jen z jistých nejméně pravděpodobných způsobů rozřešení kynoucích, nemá žádné exaktnosti a co více, ani dost politické poctivosti. Čím rozhodnější ve směru samostatnosti je ta která z četných oněch variant, tím více moci předpokládá její uskutečnění a tím méně je pravděpodobna.

Neklamejme tedy sebe a neklamejme svůj lid obrázky čerpanými jen z krajních a tedy proto nejpochybnějších variant. Neodmítejme s podezřívavou nevrlostí pokusy ryze věcného rozboru takových otázek bez optimismu a bublinového nadšení. Kdo ostatně jest přesvědčen, že k státoprávnímu vítězství vede cesta jen skrze dohodnutí s Němci, — věta to, kterou vyslovil už ne jeden z našich nejlepších politiků, — ví, že to jest odklad ad calendas graecas. Kdo naopak doufá v rozřešení vlastní mocí našeho národa, ohlédni se dobře, jaká jest. Historie našich politických zápasů za poslední čtyři desetiletí je v tom směru více než poučnou. Kdo bude o ní vážně přemítat, pozná, jak se u nás na všem poli přihrocuje všecko k jedinému cíli. Na ten čas i nejlepší státoprávní politikou je vnitřní práce národní ve všech oborech kultury duchové i hmotné k utužení a rozmnožení váhy a moci národa. Všecky cesty plodné a rozumné politiky ukazují u nás tento nejbližší a nejnaléhavější cíl.

V nejbližších dnech případně zase výročí reskriptu z r. 1871 a cíle mladé strany, pokud stojí na půdě historického státního práva, hotují se k pořádkání schůzí reskriptových. I ony, tyto mladé strany, doufají, že se někdy stanou vedoucími. Ony dnes pomocí státoprávní myšlenky v tom záměru snaží se podrážeti nohy stranám starším. Ta věc není nová. Již roku 1889 jsme se dožili podobné. Lnou-li mladé státoprávní strany k ideji státoprávní upřímně, jak tvrdí a jak povinni jsme jim věřit (neboť důkazu neupřímnosti v tom směru neposkytly) — pak musí napřed účtovat s tím, zda budou moci v budoucnosti, kdyby v národě vrchu nabyly, splnití slib, který dávají bezděky už svým pouhým obviňováním starších stran v otázce státoprávní. Připustíme loyálně, že strana vládnoucí sotva hrstkou mandátů ne-

může dělat státoprávní politiku jinak než novinami a schůzemi. Kdyby ji však časem nemínila také dělat jinak, nebyla by vůbec žádnou vážnou politickou stranou. Ale právě proto nestačí vykládati reskript, objasňovat právní platnost historického státního práva, nýbrž třeba také jasně poučít lid o všech prostředcích, kterými se dá vybojovat, a všech překážkách toho boje. A bylo by mravně nedovolené líčit výhody, které z uskutečnění státoprávních snah mohou vyplynouti, jen na základě krajních variant uskutečnění, kde těch variant je přece tolik! Ať ostatně jde o variantu jakoukoliv — pouhým nadšeným semknutím českého lidu k nějakému ráznému »Chci« se ještě státní právo nevybojuje. Abychom je mohli vybojovat, musíme býti silnější — to musíte říci českému lidu, nechcete-li jej učiniti obětí nových a nových zklamání a musíte mu pomáhati radou a prací, aby silnějším se stal. To je na ten čas jediná vážná podoba politiky státoprávní. Jediná!

IX. Nynější osa české politiky.

Bylo-li státní právo pružinou politických akcí skoro celých prvních dvou desetiletí ústavní doby od zavedení únorovky, stala se otázka práva jazyků při úřadech veřejných osou, okolo které se během posledního desetiletí točí skorem výlučně všechno dychtění české politiky.

Není ovšem sám zápas o právo jazykové data tak mladého; jeť stejně starý jako první vynoření myšlenky státoprávní, neboť ozývá se rovněž již r. 1848. Kdežto však státoprávní idea ihned pak ustoupila jiné federalistické formulě, až zase naznačeným již způsobem po r. 1860 byla obnovena — otázka rovného práva obou jazyků zemských v úřadech zůstala stále jedním ze stěžejných bodů české politiky. Stopovati celý průběh toho zápasu od r. 1848 a pak zase od počátku let šedesátých, nemůže býti naším účelem. Jest to věc během posledních let již tolikrát probraná a projednaná, že jest neb aspoň může býti každému politickému čtenáři známou. Jen tolik bude třeba vytknouti ku charakteristice posledních let, že nastaly jisté proměny v táborech, mezi nimiž ta otázka tvořila původně předmět sporů.

Dříve, celkem až do časů Taaffových, stál jednotný, všem stranám českým společný požadavek, častěji podrobně vytčený, proti svornému odporu vlád i Němců. Výjimku v příčině vlád činí pouze krátká doba Hohenzwartova. Jinak se shodoval s odporem Němců odpor vlády, pokud jde o tak zv. vnitřní jazyk úřední, shodoval se snad i v motivu konečném. Oficiální motiv vlád je znám. Trvaly až do mezí opravdu směšných na zásadě jednotnosti vnitřního jazyka úřadovacího, byť z něho i připustiti

musily výjimky už dávno v příčině vlastiny a později v příčině polštiny. Že by toto byrokraticky-šosácké nadsazování v témže rozsahu bývalo ještě za Taaffa rozhodujícím, nelze arci více tvrditi. Hrabě Taaffe povoliv českému nátlaku o lepší zabezpečení rovnoprávnosti jazykové v úřadování zevním aspoň u soudních a politických úřadů, byl by jistě ochotně šel dále až i na vnitřní úřadování, kdyby se prostě nebyl bál okolnosti, že si ještě více pobouří Němce, jazykovými nařízeními z r. 1880 k prudkému odporu vznícené. Nikoliv více do malicherností vybíhající starost o jednotu služby, nýbrž strach před Němci rozhoduje. A bude snad časem možno doložití určitě, že sama koruna tím zřetelem se dala ovládati.

Až přišel Badeni. Všecka úcta před jeho spravedlivým názorem, před jeho byrokratickými předsudky předlitavskými nenakaženým, správným rozpoznáním, čeho si sama rakouská myšlenka ve věci jazykové vlastně žádá. Ovšem jest zřejmo, že nejryzejší smysl pro spravedlnost a jasné poznání potřeb nečiní ještě nikoho státníkem, nýbrž ještě stejnou měrou i vhodná volba prostředků. Že v té neměl šťastné ruky — přes původní rady Eimovy a některé jiné, upřímně české hlasy varovné — nemůže dnes býti více sporno. Eim, jak se podobá, dobře pochopoval, kterak cenným předmětem negociačním v českoněmeckém sporu je pro Němce vnitřní jazyk úřadovací. Jakmile zakročením moci státní přes hlavy jejich vnitřní úřední jazyk byl zaveden, neměli už v moci své žádné dostatečné ceny více za povolení svých požadavků, zejména kuriového zákona a národnostního ohraničení okresů. Proto se Eim v preludiích k vydání jazykových nařízení nespustil myšlenky na protikoncesi Němcům, kuriový zákon. Hrabě Badeni, poměrů vídeňských málo znalý a českých úžasně neznalý, oddával se naději, že pomocí Čechů, v jazykové příčině uspokojených, provede vyrovnání s Uhry a že rázným vynaložením státní moci proti odporu Němců stav utvořený uhájí. Proto se nerozpakoval přijmouti za základ úpravy práva jazykového v úřadech pro Čechy i Moravu zrovna tu zásadu, která se nejvíce přičila požadavkům Němců. Zásadu naprosté dvojjazyčné rovnoprávnosti, jak to nyní nazýváme. Že vyvolá nebývalé hnutí německé, na to byl v čas upozorněn. A že by nebyl znal obstrukci, nemůže se jemu uváděti na omluvu. Již za punktačního zápasu ve sněmu českém a později za kabinetu Windischgraetzova byla v plné působnosti, třeba ještě ne ve svých nejpříkrějších formách.

Když pak se obstrukce rozproudila známými výjevy v poslanecké sněmovně a podryla postavení Badeniovo, nikdo jasněji z tábora strany mladočeské nepochopil tehdy politickou chybu volbou řečené zásady spáchanou, jako Kaizl. Domníval se arci, že se věc spraví návratem ke

staré formulí, hájené od r. 1848 až do osudného sněmovního usnešení r. 1886, k formulí nyní obecně tak řečené rovnoprávnosti jednojazyčné — ale bylo již pozdě, jak jasně ukázal průběh další, zejména osud Gautschových nařízení.

Ostatně bylo by se asi jazykovým nařízením sotva vedlo lépe, i kdyby byl hrabě Badení hned původně sáhl k formulí v Gautschových použité. Ztráta důležitého předmětu negociačního byla by pro Němce tak jako tak nastala a musila se jeviti pro ně tím důležitější, protože požadavek vnitřního jazyka úřadovacího vztýčen českými politiky a znenáhla celou jimi ovládanou veřejností českou na kardinální požadavek český, třeba jím byl méně svým věcným dosahem, objektivnou hodnotou pro život náš národní, jako spíše tím, že šlo straně strhnuvší vedení české politiky na sebe o nějaký rychlý zevní úspěch. Čím více ona přeceňovala dosah toho požadavku, tím více přímo cpala odpůrcům přesvědčení, že jest nutno svolení jejich k němu dáti si zaplatiti jak nejdražše.

Přese všechny přetěžké otřesy, jež v politických poměrech rakouských způsobila doba Badeniova a zvláště jeho nařízení jazyková, znamená přese vydání a krátká platnost jejich a pak Gautschových důležitý, politikou českou dosud plně nedoceněný převrat v postavení činitelů, jež hrají úlohu ve sporu o právo jazykové v úřadech. Pravili jsme, že druhdy v odporu proti požadavku vnitřního úřadovacího jazyka českého stáli svorně vláda a Němci, hlavně Němci z Čech a Moravy. Od časů Badeniových nebylo vlastně vlády, která by se ještě uchýlovala ke starým, úzkoprse výstředním byrokratickým argumentům o potřebě jednotnosti vnitřní jazykové služby. Třeba se potřeba dorozumivacího jazyka stále uznávala, stala se veliká změna v názoru o rozsahu, v jakém se ta potřeba hájí. Už se vlastně jen obmezuje na ústřední úřady a styk jejich s úřady zemskými a některé zcela speciální větve vnitřní služby. To je převrat veliký, jež také Němci nepřehlížejí. Kdo si připomene, kterak za hr. Thuna a zase za nynějšího předsedy ministerského byly připravovány osnovy k úpravě práva jazykového a všechny připouštěly jistým, nikoliv malým rozsahem češtinu jako vnitřní jazyk úřadovací, sám přijde k poznání, že bývalý zásadní odpor proti tomu požadavku na straně vládní pominul, a lze říci, že každá vláda (každá!) ochotně by jej povolila, kdyby jen trochu bylo jisto, že tím uduší plameny krisí z národnostního sporu česko-německého ustavičně nově vyšeňující, krisí otřásajících ve vážných poměrech Rakouskem až do základů. I sami Němci v Čechách a na Moravě, přese všecken občasný povyk, vysvětlitelný důvody taktickými, nečiní více zásadní odpor vnitřnímu úřadovacímu jazyku českému pro oblast obyvatelstva národnosti české —

arcí vší kromě toho obmezení souhlas svůj ještě na řadu podmínek, kterých přibývá tou měrou, jakou přeceňování otázky vnitřního úřadovacího jazyka na straně české váhu toho požadavku v očích jejich stupňuje. Leckterý z německých protipožadavků by snad opravdu nezasluhoval a také v očích českých neměl té váhy, kdyby na všem dosud neležely pro nynější vedoucí české politiky stíny doby punktační a hesel tehdy mezi lid český v oběh daných.

Skorem po čtyřicet let — od r. 1848 až do 1886 — nepředstavovali si přední vlastenci a politikové čeští provedení jazykové rovnoprávnosti v úřadech státních jinak, než tak, že sice, pokud jde o jednání úřadů se stranami (úřední jazyk vnější), oba zemské jazyky při každém úřadě v zemi mají míti právo stejné, že však v příčině vnitřního jednání a služebního styku úřadům stolic nižších má býti ten jazyk úřadovacím, kterým mluví většina obyvatelů jejich služebního okrsku, jen v okrscích rozhodně smíšených a obecně v nejvyšších úřadech zemských oba. Spojen s tím býval arcí povždy požadavek další, který provádění měl umožniti, požadavek totiž, aby každý úředník v zemi byl znalým obou zemských jazyků. Pomineme-li důvodu citového (známé »proč se nemá Němec učití česky, když Čech musí se učití německy!«), bylo to vlastně jen bezděčnou starostí o nejvyšší míru volnosti pro vládu, aby mohla každého úředníka dáti kam chce beze všeho ohledu na př. na možnost vychování jeho dětí na základě mateřského jazyka.

Od let sedmdesátých objevily se jednak rozhodnější národní proudy v severních Čechách účinkem utvoření německé říše, jednak mílovými kroky právě tam vyvíjela se velkotěžba báňská a průmysl, kterýmž nestačilo obyvatelstvo místní a byly nuceny vábiti obyvatelstvo z jazykového území českého, jež nedalo se mnoho pobízeti. Samot dychtivě se stěhovalo za kynoucím lepším výdělkem.

Němci těch krajin neměli arcí příčiny se pozastavovati nad národohospodářskou stránkou té skutečnosti, jejich prospěchy hospodářské toho právě vyžadovaly. Ale popadli věc ze stránky jazykové, spatřující ve vznikání českých menšin v jazykové oblasti své ohrožení své národnosti. Námi přirozeně měl zde především až do kostí a nervův otřásti národohospodářský problém, ze skutečnosti té pro nás vyplývající, právě v příčině národnostní tak závažný. Národohospodářská síla našich národních odpůrců vzrůstala se pomocí českých lidí, které my při zvolnějším svém vývoji nedovedli jsme na vlastní půdě uživiti. Leč to nám, pohříchu, docela ušlo. My neměli smyslu pro nebezpečnou perspektivu, kterou tento žalný stav otevíral naší budoucnosti, našim vývojovým nadějím. Ba my z toho,

z té domnělé své expanse národní měli ještě radost, ač to v pravdě byla a jest expanse německé moci a převahy. Zkrátka nic jsme se nepozastavovali nad těžkou národohospodářskou stránkou tohoto s národního hlediště před důležitějšího úkazu, nad tím do očí bijícím svědectvím své slabosti a málo-moci hospodářské — ač jsme pořád deklamovali o váze a vlivu německého kapitálu — a jako klíště jsme se zakousli jen do stránky jazykové. Kde jsme měli v zájmu své síly národní chopiti se včas a s největším úsilím práce, aby se příčina opouštění území českonárodního lidem českým zamezila — jinak ne než soustředěním všech sil na vlastní národohospodářský rozvoj — šli jsme na lep Němcům a jen a jen se obírali jazykovým problémem menšinovým, od nich ovšem výlučně do popředí stavěným, neboť jejich zájmem nebylo to proudění Čechů do jejich oblasti zamezovat, nýbrž opak.

A my, jejichž prospěchem takřka životním bylo, brániti jemu, krev srdce svého vynaložit, abychom vykořeňovali jeho příčiny, my jsme se dovedli jemu ještě těšiti a vyčerpávati svůj zájem na otázce jazykového práva jím se přiosťující! Kdyby nám Němci povolili hned a v největším možném rozsahu vnitřní úřední jazyk český, nikdy by nám tím neodplatili ani z daleka službu, kterou jim prokázala naše osudná obecná národohospodářská neuvědomělost a neprozíravost, která nedovedla z celého toho vážného děje pochopiti více, než co nám Němci směrem své agitace dovolili, totiž pouhou jazykovou otázku menšinovou.

To byl ze všechkoliv hříchů, kterých jsme se během posledních čtyř desetiletí ve správě věcí národa svého dopustili, snad největší, nejtěžší, nejosudnější, a nebudiž to nikomu úlevou, že tu musíme chybu si přiznati všichni. Pravím: všichni, nečině výjimky ani pro ty, kteří se blíže obírali národohospodářskými záležitostmi. Dá se takměř na den udati, kdy problesklo u jednotlivců poznání pravé. U profesionálních politiků českých se dávno ještě nedostavilo. Ano jsou mezi nimi — ku podivu zrovna v radikálnějších táborech — kteří s jakousi útrpností patří na dočasnou prioritu, kterou vymáháme doháněcí práci na žalostně zanedbaném svém poli národohospodářském před marným slovným bojem o t. zv. velká politická hesla. Ovšem tábory a schůze voličů s řečmi a resolucemi, pouliční průvody s vytloukáním oken i bez něho, nabubřelé články, parlamentní dialogy, interpelace, obžaloby ministrů a obstrukční koncerty jsou všechny dohromady tak pohodlné prostředky veřejné »práce«, vyžadují tak málo talentu a ještě méně duševní námahy a přece mají zajištěn svůj nimbus, kdežto opravdové, do šíře i hloubky jdoucí uchvácení vnitřní práce posilovací (jíž činnost v parlamentech může býti vydatnou oporou) činí nemalé nároky

na mravní a intelektuální síly, na kázeň, oddanost a vytrvalost bez hlučné oslavy a potlesků! A k tomu všemu tradice abstraktního ducha naší politiky!

Domnělé příkazy menšinové politiky ovládly tedy naše politické myšlení. Německé požadavky po národnostním rozhranění okresů zdály se nám býti bezpečnou přípravou pro cíle všenněmecké irredenty — ač jsme sami až do let osmdesátých horlivě ohraničení prováděli, dokud šlo o vylučování českých obcí z německých okresů, a ještě v pokročilých letech osmdesátých dr. Mattuš byl poléván všemi pomejemi potupy, že na důsledky takového ohraničování poukázal. Naproti postrašným heslům o trhání země postavili jsme formuli rovnoprávnostní, která nepožadovala pouze rovné právo obou jazyků v zevním úřadování po celé zemi, jež k ochraně menšin úplně postačuje, nýbrž rozšířili ten požadavek na všecko úřadování vnitřní, kdežto, jak již dotčeno, až dotud se žádávalo, aby se v stolicích nižších řídila vnitřní řeč úřadu dle jazyka většiny obyvatelstva.

Několik hodin jednání ve sněmovní komisi dostačilo k takovému převratu přímo programovému a nový balvan byl navalen na cestu beztoho strmou a neschůdnou. Po sedmatřicet let jsme podle jednodušší a Němcům přijatelnější formule nevybojovali v oboru vnitřního úředního jazyka nic. Aby to šlo lépe, zvolili jsme tu, kterou náš dosavadní mocný odpůrce chtěl ještě míň. Starší formule, po celý život Palackého a jiných nepochyb-
ných vlastenců za dostatečný výraz rovnoprávnosti pokládána, považována a prohlašována odtud za pouhý ideál trhačů země.

To byl druhý balvan. První jsme si navalili v cestu naproti Němcům, druhý naproti veřejnému mínění českému, které bylo, zvláště r. 1890, přišerou trhání země do krajností sfanatisováno. Na chvíli se zdálo, že bujará síla nových řiditelů politiky české oba balvany jediným silným rozmachem odvalila. Jazyková nařízení Badeniho zdála se tomu nasvědčovati: »Ten krásný sen — jak krátký byl!« A balvany zůstaly a přinesly nám boje vnitřní, domácí, o tu pravou formuli rovného práva pro užívání jazyků v úřadech.

Stav je nyní tento: Někdejší válečné fronty v zápasu o právo jazykové v úřadech jsou důkladně pošinuty. Vlády vnitřnímu úřednímu jazyku českému zásadně více neodporují, spíše by za cenu vnitřního uspořádání poměrů šly v tom směru co nejdál. Zbyla pouze fronta německá, jež nechce vlastně bojovati, nýbrž raději kupčiti; žádá těžké, nemožné ceny. Dokud nedáváme, neb nemůžeme dáti, zůstává tedy odpůrcem. Už jediným. Za to my ve vlastním národním šiku, jenž zápasí za rovnoprávnost jazykovou

v úředním užívání, máme dvě hrozivě se potírající fronty, máme vnitřní boje o tu »pravou« formuli!

A naše nynější politika? Je tak jednoduchá, zrovna klasickou prostotou vynikající, pravé vejce Kolumbovo. Nevěděli jsme, že je to tak prostinké, když k nám mladší s velkým sebevědomím volávali: »Tak, pánové, se politika nedělá!« Za ty balvany, které jsme si sami v cestu navalili, za chybné cesty, na něž jsme strhli Badeniho, necháváme Němce — kteří jediní jsou překážkou řešení otázky jazykové v úřadech, na první náš zájem národní povznesené — v nejpohodlnějším postavení, jež se dá mysliti, a bijeme do vlád, které by rády daly vnitřního jazyka úředního celé fůry, jen kdyby Němci jim nedrželi ruce. Ony se mají nasazením všelike státní moci (rozumí se, že bez korespondujících závazků našich) za nás přičiniti, aby Němci nebyli poměrně tak silní. Za nás, kteří k velké práci, v tom směru potřebné, nemáme odvahy. A co více, my pod výhrůzkami nejrozhodnější obstrukce vymáháme jako cenu za připuštění vyrovnacích předloh rakousko-uherských ku parlamentnímu projednávání zavedení vnitřního úředního jazyka touž chatrnou cestou nařizovací, která už jednou se ukázala býti tak vratkou, že už zítra pouhé škrtnutí péra neslavně může odvolat, co dnes bylo slavnostně povoleno. Což by opravdu ještě dovedla někoho nadchnout a upokojit vymoženosť na tak vetších perníkových nožinkách stojící, o kterou bychom se musili třásti při každém větříčku?

Nejde-li vybojovat jinými, bezpečnějšími cestami to, co jste na ten čas povýšili na nejdůležitější cíl bojovného snažení národního, nedivte se těm, kteří soudí, že nynější stav národnostních hnutí a vlivů v Čechách a dozírné možnosti osobních i jiných změn v Rakousku nám nedovolují promarňovati v nejistých experimentech drahý čas, a praví-li tedy: Nemařme vůči takové nejistotě výsledku — nejvíc zjevné z prostředků, jichž politika naše teď užívá — síly národa v zápasu za požadavek rázu formálního a soustředíme je v uvědomělé organisované vnitřní práci národní na rolích už vzdělávaných i na těch, které jsme pro své ideologické abstraktní politikaření až dotud zanedbávali.

Podle názorů tu onde slychaných jest to ovšem jen vlastenectvím třídy druhé, neb dokonce třetí. Leč přece jsou už také lidé, urputně na něm dost mající, kteří praví: dej, Pane Bože, aby mne do nejdlejší smrti nepopadla ctižádost postoupiti do vyšší třídy vlastenectví.

X. Kolesa dějin.

»Politika jest první záležitostí národa«. První, rozuměj: svou důležitostí mezi všemi přední. Tak se to u nás někdy slyší. Ne vždy ovšem z úst politiků, jejichž vlastní věhlas by té větě dodával lesku přesvědčivosti. U hlasatelů její vyčerpává se při tom pojem »pravé« politiky, po starším a dosud v publicistice převládajícím rozumu, tak asi státním právem a autonomismem jako domnělou průpravou k němu, otázkou rovného práva v užívání jazyků při úřadech a po případě problémy práva volebního.

Pomiňme toho, že věta »politika jest nejpřednější záležitostí národa« v tomto smyslu klade f o r m y, pomocí kterých se dosahují v ě c n é ú k o l y pospolitosti, za něco důležitějšího než věc a podstatu těch úkolů samu. Jest to asi zrovna taková moudrost, jako bychom se chtěli hádat, jsou-li u tabule důležitější věci talíře a sklenice nežli jídla a nápoje. Ale tažme se raději, kde by vlastně stál náš národ, kdyby politika, dokonce pak v řečeném pojmovém přistřižení, byla nejdůležitější záležitostí jeho, anť přece dosud měla tak malé úspěchy?

Buditelské dílo více než půlstoleté, jež bylo naprosto nepolitickým, připravilo teprv půdu pro činnost politiků. Bez jeho pozeňnaných výsledků bychom snad byli i v politice dosud tam, kde naši nešťastní bratři slováctí Nejplatnější svůj důraz, jehož pak byla schopna naše politika, čerpala vždy z hotových výsledků díla toho a z plodů, jež neslo dále pokračujíc, z plodů, jež nyní spolu zajisté snáze uzrávaly účinkem politické činnosti — vzpomeňme jen na školství. Ale uzrávaly napořád na půdě těch politických zřízení, proti nimž čelilo všechno ohnivé dychtění té vlastní a pravé, té specifické »politiky« české. Na toto velké a významné faktum se často, ano skoro obecně zapomíná. Stav kultury duchové a hmotné, k němuž dospěl národ náš do této chvíle, není pouze dílem politiků, ani hlavně dílem jejich, ale pokud má politika na něm účast, má ji využitkováním trvajících veřejných zřízení, jejichž velmi rozhodné proměny jsou vlastně jejím cílem, její vůdčí myšlénkou. Pravíme o těch trvajících veřejných zřízeních (státní a zemské ústavě, dané organisaci správní), že byla ustrojena úmyslně v záměru nadvlády německé a obmezení vývojové možnosti naší. Přes to se nám podařily veliké pokroky. Umění těch, kdož ta zřízení osnovali, i těch, kteří na jejich podkladě moc vykonávali, nebylo s to naše pokroky zameziti.

Nebylo to jen umění strůjcův a prováděčův. Jejich moc nestačila ve státě polyglotním, v němž národnost rukověti moci držící jest v menšině tak rozhodné proti ostatním, aby se mohlo těmto na př. trvale odpírati

školství a jiné vzdělávací ústavy. Za jiných poměrů mocenských dal by se průběh pomyslet i jinak. Je tu možnost takové změny in pejus? V Rakousku nikoliv. Tu pro nás i na pouhé půdě trvajících zřízení veřejných není žádného nazpět — dokud to Rakousko trvá jako samostatný stát. My jenom pevně věříme, že by proměna trvajících jeho veřejných zřízení ve smyslu našich politických ideálů našemu vývoji dala ještě silnější pružiny.

Ale což, kdyby se měl změnit tento předpoklad? My sami nyní více než kdy jindy otázkou tou se obíráme. Stopujeme, nakolik publicisticky je možno, každý záchvěv velkoněmeckého hnutí v Rakousku, každou jeho odezvu v Německu, neustáváme upozorňovati na ně kruhy vládnoucí. My tedy věříme pevně — a bylo by divné, kdybychom nevěřili důkazům tak do očí bijícím — že v Rakousku jsou mezi Němci tendence toho druhu zcela opravdové, a vidíme, že aspoň část veřejného mínění v Německu jim jde sympaticky vstříc. My dokonce se vynasnažujeme otázku českou s toho hlediště osvětlovati jako otázku evropskou. Víkali jsme publicistické projevy francouzské vykládající, jak by se ohrozila rovnováha evropská splněním velkoněmeckých snův o rozbití Rakouska a jakoukoliv politickou formou přivtělení jeho neb částí jeho říši německé.

Nevidíme tedy už pouze tendence. Se samou možností pokusů o jejich uskutečnění již účtujeme. Co by uskutečnění pro nás znamenalo, o tom nemůžeme býti v pochybnostech. Byl by to děj, jenž svou vážností, svým významem a dosahem přesahuje vše, co se na půdě zemí českých sběhlo od mnohých staletí. Dle vši pravděpodobnosti by se uskutečnil jen v hrozné záplavě válečné, jen v potocích krve. Vážíme v duši čáky té možnosti a je přirozeno, že mají v naší úvaze místa také čáky nezdaru podobného pokusu. Tu poukazují jedni na politickou nesmyslnost, že by především dominující v Německu Prusko, většinou jsouc protestantské, chtělo říši přivtělit oblasti tak rozhodnou většinou katolické; že by si k polské nesažení ještě samo přidalo nesažení českou. Hledíme se ukojovati naději, že by Evropa nepřipustila takové změny své politické mapy ve prospěch moci Německa. Už v těch argumentacích jest jistý odpor. Buď by způsobilo přivtělení to aspoň dočasné vnitřní oslabení Německa, ježto by na dozírnou dobu vyvolalo nové rozpory a boje o assimilaci nových živlů a pak by to nemusilo za všech poměrů býti jiným mocem tak naprosto nevítkáno, když by zároveň uvolnilo ruce jejich pro jiné aspirace jim bližší, důležitější. Anebo by bylo skutečným rozmnožením moci německé — pak již připouštíme, že bychom sami oslabujícím vlivem svého odporu je nevyvážili. Náš počet tedy není jistý. Nemáme záruk, že si chod dějin osvojí naši

konejšivou logiku, že historie bude tak laskava bráti se cestami našich předpovědí. Kdo za to na př. stojí, že si ten záhadný panovník sousední říše, lačný po slavověncích všeho a všelijakého druhu, nezastupně jednou také po slávověnci velkého historického činu rozmnožitele říše, když je to zároveň snem tolika Němcův? Spoleh na Francii? Ta je rozervána politicky, demoralisována společensky. Spoleh na Rusko? Jsou jeho zájmy větší na Balkáně, na Bosporu, v zadní Asii nebo na Sudetách? Panslavismu národnostního ono nezná, snad by jen panslavismu pravoslavnému porozumělo a že to také u nás už lidem šlo na mysl, přestoupení radikála Sladkovského na pravoslaví samo jest dokladem. V dnešní ohromné hře o světová, o dominující světo hospodářská postavení není skalopevné jistoty, že by se za všech poměrů proti německo-italskému pokusu o rozbití Rakouska postavilo veto nějaké mocnější koalice jiných mocí evropských. Co je tu eventualit, příznivých i nepříznivých možností. Tím méně bezpečnosti pro myšlenku, že by sám evropský zájem nebo prozíravost Německa po rozbití Rakouska vedla k utvoření samostatného národního státu českého.

Náš počet o nezdaru toho hrozivého záměru není tedy jistým. Že není, dosvědčují také jiné úvahy, které praví: Ať si nás jen vezmou. Naši národnost nezničí. Národ uvědomělý, mající vyspělou vlastní kulturu, nelze zničit! — Zničit zajisté ne. Může v něm snad i velký dějinný otřes vzpružit jisté síly, v lenivé spoléhavosti dotud zanedbávané, přivést mu posily upřímnější assimilací živlů, jež nejméně inuly k starému státu a staré dynastii. Zničit ne — ale podvázat steré žíly, jimiž nám proudil a proudí nyní zdravý cílý život kulturní, proudí i v tom Rakousku centralistickém a germanofilském. Vzpomeňme jen zase na školství a jiné vzdělávací ústavy, na jejich vlivy na vědecké badání a písemnictví. Jak by to stálo v tom směru dnes s Poláky při známém stavu jich rodáků v Prusku i v Rusku, kdyby jim Rakousko nevydržovalo dvě university a techniku i přemnohé školy jiné a akademie. Zničit ne — ale upoutat množství sil v obranné práci, které by jinak se věnovali mohly a nyní mohou pozitivním činnostem. Zničit ne — ale vrazit nové klíny do díla české společenské novostavby způsobeného stoletým průběhem našeho obrození. Zničit ne — ale ochromit jednotlivé stránky našeho vývoje a vnutiti mu jednostranný ráz.

Jednotlivec, když znamená určitou možnost nebezpečí ohrožujícího život, zdraví, majetek, čerpá z něho prostým pudem sebezachování direktivy životní i když to jde na vrub dosavadních směrů a zvyků. Platí, když se něco podobného týče celého národa, pravidlo jiné, smí platit? Snad proto, že tu není výhradných osobních odpovědností, protože odpovědnost jest

houfová? Jen v určitých mezích a oborech svého života a svých činností diktujeme sami cesty své historii, ve všem, co přes ty meze sahá, historie diktuje cesty a povinnosti nám. A jest především věci politika, aby citlivým sluchem dovedl postřehovat dalné dunění jejích koles, by nestihly události národ nepřipraveným; jest jeho úkolem, aby z toho, co slibují nebo čím hrozí velké běhy časů, čerpal direktivy své činnosti. To jest znakem skutečného politika a schopnost k tomu měrou jeho velikosti. Běda, koho doba zastihne malým. Doba si žádá velké politiky, politiky velkého slohu důstojné mohutnosti nebezpečí, s nímž jest účtovat, důstojné důležitosti věci, o níž se bude hráti snad ve hře netušených světodějných rozměrů.

Základní direktivy své působnosti čerpali až dotud politikové čeští z předpokladu neohroženého potrvání Rakouska. I ti je čerpali, kteří pro citové vzněty, prýšticí se z historických vzpomínek a přítomných ústrků, Rakousko nemilovali. Své cíle nemusíme měnit. Ale žádný z nich není zárukou našeho trvání. Ani státní právo — byla by se po staletí mapa Evropy tolik měnila, kdyby válkychtiví výbojci, panovníci i národové celí, měli účtu před velebností práva? Svých cílů nemusíme ani zapírat, ani se jich vzdávat. Ale nesmíme zapomínat, že v nich jde o formy života, a nebezpečí hrozí jeho ob sa h u; mají býti nástroji v našich rukou, ale teď půjde snad o ty ruce samy; jsou plány jiných kolejí pro veřejnoprávní život, ale teď jde o ohrožení drahocenného nákladu samého, jež chceme po nich vésti. To nebezpečí zamezit a nelze-li jinak, zmírnit, to jest a musí býti dnes přední direktivou naší politiky a musí jí se podřídit, jí přizpůsobit, do ní vpravit vše ostatní i samy uražené city. Cesty, po nichž jdeme dnes, jsou všem, kdož chtějí otřesení a zkázu Rakouska, milejší než ony, na něž nás volá zájem národa vůči řidnoucím mlhám budoucna. Ale jde o to napravit, pokud ještě lze, ty těžké hříchy, jež napáchala během celého půlstoletí osudná nedozírnost rakouských státníků. Říkat jen posměšně: Milé Rakousko, tam jsi to dopracovalo — to je smát se někomu, jenž sedí s námi na větvi, již jiní podřezují, smát se mu, že spadne — s námi. Dnes je třeba především mohutné koalice sil, která by kazila řemeslo všem, kteří spekulují na vnitřní otřesy, aby usnadnili ránu očekávaným útokům zvenčí. K té koalici dají se ještě nalézt silné živly v Rakousku (i mezi Němci samými!) k nové pevné vnitřní politice, jež by pracovala k hříšně dosud zanedbávané posile a zabezpečení těch, v jejichž síle a životním zdaru mělo Rakousko už dávno hledati své nejpevnější kořeny. K tomu všemu musí dnes čelit česká politika, aby také touž ochrannou koalici působila na politiku zahraniční a pomáhala učinit ze záchranu Rakouska, svého historického poslání teprv tísni doby uvědoměného, opravdovou

otázku evropského zájmu. Říkejte skepticky, že už je pozdě. K tomu, aby se možný těžký převrat dějinný aspoň stížil, znesnadnil a tím i jeho účinky zmírnily, kdyby přece nastal, není nikdy pozdě.

Nebezpečí doby žádá si velké politiky. A politika na a š e?

Jedni všecken český zájem politický zavěsili na hřebík vnitřního úředního jazyka a vedou papírové a řečnické vojny o pravou pro něj formuli. Jakoby šlo o amulet, jež dostačí míti bezpečně pod vestou, aby zlý duch byl udolán. Cítí mnohý z nich, jak se půda zachvívá před blízcími se železnými kročeji dějin — ale sám, zvyklý na myšlení politické jen ze dne ke dni, chvěje se před veřejným míněním, jež pomáhal rozdmýchovati, a třese se před bičem svého — žurnálu.

Druzí reskriptovými slavnostmi volají šiky voličstva k praporu státo-právnímu, snad v domněnce, že vůdcové železných šiků svými k velkým světodějným řežím nabroušenými meči uctivě zasalutují před historickou jeho posvátností a povelí: Zpět!

A třetí dokonce mají hlavu zaujatu celou jen starostí o klerikalismus, ten ubohý klerikalismus, jehož přední a oficiální představitelé u nás nedovedou ani rozpoznat, co v jejich ruchu lačných »modernách« pod drsnou skořápkou klíčí slibného pro úspěšnější akce!

Z toho všeho jen čiší, sálá, křičí celá bezmezná bída a malost naší politické ideologie. Běda těm, jež zastane doba malými! Což neznamenáte, kterak uprostřed tísni a porážek politiků českých tragikou dějů rakouských česká »idea státu rakouského« dodělává se svého největšího triumfu? Ti, jež Rakousko láskalo a hejčkalo, nedali se upoutati; ty, v nichž tkvěla pravá jeho síla a budoucnost, zanedbávalo. Býlí z toho semene vzešlo a tím hodina obratu, jenž musí dostat nové široké základy. A raději ať je dostane dnes, než teprv zítra. Jděte a vyložte to národu, prostě, poctivě, vážně a věrně, způsobem mocným pravdivostí a velkodušným upřímností. I pochopí jistě, že nemůže na vás žádati, abyste pořádali obstrukční tance a strojili podkopy vnitřních krisí, když postřehne velikost nových potřeb obranných. Mohouť tyto nyní učiniti politiku opravdu první záležitostí národa. Bude-li jen ona se svůj úkol. Zdáť se, že nadešla zase chvíle k podobnému obratu politické taktiky české, jakým se r. 1879 náhle změnil celý ráz vnitřní politiky rakouské. Národ náš se tehdy vzdal svého až dotud s velikou tuhostí sledovaného taktického hesla, pasivního odporu. A přece nikdo z odpůrců nespátroval v tom porážku naši, spíše opak, protože byla ta změna provázena novou koalici stran, novým sečlánkováním sil, jež dosavadním směrům vládním dalo obrat a bylo také pro nás zdrojem nemalých prospěchů.

XI. Vnitřní politické obrození.

Ještě se najde dosti takových, kteří zjevné i nezjevné velkoněmecké hnutí v Rakousku a jeho podpaly i ohlasy z říše nebudou pokládati za nebezpečí dosti bezprostředné, aby přítomná politika měla si z něho osnovati své hlavní direktivy, snad dokonce nejpálčivější podnět k důraznému přehodnocení svých hodnot. To jest viděti nejjasněji na naší publicistice. Těm napořád v záplavě zpráv a citátů k dokladu toho hnutí, ale když z nich má vyvést výslednici, scvrká se tato na výzvy k vládě, cože tomu říká a co proti tomu činí. Kdyby vlády mohly proti takovým proudům s výsledkem zakročovati, byly by na př. v časích své germanisační zaujatosti také naproti nám a našemu národnímu hnutí více pořídivy. Když však jistá hnutí nabývají rázu hromadného a stávají se závažím životnímu stroji nějaké politické pospolitosti, jedině zase silná hromadná hnutí jiná musí zjednati protiváhy. Buď tomu věříme, co povídáme už dlouho o nebezpečných vlnách hnutí velkoněmeckého, pak musíme míti odhodlanost vyvoditi všechny důsledky, buditi, sbírat i tužiti všechny protiproudy, neukládati jen počín vládě, kterou sami činíme zrnem mezi dvěma kameny, nýbrž zjednati potřebné shluky a svazy stran po celém Rakousku, aby vynutily potřebné směry vlády. Nebo nevěříme, k čemu pak ta hra?

Ale doznejme si, že politický život náš k plnému ostří toho dilematu, jež historie nám vnucuje, ještě nedospěl a neuzrál. Strany velké i malé a jejich tiskoví mluvčí neuznávají této logiky fakt a nechtějí se jí poddati. Ony trvají na tom, že jest to věcí vlády, jim však samotným že nelze z toho důvodu ukládati jakoukoliv odchylku od směru i způsobu dosavadního. Nemá-li politika česká uvíznouti v naprosto mrtvém bodě nebo jen zostřováním vnitřních krisí sama se státi bezděčnou pomahačkou pan-germánských spekulací, není ani myslitelné, že by si v blízké dohledné době nezjednala určitějšího vlivu na cíle a taktiku českých stran otázka rostoucího příboje velkoněmeckých vln. Zatím však bez ohledu na takové hudby budoucnosti v obecném pocitu neladu touží se přece po reformě politického života a hledají se cesty.

Bylo-li ve výkladech předcházejících nějaké zrnko pravdy, vyplývá z nich zajisté, že všechny pokusy o vnitřní nápravu a povznesení našeho politického života jsou lichými, nemají-li za účel více než pouhé ožívování nadšenosti pro dávné cíle v jejich utuhlé abstraktní podobě aneb upínají-li se přespříliš na pouhé formální úpravy vzájemného poměru čili t. zv. součinnosti stran.

V prvním směru chybují zejména mladší strany vztyčující s velikou

horlivostí prapory státoprávní. Ať si je vztyčují, neslyší-li dunět kola dějin neb nevěří-li, že se pod nimi ty prapory polámou jak hůlčičky. O to zde nejde. Počítají-li však na své vítězství jako strany, tedy na to, že strhnou vedení národa na sebe, nemůže jim býti lhostejno, jakou duchovní i hmotnou vahou národ pod jejich vedením někdy sjednocený pro svůj veliký politický ideál bude moci vystoupiti. Neboť že vybojování jeho jest otázkou moci a jedině moci, nebudou asi popírat. I musí jim na tom záležeti, aby jejich státoprávní úsilí nepotkal osud státoprávního ruchu mladočeského z let osmdesátých. Vedoucí mužové těchto mladších stran jsou dosud více méně vzdáleni právě těch působišť, kde se nejkonkrétněji osvědčuje vliv všech reálných faktorů, s nimiž a ještě více proti nimž bychom svůj politický ideál státoprávní musili vybojovati, i propadají snadné ilusi, že se to vše dá zmoci pouhými formálními prostředky politického života, od schůzí a jiných hromadných projevů vůle lidu až po volby, kluby a rozličné manifestace parlamentové. V agitační sebechvále sociální demokracie bývá jistě mnoho nechutného. Přece však se nedá zapřít, že ona i tam, kde již vládne dost silným zastoupením parlamentním, jako na př. v Německu, neutkvívá abstraktně na svých konečných cílech, nýbrž v parlamentě i mimo parlament chápe se všech reálných prostředků a pomůcek, aby povznesla intelektuální i hmotnou moc těch davů, jež vede a chce vésti, i neštítí se při tom ani používání všech takových prostředků, které zcela náležejí platným společenským řádům, proti kterým ona přece vede boj zásadní. Jak se na př., třeba po jistých zásadních rozpacích, ujala dělnického hnutí odborového, moderních forem pojišťování dělnického a pod. Stálá konkrétní její práce agitační, spolčovací i parlamentní je tou činností skoro docela vyplněna, aniž strana má strachu, že tím utrpí újmy ty známé konečné cíle. Ba mohl v novější době vysloviti Bernstein smělé slovo, že mu na konečných cílech tak nezáleží, jako na hnutí samém. Pouhým přemíláním konečných cílů v manifestacích jakýchkoliv se sociální demokracie těm cílům ani o píď ještě nepřiblíží, nýbrž právě jen tím hnutím reálné posily moci hledajícím a skytajícím. Z bochníka platných zřízení, dokud je potřítí nemohou, krájejí si výživné krajice a jsou mistry v oportunisticky dovedném odstavování nejpobulárnějších postulátů.

Také v druhém směru, v pokusech o formální podklady součinnosti stran, jest mnoho čiré ideologie. Platí to zejména o útvaru t. zv. národní rady. Žádný takový útvar nemůže přece nedbati poměrné početní síly, jakou jsou strany skutečně zastoupeny v parlamentech. Jinak bychom dospěli k tomu, že by o všeobecných otázkách politického řízení národa

rozhodovali naposledy převahou ti, kteří bezprostředně odpovědnosti za politické skutky nenesou. V dobách svárem stran přespříliš nerozrývaných může vzájemná výměna názorů mezi politiky různých přesvědčení přihladit ostré hroty a vypěstovat podněty i podrobné plány společných kroků. Leč k tomu není potřebí organisovaného zastoupení dle pochybných klíčů. Pro politické akce samotny dostačí společné parlamentní komise stran. Národní rada, která by však měla ještě jiným než politickým účelům sloužit, aneb dokonce vůbec jen takovým, neposkytne věru dost garancí odbornosti a tím spolu authority. S politickými stranami jako takovými není jí pak vůbec co činiti.

Důležitější než jakékoliv národní rady bylo by pevné ohraničení dosahu, jaký dáti vlivu stran politických na volby pro všeliká jiná zastoupení nežli právě parlamentární. Jdeme v příčině vlivu, jež dopouštíme politickému strannictví na kandidatury k různým volbám, příliš daleko. Jen ke zdánlivému prospěchu stran a k naprosto nespornému neprospěchu svých národních důležitostí. Tak jako by obmezení agend sněmovních vyloučením přílišné už záplavy osobních a místních drobností neublížilo autonomismu, nýbrž prospělo, tak politickému životu našemu vůbec těsnější ohraničení jeho působišť. Plodnějším skutkem než všechny pokusy o národní radu a podobné orgány byla by opravdová dohoda o vyloučení zřetelů na strannictví politické při všelikého druhu místních volbách, při zastoupeních zájmových, dokonce při peněžních a jiných ústavech. Nebude to lehká věc, ale nekonejšme se aspoň tím, že se podobně jak u nás mají věci i jinde, u jiných národů. U velkých národů není potřeba takové pečlivé hospodárnosti v upotřebování sil jako u nás, malého. A ani malost, nečetnost tu není dostatečným vysvětlením. Bylo už vícekrát vytčeno, že děj našeho národního probuzení byl spolu skutkem společenské rekonstrukce. Příval odnárodňovací vzal národu českému během století 17. a 18. znenáhla převelikou část t. zv. tříd středních a skoro vesměs třídy sociálním stupněm, majetkem neb inteligencí vyšší. Nasazují se pak zvolna na zachované široké základy společenské pyramidy tyto vrstvy nově návratem sgermanisovaných a společenským vzestupem. Že to u nás bylo možno a opravdu i napořád se děje, liší nás na př. od Slováků, vysvětluje nynější žalný rozdíl. Je přirozeno, že se z vrstev vyšší inteligence a zabezpečenějších sociálních postavení rekrutují především funkcionáři čestných úřadů v různých zastoupeních zájmů povšechných i zvláštních. Předpokládají ty úřady k řádnému výkonu, aby ti, kteří se v ně uvazují, kromě inteligence měli i hmotnou možnost se jim oddati, mimo vše ostatní také více volného času. Leč naše obrozovací rekonstrukce společenská není ještě ve vlastních

oblastech našich národnostních tak dokončena, aby byla již dovršena plná obdoba toho, co vidíme u jiných národů. Jsme v těch třídách, které se v obrozovacím procesu musily nově nasazovati, stále ještě značně slabší. Přirovnáním poměrné četnosti různých vrstev sociálního složení u nás a u Němců v Čechách zajisté jasně dost by to vysvitlo. Jak teprve na Moravě.

Jaká direktiva z toho pro nás vyplývá, jest na snadě. Stavět lidi ne dle schopnosti, nýbrž dle politické barvy na místa, jež se politiky přímo nedotýkají, na jedny kupit funkce, jimž v tom rozsahu nemohou dostáti, a současně jiné, chtivé po osvědčení a k němu způsobilé, bez jiného důvodu vylučovat, jest marnotratností neblahou, těžkým prohřešením na veliké zásadě dělby práce. K uvědomělosti práce národní náleží zajisté vždy zřetel na pravou ekonomiku ve všech oborech, to jest jinými slovy na to, aby se danými silami, využitkováním všech na pravém místě docílil největší dosažitelný prospěch celkový. Měly by se jednou místo těch všelijakých již do omrzení ošumělých themat přednáškových konati veřejné přednášky o tomto. Arci nesměly by také býti pro pouhou parádu, nýbrž musily by se konati v záměru podnětném.

Byly přirozeně časy, kde tento způsob ekonomiky sil nebyl v tom způsobu a stupni ještě ani možným, jako nyní. Je to právě zase jen známka našeho pokroku a zcela neklamná. Ten pokrok si prodírá cestu silou bezděčnou, všude v životě svém spatřujeme silnější a zdravější odborné štěpení sil. Ale proč bychom neměli míti snahu využítovati záměrně všech výhod plodné dělby také tam, kde podněty a možnosti k ní nevycházejí výhradně jen z vůle, zájmu a samočinného rozhodnutí jednotlivců? Ba tento duch, byv jednou povznesen k suggestivní síle vědomé národní povinnosti organisační, působil by zase plodně do všech sfér volného individuálního rozhodování jednotlivců, stal by se opravdovým principem národního sebevychování. Věřím, že jest to těžké. Ale není to pouhá ideologie. Musíte jen to přesvědčení upřímně vstěpovat hned do mládeže, nespokojovati se a nenechati ji se ukojovati domněnkou, že všelijaké fantasticky nejasné nadšení jest už idealismem, dokonce »vlasteneckou« ideálností. Jakou přeludnou cenu mají ty blouznivé představy o boji za národ a pod. Jsou jenom k matení hlav všechna ta metaforická hesla, kutá z přirovnání válekových, kterými zejména názvosloví publicistické jest otráveno celé. Nech představ o bojích a porážení! Sloužit národu musíš! A každá dobrá práce je vlasteneckou, tím vlastenečtější, čím odborně dokonalejší.

A šlo by s tím ruku v ruce ještě něco jiného. Ráz našich hodnotných úsudků. Byl čas, kde všeliký výkon práce v národě našem bezděčnou nutností se posuzoval s jakousi oportunistickou rezervou, shovívavě. Bylof

plno mezer a málo sil, nesměla se kazit chuť, spíše dodávat. Radost, že vůbec tu zase nějaký výkon jest, přičiňovala ostatek. Neplatilo to jen o plodech slovesných; vlastně o všech, jež mají vztah k národnímu pokroku. A které ho nemají? Snad nebude nesprávně, řekne-li se, že rozhodovala hlavně hodnota buditelská, nikoliv objektivná. Kde byl výkon, jenž nad onu úroveň se povznášel, jenž snesl měřítko objektivnější, snesl dokonce srovnání s cizími, tu zase radost nad ním svádívala k přeceňování. Zase ještě buditelský živel v tom, ale často také nedostatečná vědomost o výkonech cizích.

Hodný kus ducha buditelského hodnocení v nás ještě zbyl a nejvíc jej živí dosud denní tisk; patří to k jeho šablonám. Bylo-li by toho ještě dosud potřebí, je s námi, je s našimi nadějemi zle. Chtítí jej zachovat, nebylo by optimismem, nýbrž bezděčným pesimistickým přiznáním. Ale není ho více potřebí u nás, a nikde, v žádném oboru. Může se mu směle válka vypovědět na celé čáře. Zrovna ve vědomí té možnosti a potřeby je kus vzpružující, oplodňující síly. Působiti může pak ona nejvydatněji zase jen ve spolku s tím duchem dělby, s duchem pravé ekonomiky sil, o němž byla právě řeč.

Slovo o práci jako jedině oprávněné a jedině cenné formě »vlastenectví« stalo by se snáze skutkem. A snad — ale jen snad, stojí tu věci ještě příliš špatně — by z toho ducha větší úsudkové vážnosti dostal v nejbolestnějším svém bodě také nějakou posilu náš život politický, že by dostali lidé i v politických věcech více mravní statečnosti. Českému inteligentu ústa přetékaají slovy o boji pro národ, o semknutí šiků, o neoblomnosti zbraní práva a přesvědčení. Samá bojovnost, samá statečnost. Jen v jednom bodu je povážlivě lehtivým. Všecko dovede snáze ve službě národa nežli za své přesvědčení také hrdě — propadat. A proto při změně větru chvatně zaplepuje svůj štít novými devisami a — přebíhá. Jakoby se necítil vyzna-vačem určitého přesvědčení politického, nýbrž konstitučním monarchou anglického stříhu, který loyálně dělá politiku dočasné většiny! V tom osobním smyslu je u nás duch konstituční náramně silný, snad zase proto politika tak slabou. Kdyby aspoň s tím nezmorným přesvědčením o osobní nahraditelnosti a nezbytnosti byly úměrny jiné, když už ne povahové kvality. Bývají? »Vůle národa« jest beránkem, jenž snímá hříchy bezpřesvědčenosti. Máme na tak malý národ příliš mnoho stran a v nich zase příliš málo lidí s pevným, rázovitě vyhraněným přesvědčením i mezi muži věkem vyspělými. Mládeži to musíme odpustit, když rychle barvy střídá, ona si teprve připravuje svou paletu.

XII. Mládež.

V jedné skupině českého tisku opakují se občas stesky na náš dorost, že část jeho ztratila cit a vřelost národní, že nezná národnosti, jest beznárodní nebo mezinárodní, zkrátka nemá, co naši staří shrnuli v pojem »vlastenectví«. Namířeny bývají ty výtky kromě sociální demokracie hlavně proti jistým stranám studentským a jejich více méně známým inspirátorům.

Kdyby ty zvěsti a žaloby měly důvodný podklad, bylo by to žalné. Věc je příliš vážná, než aby se dala odbývatí jen tak paušálně nějakými nakvašenými úvodníky neb přihrocenými lokálkami.

Co se týče studentstva českého — vždy běží arci jen o část jeho — objevily se sice v dlouhé době celého takměř století žaloby s tímto obsahem ponejprv, leč nikoliv ponejprv žaloby vůbec. Pamětníci prvních let sedmdesátých snad se na př. rozpomenou, jak si tehdy ve feuilletonech »Národních Listů« na studentstvo zaútočil Hálek, vyčítaje mu nedostatek rázného osvědčování vlasteneckého smýšlení. Ruch ve studentstvu byl tehdy opravdu poněkud jiný, než několik let před tím, kde se ono bylo velmi horlivě účastnilo velkých politických demonstrací a bylo vynikajícím činitelem nejveřejnějšího života, t. j. pouličního ruchu politického. To pak trochu ochablo. I jinak pochopovala se snadno troška nevrlosti proti studentstvu z toho tábora, jemuž Hálek náležel, již proto, že ono v té době ještě převahou lnulo ke straně Palackého, proti níž se odpor druhé strany znenáhla přiosťoval.

Z kruhů studentstva se tehdy ozvala ostýchavá odpověď. Ani neuvedla Hálkovy nájezdy za příčinu, ale tu příčinu měla. Byl jí článek »O vědeckých spolcích odborných«, který byl vytištěn v Kalendáři českého studentstva na r. 1873—74 (později znova v ročníku 1876—77). Odveta kladla důraz na vědecké snažení studentstva jako první národní povinnost. Kdo by šel po stopě jmen, shledal by, že opravdu z tehdejší akademické generace přišel dost četný dorost mezi učitelské síly na universitu a usnadnil za několik dalších let zřízení české university. Lidé z tehdejší generace stojí dnes také na předních místech parlamentních, na předních místech českého spisovatelstva, soudcovstva, průmyslnictva atd. Celkem tedy to nebyl dorost tak špatný, za jaký jej měl poctivý, ale venkoncem jednostranný, zvláště na učené snahy vždy trochu nevraživý básník.

Není snad neúčelnou tato vzpomínka. Když vře svár a vášeň politických stran, nevážívají se slova a pocit zodpovědnosti nebývá v takových sporech u jednotlivců silný. Jak se musíval veřejně Palacký hájiti proti podezřivým útokům! Až úzkostlivě se to dnes zamlčuje právě tam, odkud

pršivaly na něho a na tlumočníky jeho ideí nejprudší střely. Kolik osob upadlo jen za posledních dvanácti let takměř v národní klatbu a lidé, kteří je do ní dávali, je dnes uctivě pozdravují. A kolik také lidí, dnes v různých oborech v popředí stojících, nevyšklo během času nejedno silné slovo, křivý výklad připouštějící, jehož smysl a dosah sami nyní důtklivě se snaží omeziti. Z politického světa byla by jich celá litanie, i lidí i výroků. A to neplatí jen o politicích, též o lidech z jiných kruhů. Jemný a citlivý Sládek na př. napsal před dvaceti lety poslancům z Vídně na přivítanou báseň, dnes jen v málo exemplářích zachovanou, tak jízlivou, žíravou a potupu chrlící — dá ji do svých sebraných spisů? A on to učinil jistě z přesvědčení, leč chvilkovou vášní zakaleného.

Jsou také lidé, kteří se dají v bujně myslí strhnout ke schválnostem, jež jim působí radost, pokud zlobí jiné. Pan Machar, mistr takových nevkusných schválností, už dávno by je nepáchal, kdyby se mezi potrefenými nenašli vždy nějakí bláhovci, kteří mu jdou na lep a ukrutně do vážna naladí svůj prsní tón spravedlivého rozhořčení.

Pravé jádro a věcná podstata proudů v celých vrstvách panujících se nerozpoznává dle rmutného šumu, jež na povrch vynáší prudce plynoucí vlny v soutěskách a peřejích časových svárů. Celé to domnělé protinárodní smýšlení v jedné části mladší generace jest vlastně už odbytou fází a vysvětlení se dalo z několika výroků, ostřeji přibarvených vlivem sporův a hádavého temperamentu původců, k tomu všemu ještě nejasných a nejapnou formou pronešených. Sem tam nějaký horlivý mladíček ještě barvy nanesl. Voilá tout.

Je nerozumno, souditi příkře o takových ukvapenostech a nejapnostech. Je to i nespravedливо, když sami karatelé mají tolik příčin shovívavě opravovat a napravovat leckterý minulý hřích vlastní. Která pak z »mladších generací« českých, jež šly postupně za sebou, třeba už od časů mládí Palackého, nezačala nespokojeností a břitkou kritikou proti tomu, co činili neb nečinili starší? Vzpomeňme jen na ty školy básnické, výtvarnické atd. Nevyšel z každé takové mladší generace Palacký a Šafařík nebo Smetana, ba ani Neruda neb Vrchlický. Ale táhne se to vším naším životem jako ustavičný kvas, v němž dobré i zlé stránky nejsou vždy ve stejném poměru, ale dobrých přece nikdy neschází.

A neschází jich ani v kvasu přítomném. Jen musíme trochu rozlišovat. Není vše krásné, není vše hluboké, není vše ryzí, co mladší pokolení koná a podniká. Tím méně spravedлива a vždy věčna jeho kritika. A nejedno slovo sebevědomé, svědčící o domnění mocné vyvýšenosti nade vše, co vytvořily starší generace, připomíná umělce z cirku, který, stoje na ramenou

svých soudruhů, chlubí se, že je větší než oni. Ani nesnášlivost, tak často na starých káraná, není ve mladších vrstvách menší, ba u těch, kdož nejvíce snášlivost kázávali, je jí snad nejmíň. A jsou udatní modloborci, kteří jednou rukou modly kácejí a druhou si staví nové. »Sociologie« straší ve všech hlavách a řečech a při tom bují radikalismus hesel, který je naprosto nesociologický, znamenali to slovo ve směru praktickém soudný zřetel ke kontinuitě vývojové a tedy navazování hesel pokroku na poměry, názory a potřeby daným stavem vývoje podmíněné. Radikalismus obecně osvědčovaný jest se »sociologickým« nazíráním jistě ve sporu. Leč není právě tento radikalismus valnou měrou dědictvím po těch, kteří jsou naň nyní tak nevrli?

V tom všem mohou býti chybná stanoviska i jisté nebezpečí přílišné jednostrannosti budoucího našeho rozvoje životního, kdyby všichni těch směrů měli zůstatí důslednými; neboť nevyvinuje se dosti protiváhy každému zdravému rozvoji potřebné. Ale něco vědomě nevlasteneckého v tom všem hledati nelze, nesluší. Leč — řekne se — nejsou ovšem všichni zde dotčení takoví, ale v jedné části prokázalo se zřejmě nevlastenectví. Že by určitý názor o pravosti rukopisů nebo o státním právě byl již projevem nevlastenectví, snad přece už nikdo nebude tvrditi. Pak by byl mnohý nevlasteneckým, kdo obohatil naše písemnictví vzácnými plody a sám Palacký byl by pochybným vlastencem, neboť byly časy, kde jeho politický názor o státním právu s naším pozdějším se nesrovnával. Ne, řeknou zase jiní, to my nemíníme. Ale staly se projevy, jež přímo posměšně se obracely proti »vlasteneckému« nazírání českému. Celkem však — nehledíme-li k nejapnostem a schválnostem nevážným — to platilo více jen formám jeho osvědčování a jeho obsahu, nežli věci samé. V Písmě je jedno veliké slovo, které praví: »Ne každý, kdo mi říká Pane, Pane, vejde do království nebeského, ale kdo věří v Otce mého...« Právili kdo, jenž činným jest slovesně nebo jinak plodně v našem žití, že to činí z lásky a zanícení anebo že to nečiní z lásky, nýbrž jen z povinnosti — na tom nesejde, jen když to činí. A spravedlivý člověk, znalý našich poměrů, nepopře, že zrovna v těch kruzích, z nichž takové a podobné výroky vyšly, opravdu mnoho se učinilo a činí na př. ve vědeckém směru. Co bylo z cizí literatury naukové českému světu otevřeno právě na těch stranách v posledních letech, je hodno uznání. Namítnete snad, že to vše je vybíráno s jistou tendencí. Dobře; nesouhlasíte-li s ní, starejte se, aby se na jiné straně a jiným výběrem těm jednostrannostem čelilo. A když se tážete, kdo odbírá literaturu toho naukového směru, která se nyní u nás nepoměrně větší měrou pěstuje, než kdykoli dříve, na koho se vydavatelé její smí nejspíše bezpečiti, shledáte, že zase

jen hlavně mladé vrstvy. Nehoruje se tolik — ale pracuje se neméně a pracuje se s vědomím a snahou po stupňování i po šíření vědomosti. Vůbec pak, nikoliv jen v těch několika určitěji vyhraněných stranách, působuje v mládeži celkem svěží duch práce. Bylo by věru jednou záhodno vysledovati v odborném časopisectvu a odborném písemnictví vůbec přírost sil, jenž během asi dvaceti let nastal a stále nastává, rozmnožení literárních působišť a podnikův.

Zkrátka, kdo se stýká mnoho s mladším světem, řekne asi upřímně a poctivě: Není pravda, že by nynější mladší pokolení bylo horší, než nějaké dřívější. Ono sem tam splašeně zarejduje, ale po věčném zákonu pokroku, který ostatně nekráčí vždy přímými cestami, přibírá mnohé, co bylo starším cizí, mění převzaté názory a formule. Sám pojem »vlastenectví« v tom našem starém národnostním významu, nedoznal úhony, jen jistých změn obsahu, či lépe ještě: rozšíření obsahu. S větším důrazem pojímá se do něho zřetel na společenské dobro a povznášení širokých vrstev.

Více než jindy zabírá se do něho zřetel na hmotné, hospodářské podmínky silného a svérázného bytí národního. To není chybou, to jest pozitivním obohacením. A dalo by se snadno dokázati a bude příštími stopovateli našeho novějšího vývoje prokázáno, že kořeny všech těchto přeměn sahají dál do minulosti, než mnohý z tak zvaných nových proudů v reformatorské své domýšlivosti se domnívá a hlásá.

Byly u nás časy, kde se — ne snad jen žertem — vlasteneckost jednotlivců měřila i dle toho, zda nosili čamaru a nikoliv frak a cylindr. Bálové referáty ještě z nedávných dob na tu důležitou okolnost nezapomínaly. Čamarový vlastenecký idealista toho nedbal, či ruky je výrobkem, co na těle nosí, od sukna, šňůr a knoflíčků až ke koketní podšívce, a ani mu nepřišlo na mysl, že nosí svědectví bídy a chudoby svého národa na těle a že to svědectví se stává tím křiklavějším, čím větší jest jeho kontrast s tím, co střih šatu má honosně osvědčit. Měříme »vlastenectví« ne dle horujících slov a nesoudné, v úzké obzory zakleté samolibosti — nýbrž dle práce.

A nelekejme se každého slova namířeného proti starému pojmu »vlastenectví« a jeho obsahu. Nacionalismus český neochabuje ani dost málo, on se jenom, byť sem tam po cestičkách křivolakých, prohlubuje. A tak mocný je ten proud, že v samé sociální demokracii, tom strašidle mezinárodnosti, nalézá požadavek rovnoprávnosti národní a výchovy školské na základě národního jazyka vřelé tlumočnický, i v samých programech; její organizace v rámci celku se provádí na základech národnostních a když v nedávných dnech se v našem politickém táboře rozpoutal spor o formuli jazykového práva, největší a nejdůkladnější jeho rozbor přinesl ve směru nezávadně

českém — politický denník sociální demokracie! To nejsou znamení úpadku!

XIII. Umíte vy to robit v zemi své?

Vídeňský básník Grillparzer stal se svého času u nás Čechů velmi neoblíbeným pro svou truchlohru »Krále Otakara, štěstí a skon«. Hrdinou její jest Přemysl Otakar II. K místům, jež tendencí svou českého citu nehrubě příjemně se dotýkala, náležel také výjev, kde král v odpověď na výčitky pánů českých, že Němcům nadržuje, ukazuje jim nádherné roucho své i zbroj a břitce se táže:

»umíte vy to robit v zemi své?«

Nás zde dále nezajímá, užili či neužili básník správně látky historické. Básnické hodnotě dramatu jeho, také tohoto, snažil se v letech osmdesátých Emanuel Bozděch zjednatí uznání české společnosti. Že by otázka, kterou k označení jedné stránky národnostní neshody domácí v ústa vložil nešťastnému králi, mohla zase v souvislosti s národnostními poměry dostati ještě smysl mnohem vážnější, typický pěvec starorakouský snad nikdy by se byl nenadál.

Dnes kdyby kdokoliv se rozhlížel po našich skladech velkoměstských a výstavách, cítil by vanutí silného průmyslového ducha. Viděl by hojnost a pestrou tvárnost výrobků od nejvzácnějších až k nejobecnějším produktům hromadného vyrábění. Viděl by všude doklady mohutné výbroje prostředky výrobními, obsáhlého specialisování práce, velikého pohybu zboží. Viděl by zemi, kterou v pokročilé výrobnosti nemnoho jiných předčí. Kdyby však — na tom celkovém obraze dosti míti nechtěje — žádal si věci na kloub jíti a tázal se Čecha jako zástupce většiny obyvatelstva země: umíte vy to robit v zemi své, vy Čechoslovane? Jest váš šat z výrobku českých rukou, je to, co pohodlí a ozdobu dává vašemu bytu, dílem vašich rodáků, jsou stroje, jež se pohybují ve vašich dílnách, vašim výrobkem? Tu by plná pravda byla trudným přiznáním. Od bavlněného »cajku«, z něhož jest ušit oděv českého venkovana, až k jemnému suknu boháčů, od kartounové všední sukne selčiny až k »modní látce« měštek — kolik jest to výrobku národně českého? A v celých velikých oborech potřeb, ne pouze přepychových, není jinak. Arci — ne jeden ze starých nadšenců národních by si dodával útěchy myšlenkou: ne-li na všem, aspoň na mnohém pracovalo plno českých dělníků dovedně a trpělivě. Snad by ani nezapomněl dodatí, kolik tisíc těch českých rukou pracuje uprostřed sídel německého lidu v Čechách, snad by pověděl, kolik úředníků v závodech

továrních, obchodních, bankovních jest Čechů. Ale musil by také říci, že uprostřed sídel českých i v samém středu země velkozávody německé předčí počtem i rozsahem české, že ani v Čechách v obchodních komorách českých krajů nemůže se ve skupinách velkopřmyslových český živel dodělati většiny, na Moravě ale český živel má ještě v obchodních komorách vůbec zastoupení minimální (a to teprv od nedávna!), ve Slezsku nemá žádného a v úrazových pojišťovnách zemí českých neprorazí při volbě podnikatelských zástupců průmyslových skupin ani jediným. Také by nemohl neviděti ten nepodjatý pozorovatel, jak české odborné školství průmyslové i obchodní vychovává v chovancích svých napořád velikou převahou jen živly určené k námezdnictví.

A kdyby nyní tím dojmem proniknut, obrátil zraky své k ostatnímu životu českému, kdyby těmi obrazy naplněn počal zkoumati na příklad osudy národních a politických snah našich ve sborech zákonodárných, snad by lépe než z desíti Čechů jeden pochopil tak mnohý nezdar náš, snad by i tomu lépe porozuměl, proč mohla tak mnohá ústa posupně upírat národu našemu rovnocennost! Ličme si to a vymlouvejme jak chceme, mluvmе, co mluvmе — dokud ten ohromný rozdíl hospodářské moci panuje mezi národnostmi této země, dotud jest a zůstane zdrojem naší nevyhnutelné malomoci, dotud v ní bude nejhlavnější vysvětlení neúspěchů politických, které my připisujeme tak rádi zjevům jiným, chabosti politiků neb vrtkavosti a nepřizní mocných.

Mnohem trudněji zní za našich časů otázka, již klásti si musíme sami, nečekajíce, až jiní ji vysloví, mnohem trudněji než to pouhé slovo povšechné: umíte vy to robít v zemi své? Ona se bezděky přiosťruje v další, závažnější: »Dovedete své lidi uživit na svém území?« Nedovedeme! A co víc, my jedva jsme v začátcích jasného nazírání ve skutečný ohromný dosah této skutečnosti. Ještě jsou u nás choré hlavy, které v té hrozné nutnosti, jež šťve českého člověka z oblasti naší národní, aby si hledal zaměstnání a výživu v krajích cizích, spatřují nějakou politicky slibnou ou expansi! Že tato expanse nedostatkem vynucovaná jest nejtěžším a nevyvratitelným svědectvím naší slabosti uprostřed národů všestranně mohutnicích, to vlastně teprve před nedávnem nám začalo jasněji vysvitat, ale nevysvitlo dosud úplně. Kdyby bylo už úplně vysvitlo, kdyby bylo už proniklo až na hloub duše všech inteligentních mužů českých — nebylo by možno, aby náš život všecken posud tou měrou byl unášen proudem hesel a deklamací, jež se skutečnou přítomnou silou národa jsou v křiklavém nepoměru, jež vyluzují sice davu důvěřivému před zaníceným duševním

zrakem faty morgány, za kterými však číhají jen řetězy nových neodvratných zklamání.

Co není životními silami samými zabezpečeno, nedá se právními formulami zajistit. Spravedlivá věc sama sebou nevitězí žádá a také od své toho nesmíme čekat. A my pořád chceme — třeba dnes v právě jazykovém — formulami právními něco pojistit, pro co vlastně nemáme připraven dostatečný podklad moci hmotné. O to úskalí se nám všechny smělé tužby rozbíjejí; to jest ze všech mocí, jež nám nepřejí, ta nejmocnější. Oslnění jednotlivými utěšenými úkazy svého rozvoje během století dosaženého přehlízíme nesouměrnost svého pokroku a rozvoje. Nic není zhoubnějšího, než příčiny svých nezdarů hledati jenom v zevní nepřízni poměrů. Jsouť ještě větší měrou v nás samých. A vážné chvíle přítomné, chvíle marných rozběhů a stupňovaného rozkladu v domácím žití politickém i sociálním, zostřených protiv národních, nejistých výhledů do budoucích běhů všeevropských — tyto vážné chvíle neměly by minouti bez nových silných podnětů k sebezpoznání a rozpomenutí. Dvojí by se tím dosáhlo, co i v žití velkých národů má váhu velikou. Především správnější měřítko pro posouzení politických možností — neboť my dnes často si vedeme, smíme-li užiti starých slov Šolcových, jako bychom byli pány svého meče. A pak bychom obraceli zřetel svůj úsilovněji a obecněji k tomu, co nejprve potřebuje posily, co je bližší, nalehavější a dosažitelnější. Jako ti bývalí šosáci hledivali s úsměvem na nadšené snažení buditelů slovesných, tak dnes ještě přemnozí z tak zv. osvícenců našich patří na obrozovací úsilí národohospodářské jako na něco fantasticky přílišného, nepraktického. A přece to nejsou blouznivci, kteří o tyto cíle usilují. Jsou to namnoze muži, kteří prošli školou života a vážných národohospodářských studií. A oni pokládají za možné, aby národ náš v mnohém směru pokročiv na poli umění a vědy, politicky aspoň k jistým stupňům tuhé organizace, své obrození také v oboru hospodářském vlastní silou provedl. Arci šlo-li politicky národ probudit orátorstvem, hospodářské jeho osamostatnění dá se vykoupit jen skutky. Oč těch bude víc a řečí méně, tím bezpečnější bude výsledek. Nezdar politiky české nemá býti zdrojem malomyslnosti, nýbrž naopak zdrojem vzpružení, abychom bezpečnějšími cestami připravovali, co se dosavadními nedosáhlo a nemohlo dosáhnouti, právě proto, že takto nebyly připraveny. K té přípravě pro budoucí velké české vzkříšení voláme všechny, kterým se znechucují abstraktní politická hesla a neplodný o ně svár. Kam jenom zrak svůj obrátíte, dílo hojné všude čeká.

Není to pouhou klasifikační libůstkou, nýbrž má opravdu hlubší kořeny, když se nyní porůznu počíná věk našeho národního obrození rozlišovati tak, že se vedle obou starších, rokem 1848 význačně rozdělených a nyní již ukončených jeho období, původního ryze slovesného a druhého spolu politického, rozeznává nejnovější třetí, teprv vlastně počínající, období probuzení národohospodářského. Toto třetí období jest doposud více tužbou než skutkem, více přáním než reálným dějem, který by pro široké vrstvy národa už byl typickým. Nejednám z těch, kteří uvyklí na minulý běh našeho obrození patřiti tím zvláštním krasodušným způsobem, jenž dává význačné citové zbarvení českému »idealismu«, nezdá se předmět nejnovějších buditelských snah, národohospodářské osamostatnění českého lidu, býti dost důstojným, aby směl jen tak beze všeho býti přirovnáván k ideálním cílům buditelství obou období prve řečených. Ale snad i oni bližším zkoumáním poznají, že jsou tu rázovité podobnosti jak co do významnosti, tak co do prostředků.

Poukazovati na domnělý hodnotný rozdíl »ideálnosti« slovesných nebo též politických snah a hrubé »hmotnosti« národohospodářských může jen někdo, jenž před zrakem svým duševním nechává bez pochopení míjeti zkušenosti dějin a velké události časové. Jsou ostatně politické útvary, jichž se domáháme, nějakým samoučelem, či také pouhým prostředkem ku lepšímu dobru národa?

Nynějším našim obrozovacím snahám národohospodářským běží přece také o překonání jisté opozdilosti ve vývoji našem, kteráž — ať už byla venkoncem nevyhnutelna čili nic — přece má velmi palčivé vztahy k otázce podmínek trvalého zabezpečení naší svérázné existence národní. Nemůžeme zapřítí, nejsme-li marnivostí zaslepeni nebo hříšně bezstarostni, že ekonomickou silou a výkonností pořád a pořád ještě daleko zůstáváme pozadu za Němci zemí českých. Oni stojí hospodářsky na dvou silných nohách, zemědělství i průmyslu, opírajíce se k tomu ještě o pevnou hůl kapitálové síly a obchodnické vyspělosti, my na jednu z těch nohou pro přílišnou její slabost kulžeme, hůl kapitálové moci a obchodnické vyspělosti máme nepřírovnatelně slabší. Nic nedotvrzuje ten rozdíl zřetelněji než vznik a osud našich menšin v severočeském pásmu územním a na Dunaji. Jejich vznik jest jen palčivým dokladem naší nemohoucnosti udržeti přirozený přírost obyvatelský přiměřenými příležitostmi výživnými mezi sebou, na vlastní naší půdě. A jejich osud? Deklamujte si sebe víc, že tam ti zaměstnavatelé a spotřebitelé českých dělníků a řemeslníků

potřebují. Potřebují, neboť u nich jest vzrost síly produktivní tak silný a upevňuje se u přirovnání s naší tak nápadně, že by nás další stupňování toho rozdílu musilo naplniti největší starostí. Naš neustávající stesk na trudný osud našich menšin a marné volání po právu a vládní pomoci jest jenom bezděčným doznáním naší vlastní malomoci. Leč, pohřichu, i v samotných těch oblastech, jež jsou obývány kompaktně českým živlem, na pořad ještě přibývá větší měrou průmyslových velkozávodů německých než našich. I kdybyste na to hleděli pouze s výlučného hlediště politiků, musíte připustiti, že to vše jest pro sny velkoněmecké mnohem mocnější oporou nežli duševně schátralá propaganda všelijakých Schönererovců a Wolfovců. Jde či nejde tedy při našich snahách národohospodářských o zabezpečení naší svérázné existence národní, o zabezpečení díla buditelského a jeho ovoce?

Druhá výrazná obdoba se starým snažením buditelským spočívá v tom, že se naše novější propaganda národohospodářského uvědomění opravdu také vynasnažuje uchvátiti všecku mysl a zájem národa a že jen tehdy očekává zdar nějaký opravdový, když se jí podaří vzbuditi ještě jednou touž hlubokou a nedolatelnou vroucnost a přesvědčenost, jež druhdy okřídlovala práci slovesných buditelů a vyvolávala činorodé ohlasy u těch, k nimž se obracela. A protože tu nejde o pouhé formy veřejnoprávního života, o jaké běží našim hlavním heslům politickým, nýbrž o věčné podmínky národní síly a moci kulturní vůbec, protože tu, což jest ještě významnější, běží o věci, které by na př. ani sebe rozhodnější vítězství našich státoprávních snah nezlepšilo, kdyby měla naše poměrná národohospodářská nevyspělost a nemohoucnost dále potrvati — tedy by to byl nejosudnější ze všech bludů, kterým jsme dosud propadli neb kterým bychom mohli propadnouti, kdyby se snahám těm se strany politiků měla upírati alespoň stejná závažnost s kterýmkoliv z našich nejvyšších politických cílů. Vždyť neschází bohužel ani potud jistá podobnost s úkazy našeho prvního buditelského období, že jest dost lidí, kteří na vyvinující se národohospodářské buditelství české patří jako na nějaké nepraktické blouznění, protože prostředky, kterými chce ono k cíli svému pracovati, vystupují z rámce našich obvyklostí, vymykají se z tradičních kolejí toho, co v letech sedmdesátých prohlédavému, ač proto i kaceřovanému »blahobytnictví« Šimáčkovu ještě se zdálo býti dostatečným.

V úsudcích podobných jest totiž ještě mnoho stop staršího liberálního nazírání. Byltě, jak známo, národohospodářský liberalismus zrovna typickou politikou spotřebitelskou: kupuj, kde nejlaciněji můžeš, nic ti po tom není, kdo to vyrobil. Ovšem když se měla ta zásada aplikovati také na

zahraniční soutěž, tu našli jednou zemědělci (Anglie na rozhraní XVII. a XVIII. věku), podruhé průmyslníci ihned důvody k omezení toho hesla požadavkem ochrany výrobních sil domácích cly a premiemi i jinými prostředky na útraty téhož spotřebitelstva, jemuž bylo pochopiti, že dočasným podřízením svých individuálních prospěchů vykupuje v zájmu celé politické spopolitosti lepší rozvoj výrobních sil, větší míru nezávislosti, větší moc a tak i zabezpečení ideálních statků, což vše se nakonec zase i v poměrech blahobytových samotných požehnáním rozleje na všechny. Když sami moderní svobodomilci neshledávají více tuto nauku ochrany a záměrné povznášecí působnosti v rámci státního celku závadnou — jaký div, že konečně i v některých českých hlavách to problesklo: proč by obdobná hlediště byla vyloučena, když jde v říši z různých národností složené o jednotlivou národnost v národohospodářském směru proti jiným opozdělejší? Že tu prostředky nutně jsou jiné, není pochybno. Mohouť spočívatí vesměs jen na dobrovolném podřízení se jednotlivců požadavkům, jež plynou z obecně pochopené důležitosti pospolitě; mohou se zakládati jen na uchvacující síle velkého obecného hnutí národního, v němž se odběratelská ochota potkává s vědomím příslušných povinností vyrabitelstva, s vědomím určitého poslání obchodu a úvěrních organizací a s účelně upraveným úsilím o dokonalejší stupně osobní podnikatelské zdatnosti.

Vyličovatí dopodrobna všechny tyto prostředky, jimiž se má velkému cíli sloužiti, nemůže býti arci úkolem přítomných úvah, věnovaných otázkám politiky a politické činnosti. Vyžadovaloť by také širších rozměrů, neboť se v té věci vyrojilo a rojí napořád i z části ještě navzájem potírá množství ideí, ne veskrz ještě úplně vytříbených, a ty spory samy, o věc vedené, jsou důkazem, jak vážně ji berou její horliví vyznavači. Politikové jako takoví, na př. ve své činnosti parlamentní, naproti těmto specifickým snahám přímého působitě nemají. Nemohouť v zákonodárné činnosti rozsvěcovati zvláštní slunce jen pro výlučné národohospodářské potřeby jednotlivých národností. Více již samosprávné sbory a zastupitelstva zájmová. Pokud jde o politiky jako takové, záleží především mnoho na tom, aby pochopili, jaký dosah ty věci mají i pro samy výsledky jejich politické práce a hlavně zase, aby rozpoznávali správně, jaký rozhodný vliv mezi příčinami neúspěchů naší politiky v každém směru, také na př. v otázce rovnoprávnostní, měla a má naše nedostatečná moc národohospodářská. Slovo o nadržování Němcům vládami dávno už není pravdivo, rozuměli se jím, že se přáním německým vyhovuje více než našim z pouhé zvláštní sympatie nebo z pouhé tradičně zaujatosti. Ne přáním, ale tlaku moci nastřádané a stále udržované i množené.

Jako kdysi Římanům, z tísní obležení galského zlatem se vykupujícím a na nespravedlivé váhy galské si stěžujícím, ten vůdce galský svým »Vae victis« odpověděl příkládaje s krutou bezohledností vlastní meč ještě k nespravedlivým závaším, tak povždy moc — v novějších dobách především hospodářská — rozhodovala o míře důrazu, jakým sobě jednotlivý národ mohl zabezpečovati svůj vliv v oboru veřejnoprávném a základy trvalosti pro všeliké své dílo kulturní, nejvyšší a nejcennější obsah svého života.

Převaha ideologických snažení a dědičný hřích náš, sebepřeceňování, byl příčinou, že jsme pro tu stránku nemávali tolik včasného porozumění, kolik by byla zasluhovala. Ku nejsilnějším, nezapomenutelným dojmům naší mladosti patřil na př. slavnostní průvod při kladení základního kamene k Národnímu divadlu. Nekonečný proud mužů i žen v slavnostních, nasmnoze pestrých, ad hoc teprv vymyšlených úborech táhl u vítězoslávě ozdobenými ulicemi, táhl jásavě kolem tribuny, kde uprostřed nejvzácnějšího sboru hostí stál Nestor Palacký. Jaká síla sebevědomí všude. V jaké ústroji byla by velká většina účastníkův i provazečův průvodu došla až k místu slavnosti, kdyby nepřátelský čaroděj byl kouzelným prutem vynutil, aby s nich spadlo, co nebylo výrobkem rukou českých. A pro kratochvil takových čarodějů by ještě každá manifestační i nemanifestační národní schůzka i slavnost dnešní poskytla rozsáhlé působitě. Komu by bylo v tehdejších mohutném záchvatu slavnostním něco podobného i jen pozdálce na mysl vešlo? Pisatelé těchto řádků samému teprv — po třiceti letech.

Naše politika si podobné úvahy také nepřipouštěla a nepřipouštějíce jich sobě strojily si naše strany bezděčnou léčku, již sobě pomocí veřejného mínění samy navzájem kolem krku zadržovaly a snad ještě dlouho budou zadržovati. Ony samy sebe a své veřejné mínění udržovaly a udržují v domnění, že lze vymoci naše velké politicko-národní požadavky jenom prostředky politicko-parlamentními, po případě zásadně protiparlamentními (pasivita) nebo, v nejnovější variaci, na půdě parlamentu proti němu namířenými (obstrukce). Kdyby tato domněnka nebyvala podkladem všech našich velkých opozičních akcí, ony samy by neměly smyslu. Což jest však přirozenějšího, než že se i kritika dychtivě chytá páky jí tak ochotně do rukou podávané a že pak neúspěchy venkoncem vykládá z neschopnosti osobních, kde vlastně, když už arci ne vždy, aspoň přecasto a ve velkém celku, příčiny jejich vězely v nemožnostech reálných, plynoucích z dynamického poměru oboustranné moci. A vězí v tom největší, zrovna žíravá ironie našich novějších politických dějin, že strany, udržující slepě v minulých lidu to křivé hlediště, v téže chvíli sobě samy připravovaly tentýž hrob, když s jásotem do něho vrhaly své předchůdce. Nejbřítčí kozáci mezi

našimi nejoblíbenějšími řečníky lidovými jsou nejdovednější nástroje toho samohrobařství stran — obrázek věru hodný *Simplicissima*. Proto není také pomýšlení na opravdu racionální obrat českých akcí politických a na ozdravení politického života našeho, dokud i do těchto dosud temných koutů nepadne jasnější paprsek poznání.

S jakým převelikým nákladem papíru a tiskařské černě i mohutných rozdmýchů plicních odpovídalo se u nás na urážlivé výroky německé publicistiky, které popíraly naši rovnocennost s Němci. Kolbištěm, kde se takové věci vyřizují platně a věcně, nikoliv plitkou hádkou slovní, nejsou ani parlamenty ani denní tisk. U nás i u rakouských Němců chtěly jím být. Rozumí-li se rovnocenností stejná schopnost výkonná i stejnost výkonů v oborech kultury duchové, nebude dnes žádný člověk soudný a vážný naši rovnocennost s Němci rakouskými brát v pochybnost. Jinak, měla-li by rovnocennost znamenati rovnomocnost, hlavně zase hospodářskou. Tu zase naopak žádný soudný a vážný člověk mezi námi nebude moci upřít, že na ni ještě mnoho schází — nám. Němci si vůbec nemohou přát lepších odpůrců nežli jsme my. Jsme nejbezpečnější odběratelé jejich výrobků, činí nám veliké potěšení, že jsme dodavatelé pracovních sil do jejich závodů a nejděčnější předmět jejich obchodnického těžení. Rozpomeneme se na to jen chvilkově, když našim lidem někde nabíjí, jako na př. nedávno v Jihlavě. K rostoucí budově jejich hospodářské moci s pomahačskou tupostí nosíme neunavně cihly. A pak chceme dobývat pevnosti, jež jim pomáháme stavět!

Třeba jest nám prohlédnouti. Ke skutečné, ne jen papírové rovnoprávnosti nestačí duchovní rovnocennost, nýbrž i hmotná rovnomocnost. A dnes, kde se nad naším obzorem shlukují mraky zahraničního nebezpečí, o nichž nevíme, kdy z nich uhoří, jest to mnohem vážnější než se jeví s pouhého hledišťe vnitřní úřední řeči. Mobilisovat včas a vydatně pro těžkou chvíli, kde se o nové podoby mapy evropské bude hrát v krvavé mezinárodní srážce, jest úkolem péče jiných činitelů. Naše mobilisace pro všechny případy, jež se tají v lůně budoucnosti, nesmí se obmezit na pole duchové rovnocennosti, nýbrž spěti též k hmotné rovnomocnosti. Onu nám zabezpečilo pozhnané dílo předků, tuto musíme vypěstít my a správně vedený dorost. Jen šťastné spojení obou může s nás sejmouti starost o naše budoucí osudy.

XV. Optimismus práce.

Snadné překypění nadějí, netrpělivý chvat a po prvním úrazu vzdorná zachmuřelost — to bývá pravidelný zdvih a kles české mysli. Proděláváme

jej zase jednou v životě svém politickém. Mnohý bujný letorost tužeb českých, jež směle vyhnal do výše v parnu politického rozjaření let nedávných, vadne a usychá. Bylo tomu teprv nedávno deset let, co národ náš jedním ze svých charakteristických, náhle všechny uchvacujících vzplanutí na celé čáře vystřídal své politické zástupce novými a všechnu optimistickou důvěru svou na ně složil. Byl syt loudavého pokroku, chtěl míti rychle úspěchy rázně dobyté a bezpečil se, že ho neminou. I zdálo se, že už tu jsou. Byly — jen na chvíli. Politikové pozbyli rozvahy, pevných důsledně sledovaných direktiv a národ důvěry. Měřili se politika dle úspěchů, dlužno říci, že česká politika posledních desíti let nebyla šťastnou. Ale lid český sám není při tom bez zodpovědnosti. Poddává se ochotně každému silnému heslu, přeceňuje své síly, podceňuje překážky. Jeho optimismus je chorobný a proto se rychle zvrací v opak. Politiku posledních let nedělali jen poslanci, dělal ji český lid s nimi svými volbami, svými projevy na sjezdech a schůzích, svými nedůslednými rozběhy opozičními. Ale nemůže jíti o to jej vinit, nýbrž jej osvěcovat, vzpružit a věci vést k nápravě.

Platí tu krásné slovo, které v nedávných dnech pronesl státník anglický, k němuž se v tamních zmatcích upíraly zraky jako k vůdci budoucímu. »Right or wrong — my country!« Ať bylo správné, co se sběhlo, ať chybou — jde o mou zemi. — Je u nás možno, myslit a soudit jinak? Ať bylo správné či nesprávné, co se sběhlo živým spolupůsobením českého lidu v jeho politických osudech posledních let — jde o náš lid a jeho dobro. Ten zřetel musí vésti naše úsudky a posvěcovat nové cesty. A věcně zní vlastně úsudek o stavu přítomném: jsme odrazeni v smělém náběhu dobývacím, nejsme poraženi. Nynější krise rakouská má svůj původ v české otázce a jen tou měrou, jakou by tato otázka přestala tížit ve vnitřních poměrech státu, mohlo by nastati zhojení krise. To je výmluvným dokladem naší váhy. Odrazení, ale nikoliv poražení. Jen zase český radikalismus dosah té skutečnosti přeceňuje, doufaje, že může politika česká přítomné tísně a krise státu vykořistiti ke splnění svých velkých cílů. Osudný kruh omylový. Vždy je na vratkých nohách politika, jež své naděje buduje na katastrofy státního života. A my jsme přese všechnu skleslost a rozháranost svého politického stavu přece jen silnější, než aby nám zbývala už jen taková politika nejistých sázek.

Naše vzmužení, naše vzpružení, naše nové rozmachy a nové dílo postupu a pokroku musí býti budováno na základy pevnější, nežli jest krisový chaos státu, o jehož zachování a silné postavení mezinárodní nám dnes tím více běží, čím více právě jiní na rozbití jeho staví své naděje v n a š e

potlačení. Politika naše může mít pevná, důsledná vodítka, může být politikou silné ruky, politikou mužnou a úspěšnou, aniž potřebuje živiti naději těch, kteří na rozbití Rakouska spekulují.

Zdroje síly naší jsou především v nás samých. Uprostřed nezdaru politiky naší parlamentní rostly a rostou kulturní i hmotné síly národa. Na všechny směry v radostné květy se rozvíjí duševní práce, duševní tvorba česká. Umění české každý den vynáší na odiv nové rázovitě původní výtvořky, z denně přibývajících talentů písemnictví krásného vynořují se svérázně tvořící postavy; sám svár různých směrů a jejich časem britké srážky svědčí přese všecku hrůzu utkvělých zbožňovatelův určitých slohů a směrů nakonec přece jen o mocném kypění kulturního života, do něhož zevní podněty z velkého evropského ruchu vnášejí vzrůstající kvasy ideí a forem. A z téže mládeže, na jejíž chorobné a časem i domněle »nevlástecké« choutky se stýskává, den co den přirůstají měrou u nás dosud nikdy nebývalou noví svěží pracovníci v oborech vědeckých. Už také rozsáhlejší měrou než dříve — ač ne ještě dost uvědoměle, jak jsme ukázali — provádí se u nás děla práce ve všem oboru kulturního snažení a nese dobré ovoce. A co více, mlhy předsudku, jež dřívější krasodušný směr národního vychování bezděky vypěstoval vzhledem k pracím a snažením na poli blahobytu hmotného, této podmínky zabezpečující větší politickou moc a kulturní pokroky národa, ty mlhy předsudku padají českým lidem s očí. Vidíme jasněji. Jest v tom jisté výrazné znamení doby, že právě v téže chvíli, jež přinesla poslední náhlý převrat české politiky v koncích svých teď tak neutěšený, i jiný obrat se dostavil, který měl konec šťastnější. Tehdy naše jubilejní výstava byla zdrojem nového uvědomění národního, uvědomění národohospodářského. V ovzduší jejím vzklíčila myšlenka o třetím, teprv plně nastávajícím období národního našeho vzkříšení a probuzení, jehož úkolem po šťastně provedeném obrození slovesném a probuzení politickém jest obrození a probuzení národa k větší národohospodářské práci osamostatňovací.

Nechceme a nemůžeme tvrditi, že by pokroky v tom směru učiněné byly dostihly vesměs jarých tehdejších nadějí. Mnohá zůstala nesplněna a nedávno ještě jeden z předních časopiseckých hlasatelů našeho národohospodářského ruchu osamostatňovacího chladnými čísly zjistil, že není zakládání nových českých velkozávodů průmyslových a obchodních dosud ani na výši přiměřené skutečným kapitálovým prostředkům našim. Avšak ani tu není ještě příčiny k malomyslnosti. Dřívější doba nedozíravostí a nedoceněním ohromného dosahu takových snah mnoho zanedbala. Naše doba teprv dohání, probouzí jasnější pochopení a ono se dostavuje krok za krokem.

Deset let bludné a neúspěšné politiky bylo přes to dobou pokroku, snad právě proto, že pocit osobní odpovědnosti každého jednotlivce jest v jiných oborech kulturní práce mocnější, než právě v politice s její odpovědností houfovou. Musíme želeť desíti let marného usilování politického — ve všech jiných oborech není takové ztráty.

Podmínky vzrostou a síly národa nebyly neúspěchem politiky ani podlomeny, ani ochromeny. A v tom vědomí je zdroj útěchy i síly. Není nám potřebí oddávati se zmalátnějícímu pesimismu, není k tomu příčiny. Každý vzrost, každé dílo k velkému cíli se nesoucí potřebuje okřídlujícího ducha optimismu, ducha naděje, ducha důvěry ve zdar.

Je arci dvojí optimismus. Optimismus samolibého snění a optimismus práce.

Optimismus samolibého snění, optimismus marnivosti, sebepřecenění, sebekultu — to byla časem bludička na cestách našich, snad nejvíc v politice a svedla nás nejednou do bahen zklamání. Na štěstí to není jedinou formou optimismu, tím méně idealismu. Je jiný optimismus, zdravý a plodný. On věří ve skutky a ne v pouhé kouzlo slov; on věří ve vážnou zodpovědnost a ne v paprsky vidin; chce přísná měřítká, nikoliv shovívavost planého nadšení.

Zveme jej optimismem práce, protože čeká spásu jen z ní a právě proto ví, že ta spása kyne jen na konci dlouhé cesty, dlážděné vytrvalostí. Zhostí se optimismu samolibého snění, oloupíme se o mnohou chvilkovou radost, ale zbavíme se stejně mnoha nevyhnutelného zklamání. I pro politiku českou platí toto pravidlo a ne pouze po politiku parlamentní, ono musí proniknouti do všech výkonů tak zvaného veřejného života, proniknouti naši samosprávu, jako duch zodpovědnosti a pořádku proniknouti do správy všech našich kulturních ústavů i závodů hmotnému blahobytu sloužících. Ono se musí státí duší našeho života. Je šířit, křísit, tužit v myslí každé musí býti nejvyšším úkolem národního vychování. V něm je lék proti spleenu, jež neúspěchy politiky do českých duší vnášejí. V něm je nejryzejší podstata našeho vlastenectví.

O b s a h:

I. Úvod	5
II. Politické vzdělání	8
III. A ještě politické vzdělání	11
IV. Dedukční pohodlí	15
V. Abstraktní autonomismus a zkouška zkušenostní	18
VI. Autonomismus a společenské proudy časové	23
VII. Čínská zeď samosprávy	28

VIII. Státoprávní cíle a snahy	33
IX. Nynější osa české politiky	40
X. Kolesa dějin	47
XI. Vnitřní politické obrození	52
XII. Mládež	57
XIII. Umíte vy to robít v zemi své?	61
XIV. Od rovnocennosti k rovnomocnosti	64
XV. Optimismus práce	69

O politické a sociální působnosti akademické mládeže.

Přednáška v »Akademickém čtenářském spolku« v Praze dne 10. února 1898. (»Alétheia*») roč. II. 1899).

V časech, kde junáctvo mnohých vysokých škol v Rakousku, v čele majíc soudruhy z říšského hlavního města, pocítuje neodolatelnou potřebu svrhati ministerstva a za tím účelem bujaře manifestuje a demonstruje, bude znít dvojnásob šosácky moje mínění, pelem novosti ovšem se nestkvíc, že nesvědčí mládeži akademické vyhledávati aktivnou účast na politické a sociální agitaci — ani volební agitace z toho nevyjímám, — nýbrž opravdová příprava pro politickou a sociální práci. Neboť práci ještě vykonati nedovede, a na pouhý nástroj agitace je mně příliš dobrou. Nedočkavý entusiasmus mnohých, živěných ilusemi o politickém životě a působení, nevrle arci odmítá podobné názory jako omšené suchopárné školometství. Nedívím se tomu, protože psychologicky chápu nadšenou jejich nedočkavost a znám původ ilusí, které ji živí. Vlastní upomínky stárnoucí generace káží jí, aby nevytýkala mladším, čeho jednotlivci její větší menší měrou zažili sami na sobě. Ale jest její povinností, aby trochu odhalila rub obrazu, jehož líc mladé fantasii svítívá příliš smavými barvami.

Jaký jest především, hledě k politickému a sociálnímu působení, ideál nedočkavého entusiasmus mládeže? Pokusme se jej charakterisovati podle zkušenosti těch, kteří od mladých let již jsou dosti vzdáleni, že na ně mohou patřiti objektivně. Snem mladých duší do víru »veřejného života« dychtivě se řítících převahou bývá: zahřimat do duší všem domnělým nepřátelům neb zdržovatelům pokroku a uchvátit mysle pro nové více ještě cítem tušené než logikou pojímané cíle dobra. Plichtí-li se do toho ještě pohnutky ctízálosti nebo třeba i hlubšího toužení po působnosti a vlivu, tím vábívejším stane se obraz viděti před sebou zástupy ochotně naslou-

*) Uveřejnění, o něž přednášející byl požádán, odložil schválně, nechťe, aby některým místům přednášky mohl být podkládán úmysl nárazek situačních.

chající, ovládati je svým slovem, myšlénkou a vůlí, vésti je. Přimísí-li se dokonce, jak někdy bývá, jistá míra sebepřecenění, které to, čím bychom duševní svou potenci býti chtěli, rádo eskontuje jako blízkou, již zabezpečenou skutečnost, tím větší bude i smělost a troufání předčasné. A proto celkem asi nechybují, když pravím, že ideál mládeže po politické působnosti nedočkavé jest především ideál řečnický, orátorský, můžeme též říci, že v tomto smyslu poslanecký, druhdy arci i přímo tribunský, demagogický. Mnoho má on příbuzného s nezřídka se vyskytující náklonností mladých horujících duší k herectví, neboť jest tu jistá podobnost v zevních prostředcích i způsobech úspěchů. Označují-li ten ideál jako řečnický — nikoliv ještě v pravém slova smyslu politický neboli státnický, není v tom výroku nic potupného, neboť nevylučuje existenci dobrých, ušlechtilých úmyslů, ale tyto pojí se ještě spíše k zevnostem než k jádru věci.

Nedovedu arci pověděti, jsou-li úkazy podobné u jiných národů stejně hojny. Ale pro skutečnou jejich hojnost u nás jsou na snadě dostatečná vysvětlení psychologická.

Politický život náš český je poměrně mladý. V roce osmačtyřicátém a zase od roku 1861. stály a stojí v něm spory a boje o ústavní formy a národnostní práva v popředí. Však právě tyto otázky jednak zvláště mocně uchvacují cit a pak stačívá tu k úspěchu zevnímu po případě nevalný počet výrazných, za nezvratné pravdy přijatých hesel. Přesvědčení bývají tu vůbec rázu axiomatického. K tomu se druží sama obrazná síla běžného názvosloví politické praxe a vliv mistrů v užívání jeho, žurnalistiky. Stále tu řeč o boji, zápasu, šicích, křídlech, taktice, strategických obratech, zbraních, vítězstvích a porážkách. Jak to nemá uchvátit mladou duši řečnickými ideály zaujatou, příliš ochotně šperk slovný za znak pravdy beroucí, když slyší, jak pod pádností důvodů toho a toho řečníka soupeři se »svijeli«, jak rány dopadaly na hlavu jejich, jak oni zahanbeni zalézali a pod. Toť nápoj denně čepovaný v novinách a politických schůzích. Vlastně nic víc, než odborně-řemeslný jargon. Ale ilusichtivé mysle rády se jím opijejí. Vždyť tento laciný omamující nápoj za pravé víno nebrává toliko mládež, nýbrž nejširší vrstvy tak řečeného politického publika.

Leč, kde by všeho toho nebylo, jsou tu ještě jiná vysvětlení. Mládí tíhne rádo k ideálům. Mnohem větší zájem a smysl má pro to, co býti má, než pro to, co jest, a pro pečlivé poznání jeho. V indukci rychle generalisuje z jednoduchých návět; z malé zásoby pravd cit uchvacujících, axiomaticky přijatých, směle dedukuje. Věk starší jeví opak. Co se mu vytýká jako nedostatek odvahy, přílišná setrvačnost, konservativná pohodlnost,

namnoze mívá původ prostě v šetrnějším oceňování skutečnosti, v ohledu k nepodcenitelným činitelům jiným, ve větším, zkušeností bezděky vypěstovaném smyslu pro složitosti i zdánlivě jednoduchých společenských úkazů, v odhadování všech konsekvencí. Mládí i nejsložitější problémy vidí jednoduchými a nerado chápe domnělou těžkopádnost jich řešení. —

A přece podává nám nahá realita života, když pohlédneme za růžově zbarvené zástěny, které ji často halí, mnoho, co jest schopno otrástit mladistvé iluze o veřejném působení.

Není tomu mnoho let, co čelný politik německý, jenž stál tehdy právě na výsluní své brzo pak náhle povadlé oblíby, při oslavě akademického učitele z Prahy na nové působiště vídeňské odcházejícího, provedl s melancholickou resignací přirovnání působnosti politika a pracovníka vědeckého. Uvedl, kterak tohoto při vytrvalé, oddané práci učitelské a badatelské neminou a minouti nemohou výsledky zabezpečující jemu uspokojení vlastní a užitek jiným, — kdežto onen konává dílo ve výsledcích nejisté, jež náhody a nenadále převraty po dlouholetých třeba námahách maří a v nivec obracejí, ač zdál se cíl již blízkým a zdar nepochybným. Byl by mohl dodat, že také trvalost památky politikovy stává na slabých nohách. Kolik lidí už je skoro zapomenuto, kteří stáli v našem politickém životě veřejném značně v popředí ne snad v roce 1848 (kdož pak již pouhá jejich jména zná, neřku-li něco více), ale v letech šedesátých a ještě později. Jak zapomenut jest n. př. Brauner, muž tak vynikající měrou působivší, a teprve Bělský, Klauďa a přemnozí jiní. Že byl Purkyně též poslancem, na to si při velkých nedávných oslavách tohoto snad ve velkém vědeckém světě ze všech nejznámějšího Čecha nikdo, tuším, ani nevzpomněl, ač Purkyně aspoň v zevnostech sporu staro-mladočeského měl také jistou úlohu a podal i zastupoval některé návrhy na sněmu. Ba sám Sladkovský stává se přítomné generaci už zjevem polomythickým. Mluvím jen o zapominání, ani ne o tom, jak blízka jest u samých nejpřednějších oslava a zrádování.

Mnohem vydatnějším bořitelem všech narůžovělých ilusí o t. zv. politické činnosti jest však život parlamentární sám. Pojem politické činnosti a parlamentární činnost splývá ovšem v představách velmi snadno. Musí-li mladistvý nadšenec působnosti veřejné snášet křivdu páchanou na něm šosáctvím volebních řádů, jež volitelnost vízí až na dovršený třicátý rok, vyhledává zatím schůze a agitační shromáždění stran jako pouhý surogát, předpravu i nezbytný nejbližší accompagnement parlamentární působnosti. Tato sama zůstává však vůdčí hvězdou. Jak pak to s ní ale ve skutečnosti, a hlavně ve skutečnosti, kterou dobře známe, v naší rakouské skutečnosti vypadá?

Předem se dosud sám význam parlamentu nemálo přeceňuje, což se vysvětluje z historického fakta, že ústavnost k nám poměrně pozdě zavítala. Z živých zápasů o útvary ústavní vedených se vysvětluje, že názoru našich vzdělaných tříd, silně načichlému západním doktrinářstvím, forma státní jevila se býti hlavní věcí, na níž blaho a neblaho ve státě závisí. Ještě za mých let studentských mohli se lidé u nás zcela vážně o to hádati, jestli zásadně lepší formou republika neb ústavní monarchie. Konstituční horlivost viděla v parlamentu paladium všeho státoobčanského dobra. Po ochraně proti možnostem libovůle samovládné dychtivě voláno. Že by n. př. bylo potřebí často stejně vydatné ochrany proti zlořádům a křivdám, jež může v ústavním státě vláda stran způsobiti, a že n. př. správní soudnictví má vznešenou úlohu býti hradbou proti nim a nikoliv pouze proti prostým chybám a přehmatům jednotlivých správních orgánů — to asi málo kterému z konstitučních horlitelů našich prvotních bylo dostatečně povědomo. Nastalo již jisté vystřízlivění. Kriteriem dobrého státu jest lidem ducha prozíravějšího mnohem více dobrá správa veřejná než ústavní forma, ano porůznu začíná se již až příliš jednostranně podceňovati význam parlamentarismu. Celkem však přece ještě široké massy nevládným, ano nespravedlivým okem pohlížejí na působnost správy a její orgány, zvláště zeměpanské — nepopírám, že to u nás má v jistých nepopíratelných přehmatech byrokratismu něco historického oprávnění — a jako něco v tvůrčí pokrokové práci mnohem závažnějšího platí jim zastupitelstva zákonodárná. Zatím nás bedlivější přihlídnutí poučí o jiném. Z pravidla (byl bych skoro v rozpacích výjimky vypočítati) samo těžiště duševní tvůrčí práce zákonodárné, vedení i propracování, jest mnohem více při vrchních orgánech správy, při úřednících, nežli v zákonodárných sborech. Ve státech eminentně ústavních stoupají beztoho nejlepší síly majority v čelo jednotlivých odborů správních a za pomoci elity úřednictva připravují předlohy zákonné. Pro naše poměry platí vůbec, že zákony dělají mnohem více úředníci, tedy úřednictvo ministerií, než parlamenty samy, t. j. duševní účast, námaha i zásluha oněch bývá větší než těchto. Kdo by o tom pochyboval, ať trpělivě projde několik ročníků příloh ke stenografickým protokolům našich sněmoven a srovná objektivním oceněním věcnou hodnotu předloh vládních a iniciativních návrhů poslaneckých, i těch, jež nediktovala pouhá stranická taktika. Nesoudím asi příliš příkře, když pravím, že bychom se octli záhy na kraji zákonodárného bankrotu, kdyby průměrná inteligence úřednických sborů kteréhokoliv z našich ministerií nestála výše než stojí průměrná inteligence parlamentu. A bylo by největším omylem domnívatí se, že věc ta se polepšuje nebo polepší pouze

postupným demokratisováním voleb, které z mnohých důvodů je ovšem nevyhnutelné a neodvratné. Žádná volební soustava nemůže zabezpečiti určitou úroveň inteligence poslanectva, žádné minimum vzdělání nedá se tu předepsati, kdežto ve správě jest možno je předepsati i pro místo posledního diurnisty. Jako balvan skličuje v parlamentech menšinu k práci schopnou i ochotnou pracovní neschopnost a neochota většiny soudruhů, ať nedíme nic o momentech jiných, o sinekurovém a jiném ještě povážlivějším zneužívání posic parlamentárních atd. Tak přináší život parlamentární, snad každému, kdo s nadšením a dobrými nadějemi veň vešel, záhy bolestná zklamání. O tom by se arci daly psáti knihy a jsou již tu onde napsány. Hromadné lenošení veliké části poslanectva je význačnou známkou našeho konstitučního života. Obecenstvu nezavěšenému, na stravu novinovou odkázanému zastřítí dovede toto faktum dvoji věc: řečnění poslanecké — poměrně nejlehčí, ale zároveň na venek nejděčnější »práce« parlamentární — a v posledních letech u nás také pilnost v podávání návrhů, v němž se provozují pravé dostihy vážných záměrů často docela prosté. Dokud zvláště národnostní a t. zv. ryze politické spory budou vyčerpávati nejpřednější zájem voličstva, zůstanou intelektuální a morální slabiny parlamentarismu snáze zakryty zrakům jeho. Najdeť tu i dost dýchavičná inteligence ještě nějaké aspoň na venek vděčné působiště tím spíše, protože veliká část p. t. politického obcenstva, zejména čtenářstva novin, a to i poměrně inteligentního, nerada slyší něco nového, s nevrlostí a odporem přijímá, co do vyšlapaných drah jejich myšlenkových se nehodí; nejraději se pohybuje v úzkém okruhu svých starých ideí, jen když je někdo novou pěknou frází umí odít. Takový pokládán bývá za »politika«.

A přece má náš parlamentarismus ještě horší slabiny, nežli ty, jež vyplývají z nedostatku pracovní schopnosti a horlivosti většiny lidových zástupcův. Tak řečená »závislost úředníka« je běžným heslem v ústech přemnohých lidí a v sloupcích publicistiky. Pod děsivým dojmem této představy přemnohý se leká vstupu do dráhy úřednické, pod vlivem toho hesla po dobu celé generace mýjela mladá česká inteligence jisté větve služby státní, ponechávajíc volné pole rodákům německým. Uvažuje-li se však také někdy o »závislosti poslanecké«? Zajisté nutí úřední postavení úředníka — vyjímajíc soudce — často k výkonům, jež se jeho přesvědčení přičí. To ostatně není výlučnou vlastností monarchického státu, stejně platí v republikách sebe radikálnějších. Totéž má ostatně platnost stejnou, pokud jde o úředníky v samosprávných úřadech, ve kterých s rozvojem agend úřednický živel stále více se rozmáhá. Avšak platí de facto

v parlamentárním životě něco jiného pro poslance? Pro své výroky a hlasování v parlamentě jsou chráněni nedotknutelností, proti soudnímu pŕtahu požívají velkého stupně ochrany. Za to ne proti jiným zlŕm. Konstituční theorie nevidí v poslanci pouhého mandatáře jeho voličstva neb volebního obvodu, nýbrž representanta celku národního, od toho kterého voličského sboru vyslaného; proto ústavní zákony všech moderních států zapověděly t. zv. mandát imperativný, přijímání instrukcí od voličstva. Ve volbě jen na určitou řadu let konané poskytuje se voličstvu garancie dosti, aby mohlo býti zastupováno povždy těmi, kdož v podstatných směrech s jeho názory se srovnávají. M r a v konstituční ostatně zvýšil tyto záruky tím, že nutí poslance k odstupu, když mohl nabyti jistoty nepochybné, že v jistých základních otázkách octl se s názory nepopratelné většiny voličstva ve sporu. Ani jeho strany nejde tak daleko, aby zkrátilo volnost přesvědčení poslancova tou měrou, že by mohla jakákoliv většina klubovní kterého-koliv soudruha nutiti k hlasování určitému, nýbrž stanoví obecně pro případ nejrozhodnější, totiž pro případ prohlášení jistého hlasování za »otázku klubovní«, pouze záповěď hlasovati proti mínění většiny klubovní, což dává tedy těm, kdož mají názor odchylný, možnost vzdáliti se od hlasování sněmovního. Takto tedy mnohostranně jest vyhrazena možnost, aby nemusil poslanec jednati proti svému přesvědčení. Naproti tomu také u nás, jako snad i jinde, u nás ale v posledních desíti letech obzvláště chorobně a nesmyslně se vypěstovala nauka beze všeho ostychu, ano s jistou dotěrnou nápadností hlásaná, která na pravou karikaturu zpotvořila zásady právě uvedené, jež mají vyvarovati konflikty mezi přesvědčeními voličstva a uhájením volného přesvědčení poslancův. Substituovala jim totiž prostě povinnost poslance řídit se vůlí voličů a to tak, že vlastně rozpor přesvědčení jeho a voličského ani nemůže vzejíti, totiž v tom smyslu, že on jest pouhým vykonavatelem vůle svých voličův a že koná c t n o s t k o n s t i t u č n í, když bez ohledu na své přesvědčení prostě řídí se vůlí jejich, vlastně jejich většiny. Právem naznačil jeden český list, dokonce žádný z t. zv. reakcionářských, že se tím názorem stlačuje úřad poslanecký na úroveň veřejného posluhovství. Možná, že při kvalifikacích, jež v nynějších dobách dostačují k nabytí úřadu poslaneckého, v nejednom případě ani objektivně není toto stanovisko v tak křiklavém odporu s důstojností těch kterých osob. Horší jest zajisté, že touto posluhovskou, na konstituční ctnost povýšenou zásadou hradí se nejen chudí duchem, nýbrž i chytráci mezi parlamentárními zvolenci národa. Jeť ona magna charta všech lidí, lpicích z jakýchkoliv příčin na mandátu a úřadech veřejné důvěry, dopouštějíc jim přízpůsobiti se všem rozmarům t. zv. ve-

řejného mínění. Ona k ústavním svobodám moderním přičinila ještě jednu: svobodu bezpřesvědčenosti; ona se stala svobodným glejtem pro všecko politické přeběhlictví, pláštěm pro orgie politické bezcharakternosti. Časy, v nichž přízpusobovací dovednost tak kvete a prádlo politického přesvědčení se svléká a převléká tak hojně a vydatně, potřebují podobných pláštíkových hesel. Jest zcela jisto, že politické tábory v širokých vrstvách voličstva nemohou býti ohraničeny trvale a stejně, t. j. jinými slovy: požadavek důslednosti v přesvědčení, který předpokládá, že bylo přesvědčení opravdovou vážnou prací myšlenkovou nabyto, nemůže býti vztahován na široké vrstvy voličské. Jejich příslušníci zajisté všude měnívají svůj názor a tak jen dochází na změny ve složení parlamentů, na změny většin i většinových vlád. Ale těmto proudům podléhají ve státech a národech opravdu pokročilých jen jisté části voličského davu, bezprostřední přeskoky poslancův a jiných jen poněkud vynikajících příslušníků stran z tábora do tábora, ovšem hlavně do toho, ku kterému se obrací korouhvička okamžité přízně veřejné — platily by za nepočestnost, za mravní nemožnost. U nás se to páše bez ostychu pod etiketou poslušnosti hlasu voličstva, pod reklamově obarvenou známku domněle konstituční ctnosti. Ba strany, ceníce okamžitý zevní úspěch nad solidní základy svého bytí a rozvoje, nerozpakují se podporovati korouhvičkářské přeběhlictví, ochotně je odměňujíce mandáty. A tak na konec, přese všecko pozlátko, proti morálním zhoubám a spoustám, které i daleko přes meze ryze politického života způsobuje závislost na rozmarech veřejného mínění (modly, kterou si oběti její často samy vytvořují), jsou slabiny, vyplývající ze závislosti úřednické, vlastně dost nepatrné. Ani nemůže býti pochyby, na které straně demoralisující závislost za našich dnů bývá větší.

Jaký div, že nimbus poslanecký vším tím dostává rány, že bledne názor dříve dobromyslně přijímaný, který v poslanectvu viděl »výkvět národa« a jaksi nejdůležitější páku jeho rozvoje i pokroku. Bylo by neštěstím, kdyby všecko, co patří k výkvětu národa, mělo spatřovati nejvyšší cíl svůj v poslání politickém. Výkvět národa tvoří předáctvo jeho ve vědě, umění, výrobě hmotné neméně než předáctvo jeho v politice a jen naivní názor mohl by v úkolu a výkonu těchto spatřovati něco podstatou a významem vyššího a důležitějšího, než v práci oněch.

Jakoby však bylo chybou osudnou viděti nejvyšší ideál národního poslání jen v činnosti politiků, tak by bylo chybou nemenší, měřiti význam politického zastoupení národa jen dle časových jeho slabin a bráti věc samu snad proto v nevážnost, poněvadž u nás na pokrokový rozvoj ná-

roda politika dle zkušenosti nemá toho eminentně rozhodujícího vlivu, jaký by se předpokládati mohl při velikosti a všestrannosti zájmu jí v nejširších kruzích věnovaného. A zrovna mladé generaci bude svědčiti, když nepřeceňujíc ani nepodceňujíc povolání politické, bude na ně hleděti ještě s jiné stránky, než s oné, do které ji stavívá její v mlhách ilusí stopený orátorský ideál. Musí je pojímati jako těžké a vážné povolání, které vyžaduje neméně obsáhlé a do hloubky jdoucí přípravy, jako jiná těžká a vážná povolání životní a jenom tím se od nich liší, že arci krátkodeché zevní úspěchy dají se v něm dobýti menším nákladem ducha a práce.

A tím bychom byli dospěli k bodu, kde můžeme si dáti kladnější odpověď na otázku po úkolech mládeže, hledíc k politické působnosti. Lišil bych tu práci průpravnou a práci zatím ně užítkovací a promluví o obojí.

Nejprve tedy o práci průpravné. To slovo žádá si bližšího vysvětlení.

Každá generace vytvoří a vybuduje si sumu jistých politických pojmů a politických ideálů. Ty řídí a ovládají její politické snahy, jsou jádrem programů, premisami všech vývodů. Dějiny nestojí: mění se poměry, mění se potřeby; proto nemohou ani ty vůdčí pojmy a ideály zůstatí nehybnými, utuhlými. Proto nežádá a podle povahy věci žádati nemůže žádné pokolení, činné v politické práci, aby nová generace přejímala po něm dědictví bez prozkoumání a přezkoumání. Stuhlost i zde jest smrtí, ustavičné obrozování, v němž jen některé stěžejné zásady pro delší doby i celé věky mohou tvořiti pevný kmen, i zde zákonem pokroku.

Které jsou tedy prameny dalšího vedení politických programů, odkud čerpá přetvořující práce látku svou? Jsou to jednak všeobecné myšlenkové proudy časové, proudy rázu obecného, řekněme třeba obvyklejším slovem: evropského, jednak konkrétní stavy a potřeby národní a státní, vyvolané historickým vývojem a osobitými zvláštnostmi národního žití. Vzhledem k obojím koná především věda důležitou službu kritickou analýsou, pomocí jejíž dobývá jasné pojmy a zjišťuje tendence vývojové, které teprve umožňují jasné cíle. Ustavičný tok dějin dodává jí stále novou látku, stále nové stavivo. Práce praktiků ve velké politice, v díle národohospodářském a sociálním tu jí předbílá, tu zase z ryzího kovu nauk jejich razí velkou i drobnou minci konkrétních praktických zařízení.

Nemívá v každé době obojí dotčený živel, který tvoření a přetvořování politických programů ovládá, stejně velikou moc. V dobách velkých, vše uchvacujících hnutí časových tato především vévodí myslím a snahám, zatačující zřetel k historicky utvořeným poměrům a osobitým národním

potřebám. Politické akce stran ideami takovými ovládaných dostávají pak snadno ráz doktrinářský. Teprve nutné vystřízlivění následující obrací zřetel ke stránce v prvním náběhu zanedbané, hledí mezi ní a onou sprostředkovati. Tak u nás v roce 1848. dominoval všeobecný tlak ideí časových a není pouhou náhodou, že na př. teprve na počátku let šedesátých povstal a vyvinouti se mohl t. zv. historický program státoprávní, když ústavnost, za níž původně s přitěží příliš doktrinářskou bojováno, v podobě známé zavedena a zjevnými se nám staly nesrovnalosti její vůči individualitám zemí, historicky vytvořeným a prakticky v nejrůznějších zvláštěnostech stále se manifestujícím.

Jasně pojmy a jasné cíle, podmínka plodné práce politické, musí tedy býti předním snažením každého, kdo k té práci se strojí. V tom směru veřejné rozhovory a řeči u nás od schůzek rozličných až do síní samého parlamentu podávají mnoho úkazů neutěšených. Anekdota o sedlácích, kteří r. 1848. v jisté obci německé se vyslovili, že si přejí republiku s panem velkovévodou (jejich zeměpánem) v čele, není výrazem tak významného případu, jak by se mohlo na první pohled zdáti. Všude narážíme i ve vrstvách poměrně vzdělaných na podobné motanice pojmové.

Ani nechci do podrobně rozváděti, jaké konfuse panují v příčině pojmu a podstaty liberalismu. Na jiných místech už jsem se o tom šíře rozepsal. Ale při jiném pojmu se zastavím. Jest to pojem centralisace a decentralisace. U nás panuje odpor proti centralismu z historických příčin ovšem vysvětlitelný. Decentralisace kat exochen platí za vrchol politické modernosti a jediný princip pokroku, centralismus ve všem za opak. Přiznává se sice, že nejsme neochotní obětovati kompetenci státu, co k zachování jednoty jeho jest nezbytno, ale přiznává se to asi v takovém duchu, v jakém svého času liberální názor stát a státní působnost k ochraně práva a bezpečnosti připouštěl jen jako nevyhnutelné zlo. Zatím má se věc přece poněkud jinak a budeme muset připustit názor kritičtější, objektivnější. Žádný z obou řečených principů není o sobě ani dobrým ani špatným. Relativná oprávněnost obou musí býti přiznána a to tak, že hranice jejich oprávněné platnosti se pošinují a musí pošinovati dle příkazu dob a poměrů. Bude v té příčině dobře lišiti mezi působností *z á k o n o d á r n o u* a *s p r á v n í*. Vývoj poměrů přítomných s rostoucím obchodem mezinárodním, s rozvětvením komunikační sítě a stále intenzivnějšími hospodářskými styky a migracemi celých davů obyvatelských, v oborech stále větších vyžaduje jednotných zákonodárných úprav, že žádná říše se nutnostem těmto nemůže ubrániti. Vždyť zároveň měrou stále větší mezinárodní smlouvy v přemnohých oborech už zjednávají platnost jistým

jednotným úpravám poměrů daleko přes meze jednotlivých států a říší. Jedním slovem: světohospodářské tendence stále více mohutnicí tíhnou ve velkých oborech k mezinárodní jednotě práva, tím více obdobný účinek vyvolává uvnitř říší jednotlivých extensivně i intenzivně se vzdmáhající stykový ruch osobní, obchodní, kulturní. Právě ten ukládá zákonodárství stále nové problémy a nad tužbami po decentralisaci zákonodárné vítězí moc potřeb a požadavků časových. Co na té straně jaksi přirozeně ubude, na jiné dá se arci vyvážiti. Není pochyby, že rostoucí působnost veřejné správy, charakteristický znak našeho věku, navaluje při centralistickém zřízení správním na ústřední orgány takovou sílu agend, že znenáhla neumožnost ovládati jejich detaily a všecku příslušnou jurisdikci nutně odkazuje k decentralisaci. Zde kyne jí veliké a plodné pole nejenom pokud běží ku př. o stát a země, ale také uvnitř zemí. U nás ale, jak se mi podobá, pro přílišné nadsazování decentralisace zákonodárné, jejíž značné ještě rozšíření stanoviskem zde hájeným vyloučeno není, bylo mnohem méně pozornosti a úsilí věnováno decentralisovanému vybudování správy. Pojem a požadavek této decentralisace nekryje se, jak by se mohlo zase v kolejích českého myšlení politického snad souditi, s pojmem a požadavkem samosprávy. Ale teprve, když by jednou hlubší, nikoliv pouze příležitostný zájem byl obrácen k propracování a formulování pojmu a požadavku správní decentralisace, také problémy rozvoje samosprávy dostaly by se do kolejí docela jiných, jistě že zdravějších. Buď jak buď a měj o tom kdo mínění jakékoliv, s povšechnou paušální formulí, jež posláním své agitační u nás již vykonala, dále se nevystačí.

Těsně spojeny s otázkou decentralisace jsou požadavky české státoprávní a t. zv. autonomistické. Jen že se podobá, jakoby na tom poli v mladší generaci panovala mnohem větší nejasnost pojmů, nežli ve staré. Jest zajisté jen běžné povrchnosti publicistické připsati, že za původce státoprávního programu vydáván bývá Palacký. Avšak to nechme stranou. Horší jest, že se dnes pojmy státního práva, autonomismu zemí, ano dokonce i samosprávy tak dohromady splétají, že vlastně jasným více není žádný. A co více, aby zmatek na výsost vzrostl, s myslitelskou posou bývá vykládán rozdíl mezi státoprávním stanoviskem »historickým« a »moderním«, kteréž posléz řečené jest samozřejmě »pokrokovější« a tedy lepší.

Napřed něco málo slov o poměru státoprávního federalismu, pouhého autonomismu zemí a samosprávy. Každé to slovo vyznačuje ne snad něco pouze stupňově rozdílného, nýbrž něco podstatou jiného. Státoprávní stanovisko, které v projevech starých našich politiků po r. 1861. jest jasně vyjádřeno, znamená takové veřejnoprávní zřízení země (určitěji ještě: celku

zemí koruny české), které v jistých směrech, vytčených tu šíře (deklarace), onde úže (fundamentálky), přivádí znaky státní samostatnosti k platnosti. To neznamena jen prosté rozšíření t. zv. zákonodárné kompetence sněmovní se zachováním ostatních základů nynějšího zřízení ať už s přidavkem nebo bez přidavku jisté kompetenční samostatnosti vrchních správních úřadů v zemi. Znamená především jistou zákonodárnou kompetenci v přímém spojení s korunou; tedy v takovém, které není sprostředkováno ústřední správou státní jako takovou, nýbrž sprostředkováno zvláštními vrchními zemskými orgány správními, právně odpovědnými sněmu jako zákonodárnému sboru, na rozdíl od místodržitele, který jest pouhým správním chefem druhoinstančním, ústřední správě státní podřízeným. Též nedá se zároveň takový stav mysliti bez jisté samostatné pravomoci finanční. Mohou arci býti nejrozmanitější úpravy státoprávního federalismu mezi nejzazší hranicí, pouhou totiž uníi personální, na níž vážní politikové u nás nemyslili, až po upravení podobné, jehož fundamentální články z r. 1871. byly výrazem značně už přistříženým ve smyslu kompromisu s řády již provedenými (dualismem říše a státem předlitavským).

Jest zajisté možno — a nemístné jest zrádcování zastanců takového mínění — pokládati po událostech sběhlých zejména od r. 1871. a po zkušenostech, které od provedení dualismu v rozhodujících kruzích vrchu nabyly, uskutečnění takového ideálu za beznadějné. To přesvědčení chová dnes více lidí mezi námi, než by se na první pohled mohlo zdáti, a nemusí proto hned býti pokládáni za špatné vlastence. Vždyť heslo o etapovém dobývání státního práva jest samo sebou již výrazem pochyby o dozrnlých možnostech. Ale zřejmým znakem dekadence právního a politického myšlení jest, pravili se někdy, že nemá se chtíti »historické«, nýbrž »moderní« právo státní, t. j. že nemá býti odvozován požadavek státoprávního federalismu, který byl stěžejním programovým článkem starých stran našich, z historického práva koruny české, protože toto »historické« státní právo jest útvar i tužba feudální. O restituci starodávných podrobností veřejnoprávního zřízení nešlo zajisté při zásadním dovolávání se historického práva ani těm »feudálům«, od nichž v letech šedesátých státoprávní akce vzala svůj původ, nýbrž o princip, že právní podstata státoprávní samostatnosti české nemohla býti jednostrannými akty doby novější odčiněna a zrušena. Pochopí však zajisté každé dítě, že jest to něco jiného dovolávati se třeba v modernisovaných formách restituce nějakého stavu, který právu dosud neodčiněnému, závažnému svědčí, anebo dovolávati se bez takového titulu feder-

ativního přetvoření nynějších trvajících řádů; že jest to věc různé síly, pravím-li: chci něco, co se zakládá na nepozbytém dokumentárním právu mém, anebo pravím-li pouze: chci to, protože to je lepší státní forma. S pochybnými, naivními fikcemi »přirozeného práva« se v otázkách státní formy nepřijde teprv daleko. Že mohli zastanci t. zv. moderní myšlenky státoprávní v tomto smyslu zároveň demonstrativně oslavovati jubileum reskriptu ze září r. 1871., to zůstane historickým dokladem babylonského změnění pojmů, které nepřipouští vůbec jiného vysvětlení, než že vydána byla hesla, aniž dříve bedlivě a všestranně jejich základ a dosah vyšetřen.

Něco docela různého od státoprávního federalismu — ať už historického nebo třeba česko-moderního — jest onen autonomismus zemský, v němž bez uvedených znaků státní samostatnosti prostě běží o rozšíření zákonodárných kompetencí sněmův a jistou větší samostatnost vrchních orgánů správy v zemi, v tom směru zejména, že by v nich pro rozsáhlejší obor správních záležitostí vrcholil instanční postup. V tom požadavku charakteristické rysy federalismu státoprávního naprosto scházejí, on tudíž také nepředpokládá žádnou negaci právní platnosti nynější ústavy atd. Výrazu došel na př. v posledním adresním programu pravičném nynější rady říšské. V té adrese sic vedle rozšíření zákonodárné kompetence sněmů nebylo zapomenuto ani na požadavek decentralisace správní, tento posléz řečený požadavek však aspoň v zásadě není docela cizím ani rozličným vynikajícím osobnostem t. zv. ústavověrných stran. Kdežto autonomistický program ve smyslu právě naznačeném jest způsobilým státi se podkladem sjednocení stran, dostatečným k utvoření a udržení majority ve sněmovně poslanecké, státoprávní federalismus této způsoblosti v nynějších poměrech nemá a nevíme, bude-li kdy míti.

Ještě osudnější jest, že též pojem samosprávy bývá s pojmem autonomismu zemského, ba i s heslem státoprávním v podivné klubko splétán. Pojem státoprávní nemá s ním vůbec co činit. Státoprávnímu ideálu bylo by i tehda vyhověno, kdyby na př. ve zřízení zemském, které by úplně se srovnávalo v příčině sněmovní kompetence, postavení místodržitele a kancléře českého s požadavky fundamentálk, všecka veřejná správa v zemi výhradně byla zeměpanskou, kdyby tedy třeba i zemský výbor a zastupitelstva okresní docela odpadla a správa veřejná v zemi jen královskými úřady zeměpanskými byla vykonávána. Že se naopak dá namístit prostý centralismus zákonodárný srovnati s nejvyšší měrou samosprávy, ukazuje Anglie. Leč do těch otázek se pouštěti bylo by příliš rozvláčné, poukazují na cyklus přednášek o samosprávě, konaný roku 1897. v »Če-

ském klubu«, jenž bohda i tiskem bude vydán.*) Místo toho připomenu něco jiného.

Slyšíme přechasto hlásati, že provedení ideálu státoprávního přinese zemi nemalé výhody finanční, t. j. zmírnění břemen daňových, ježto dosud z výnosu jejich příliš mnoho jde ze země na úhradu výdajů státních, zvláště ve prospěch t. zv. zemí pasivních. To jest dost povážlivé agitační heslo, svědectví, že státoprávní přesvědčení o sobě není ideálem dosti silným pro široké massy a že jest třeba vyšperkovati je proto několika těššínskými jablky. Nelze pochybovati, že by jisté způsoby rozřešení státoprávního problému mohly i takové výhody přinést. Že by to z každékoliv formy jich uskutečnění samozřejmě vyplývalo — zvláště uváží-li se, že by také správní úkoly doma nemálo narostly — o tom nemůže býti ani řeči a spíše jest nepochybné, že by zástupci ostatních zemí a národností předlitavských z příčin vlastního prospěchu (poněvadž košile je bližší nežli kabát) státoprávní koncese dali si jak náleží zaplatiti.

Pohlédneme ještě na jinou věc. Jsou lidé mezi námi, kterým všeobecné stejné volební právo, suffrage universel francouzský, je ideálem volební soustavy. Dnes snad sice už ne všem, kteří ještě nedávno pro ně horlili, ale dost velkému počtu dosud. A přece jest to dosti opelichaná šablona, přiléhající důsledně k ryze individualistickému, řekl bych skoro atomistickému názoru společenskému, jedno z osudných dědictví liberalismu. Pochopujeme, že je chce sociální demokracie, jeť pro ni prostředkem, aby znenáhla státní moc pomocí brutálního principu majority ocitla se v ruce její. Ani mi nepřipadá pokládati volební právo, vyměřené na podkladě poplatnosti daní přímých, po případě s určitým censem, za vrchol moudrosti. Bylo to svým časem dobré východiště, aby volební právo zůstalo v rukou vrstev relativně vzdělaných, politicky zralejších, ke převratům méně náchylných. Jako znak poměrně větší vzdělanosti a politické soudnosti pozbyla poplatnost přímých daní svého oprávnění. Ale zároveň všude povstala proti čistě individualistickému pojmání společenskému tak rozhodná reakce, tak mocný proud panuje dnes pro společenské organizace na povolání zbudované, že musí si zjednatí platnost i v právu ústavním (a tedy i volebním), jako si ji zjednávaly ve správním. Volební právo může býti všeobecným, aniž přece pouze šablonovitě individualistickým.

Řeknete mi, slyšíce tu mluvíti o požadavku jasnosti pojmů, že to snad jest příliš profesorským stanoviskem, nikoliv však úkolem politiků, kterým

*) Vyšel právě nákladem A. Řivnáče.

nejde o definice, nýbrž o krev a maso živoucích hnutí a útvarův. To bývá oblíbenou námitkou praktických politiků. Pravda jest, že bude vždy jiným úkol vědce a úkol praktického politika.

Ale neukázal-li výklad můj dosavadní poněkud zároveň důležitost jasně a přesně pojatých pojmů pro politika, nebude těžko dovoditi ji na jiných příkladech. Tak bylo na př. roku 1876 v říšské radě řečníky liberálními přiznáno, že jim, původcům zákona o základech zřízení obecního z r. 1862, mnohem více tanuly na mysli ochrana proti přehmatům byrokracie a autonomnost obcí, než vlastní samospráva. A tak povstal onen neblahý dualismus našeho správního zřízení, který v přednáškách o samosprávě byl podrobně rozebrán. A titíž politikové, vedeni nejasným heslem o autonomii obecní, důsledně na něm zbudovali zákon domovský z roku 1863, který byl hotovým zabijákem na svobodu usazení a stěhování, krátce před tím slavnostně prohlášenou. Že také řešení otázky rovnoprávnosti jazykové v zemi různě vypadne dle toho, ovládáno-li jest státoprávním ideálem historickým čili nic, dávno dobře vycítili Němci.

Zdržel jsem se déle při těchto otázkách, poněvadž se zájem těch, kteří do politiky zasahovati touží, k nim nejvíce poutává. To však dávno není jediným obsahem »politické« činnosti. Před léty soudruh, jenž vypracoval se pak na vynikajícího publicistu, odpověděl mi na výtku, že nehledí se v čas obrnití pro své povolání vědomostmi v oboru národohospodářském a jiných příbuzných: »Příteli, my děláme politiku, když je třeba čeho odborného, poradíme se s odborníkem.« Památné diktum. Zdá se, že má ještě mnoho adeptů. V čem záleží pak politika? Inu v několika heslech ústavního a jazykového práva. A také při těch běží konečně o to, zjednatí jim platnost přesnými formulami zákonů a nařízení. Ale i v dobach na výsost pohnutých otázkami těmi, z pravidla většinu akcí parlamentů (třeba i ne většinu pozornosti poslanců) zabírá kritika platných řádův a hotovení nových pro nejrůznější obory národohospodářské, školské a vůbec kulturní. Jakou smutnou postavou je politik, který v těch věcech musí spoléhati na vnuknutí »odborníků«. Vždyť to právě jest politika, ovládati věci ty, znáti příslušné skutečnosti a spojitosti, věděti naproti problémům, jež život v těch oborech denně ukládá, kudy kam.

Ústavní a národnostní záhady nemohou věčně hráti prim v naší politice, nemáme-li všichni venkoncem bídne pojmí. Tou měrou, jakou ony dospějí k jistým formám vyřízení, a více snad ještě neodolatelnou mocí potřeb a velkých hnutí časových, celý ohromný obor otázek hospodářsko-politických a sociálně-politických dopadne na nezvyklá bedra našich politiků. Co v dosavadních bojích nám, neb aspoň mnohým, docela neprávem stálo

v druhé řadě, v plné síle a naléhavosti pošine se do řady první. Co vlastně zbude politikovi, který by ještě myslel, že to nejsou záležitosti jeho, nýbrž odbornické? Kdo musí ke každé takové otázce úzkostlivě se ohlížeti po odborníku, nebyl, není a nebude politikem. »Odbornictví« do toho vnikne jinak a vniká už teď v podobě agitací ryze třídních, výlučně stavovských, jiná hlediska než určitý živnostenský zájem nepřipouštějících. A politik, který nebude státi na povýšeném stanovišti obsáhlejšího a hlubšího vědění, bude buď smeten nadobro anebo nucen plovati jako kus korku na vodách agitačních podobného rázu. Přílišné upozadění národohospodářských a sociálně-politických otázek v dosavadních našich politických působnostech mstí se na nás beztoho již nyní na všech stranách. Lapáme pořád jen vzory cizí, živíme se ideami cizí legiscace, a idey původně čerpané z vlastních potřeb a poměrů jsou v hromadách odkoukané látky cizí vzácné jako mastná oka na postní polívce. Bohudík, že mladší generace česká počíná to chápat a že to pochopení oživuje potřebu bedlivějších studií.

Co jsem z počátku pravil o nedočkavém entusiasmu vůči činnosti politické, platí o přemnohých z tábora mladé generace nyní zvláště i vzhledem k tak řečené sociální působnosti. Nic není psychologicky jasnější, než tento zájem pro největší záhady časové a touha zasáhnouti do proudů životních, jež ony probouzejí. Zvlášť živena-li jest ta touha zároveň pohledem na mnohé úkazy hmotné i duchovné bídý. A přece snad nikde není nebezpečí tak blízké, že budeme často nuceni prádlo svého přesvědčení svlékat a tím i platnosti a významu pozbývat, jako v tomto oboru, jestli jsme si dříve nedali práci pevným studiem a sebekritikou ustálený názor si vytvořit, než sami se vydáme na poučování jiných. Když před několika málo lety vinou nejasného vedení studentstvo našich vysokých škol pocítovalo příliš ranné touhy vrhnouti se do proudu agitace sociální a mladiství nadšenci, sotva gymnasium opustivší, vycházeli do schůzí dělnických, nikoliv snad pozorovat a dojmy sbírat, nýbrž apoštolovat, sociální otázku řešit — tu provozována byla pravá štvance proti nám »zpátečnickům« a »šosákům«, kteří jsme v takovém počínání nespatovali dostatek svědomitosti. Kde jsou dnes všichni ti, kteří jako ohniví příslušníci »Omladiny« zároveň živé styky pěstovali se sociální demokracií?

Jednotliví, pravda, zůstali v jejím šiku. Ale na kolik táborů jsou již rozdělení tehdejší organisátoři »pokrokové strany« v studentstvu, která ve svůj program přijala nejvýmluvnější ohlasy programu sociálně-demokratického? A kde jsou dnes všichni ti tehdejší nadšenci všeobecného stejného práva volebního? Ještě než došlo k volbám říšským ponejprv dle

té zásady aspoň v dosahu t. zv. páté kurie prováděným, byli již rozštěpeni, pravá membra disjecta.

A jediné prohlášení sociálních demokratů na radě říšské v příčině státoprávní učiněné, prohlášení tak důsledné, že nemohlo překvapiti žádného, kdo zná základní these jejich pevně uclánkovaného vyznání, vyrazilo sudu úplně dno a způsobilo obraty až překvapující. Není v těch událostech výmluvné naučení, že musíme si napřed zjednatí práci vážnou a nepodjatě za pravdou směřující pevně založené přesvědčení, že musíme soudně a svědomitě prozkoumati všechny nám podávané nauky — ty, které se citu našemu zamlouvají, s dvojnásob kritickou skepsí — než vystoupíme, abychom pod praporem určité strany za cíle její bojovali a po případě jiné vedli? Kdo chce býti vůdcem a poučovatelem jiných, musí sám s sebou již býti hotov. A tím člověk není, dokud dovede ho zviklati každé zavanutí větěrku nějaké jemu nové nauky.

Jsem toho dalek, abych chtěl podloudně buditi náladu pro jakékoliv nebo proti jakémukoliv učení sociálnímu, když vš e c k a prodělávají své krise, aby znova nastupovala trnité dráhy po pravdě lepší. Avšak na tu trnitou dráhu — trnitou, protože každý opravdovou snahou naplněný musí na ní prodělati svízele pochybností a svár rozporů — musí se každý vydati, kdo chce se dodělati přesvědčení lečjakým modním přechodným proudem nedotknutelného, které by schopno bylo zůstati vůdčí jeho hvězdou trvale a bezpečně. Jen to jest pravý a zdravý ideál. On musí býti vybojován a v zápasech a trudech o něj podstoupených dobývají se největší poklady života.

Ostatně, nebojte se. Není opravdu třeba, abyste čekali, až vám šediny hlavy pokryjí, než byste se směli odvážiti na z u ž i t k o v a c í dílo všeho toho, co po dráze nauk a studijní práce vnímáte a s čím sdělití se někdy mocně zatouží mysl nad šířícím se vlastním obzorem radostí napojená.

Tak především už má nemalou cenu působení v kruhu soudruhů vzájemným sdělováním vědomostí i úsudků. V živé výměně té a ve sporech z podnětu její vycházejících, v nichž každý jest zároveň přijímajícím i dávajícím, tříbí se názor, vyjasňují se pojmy, budí se plodná skepse i auto-kritika, poznávají se mezery a vzházejí nové podněty k jejich vyplnění; výcvik v logicky urovnaném a srozumitelném podání zároveň tuží síly ve směru formálním.

Však to není vše. Pokud jde jen o specificky tak řečené obory politické, může předním praktickým cílem přípravy pro t. zv. veřejné působení kromě publicistické činnosti býti přece hlavně jen působení v zákonodárných sborech, přístupné vždy pouze obmezenému počtu lidí. Ale jakmile

přecházíme na pole otázek národohospodářských a sociálně-politických, rozšiřuje se bez porovnání možnost platného zužitkování nabytých vědomostí. V přečetných sférách povolání právě o ně běží, nemalou měrou i ve mnohých povoláních úřednických. Byly časy, kde účast mladé inteligence v národním poslání buditelském mohla v pořádání besed, zábav divadelních a jiných spatřovati plodné cíle svoje. Kdyby dosud ještě to mělo býti vrcholem národního osvědčování se akademické mládeže, bylo by to svědectvím velice zuboženého stavu našeho kulturního. Že část mládeže tuto licoměrnou zástěru zábavních tužeb odmítá, není jí k necti. Buditelství ve starém, pro svou dobu vzácném a ideálním smyslu, svůj úkol dávno vykonalo. Nepřestaly však úkoly buditelské. Pokusil jsem se na jiném místě vylíčiti nové buditelské úkoly kněžské. (Sr. Alétheiu, ročník I.) V příbuzném směru existují i buditelské úkoly všeliké inteligence ostatní a mládež může a má míti na nich svůj podíl. V nynější fázi našeho vývoje národního běží o to, posílití a zabezpečití posici národní, rozvojem slovesné práce a politického uvědomění dobytou, hmotnou hospodářskou nezávislostí, blahobytem a všestranným intensivním stupňováním kulturních pokrokův. Tu si najde i mládež inteligentní své působiště. Jest nesčetné množství našich bratří, kteří se nedodělali toho štěstí, aby mohli volně, bez omezení, jež ranný vstup do praktických povolání ukládá, těžit z pokladů nauk až do let, kde nejvyšší stupně akademické dráhy školské se končí. O možnostech těch rozhodují sociální poměry, jež pro individuum mají přechasto, snad většinou, pouhý ráz náhody. A nesmíme nikdy ztratiti z mysli přesvědčení, že by při jiném sběhu těch náhod snad na našem místě dokonaleji se osvědčil ne jeden z těch, kterému osud do ruky vtiskl pluh, kladivo nebo lžici zednickou. Vnáseti do řad těchto méně šťastných a často i po slovu poučení hladových a za ně vděčných símě lepšího poznání, p o s i t i v n é vědomosti z různých oborů, to jest krásným ideálním cílem zatímných snah po zužitkování studií, jest také vyrovnáváním nerovností a skutkem vděčnosti za šťastnější náhodu, jež ovládala osud náš. Kdo si v tom s naivní nekritickou myslí, s dětinským sebepřeceněním neb jiným sebeklamem hráti bude na řešitele velkých, ve vlastní hlavě ještě nepropracovaných problémů, propadne právem kletbě směšnosti. Ale najdete snadno, že není třeba opravovati vždy s reformátorskou posou celý svět, chce-li člověk k povznešení a naukovému obohacení jiných přispívati. Ba zbývá toho tolik, že platí pro každého, jenž v mezích sil svých chce dobrou a pokroku sloužit, slovo básníka »und wo ihr's packt, da ist es interessant!« Všecko působení takové spadá arci po mém názoru konečně přece zase jen v obor přípravy, kterou pro politickou a sociální působnost

akademické mládeže pokládám za jediné správné a vždy dobré ovoce slibující osvědčení vlastenectví. Byl bych tomu rád, kdyby má slova byla vám ukázala, že přímluva za horlivé pěstování tohoto způsobu vlastenectví není žádné školometské vraždění ideálů, nýbrž naopak důvěry plně spoléhání v mužnost ideálů vašich.

II. Ze samosprávy politické a zájmové.

O některých starších a novějších projektech rakouských v příčině samosprávy.

Přednáška v »Českém klubu« dne 25. února 1897, sborník »Samospráva«, Praha 1899.

Úvod. I. Idea krajské samosprávy od ústavní osnovy Kroměřížské až do vydání zákona říšského z 5. března 1862: 1. Krajské sněmy v osnově ústavní 1849. Posudek Springerův. 2. Krajská obec v prozatímním zákoně obecním ze 17. března 1849. 3. Poradní výbory v organizačních zásadách, vydaných nejv. kabinetním listem z 31. prosince 1851. 4. Krajské kongregace v Perenthalerově »Palingenesis«. — II. Snahy po reformě politické správy a po odstranění dualismu správního až do počátku let osmdesátých. 1. Návrh Goellerichův (1874) a projevy jím vyvolané (Kaiserfeld, Hohenwart, Plener a j.). 2. Vládní dotazník z r. 1881. — III. Návratk ideí samosprávy krajské: 1. Šl. Plener v česk. sněmě 1886. Ryt. Kraus a Mattuš na radě říšské 1889. 2. Herkner 1896.

V cyklus přednášek našich nebylo pojata zvláštní vylíčení nynější samosprávy v zemích rakouských. Bylať známost věcí těch u našeho vážného posluchačstva předpokládána. Přednášky měly spíše sloužiti tomu, aby předvedly charakteristické ukázky zřízení cizích, na kterých by se daly dobře poznati rysy samosprávy od naší rozdílné. I bylo ostatně v nejedné z přednášek dosavadních na panující rozdíly poukázáno výslovně. Leč mohla-li známost platných zřízení našich býti předpokládána, není tomu asi rovněž tak v příčině těch rozličných projektů a návrhů, zřízení samosprávného se dotýkajících, které z části před provedením nynějších řádů, z části po jejich zavedení více méně podrobně byly formulovány v osnovách zákonů, v oficiálních nástinech organizačních i v návrzích a programových výkladech praktických politiků a politických spisovatelů. Podati přehled aspoň nejvýznačnějších z těchto pokusů zdálo se býti pořadatelům přítomných přednášek z dvojí příčiny důležitým. Jednak totiž souborný přehled takový vůbec není nikde sestaven, ani v německé literatuře rakouské, a zejména mladší pokolení jen málo má o těch předmětech vědomostí více méně nahodilých. Za druhé pak může snad přehled podobný také přispěti snahám, které se nesou za dalším rozvojem nynější samosprávy naší, podá-li k tomu jistý myšlenkový materiál. Tím větší může býti užitek pokusu takového, bude-li lze ukázati, že jisté základní idey organizační v různých fázích našeho novověkého vývoje znova a znova se

vracejí na svědectví, že idey ty nevyrostly jen z okamžitých časových nálad, nýbrž že přesvědčení o jejich účelnosti a praktické potřebě nepřestává býti živo vlivem poměrů samých.

I.

Abychom snáze pochopili první v řadě projektů, kterými se budeme zabývati, bude dobře si připomenouti, že bylo starobylé české zřízení krajské, jehož dějinný vývoj v posledních letech jeden z mladších badatelů českých zevrubně vypsal, za vzímající se absolutní moci panovníků českých postupně zbavováno svého původně stavovsky-samosprávného rázu a touž měrou byrokratisováno, tak že již za Marie Terezie staly se úřady krajské, kterých od r. 1751 bylo v Čechách šestnáct, ryze zeměpanskými. Zároveň vzor český byl podkladem organizaci prováděné v jiných zemích rakouských. Krajské úřady, v jejichž čele stáli krajští hejtmané, tvořily první stolicí zeměpanské správy politické a rozhodovací působnost jejich (na rozdíl od pouhé dohlédající) za Josefa II. a císaře Františka I. značně se rozmnožila.

1. Nadešel rok 1848. a s ním první pokus ústavního zřízení pro mocnářství rakouské. V návrhu ústavy, vypracovaném na říšském sněmě Kroměřížském r. 1849, potkáváme se s pokusem učiniti kraje základem nového samosprávného zřízení.

V kapitole návrhu toho, kteráž obírá se základy ústav zemských, tvoří sněmovné krajské (§§ 123—129) článek podstatný. Poslanci sněmů krajských měli býti voleni zároveň s poslanci sněmu zemského týmž způsobem a na touž dobu tříletou, a sice měl v zemích, které se skládaly z více krajů, počet krajských poslanců v každém kraji býti dvakrát větší, než počet poslanců sněmovních v tom kraji volených. Podmínky aktivního a pasivního práva volebního nebyly sice výslovně určeny, ale ze slov »týmž způsobem« vyplývá, že neměly býti jiné, než při volbě poslanců zemských a rovněž i poslanců do t. zv. lidové komory říšské. Podle toho měl míti aktivné právo volební každý státní občan více než 24letý, nalézal-li se v nezkráceném užívání státoobčanských práv a platil-li jisté minimum přímé daně, kteréž minimum mělo býti ustanoveno v říšském řádu volebním, nikoliv však přes pět zlatých konv. měny. Volitelnost pak nebyla vůbec vázána na žádný census; mělať přináležeti každému rakouskému státnímu občanu, který jest v plném užívání práv občanských, má svého věku aspoň 28 let a řádné bydliště v říši aspoň po jeden rok. Z obdoby navrženého složení lidové komory říšské a zemských sněmů vyplývá tedy,

že ani ve sněmích krajských nemělo platiti žádné zastoupení zájmové. —

Sněmy krajské měly býti svolávány správcem zemským k řádnému zasedání každoročně 15. října do sídla krajské vlády. Mimořádné zasedání mohl svolati krajský náčelník dle uznání anebo na vyzvání jedné třetiny poslanců krajských. Působnost krajů byla pak

A) ústavně-politická (volba poslance do říšské komory zemí).*)

B) správní, kteráž dá se dělití jednak na povinnou, jednak na fakultativnou.

Povinná (v § 125. vyměřená) zahrnovala: 1. Obecní záležitosti a sice: a) navrhování obecního řádu šetříc říšského zákona obecního, jakož i potvrzování statutů pro jednotlivé obce; b) dohled a kontrolu nad obcemi v příčině hospodaření jměním kmenovým; c) rozhodování o stížnostech ve sporech mezi obcemi nebo mezi členy obecními a představenstvy podle předpisů obecního zákona; d) rozhodování o domovském právu a odepřeném přijetí státního občana ve svazek obecní. Z rozhodnutí krajských sněmů v záležitostech obecních nemělo býti připuštěno nějaké další odvolání. 2. Krajské silnice a jiné krajské prostředky spojovací. 3. Zřizování spojitelen a půjčoven. 4. Opatřování všech záležitostí, které se dotýkají jen obce krajské nebo více okresův jejich.

Fakultativní naznačena byla v ten smysl, že mohla krajskému sněmu, uzná-li se to ve prospěch kraje za nutné, přenechána býti v mezích říšských a zemských zákonův úprava a správa následovních věcí: a) záležitostí vyučovacích a výchovných s právem určovati jazyk vyučovací a jazykové předměty, avšak se stejně spravedlivým zřetelem k jazykům kraje; b) chudinství; c) nemocnice a ústavy humanitní; d) místní nadace dobročinné; e) ústavy ke zvelebení zemědělství.

K úhradě krajských potřeb měl sněm krajský míti právo ukládati přírážky krajské. Správci zemskému vyhrazeno právo za současného vypsání voleb nových rozpustiti sněmy krajské, pokud nebyly zároveň zemskými, neboť v zemích, které samy tvořily jediný kraj, vykonávati měl sněm zemský zároveň úkoly sněmu krajského.

Připomenuto budiž ještě, že při dělení země na kraje, kteréž bylo vyhrazeno říšskému zákonu, mělo se dle § 3. návrhu ústavního přihlížeti k národnosti.

*) Budiž tu na vysvětlenou připomenuto, že dle Kroměřížského návrhu ústavního skládati se měl říšský sněm z komory lidové (Volkskammer), složené ze 360 poslanců přímo volených, a z komory zemí (Laenderkammer), kteráž se měla skládati z poslanců volených od sněmů zemských (po šesti od každého) a od sněmů krajských (po jednom z každého) těch zemí, které zahrnovaly dva neb více krajů.

Krajů právě dotčených mělo býti v Čechách devět, na Moravě čtyři, v Haliči deset, v Tyrolsku s Vorarlbergem tři (Něm. Tyrolsko, Vlašské Tyrolsko, Vorarlberg), v D. Rakousích čtyři, ve Štýrsku dva.

Springer v předmluvě ke protokolům ústavního výboru Kroměřížského, kteréž on tiskem vydal, praví: »Kapitola o krajích, jejich správě a zastoupení, usnešená teprve po dlouhých jednáních, tvoří vůbec nejskvělejší bod («Glanzpunkt») návrhu ústavního. Příkrá centralisace neměla ve výboru žádného přívržence. Přivádělf zároveň shromážděný sněm říšský skoro denně na odív různorodost jednotlivých korunních zemí a potřebu, aby se jí v zákonodárství šetřilo. Byli však mezi odpůrci centralisace mnozí, kteří bojovali proti centralisaci říšské, jen aby jí měrou stupňovanou přenesli na provincie a sněmy. Těmto záměrům dána byla závora zřízením krajů ve větších provinciích a tím, že krajské správy a krajská zastupitelstva byla nadána důležitými právy. Kdyby byl návrh ústavní vstoupil v život, byly by nepochybně sněmy krajské brzy hrály velikou úlohu a bývaly by nápomocny říšské vládě a říšskému sněmu proti politickým přehmatům sněmů.«

Ta slova charakterisují dosti řízně politický význam, který tu byl přisouzen krajským sněmům. I může býti pokládán za správný úsudek, že by toto zřízení krajské bylo sice na prospěch bývalo menšinám národním, ale že by bylo sloužilo zároveň za prostředek k oslabení jednotnosti a moci zemí a sněmů zemských.

2. Sněm Kroměřížský byl, jak známo, rozeznán a 4. března 1849 vydána oktroyovaná ústava, ve kteréž není více žádných organizačních ustanovení o sněmích krajských — a jenom se příslibuje, že bude vydán zvláštní zákon o obcích okresních a krajských.

Slíbená ustanovení tato přinesl prozatímný zákon obecní ze dne 17. března 1849 (č. 170 ř. z.). Tento zákon lišil obec místní, okresní a krajskou, jež měly býti spravovány volenými výbory, kteréž zase měly ze svého středu voliti starosty. Okresní obec měla se skládati ze všech místních obcí okresu politického; výbor okresní měl býti volen vždy na třílétá ode všech k tomu účelu do sídla okresního hejtmanem okresním svolaných výborův obecních z jejich středu. Čítati měl nejméně dvanáct a nejvýše třicet členů. Působnost okresního výboru měla se vztahovati, dle obdoby t. zv. přirozené působnosti obecní, na všechny záležitosti, které se dotýkají zájmů celého okresu nebo více k němu přináležejících obcí v mezích jejich přirozené působnosti; mimo to měl voliti důvěrníky ke zkoumání listin konskripčních i do komisí odvodních a podávati okresnímu hejtmanu vyžádané od něho návrhy a dobrá

zdání. Starosta měl oznamovati usnešení výboru okresnímu hejtmanu, kterémuž náleželo vydati potřebná nařízení obcím. Scházeti měl se výbor okresní zpravidla jen dvakrát do roka, na jaře a na podzim, ve schůzích veřejných, kterým okresní hejtman bez práva hlasovacího měl obcovati. Odvolání z nařízení výboru okresního mělo jíti k výboru krajskému, z jehož usnešení nebylo další stížnosti, jestliže rozhodnutí v odpor vzaté potvrdil.

Soubor všech okresních obcí v kraji tvoří obec krajskou, jejíž výbor se skládá nejméně ze 24 a nejvýše ze 60 členův od výborů okresních z jejich středu na tři léta zvolených, tak aby každý okres volil aspoň jednoho. Působnost krajského výboru zahrnuje správu všech záležitostí, jež se týkají kraje celého nebo více jeho okresů anebo věcí takových, které mu budou výslovně vyhrazeny; rozhodování v druhé stolici o stížnostech z usnesení obecních neb okresních výborů učiněných v oboru vlastní působnosti; dozor k řádné správě kmenového jmění obcí místních; rozhodování v případech, když obecní starosta zastaví usnešení obecního výboru proto, že se zájmům obecním přičí; konečně iniciativně podávání návrhů v záležitostech zájmů krajských, jakož i dobrých zdání od krajského presidenta neb místodržitele vyžádaných. Usnesení oznamuje starosta krajskému presidentu, aby na základě jejich vydal potřebná nařízení výborům okresním neb obecním. Krajský výbor shromažďuje se dvakrát do roka k řádným shromážděním, kteráž nemají zpravidla déle potrvati než čtrnácte dní. Den sestoupení ustanovuje místodržitel, s jehož svolením toliko mohou býti konána i shromáždění mimořádná. Vládu při shromážděních zastupuje krajský president nebo od něho ustanovený komisař.

Z toho jest viděti, že samosprávná působnost dotčených právě vyšších obcí, okresních i krajských, neměla se vztahovati na záležitosti správy státní, ani ve svém oboru pak neměly míti vlastního výkonného orgánu pro běžné záležitosti, nýbrž o usneseních jejich měl orgány nižších obcí uvědomovati a příslušná nařízení výkonná vydávati úřad zeměpanský.

Tyto obce vyššího druhu nevstoupily ovšem v život; byloť výnosem ministeria vnitra z 29. října 1849 (č. 440 ř. z.) provedení zatímného zřízení obecního zastaveno.

3. V zásadách pro organická zařízení v korunních zemích císařství rakouského, uveřejněných zároveň s nejvyšším kabinetním listem z 31. prosince 1851 (čís. 4 ř. z. z r. 1852), kterými vane ostrý duch byrokratické úpravy, není o vyšších obcích více řeči. Obec místní nedala se ovšem odstraniti, leč i v příčině její mělo vládě býti vyhrazeno potvrzování, dle okolností i jmenování obecních představenstev, ano, kde by se

potřebným býti ukázalo, i potvrzování obecních úředníků vyšších kategorií. Jenom na konci se ustanovuje s jakýmsi napodobením vzoru francouzského, že mají krajským úřadům a místodržitelstvím dáni býti k ruce pora dn í v ý b o r o v é z dědičné šlechty statky držící, z velkého a malého statkářstva a z průmyslu. Ukáželi se potřeba, mohou i jiní činitelé do nich býti přibráni. Předměty a obor působnosti těchto výborů mají býti přesně vyctěny. Při okresních úřadech zeměpanských měli představení obcí a majitelé velkých statků ze svazků obecních vyloučených nebo jich zástupcové ke schůzkám (Zusammentretungen) v záležitostech jejich ob čas býti svoláváni. Tedy také v jakémsi úkolu pouze poradním a informačním.

4. Tou dobou, když v jednotlivých zemích zvláštní komise pracovaly o osnovách nového zřízení obecního, připravován byl do tisku anonymní »Pamětní spis o správních reformách v Rakousku« pod titulem »Palingenesis«, který náleží v nových dějinách rakouských k nejzajímavějším a při tom nejzevrubněji propracovaným návrhům celého veřejnoprávního zřízení. Pisatelem spisu toho, r. 1860 vydaného, byl duchaplný Jan Perthaler, narozený r. 1816 v Olangu v Tyrolsku, který té doby byl státním zástupcem ve Vídni a zároveň oficiálním stylistou vlády Schmerlingovy. On dle svědectví samého Schmerlinga byl z hlavních účastníků při sestrojení ústavy únorové r. 1861, z jeho pera také vyšla trůnní řeč tehdejší.

Spis »Palingenesis« obsahuje úplný program celého zřízení veřejnoprávního, v nejednom směru zajímavý. V něm zahrnut jest podrobný projekt zřízení jak správního, tak soudnického. V příčině soudnictví již vřele se přimlouvá za ústnost a veřejnost jednání. V příčině správy pak snaží se rozřešiti úkol, kterak by se odklidilo zbytečné hromadění písemností, složitost a průtahy u vyřizování, veliké roztříštění odpovědnosti a přílišné specialisování — zkrátka nemilosrdně doráží na všechny ty výstřednosti byrokratického ducha, kterými té doby oplývalo správní zřízení v Rakousku a chce je vyhostiti dokonale. V tomto smyslu rozvrhuje obraz správního zřízení, ve kterém tvoří s jedné strany pevnou kostru zeměpanské úřady v trojím stupni: ministeria, zemské úřady politické a krajský hejtmané, s druhé strany pak obce místní s přesně vyctěným a na místní zájmy obmezeným oborem samosprávy, pak obec zemská, které politický charakter osobitý přisouditi nechtěl, a jen po případě mezi oběma obcokresní. Z působnosti všech těch obcí chce míti vše vyloučeno, co by v obor státní správy připadalo — za to navrhuje, aby všeliká zeměpanská správa okresní i krajská (však jen správa politická, nikoliv soudnictví a správa financí) nebyla obstarávána úředníky

z povolání, nýbrž skrze osoby z majetných a vzdělaných tříd vybrané, korunou jmenované, které by pod přísahou vykonávaly svůj úřad jako čestný a sice tak, že by pod řízením a vedením krajských hejtmanů všeliké záležitosti státní správy vyřizovaly buď v krajských nebo okresních hromadách anebo, pokud jde o podřízenější záležitosti, i jednotlivě. Jim by zkrátka v mezích kraje připadlo vše, co není výslovně přiřčeno samosprávě obecní po případě i okresní, neboť Perthaler obce okresní nepokládá za nutný článek celého toho organismu, nýbrž zůstaviti chce uznání sněmů, je-li jich vůbec v té které zemi potřebí a mají-li tedy vůbec býti zřízeny. Vedle toho měl by tudíž trvati jen zvláštní organismus zeměpanských úřadů soudních a finančních.

O správě politické vyslovuje svůj plán povšechně takto: »Pro všeliké větve organisace správy státní vytvářil by se organismus úřadů následovně: Nejvyšší stupeň by tvořila ministeria, totiž ministerium vnitra a ministeria pro zájmy hmotné a duchovní; ve druhé řadě místodržitelé; v třetí krajští hejtmané. Hned tu spěcháme připomenouti, že jako třetí a poslední státní orgán pro běžnou správu nepředstavujeme si, když o hejtmanech krajských mluvíme, zároveň krajské úřady v nynějším smyslu. Jak tomu rozumíme, hned naznačíme. Krajský hejtman jest vůdcem, jest ochráncem, u něhož každý sobě může stěžovati, kdo má za to, že mu bylo ublíženo. Běžné záležitosti správní ale obstarává kongregace krajská; ona však není úřadem obecním (t. j. není zastupitelstvem hospodářských zájmů kraje), nýbrž státním úřadem; členové nebudtež voleni jako členové zastupitelstva zemského, okresního a obecního, nýbrž jmenováni, jako angličtí soudci míroví; oni budtež vskutku asi tím, čím jsou míroví soudcové angličtí, avšak nebudtež tak nazýváni, poněvadž název soudce mírového u nás vždy vyvolává nesprávný vedlejší pojem o soudcovském úkolu nějakém.« — Jak dále sám naznačuje, přeje si, aby spíše bylo pomýšleno na obdobu uherského komitátního zřízení, se kterýmž tu jsou sice jisté společné rysy, ovšem ale s důležitými odchylkami, k nimž zase daly vzor útvary hrabského selfgovernmentu anglického.

Rozdíly ty by spočívaly v tom: 1. Že by přístup k hodnosti člena krajské kongregace nebyl vázán na vlastnost šlechtickou; ke kvalifikaci má býti žádána: usedlost v kraji, nemovitý majetek a určitý stupeň vzdělání; 2. že by povolání k úřadu tomu dalo se jmenováním se strany koruny, kteréž by povolaného vázalo k osobní službě, vylučujíc zastupování skrze správce a jiné zmocněnce; 3. že by všeliké výkony soudnické z působnosti krajských kongregací byly vyloučeny. Svě mínění o důležitosti, kterou přikládá takovému účastenství vzdělaných tříd obyvatelstva při výko-

nech veřejné správy státní, vyslovuje Perthaler takto: »Ve vzdalování se osobní účasti v denních záležitostech veřejné správy spočívá nejhlubší příčina naší bídy a státnického bankrotu. Všeobecné zhoršení začíná na pevnině od té chvíle, kdy počalo se utvrzovati mínění, že i zdatný a vlastenecký muž své povinnosti vyhověl a ze všeho jiného spolukonání státoobčanských povinností se vykoupil, zaplatil-li daň a odevzdal-li při nějaké té volbě svůj hlas. Krajská kongregace jest půdou, kde může vliv býti vykonáván, aniž jsme se stali úředníkem; list majestátní (t. j. jmenovací) poskytuje určitě vymezenou moc v denních záležitostech životních; on budiž cílem tížadosti. Avšak, jak řečeno, nikoliv jako dekorace pro osoby urozené, aniž jako věc chlouby pro bohatce, nýbrž jako čestný rub mince, jejíž líc má za nadpis výkon povinností nikoliv snadné.«

Novému tomu organismu měly připadnouti všechny správní záležitosti obstarávané tehdy od smíšených okresních úřadů, zejména zemědělství, živností a tržby se týkající, vydržování silnic, mostů a vodních zařízení; zachování a zjednání pokoje a pořádku při živelních událostech, nepokojích a výtržnostech; chudinství; opatření na odvrát a zmírnění nouze v dobách obecných nehod; zatímná pomoc při násilném porušení držby; spolupůsobení při odvodu, příprěznictví, opatření a ubytování vojska; povolování veřejných dražeb a dohled při nich; dozor ke školám a vychovacím ústavům; policie cizinecká, zdravotní, mravnostní, cestní, obecní, tržní, polní, lesní a honební.

Příslušné výkony — až na ty, jež by výslovně byly vyhrazeny krajské hromadě — měly připadnouti jednak hromadám okresním, jednak rozhodovací moci jednotlivých členů kongregace. Nic prý v těch oborech není, co by jim nemohlo býti svěřeno. »Zeměpán a celý stát má ovšem zájem na tom, aby všechny tyto záležitosti byly obstarány jak nejspokojivěji, ale která, jakými prostředky se toho účelu dosáhne, to ani nemá politické příchuti; jsouť záležitosti ty zajisté velmi důležité a mají vliv na běh života lidského, ale jestliže se bude o nich jak možná málo psáti, za to rychle a dle zákona, kdež pak zákonů není, podle vnuknutí zdravého rozumu rozhodovati, může to v očích usedlíků okresních působiti jen uspokojení a všeobecnému zájmu jest tím holým uspokojením již poslouženo.«

Krajské hromadě má pak pod řízením krajského hejtmana, v jehož ruce výhradně má spočívati exekutiva, příslušet rozhodování (nikoliv pouze poradní hlas) v záležitostech výslovně vyhrazených a pak dozor nad výkony okresních hromad a jednotlivě úřadujících členů kongregace.

Velmi zajímavým způsobem vyslovuje se Perthaler o tom, proč by nebylo radno spokojiti se jen s okresními kongregacemi. »Podřízená funkce

okresních hromad jest nutna proto, poněvadž je kraj tuze veliký, než aby byly možny příliš časté hromady krajské. Jinak by ale zase okresní kongregace bez nadřazeného spojení v kongregaci krajské nemohla vyhověti, protože by se okresním kongregacím nedostávalo pádnější authority, jakou mívají větší sborové, protože by dále výkonná moc v tom případě musila býti svěřena okresním hejtmanům, kteréž by bylo třeba dosaditi, a desetkrát četnějším okresním hejtmanům nemohlo by se dostati onoho vynikajícího společenského postavení, jakéhož přece ve sboru notáblů míti musejí, nemá-li jejich působnost býti ochromena.«

Laskaví posluchači, kteří obeznámeni byli zevrubněji v jedné z přednášek předcházejících se zařízeními hrabské samosprávy anglické a s výkonem soudců mírových, zajisté již znamenali, jak tu měly napodobení dojíti tamní vzory. Příbuznost krajské hromady, okresní hromady a výkonu jednotlivě úřadujících členův kongregace s kvartálními a divisionálními sezeními a s funkcemi jednotlivě úřadujících soudců mírových, i samo označení celku souborným názvem kongregace (obdobným s »komisí mírovou«) — to vše je tu tak zjevné a zrovna do očí bijící, že není třeba šířiti slov. I to přidělení exekutivy krajskému hejtmanu (zde ovšem zeměpanskému úředníku v přesném slova smyslu) obsahuje jistou, třeba ne plnou obdobu výkonné působnosti sheriffovy. Vzory Perthalerova selfgovernmentu notáblů, jak bychom zachycením nahodilého jeho výroku věc mohli nazvati, jsou tedy na snadě.

Když Perthaler spis svůj vydal, nebyl blouznivým mladíkem. Bylo to dvě léta před smrtí, která ho předčasně ve věku 46 let schválila. A přece jest nápadným optimismus, s jakým v možnost takového plánu věřil. Bylo-liž dobře možno vštěpiti takovou soustavu samosprávnou zemi, jejíž občanstvo zámožnější vůbec před tím nemělo účasti ve výkonech správy veřejné, a to soustavu samosprávy, jejíž spolehlivý chod vyžaduje lidi naplněné mocným zájmem pro věci veřejné, názory zakořeněnými oživovaným, a při tom zámožné, denní péče o chléb zbavené, aby měli dosti volného času ke každodenní pravidelné a bezplatné službě veřejné?

To zůstává zajímavou záhadou. Snad může býti aspoň poněkud klíčem k ní snaha v poměrech tehdejších vysvětlitelná, aby byla správa veřejná pro finance státní jak možná lacinou. Snad také s druhé strany optimismus, který ještě nebyl otřesen pravdou světa potom ze spisů Gneistových lépe známou, že již té doby v anglickém selfgovernmentu hrabském přibývání úkolů správy veřejné ukazovalo nedostatečnost staré soustavy a již nové tvary samosprávy, s usnášejícími se zastupitelstvy a s úředníky běžný výkon obstarávajícími, pro zvláštní úkoly veřejné správy tam z části byly

v působnosti a z části zrovna se vyvíjely. Buď jak buď, pamětihodným zůstane ten projekt už tím, že jeho původcem byl jeden ze spoluvůdců únorovky.

Není mi té chvíle povědomo, zdali a do které míry Perthaler ještě mohl vykonávati a vykonával nějaký vliv v přípravách k zákonu z 5. března 1862, jímž vytčeny byly základní zásady o zřízení obecním dosud platném. Padloť to vše již krátce před jeho příliš rannou smrt. Jeho myšlenky o krajských kongregacích aspoň dojistá na zákon dotčený vlivu neměly. Článek XVIII. zákona z 5. března 1862 sice dopustil, aby zemským zákonem bylo vloženo mezi zastupitelstvo obecní a zemský sněm zastupitelstvo okresní, župní neb krajské a vytkl též hlavní zásady o složení a působnosti jejich. Ale i zastupitelstva krajská, rovněž jako jejich výbory i starostové, byla by zůstala článkem té organizace a toho způsobu samosprávy, jež celým zákonem tím byla vytvořena. A ten nepřihlíjí jí žádnou účast rozhodovací v záležitostech správy státní formálně za takové uznaných, byť se i za přítomnosti nedalo, že mnoho z toho, co bylo vřaděno do t. zv. vlastní č. samostatné působnosti obecní, v němž přesahuje meze lokální hospodářské správy. Rovněž nedána orgánům nově utvořeným žádná exekutiva. Naproti tomu měly býti krajské kongregace Perthalerovy orgány správy státní, zeměpanské.

Zákon z 5. března 1862 založil právě onu dvojitou správu vzájemných pojítek postrádající, kteráž nedávno ještě slovy ministrapresidenta Badeniho byla charakterisována přirovnáním »dvojí koleji«. V intenci zákona spočívalo jistě, aby obvody okresních zastupitelstev a obvody politických úřadů první stolice byly totožny, jak již v jedné z minulých přednášek bylo vytčeno. Avšak na tom základě povstala pouze okresní zastupitelstva v Haliči, kdežto v Čechách rozhodně bylo setrváno na původním jejich ohraničení, kteréž jest provedeno dle hranic soudních okresů, a na témž základě byla upravena okresní zastupitelstva i ve Štýrsku. Vúbec pak jen v těchto třech zemích provedena byla zastupitelstva okresní, ve třech jiných — Slezsku, Tyrolsku a Bukovině — ač příslušné zákony byly vydány, ku provedení jich nedošlo, na Moravě pak všecko úsilí českých poslanců sněmovních, kteří příslušný návrh rok co rok opětovali, rozbilo se o odpor většiny.

Neslušelo by nikterak podceňovati veliký význam, který měla okresní zastupitelstva v Čechách na vzruch politického života a politického uvědomění lidu i na rozvoj mnohých obecně důležitých zařízení — ale trvání dvojího, přísně od sebe odděleného organismu správního — zeměpanského a samosprávného — kteréž jest skutečnou specialitou rakouskou a při kte-

rémž si živly samosprávné neustávají stěžovati na nedostatek exekutivy — záhy zavdalo podněty k důvodné kritice.

Idea samosprávy krajské, ač země měly možnost ji uskutečniti v mezích právě uvedených, zapadla jaksi v zapomenutí a to tím spíše, poněvadž i v zeměpanské správě krajské zřízení bylo opuštěno. Ještě sice r. 1865 poslal hr. Belcredi sněmům k posouzení osnovu krajského zřízení, při kterém mělo v ohraničení obvodů krajských jak možná šetřeno býti hranic národnostních, a sněm český mu přisvědčil — však při reorganizaci správy politické roku 1868 zbylo z celé idey krajské jen vytvoření dohledacích okršků, zahrnujících vždy několik okresních hejtmanství. Takto v oboru politické správy zřízení krajské, v Čechách staleté, vzalo přece jen za své. Zajisté jestli kde, tak ve zřízení veřejněprávním nemá nějaká věc nárok na ušetření a zachování jen proto, že jest historickou. Vždy dlužno bude čerpati rozhodující slovo o zachování a ušetření nějaké historické instituce z těch cílů, které si každá doba klásti musí. Náš věk viděl bořit a chutě bořil tak mnoho historických institucí, jejichž odstranění mu znamenalo i pokrok opravdový. Ale těžko jest za to míti, že odstranění krajského zřízení v zemi, která byla historickou vlastí jeho, bylo odůvodněno požadavkům pokroku správních zřízení. Jen přecenění, živostí zápasu o novou věc vysvětlitelné, mohlo se domnívati, že vtáhl k nám moderní stát teprve zavedením parlamentárních forem, ústavností. On vtáhl k nám tím, co jest důležitější, formami správy veřejné, a těmi úkoly, jimž ony byly povolány sloužiti. Cena každé ústavy závisí na tom, do jaké míry zabezpečuje dobrou správu. S možností dobré správy stojí a padá každá konkrétní forma státní. A tu aspoň nebylo lze zapřítí, že nové formy správy vnikly k nám a upevnily se na kmeni zřízení krajského. V zemičkách, jež snadný přehled ze středu svého dopouštěly, mohlo úplně dostačiti vytvoření menších správních obvodů bezprostředně podřízených zemské instanci; uvidíme, jak záhy se poznalo, že zrušení krajských obvodů v zemích rozsáhlých prospěchům správy nesvědčilo. V tom směru bylo by zajisté správně bývalo ponechati zemskému zákonodárství jistou příslušnost organizační podle zvláštních potřeb a poměrů země i pokud jde o zeměpanské úřady. Žádný státoprávní nebo jen autonomistický záslusk nemusel tu býti předpokládán, nýbrž ryze věcný zájem toho vyžadoval. Vyslovila ovšem ústava, že radě říšské přísluší pouze »zákonodárství o základech (Grundzüge) organisace soudních a správních úřadů«, ale z motivů, jež rozhodly o konečném znění toho odstavce po neshodě, jež v příčině jeho byla vzešla mezi sněmovnou poslaneckou a panskou, vysvítá, že nebylo tu myšleno na rozdělení kompetence mezi říšskou radou a sněmy, nýbrž pouze

na detailní provedení »základů« říšským zákonodárstvím stanovených skrze nařizovací moc vládní.

Přece však, když plně připustíme chybu právě naznačenou, nemohli bychom s druhé strany právem nějakým činiti zákonu z 19. května 1868 výtku jinou, někdy také slyšenou, jakoby tento zákon na nezprostředkovaném dualismu správy zeměpanské a samosprávy měl vinu. Tento dualismus byl založen zákonem z 5. března 1862, o němž později sami spolu tvůrcové jeho z tábora liberálního doznali, že běželo při něm mnohem více o garancie proti přehmatům zeměpanské byrokracie nežli o kladné garancie dobré správy, mnohem více o autonomnost svazků komunálních nežli o účelnou samosprávu. Buď jak buď, pochopujeme, že bylo po r. 1862 účtovat s hotovou skutečností a že nejbližší doba musela se zabývati především zpytováním, jak ústrojí utvořené se osvědčuje. To určuje pro nejbližší léta obsah projektů o reformách správního zřízení.

II.

Až do druhé polovice let osmdesátých vycházejí podněty opravných návrhů pouze z těch pováživostí, které vyplývají z uvedené již dvojitosti správy veřejné, z vad ve vykonávání některých agend obecní správě přikázaných i v samé t. zv. působnosti samostatné, zejména ale ve vykonávání policie místní, pak z rostoucího přetížení obcí v oboru t. zv. působnosti přenešené. Zvláště arci se obíraly záhy neblaze pocitovaným nedostatkem exekutivy, který úspěšnost samosprávy ochromoval. V souvislosti s tím objevují se též stesky na přetížení zeměpanských úřadů politických, hejtmanství vůbec a ve velikých zemích i místodržitelství.

1. Z takových úvah — abych aspoň některých skutečností se dotkl — vyšel roku 1874 návrh poslance Goellericha ve sněmovně poslanecké, aby byla dosazena zvláštní komise k poradě o reformě politické správy. Navrhovatel, který nikterak nenáležel k vedoucím hlavám parlamentu, zásadně se nevzpíral dvojitosti naší správy veřejné, jenom, hledě ke sporům kompetenčním často vznikajícím, přál si přesného ohraničení obou těch oborův působnosti, vytykal nedostatek exekutivy v samosprávě, přetížení politických úřadů první stolice a vzrůstajícího se ducha byrokratického v politické správě vůbec i namnoze v samosprávě, zejména při zemských výborech. Zatím co výbor sněmovní, k poradě o návrhu Goellerichově dosazený, zabýval se otázkami správní reformy, byly z podnětu toho i ve veřejnosti probírány příslušné otázky. Tak na př. z prvních dob ústavnosti známý štyrský autonomista Blagatinšek von Kaiser

feld r. 1875 v řadě studií v »N. fr. Presse« uveřejněných doporučoval, aby obce byly podřízeny v příčině místní policie přímé dohlídce státních úřadů, i aby zastupitelstva a samostatné výbory samosprávné (jako jsou na př. silničné na Moravě) převedeny byly v těsnější souvislost se správou zeměpanskou, i aby za tím účelem byly utvořeny menší okresy zeměpanské správy politické. Teprve v listopadu r. 1876, když veřejné mínění měrou nejvyšší bylo upoutáno záležitostmi zahraničními, dostala se ve sněmovně poslanecké na denní pořádek zpráva komise o návrhu Goellerichově, jež se končila následujícím návrhem resolučním:

»Jelikož osobní stav c. k. hejtmanství okresních, následkem agend jejich namnoze rozmnožených, již sotva dostačuje, aby zmohl výkony jim nyní již dle platných zákonů příslušející;

jelikož namnoze a právem se naříká na nedostatečnou péči o bezpečnost osobní a majetkovou i na chatrné provádění trvajících zákonův, avšak žádoucí ingerence politických úřadů správních na obor tento, zvláště při větších správních okresích více soudních okresů zahrnujících, dosci se dá pouze přiměřeným rozdělením politických správních orgánů v okresích bez rozmnožení jich v sídle okresních hejtmanství;

jelikož by takovým zařízením zároveň i sněmům dostalo se možnosti, aby provedly změny zřízení obecního do jejich zákonodárné příslušnosti spadající, pomocí kterých by nečiníc újmy autonomii obecní potřebám zemí v tom směru se vyhovělo, aby mohly státní orgány, příště obcím bližše položené, o bezpečnost osobní a majetkovou pečovat i účinněji na zachování platných zákonů skrze obce působiti, i aby možnou byla učiněna změna kompetence při jistých agendách místní policie a instančního chodu při těch záležitostech:

vyzývá se vláda, aby řídíc se právě uvedenými úvahami k ústavnímu vyřízení podala vhodné předlohy k doplnění zákona z 19. května 1868.«

Právem naznačil jeden z tehdejších řečníků sněmovny poslanecké skrovný tento výsledek vzrušujícího náběhu známým latinským veršem: »Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.« Ale přes to má chudičkový ten návrh své významné místo v rakouských dějinách parlamentárních. Dalť podnět k veliké několikadenní debatě, v níž výkvět tehdejší sněmovny poslanecké se účastnil. Jmenujeme jen jména: Giskra, Herbst, Plener, Scharschmid, Waldert, Hohenwart, Grocholski, Dunajewski, k nimž připojilo se ještě několik poslanců jiných a se stolice vládní pak sv. p. Lasser, tehdejší ministr vnitra, jemuž byla oporou dlouholetá zkušenost ve správě veřejné. Trefněji, než se v první chvíli zdáti mohlo, označil jeden z řečníků onu debatu za »a n k e t u«; stalať se jí teprv rozhodně, když nakonec

nebyl přijat ani návrh komise aniž který ze změnovacích návrhů a tedy znalecké projevy v debatě učiněné vskutku pouze vnitřní věcnou vahou svou mohly nějaký vliv vykonati.

Aby vylíčení charakteristických projevů debaty právě řečené příliš se nerozvíklo, pomínu sporů v ní vedených o mezích zákonodárné příslušnosti sněmů a rady říšské v záležitostech těchto a obmezím se na věcný obsah organizačních návrhů. Nemístno nebude hned předem připomenouti, že o nějaké přešinití kompetencí správních v tom směru snad, aby obor působnosti samosprávných orgánů trvajících byl na účet dosavadní zeměpanské správy rozšířen, nezasazoval se nikdo, kdežto s druhé strany arci nescházelo přimluvčích myšlence, aby obcím slabým přenesená působnost byla odejmuta a politickým úřadům přikázána, nebo aby aspoň učiněn byl rozdíl mezi většími (městskými) a ostatními co do rozsahu správní pravomoci. Tím více ale v popředí stoupla přání po přenešení jistých agend na orgány z zeměpanských a samosprávných ži v l ů s l o ž e n é. Tento směr názorů projevených nachází své vysvětlení netoliko v poznání panujících nedostatků, nýbrž i ve vlivu, kterým působil pruský řád krajský málo let před tím vydaný. V tom duchu předem již svob. pán Z s c h o c k přimlouval se za to, aby byly zřízeny zeměpanské správní okresy, jimž by se svěřila místní policie obcím dosud přikázaná, větší část působnosti nynějších politických úřadů, vybírání daní, správa školská, chudinství, časem snad i vedení matrik a záležitosti notářské. Volené zastupitelstvo by se usnášelo o potřebách okresu, výbor od něho zvolený měl by účast na exekutivě, ale v čele toho celého ústrojí stál by ú ř a d n í k kvalifikovaný, odpovědný okresu ve všech záležitostech, o nichž se zastupitelstvo samo může usnésti, státu odpovědný za provádění zákonů. Města mohla by míti postavení výjimečné, tak že by podržela místní policii, městům větším by ale vůbec přenechati se mohla celá agenda politické správy. I zemským úřadům zeměpanským přidán by měl býti živel laický. Politické agendy, jež by dotčeným orgánům prvé instance nebyly svěřeny, přešly by na krajské úřady, mohly by jim připadnouti i výkony ve správním soudnictví. Kromě toho by náčelníkům krajských úřadů náleželo dozorem a poučováním působiti na úřady okresní.

Mnohem rázovitěji přišly však příbuzné názory k platnosti ve znamenité řeči hr. H o h e n w a r t a, který sice přiznal, že obec není způsobitou náležitě vyplniti úkoly jí zákonem přikázané, jakož se vůbec ještě v žádném státě nepovedlo založiti samosprávu na obec místní, avšak nechtěl z toho vyvozovati, že by měl převeden býti ten obor působnosti, který m í s t n í o b e c zmocí nemůže, na zeměpanské orgány. Sluší spíše na místo, v orga-

nismu politickém obcím vytčené, postavití způsobilejší nositele samosprávy. Hledě předem k podstatě samosprávy samé rozvinul hr. Hohenwart názory své slovy, které západoevropské pojmy »samosprávy« stává proti pojmu autonomie obcí, jak se jeví v zákoně z roku 1862 a dlouho naše představy o samosprávě určovala. Právil mimo jiné: »Musíme svou novou organizaci založiti na dobře promyšlený systém samosprávy, kteráž jediná jest způsobilou právní smysl obyvatelstva povznéstí a přesvědčení o nezbytnosti pevného řádu právního v massách rozšířiti. Správa musí dále k tomu býti povznešena, aby sama sobě byla účelem. Nesmí býti pouhou služkou politiky; její vlastní předúležité účely musí jí vždy státi na prvním místě.« Jda dále naznačil pak vodící myšlenku celé své opravní osnovy těmito slovy: »Při tom bude především nutno vycházeti ze zásady, že vš ecka politická správa je výron státní moci, že jest zrovna tak právem vlády jako její povinností a že se vláda v té příčině ze zodpovědnosti nikterak vyzouti nemůže. Lišiti v agendách politické správy, jak se stal pokus v neblahém zákoně z 5. března 1862 formulováním samostatného a přenešeného oboru působnosti obecní, jest vědecky nepřipustno a jak zkušenost ukázala i prakticky zavřitelno. Všelická činnost samosprávných orgánů v obrazech politické správy může býti jen činností od státu jim svěřenou. Protože jsme té zásady nešetřili, proto nezbytně se potkal náš pokus samosprávy s nezdarem. Přidržíme-li se jí však a důsledností jejích, pak bude lze vykázati samosprávě i nejširší působíště, poněvadž v právu a povinnosti vlády, všude zasahovati, spočívá úplně dostatečný korrekтив. Půjde tedy o to sestrojiti politické úřady tak, aby v nich měla působíště přiměřené zrovna tak samospráva jako státní dozor nad ní.« S hlediště toho na věc patře a maje na zřeteli vady zřízení správního, spočívajícího na zákonech z 5. března 1862 a 19. května 1868,*) přimlouval se hr. Hohenwart především za změnu v trvání obou zemských úřadů, jak je nyní máme v zemském výboru a místodržitelství, »ze kterých toto státní autoritu způsobem zcela neúplným representuje, onen pak poskytuje obraz samosprávy, kterou není s to provésti«. Vš ecka správa zemská

*) Tyto vady charakterisoval hr. Hohenwart ve své řeči následovně: »Počítám sem nezprostředkovaný dualismus vedle sebe působících státních a autonomních úřadů, nejasnost a mnohostranné vzájemné vsahování kompetencí; velmi zhoubnou potíž, že autonomní orgány jsou povinny činiti opatření a nařízení, kdežto těm nařízením a opatřením provedení není nikterak zabezpečeno; počítám tam konečně kolikerost správních orgánů, zejména autonomních, která nehoví správní zásadě dělby práce, nýbrž sama rozptýlením výkonů působnost ochromuje a nutně vede ke kolísám«.

měla by býti soustředěna v rukou místodržitelových a ve vrchním zemském úřadě od něho řízeném i má také, pokud neběží opravdu o záležitosti říšské, tam míti svůj vrch. Arci bude nutno tento vrchní zemský ústav jinak sestrojiti než nyní. »Bude muset nejen pojmuti živly či lépe řečeno nejvyšší nositele samosprávy, nýbrž i dostatečnou záruku poskytovatí, že jim bude zabezpečena úplná působnost, obmezená toliko odpovědností vlády.« Záruku řečenou nespátroval hr. Hohenwart ani tak v číselném poměru zástupců samosprávy, jako spíše v tom, aby místodržitel byl zodpovědným sněmu za činnost v záležitostech zemských a za provádění zemských zákonů. Co do instancí prvních měl býti »umělý a proto nevhodný útvar okresních hejtmanství« odstraněn a první instance správních úřadů měla býti přeložením do berních a soudních okresů obyvatelstvu přiblížena, zároveň ale obdobně zařízena jako správní úřad zemský, tak že by zeměpanský a samosprávný živel byl v ní sloučen. Obcím by zůstala hospodářská samospráva a péče o místní ústavy, k výkonům politické správy by se přibíraly »nejvýš jen tak, jak na př. otec rodiny vzhledem k užšímu ještě kruhu rodinnému«.

Jest pochopitelno, že otázka o zodpovědnosti místodržitelů sněmům potkala se na jiných stranách sněmovny s odporem. Jako otázka ústavně-politická vymyká se z úvah našich samosprávě věnovaných. Ostatně v té aforistické podobě, jak byla v řeči hr. Hohewart nadhozena, nesnadno dá se kriticky oceniti. Nevysvitlo vůbec jasně, míní-li se tu odpovědnost ryze parlamentární, jež dochází výrazu ve sněmovním votum důvěry neb nedůvěry, či míní-li se odpovědnost právní (soudní), tedy podle obdoby odpovědnosti ministerské v našem pojmu zákonném, kdež dochází výrazu v obžalobě ministra a vyřízení její před zvláštním soudem. Ten bod zůstal i v další debatě dost nevyjasněn a nebudu k němu tedy dále přihlížeti. Zato nabyly jiné podněty dané hr. Hohenwartem příznivý ohlas zejména u šl. Plenera, který mimo jiné pravil: »Čeho nám třeba, jest pevná, silná státní správa, čímž nemíním prostý návrat k soustavě dřívější správy byrokratické. Oč běží, jest: naléztí formu, aby živly samosprávné byly tak včlánkovány do soustavy státní správy, aby zachována byla součinnost živlu laického, ale při tom též stálá státní zařízení.« Celá nynější stavba zemského výboru jest protiorganismem proti státní správě — pravil šl. Plener — to je podstatou dualismu správního. Zemský výbor opatřuje zcela rozhodně státní účely, aniž má exekutivu. »Nutno tedy zemský výbor sprostíti jeho vrchnostenské správy a přivtělití jej organismu místodržitelstev v podobě místodržitelova sboru poradního.« Že však nebylo tu myšleno na nějaké pouhé votum consultativum, kteréž by ukazovalo více

na příklad francouzských generálních rad, vysvitne z dalších vývodů. Dle mínění řečníkova měla by všechna kompetence zemského výboru ve vrchnostenské správě, kterou dnes vykonává jako dozorcí instance nad celým konáním obcí v t. zv. samostatné působnosti, přenesení se na řečený sbor při místodržitelství. Jestliže prý totiž dle obecného tvrzení samostatná působnost obcí jest vlastně jen mylně samostatnou, zahrnujíc v skutku státní úkoly, tedy musí i dozor na tyto státní úkoly prováděti se s korporací samosprávných živlů. Těmto kolegům dala by se kromě dozoru nad obecními záležitostmi snad nikoli bez užitku přikázati i jistá příslušnost v oboru správním a soudnictví. Včleněním laického živlu a posílením kolegiálního zřízení v zemské správě dosáhlo by se, dle mínění šl. Plenera, garancie jurisdikčních živlů ve správě, tak že by nebylo ani potřebí ještě vedle zřizování samostatné soudnické organismy. Zemské výbory potrvaly by pak toliko pro účely hospodářské samosprávy, pro zemské daně a správu zemského jmění. Také v souhlasu s hr. Hohenzwartem přál si šl. Plener analogické zavedení laického živlu do správy okresní, avšak dotkl se na konec rovněž otázky »neprávem opuštěného« zřízení krajského maje za to, že by ve větších zemích snad vhodno bylo staré kraje zase zříditi, kdežto by se v menších doporučovalo setrvati při nynějším rozdělení okresním. Bylo zde jen letmo naznačeno, k čemu, jak uvidíme, o deset let později zase a důrazněji bylo se vráceno.

Nebude bez zajímavosti, že ani tehdejší ministr vnitra, sv. p. Lasser, nevzpíral se zásadně proti »vtažení selfgovernmentu do kolegia místodržitelského« i dovolával se mimo jiné též projevu svého ministerského soudruha Ungera, kterýž nedlouho před tím ve sněmovně svou kritiku panující soustavy správní vyjádřil slovy: »Věci, které k sobě náležejí, jsme rozložili; nechali jsme na jedné straně autonomní správu, jíž schází státní opora a všechna vrchnostenská autorita, a na druhé straně zbyla státní správa, kteréž schází spojení s lidovými živly. Dokud státní úřady nepřivedeme také v organické spojení s živlem laickým, není v tomto oboru správy důkladné pomoci.«

2. Teprve několik let po této jistě památné debatě, jejíž jádro tvořila otázka odstranění dualismu správního, došlo k určitějšímu projevu vládním u ve věci té. Tím jest dotazník vládní z r. 1881, kterýž byl předložen sněmům, aby podaly o něm své mínění, a za příčinou svého rázu oficiálního jest zajímavým.

Dotazník ten, vylíčil kompetenční i finanční nedostatky »dvojitě správy« u nás zavedené, počínal se dvěma otázkami a sice:

Předně: Jestli dle zkušeností dosavadních potřebno neb žádouco, aby

některé nebo všechny záležitosti policie místní byly vyloučeny ze samostatné působnosti obcí a přikázány k působnosti přenešené, jednotlivé pak k působnosti úřadu politického?

Za druhé: Neměla-li by nynější okresní zastupitelstva býti zřízena tak, aby se obvody zastupitelstev okresních srovnávaly s nynějšími politickými okresy, i aby okresní hejtman byl postaven v čelo zastupitelstva okresního nebo okresního výboru a převzal řízení záležitostí.

Sněm český odpověděl k oběma otázkám jednohlasným usnešením z 13. října 1881. z a p o r n ě.

Na kolik jde o prvou otázku, připomenula komise ústy svého zpravodaje Dra. Herbsta, že jsou stížnosti zrovna na přetěžování obcí v oboru působnosti přenešené; co pak se týče finanční otázky, že by rozmnožením přenešené působnosti obecní jen agendy politických úřadů vzrostly a tedy i státní výdaje na správu politickou, zejména výlohy komisionální. Ještě méně ale že by byl prospěšným přímý převod jistých agend místní policie na politické okresy, neboť by při velké vzdálenosti politických úřadů od mnohých obcí jejich obvodů nebylo možno docíliti řízení stručného a jednoduchého, na něž vláda v dotazníku důraz kladla. Zvláště měl dotazník vládní na zřeteli záležitosti stavební dovolávaje se toho, že pro nedostatečnost sil se neprovádějí podle zákona. Zpráva komise, pokud jde o města, nedostatek sil odborných popřela a, pokud jde o vesnice, poukázala naopak na nedostatek potřebných sil odborných při okresních hejtmanstvích.

Co pak se týče změny obvodů zastupitelstev okresních, tu dovolávala se zpráva komise sněmovní jednání sněmu českého v letech 1863 a 1864, kterýž houževnatě se tomu opíral, aby se obvody okresních zastupitelstev srovnávaly s okresy politickými. Dosud pak neozval prý se ani hlas, aby okresy zastupitelské byly slučovány, spíše byly děleny. Prodlením let se vžily nynější zastupitelské okresy ve svou samostatnost a utvořily se poměry majetkové i právní, v nichž by sloučením okresů nemohly nastati změny bez následků neškodlivějších. Také prý by členům zastupitelstev v okresích takto rozšířených vykonávání povinností bylo za příčinou vzdálenosti znesnadněno. Nesložili se ale obvody zastupitelstev okresních ve smyslu vládního dotazu, odpadá prý pak sama sebou otázka další. Ostatně bylo i k tomu poukázáno, že by po vyloučení agend místní policie působnost okresních zastupitelstev beztoho byla obmezena na správu jmění a ústavů okresních a na dohled k obcím, pokud jde o správu jmění a ústavů obecních; to prý ale nutno rozhodně vyhraditi samosprávě. Takticky dost obratně, hledíc k tehdejšímu složení sněmu většinou německo-

liberálnímu, poukázala při tom zpráva komise na to, že do nedávna byly v Čechách v čele městských obcí orgánové vládou jmenovaní, kteří úřadovali pod dohlídkou a řízením úřadů vládních. »K odmítnutí každé myšlenky, abychom se přiblížili zase k poměrům někdejšími — tak pravilo se ve zprávě té — dostačí však pouhá vzpomínka, čím ony obce byly za této soustavy poručníkování a kam pod záštitou samosprávy dospěly.« —

Nedá se zapřít, že vládní spis tehdejší, jenž na jedné straně chtěl obor působnosti samosprávných těles obmezit, z druhé strany, ač chtěl okresního hejtmana v čelo okresního zastupitelstva neb aspoň výboru postavit, nepodával přece samosprávě žádnou náhradu rozšířením její v jiném směru, totiž ve směru spoluúčasti v záležitostech státní správy. Avšak také komise pohříchu do formulování nějakých svých vlastních pozitivních návrhů vůbec se nepustila, nýbrž negativnou odpovědí úkol svůj vyčerpala. A při tom zůstalo i ve sněmu. Podnětu daného nebylo použito a snad by při tehdejších rozháraných poměrech — byla to první léta vlády Taaffovy — ani k zevrubnějšímu a ryze věcnému projednání tak dalekosáhlých otázek nebývalo dost klidu.

III.

Po přestávce skoro čtvrtstoleté vynořila se v druhé polovici let osmdesátých v určité podobě na povrch idea zřízení krajského, v r. 1876 jen zcela mimotně dotčená. V poměrech kromobyčejných byla oživena. Jest zajisté známo, jak ostrý boj byl veden se strany německoliberální v Čechách proti jazykovému nařízení z r. 1880, kterýmž pro zevní jednání úřední byla zabezpečena rovnoprávnost oběma zemským jazykům. Z odporu řečeného povstaly ony známé návrhy ohraničovací, jejichž zamítnutí, když byly r. 1886 před vánoce na sněmu českém opakovány, způsobilo východ poslanců německých ze sněmu a zahájení jejich trpného odporu, kterýž pak potrvál až do r. 1890. Bylo sice při tom vlastním jádrem sporu národnostní ohraničení soudních okresů a obvodů krajských soudů, ale bylo zcela přirozeno, že úvahy přeskočily i na otázku správních obvodů. A tu v řeči své ze 22. prosince 1886 zavádil nejprve šl. Plener, stále maje arci na zřeteli spolu ohraničení dle národnostních hranic, nejen o obnovení politických krajů, jehož již r. 1876 se byl mimochodem dotkl, nýbrž zejména též o projekt samosprávy krajské. Naznačiv totiž, že v zemi tak veliké, jako jest království České, potřebí jest pro správu politickou ještě větších obvodů, nežli jsou nynější politické okresy (hejtmanství), pravil dále: Takovéto (t. j. krajské)

obvody měly by také převzít úkoly samosprávné. Jeť nynější okresní zastupitelstvo v okresech soudních pro úkoly samosprávy, jak všickni zkušeně pánové mi dosvědčí, tělesem příliš slabým, zejména po stránce finanční, ale též po stránce topografické. Nemáte dnes v této veliké zemi mezi samosprávným tělesem okresních zastupitelstev a sněmem neb výbozem zemským žádný článek prostředkující. Toto malé těleso zastupitelstev okresních jest dle mého názoru příliš slabým pro úkoly samosprávné. Pro zemi tak velikou, jako jsou Čechy, jest tedy na snadě myšlenka, vsunouti mezi okresy a zemi jakési kraje; i soudím, že by to hovělo dobře pochopnému prospěchu silné autonomie a rázné samosprávy, kdyby se i zde utvořily takové kraje s výbory krajskými, jak se o to na př. poslední pruská reforma správní pokusila. Nemluvím ani o národnostním stanovisku; ryze se stanovíště správy a intenzivního pěstění samosprávy jest takové střední těleso samosprávné, které, jsouc finančně silné, representuje velký okršlek a tím i jistou jednotnost obchodu a hospodářských zájmů, něčím docela jiným, nežli slabé zastupitelstvo okresní a nad ním ten ohromný stroj sněmu a zemského výboru.« Vrátiv se pak znova k úvaze, že by s tou organisací zároveň snadno se dalo provéstí národní ohraničení obvodů, pravil řečník dále: »Tím byste prospěchům správy posloužili a zároveň utvořili podstatné základy pro zjednání míru národního, kdyby takové krajské svazky s krajskými sněmy a výbory národně jednotné i teritoriálně ohraničené obstarávaly výkony samosprávy.« — Myšlenka tato pronešená zase jen jaksí mimotně v dusném parnu napjatě vedené politické debaty, neusnula docela přes to, že jí bylo na újmu spojení s jednou z nejchoulostivějších otázek domácího národnostního sporu, činíc jí jaksí podezřelou, čehož ohlas ještě později, při dalším rozprávaní té myšlenky, o němž ihned bude jednáno, v časopisectvu se ozval, arci hlavně z příčin agitačních.

V ovzduší ne sice klidném a věcnému rozbírání naskrze příznivém, ale přece již pro ně příznivějším, nežli poskytovala česká sněmovna zemská a zvláště horký den 22. prosince 1886, vrátily se úvahy k otázce krajské v březnu r. 1889 v poslanecké sněmovně rady říšské při rozpočtové debatě. Vlastním předmětem jednání bylo přetížení okresních hejtmanství a místodržitelstev ustavičně se množící agendou, čemuž jen poměrně nevalným rozmnožením míst mělo se dostati chatrné, záplatové odpomoci. Říšský poslanec Dr. rytíř Kraus, maje tento stav věcí na zřeteli, mimo jiné nadhodil tato slova: »Otázka reformy politické správy bije mocně na bránu a dále to nepůjde jen tak se protloukat. Bude třeba uvědomiti si jasně, že nelze vystačiti déle se správním tělesem druhé stolice, posta-

veným nad zemí skoro 1000 čtv. mil objímající, když jest mu takový objem působnosti přikázán, když platí volné právo stížností k rozličným úřadům ústředním, a když panuje to prazvláštní rozdělení státní správy a samosprávy, s jedné strany od nejvyššího maršálka až do představeného poslední obce, s druhé strany od místodržitele až po nejposlednější stanoviště četnické.« Není — tak pokračoval německý politik — žádného jiného prostředku více, nežli rozdělení druhou stolicí teritoriálně a utvoření z jediného v čelo celé země postaveného místodržitelství větší počet místodržitelství úřadujících dle krajů, kteréž by přímo byly podřízeny úřadům ústředním.

Tehdejší generální zpravodaj rozpočtový, Dr. Karel Matuš, nemeškal s odpovědí na tento plán. Povědělf, dotýkaje se slov právě uvedených: »Slyšíme-li tuto myšlenku, připadají nám, kteří máme na paměti dějiny správy naší, zajisté ihned idey rakouských pracentralistů, v roce 1849 netoliko theoreticky vyslovené, nýbrž i prakticky uskutečněné. Při pomínámeť si soustavu, která rozdělila království uherské na pět místodržitelství oddělení a zavedla ve větších zemích rozsáhlé kraje s mocnými vládami krajskými v čele s presidenty krajskými, nadanými rozsáhlou pravomocí, při tom ale stlačila místodržitelství na takou úroveň, že se stala pouhými prostředkovateli, respektive dozorčími úřady in personibus. Tato soustava tak se přičila povaze mocnářství našeho, že přese všechnu moc absolutismu sřítla se za několik málo let.« Naznačil pak řečník, kterak by se myšlénce takové opřela politická strana zastupující národ český a kterak by dotaz v tom směru učiněný ve velkých ani v malých zemích přízně nenašel. A k tomu dodal: »My, kteří pevně trváme na politických individualitách zemí, pokládáme tím spíše za nemožné, aby se taková organisace, která se za časů absolutismu nepovedla, podařila v dobách konstitučních, kde každá země má svůj sbor zákonodárný, kterémuž jest potřebí, aby měl po boku silnou vládu zemskou. Avšak odmítáme-li myšlénku podobnou, nechci tím nikterak říci, že bych se nechtěl přimlouvati za novou organisaci, kteráž by za podklad měla rozdělení na kraje. Z kruhů politických odpůrcův našich, a to od ctěného poslance Dra Plenera, byla tato idea ve sněmu českém nadhozena. Ovšem jeho myšlénka nemá nic společného s tou, kterou hájí pan posl. ryt. Kraus. Správně jest, co on uvedl, jak je místodržitelství v Čechách přetíženo a rychlé vyřizování je nemožno. Se vši úctou sluší mluvit o citu pro povinnost, jejíž osvědčují referenti místodržitelští, kteří — jak z vlastní zkušenosti vím — často nejenom za dne, nýbrž až do noci pracují, avšak nemohou svůj materiál zmoci. Pouhým paliativním prostředkem rozmnožení míst refe-

rentských se zlo neodklidí. Radikální odpomoc spočívá v myšlénce, aby místodržitelství tím bylo poleveno, že by se ve velkých zemích vsunula mezi první a druhou správní stolicí instance prostřední, úřad krajský, který by některé agendy od místodržitelství převzal. Ještě nyní zachoval se nám jistý zbytek krajské správy, neboť všude, kde bývaly někdejší úřady krajské, jest službu konající okresní hejtman opatřen titulem a charakterem rady místodržitelského a vykonává dohled nad správní službou při politických úřadech první stolice v obvodu bývalého kraje. Běží tedy zase jen o to, aby toto jádro obdrželo podstatu, aby dotčený orgán zase působil jako úřad. To má arci zase účinek na samosprávu a souhlasím s míněním, které ryt. Kraus projevil, a které také poslanec za chebskou komoru obchodní v českém sněmě zastupoval, aby se vybuďovalo samosprávné zřízení, zejména v Čechách, vsunutím zastupitelstva krajského, jak již bylo v úvahu vzato v základních pravidlech pro zřízení obecní, ježto bylo pomýšleno na okresní, župní a krajská zastupitelstva, postavená mezi obecními úřady a zastupitelstvy zemí. Neboť zrovna tak, jako ve velké zemi, tedy v Čechách, jest přetíženo místodržitelství, tak a to neméně měrou přetížen jest sněm. Sněm, který působí fakticky jako zákonodárný sbor a zejména v Čechách má veliké úlohy správní, nemůže své úloze stačiti, protože jest přetížen množstvím otázek drobných, třeba ony arci pro nejmenší organismy mají důležitost životní. Nedostane se ani k tomu sněm, aby se zabýval velikými úkoly, a tak se stalo, že již viděl se pohnuta přenechati zemskému výboru ke konečnému vyřízení některé agendy, které dle zřízení zemského připadají do sněmovní působnosti. Ale i po všem tom trčíme dnes zase v těchže poměrech jako dříve. Sněm nedostane se pro samé drobné otázky, pro samé obecní záležitosti k vyřizování otázek velikých. Zcela jinak by věc vypadala, kdyby něco z agend, které nyní dle zřízení zemského připadají zemskému sněmu neb výboru, bylo odkázáno zastupitelstvům krajským.«

Po tehdejší řeči Matušově povstal šl. Plener, aby — jak pravil — poznámku připojil »k zajímavým a důležitým vývodům zpravodajovým«. Bylo to přání, aby nové zřízení krajské bylo provedeno dle národnostních hranic. »Tím by« — dodal — »byla dána páka ku zjednání míru v celé samosprávě a ve sněmu by se ani neobjevilo množství otázek, které nyní výlučně se řeší s hlediště národnostního, protože by se v samosprávných, dle hranic jazykových omezených krajích prováděly samostatně, ryze věcně, beze vsí příchuti národnostní.«

2. Na tuto posléz řečenou myšlenku — jejíž platnost pro nás arci vždy zůstane podmíněna způsobem, jakým by se rozdělení agend a právo

jazykové vůbec v zemi upravilo — navázáno bylo v posledním co do času rozhovoru o zastupitelstvech krajských. Bylo to v soukromé anketě o jazykové otázce a národnostním smíru v Čechách, kterou před rokem v Praze podnikla redakce časopisu »Rozhledy«. Mezi dotázanými byl a odpověď obšírnější poslal profesor techniky v Karlsruhe, Dr. Jindřich Herkner, rodák liberecký, kterýž byl dříve v záležitosti sporů jazykových zaujal publicisticky stanovisko poněkud odchylné od názorů strany mezi Němci v Čechách vrch mající. Východištěm úvah jeho (uverejněných zároveň v týdeníku »Zeit«) jest požadavek decentralisace nejen v poměru říše ke korunním zemím, nýbrž i uvnitř zemí korunních. V posléz řečeném směru si přeje, aby politické okresy nebyly bezprostředně podřízeny vládě zemské, nýbrž aby vždy po 10—12 byly sloučeny v kraj, tvoříce tak správní okres, jako jsou asi vládní okresy pruské. Má za to, že v obvodě krajském nejsnáze lze vyhověti zájmům národnostním. Dovolává se sice při tom, ku podivu, výroků Springerových o osnově krajského zřízení v kroměřížském návrhu ústavním, ale podobá se, že vlastně tak snad činí jen nedopatřením, neohledav asi pečlivěji ustanovení ústavní osnovy z r. 1849. Nebyloť by jinak dobře pochopitelné, jak může hned dále vysloviti: »Nikdo nemůže tvrditi, že organisace krajská ničí jednotu země.« A takový účel on opravdu na mysli nemá. Neboť za to pokládá, že provedením decentralisace mezi říší a zeměmi přešlo by mnoho záležitostí správy státní v poslední instanci na úřady zemské, jako zejména v oboru vnitřní správy, přímých daní, kultu, vyučování. Obdobně i v soudnictví. S druhé strany by pak zase množství agend jejich dosavadních musilo přejíti na kraje, jichž si představuje asi sedm — dva německé, tři české a dva národně smíšené, při čemž by se provedlo i potřebné národnostní ohraničení okresů. Co dále v příčině upravení jazykové otázky uvedl, budiž pominuto, zejména i požadavek národnostních kurií ve všech národně smíšených obvodech správních. Pro přítomnou otázku důležitější jest další požadavek, jenž dotýče se rázu samosprávy v dosavadních přednáškách těchto častěji vytčeného. Pokud se Herknerovy návrhy na zřízení krajských zastupitelstev nesou pouze k utvoření nového článku v samosprávném zřízení a k novému ohraničení v oborech působnosti celého samosprávného aparátu, nezměnilo by se tím o sobě ještě nic na dosavadní povaze naší samosprávy od r. 1862 zavedené. Avšak návrhy Herknerovy jdou dále, směřují totiž k tomu, aby zároveň přišel k platnosti ten živel samosprávný, kterému zřízení u nás platné místa nedalo, který ale jinde kvete, totiž přímé účastenství zástupců obyvatelstva ve správě státní. Přejeť si navrhovatel,

aby zeměpanským chefům politických úřadů I. stolice (hejtmanům okresním) a chefům krajů dány byly po bok dle vzorů pruských okresní a krajské rady, i navrhuje, aby členové rad okresních na základě návrhů, jež by podaly obce okresu, jmenováni byli od náčelníka krajského; členy rady krajské jmenoval by k návrhu krajského zastupitelstva zemský správce. Postavení chefa krajské správy představuje si Herkner, jak se podobá, tak, že by byl zároveň náčelníkem i zeměpanské správy v kraji i zastupitelstva krajského, jemuž v příčině jmenování jeho má příslušet právo navrhovací. Co Perthalerovi téměř před čtyřiceti lety tanulo na mysli pod dojmem vzorů anglických, to Herkner, v Německu působící, dle tamějších vzorů rád by vstěpil i na strom naší samosprávy. U Perthalera ty články samosprávného organismu, které v osnově jeho s nynějšími tvary naší samosprávy se shodují, nemají, zrovna jako naše posud, žádné spojitosti se správou zeměpanskou, aniž se samosprávným aparátém, který dle jeho návrhů měl sloužiti úkolům státní správy. Naproti tomu Herkner, řídě se vzory svými, nalézá spojení takové a stojí takto přece jen na půdě mnohem reálnější. Docela cizí věc od něho navrhovaná nám vlastně již není — vidíme na př. v c. k. zemských školních radách působiti živly laické, následkem volby i jmenování, s rozhodujícím hlasem vedle úřednických. Řečníci z r. 1876, kteří se přimlouvali za včlankování živlu laického do organismu politické správy, měli asi na zřeteli povolání dotčených laických živlů volbou po způsobu dosavadním (ač se o tom nevyslovili); zde vystupuje pouze presentační právo volených sborů samosprávných.

To jest obraz názorů domácích o úpravě orgánů správních, kteréž byly pronešeny jednak před zavedením nynějších zřízení, jednak na základě zkušeností s těmito již nabytých. Není úplný, ale přece obsahuje aspoň nejdůležitější kusy. Že pouhé volání po udělení exekutivy nynějším orgánům samosprávným neukazuje ještě cestu k plné, platné nápravě, jest na bíledni. Neboť ono neodstraňuje jednu z nejpodstatnějších závad celého trvajících organismu správy, nebude působící »dvojí koleje«, spíše ji jenom zostruje. Vážná oprava nebude tedy moci přestati na takovýchto prostředcích, nýbrž bude nucena sáhnouti hloub do základů celého zřízení a vzítí při tom v úvahu obě hlavní idey reformní od dvou desetiletí přetřásané: vytvoření nových středních článků v organismu správním a účelné sčlankování samosprávných i zeměpanských správních orgánů. Při tom

bude třeba uvarovati se všeliké uniformující šablony, nýbrž usnadniti spíše různé upravení v rozličných zemích podle jejich zvláštních poměrů a potřeb.

Idey a skutečnosti v samosprávě.

»Věstník samosprávný a národohospodářský«, ročn. I. (III.), Velvary 1901, a po druhé v »Politické knihovně Hlasu Národa«, IV., Praha 1902.

V článku »O vedoucích myšlenkách naší samosprávy«*) bylo jasné vyloženo, že naše zákonodárství zemské, pokud jde o organizaci samosprávy, přese všechna naše zvučná o ní hesla zůstalo nehybno. Zůstalo nehybno, ačkoliv od vydání prosincovky zemská právomoc zákonodárná v této příčině byla sprostěna jařma, kterým ji byl spoutal říšský zákon z r. 1862 o základních pravidlech zřízení obecního. Co nám také mohlo pomoci uvolnění toho pouta formálního, když jsme napořád ještě věčně vězeli v poutech názoru, jímž byl zákon posléz řečený stejně ovládán jako předchůdce a vzor jeho, obecní zákon z r. 1849, názoru, jemuž byl pojem samosprávy totožným s právem volného sebeurčení jistých územních korporací! Vždyť v tom názoru ještě posud trčí celá naše politická a politisující veřejnost. A není divu. Náladě lidu českého, vypěstované dlouholetým opozičním postavením naším, hověla ovšem nemálo představa, která přiváděla samosprávu v ostrou protivu ke státu a správě státní. Proto nám nezdál se tou měrou jako jiným býti závadným dualismus v našem veřejném zřízení správním panující, dualismus ničím nesprostředkovaný, ona »dvojí kolej« bez vzájemných bodů styčných, na niž bylo tak stýskáno v r. 1876 ve veliké debatě sněmovny poslanecké o potřebách správní reformy a často později, zvláště ještě za Badenia. Naše snaha se nenesla k tomu, jak tu propast překonatí, nýbrž spíše k jejímu prohloubení rozšířením tak řečeného samostatného oboru působnosti. Čím více se politický ruch náš musil vyčerpávati v otázkách ústavního a národnostního práva, tím méně bylo času i zájmu ke kritickému přezkoumávání všech důsledků naší organizace samosprávné, neřku-li ke stopování vývoje samosprávních zařízení v cizině. Nejlepším toho dokladem skutečnost, že na Moravě, kde jednostrannost byrokratické správy je větší než v Čechách, snahy národovců českých, k překonání té jednostrannosti čelící, rok co

*) Prof. Dr. Bohuš Rieger »O vedoucích myšlenkách naší samosprávy« v témže sešitě »Politické knihovny Hlasu Národa«, IV., Praha 1902.

rok se na sněmu projevovaly v typickém návrhu na zavedení okresních zastupitelstev.

A přece se vlastně ani nemůže říci, že by byla veřejnost naše pojem samosprávy brala jedině v těch úzkých mezích, ve které jej vměstnal přirozenoprávní názor obecního zákona z r. 1849 a říšský zákon obecní z r. 1862. Také u nás užívali jsme pojmenování »samospráva« ještě ve smyslech jiných. Kolikrát jsme slyšeli výrok: Jen kdybychom dosáhli »samosprávy království Českého«, jinak by se nám vedlo! A myslilo se při tom na státní právo, tedy na jistou míru navrácení práv suverenity království Českého, vývojem posledních století na prospěch rakouského centralismu potlačených. Zrovna tak jiní boj náš státoprávní řadili pod boj za svobodu, ačkoliv politický pojem »svobody« je něco naprosto rozdílného od toho, oč běží zde. Státoprávní požadavek s pojmem samosprávy směřovati zajisté nesluší. Vždyť by státoprávní požadavek byl na př. také splněn, kdyby jen v čele zeměpanské správy v zemi stála vláda s jedné strany koruně přímo podřízená, s druhé strany ale sněmu zodpovědná za provádění zákonů jeho konstitučním spolupůsobením daných, byť by ostatně všechna veřejná správa v zemi výhradně se prováděla pomocí královských českých úředníků zeměpanských, tedy ryze byrokraticky, kdyby tudíž nebylo ani zemského výboru, ani okresních zastupitelstev a působnost obcí se obmezila na nejužší obor zájmů vyplývajících z hospodářského společenství místním spolužitím podmíněného. K podobnému něčemu by zajisté nikdy nedošlo, ale k jasnému rozlišení státoprávního pojmu našeho a pojmu samosprávného jest nezbytno dobře si uvědomiti tuto eventualitu. V pojmu našeho státního práva neleží zajisté ani určitý útvar více či méně rozsáhlé komunální samosprávy, aniž určitý útvar ryzího selfgovernmentu, t. j. spolupůsobení občanstva při úkolech povšechné administrace veřejné. Ale arci, nejen pojem »svobody« (jak jsem na jiném místě*) vylíčil, a nejen pojem »socialismu«, nýbrž také pojem samosprávy náleží u nás k těm, do nichž sobě jako do klenotničky pro všechno nejvzácnější kladli lidé věci názorům a náladám jejich nejlíbější, nezřídka zrovna na ten smysl zapomínajíce, který z historických útvarů a jejich vývoje vyplývá.

Tak povstávají pojmové nejasnosti. Kam ony mohou vésti, viděti jest nejlépe ze zkušenosti, že v českých hlavách jaksi utkvěla představa, že do provádění těch věcí, jež spadají v legislativnou působnost sněmu,

*) V článku »Boj proti liberalismu« otištěném posléze v mých »Listech o studium národohospodářském« (Praha 1899).

zeměpanské správě ostatně nic není. Typickým stal se v té příčině výrok, že prý ministerium orby jest vlastně protiústavním. Proč? Protože prý přece záležitosti zemědělské dle prosincové ústavy jsou přikázány sněmům. Ano, z á k o n o d á r s t v í o nich. Ale jako se ještě nikdo nepozastavoval nad tím, že se na př. v zákonech o změnách obecního zřízení nebo jiných podobného rázu nalézají klauzule prováděcí, kterouž se provedení ukládá ministru vnitra, a tento pak i dotýčný zákon kontrasignuje, tak musí býti v klauzuli prováděcí zákonů zemských o záležitostech zemědělských některý ministr označen. A byli pro ty i jiné poměrně příbuzné účely zřízen ministr zvláštní, může o to býti snad spor, bylo-li to nutno, ale naprosto to nebylo protiústavní. Jistě by dostačil k výše řečenému úkolu jiný ministr a ministerium orby by bylo zbytečno, kdyby také správní působnost ústřední vlády zeměpanské bývala nějakým základním organizačním ustanovením pevně omezena ve prospěch správní působnosti sněmu resp. výboru zemského. To však se nikdy nestalo. Z pouzdra té přirozenoprávní konstrukce, na níž naše samosprávní zřízení spočívá, se nedá v tom směru žádný vůdčí princip vytáhnout, v této konstrukci není místa pro záležitosti scelování pozemků nebo hospodářského školství a t. p. A proto si v oboru hospodářského školství osobí právo k vydání organizačního s t a t u t u sněm a ministerstvo také. Dozor provádí zemský výbor skrze svého inspektora a vláda skrze svého; v kuratořích je zastoupena vláda i země, regulativy o zkouškách učitelů vydává však jen vláda a ona také jediná sestavuje komise zkušební. Toť jen jedna forma dualismu panujícího — zde se jeví v jakémisi soutěžení na půdě těchto úkolů, které vede ke srážkám, neurovná-li se kompromisem. Býváme tedy na omylu, když si myslíme, že si tu osobí vláda právomoci, jež nepočívají ani v duchu ústavy, kdežto ony mu zatím v ničem neodporují.

Ještě nápadnější zjev se ukázal při zákoně o scelování pozemků. Až snad na některé zcela určité body spadaly zákonné předpisy scelovací nepochybně do příslušnosti sněmů. Místo toho byl vydán dosti podrobný zákon říšský, který toliko v materiích určité vymezených vyhradil bližší rozhodnutí zákonodárství zemskému a na vydání těchto zákonů zemských záviselo, vejde-li říšský zákon v té které zemi v působnost. Při tom říšský zákon, pokud jde o složení komisí při scelování činných, pomínul našeho organismu samosprávného. Z té příčiny v Čechách potom výbor zemský i sněm sám odpíraly uskutečnění prováděcího zákona. Že nebylo účelno pomíjetí toho spolupůsobení, jest patrné. Že by opomenutí to bylo porušením z á s a d, na nichž naše obecní a okresní samospráva spočívá, bylo by těžko dokázati. Scelování je důležitý prostředek zemědělsko-politický,

jehož úspěšné provádění vyžaduje spolupůsobení laického zemědělského živlu, poněvadž ten přináší jisté znalosti, kterých nemá ani zeměpanský úředník, jenž vládne potřebnou znalostí zákona, ani úplně kulturní technik, bez něhož se provádění arci neobejde. To spolupůsobení laické však znamená účast ve výkonu všeobecné veřejné správy, nikoli rozhodování v nějakém vlastním neboli přirozeném oboru místního okrsku, kteréž by na př. okresnímu výboru jako takovému příslušelo. To tvrditi v dotčené záležitosti vskutku nikomu ani na mysl nepřipadlo. Kdyby na krásně zákon, pokud jde o království české, byl předepsal, že do každé komise má býti vyslán určitý počet delegátů okresního zastupitelstva z počtu jeho členů zvolených ve voličské třídě venkovských obcí, bylo by to pouhým, za daných poměrů poměrně nejvhodnějším prostředkem, aby komise byla opatřena potřebným, praxe a poměrů znalým živlem laickým; a nic více. V zemi, kde není zastupitelstev okresních, musil by týž živl laický býti povolán jiným způsobem a kdyby už existovala rolnická společenstva okresní dle říšského zákona z 27. dubna 1902, za zcela správné bychom pokládali i v Čechách, aby tento laický živl byl povolán z nich a nikoliv ze zastupitelstva okresního, protože zvolenec z venkovských obcí v okresním zastupitelstvu nemusí býti zemědělcem, ale člen rolnického společenstva musí.

Kterak libovolné jest zařazení jednotlivých úkolů správních do samostatného a přenešeného oboru působnosti, bylo již trefně naznačeno v článku »O vedoucích ideách naší samosprávy«. Nutnostmi, které jsou mocnější než všechny přirozenoprávní fikce, rozpadává se ustavičně všechno příslušné třídění.

Vezměme na př. veřejné chudinství. Ono bylo sečlánekováno s právem domovským a zařadeno principiálně mezi t. zv. samostatný neboli přirozený obor působnosti obecní. K jakým koncům vedlo domovské právo, tento nejryzejší výkvět zákona o volnosti sebeurčení obcí, netřeba vykládati. Že není ani věcně žádné nutné příčinné spojitosti mezi schudnutím jednotlivce a příslušností jeho k určité obci, okresu neb zemi, starý náš systém domovského práva nás svými důsledky jasněji poučil než cokoliv jiné. Že tedy chudinství veřejné svou povahou především se dotýká l o z á j m ů o b c e, jak tomu chce první část naší zákonné definice o samostatné působnosti (do níž chudinství vřaděno) — bylo by těžko dovoditi ze sociálních poměrů naší doby. A co se týče druhé části dotčené definice — že totiž patří do samostatné působnosti vše, co zájmů obce především se dotýká, avšak spolu jejími vlastními silami dá se vykonati — tu cítil již náš chudinský zákon úskalí, jaké právě

z posléz řečené stránky vřchází pro řádný výkon veřejného chudinství, když jde o ty úkoly, které se řádně dají řešiti pouze pomocí rozličných druhů ústavů, a tedy poukázal některé takové úkoly okresům, jiné zemi. Okresy se však poměrně nejčileji ujalý zřizování těch ústavů, při kterých opatrování chudých ošetřovanců jde na účet země. To jsou veřejné nemocnice. Jen dosti skrovným počtem zařídily ústavy, na něž jako úkol jejich chudinský zákon výslovně nepomýšlel, totiž chorobinců, však jen proto, že zase zajištěna jim kvota vydržovacích nákladů se strany země. A nejméně se ujalý ústavů pro zanedbanou mládež, o něž jim chudinský zákon péči výslovně doporučil, protože v té příčině nebylo klíče finanční břímě částečně na zemi přesunujícího. Všecka ostatní péče ústavová připadla zemi, buď přímo (blázince, porodnice, nalezince, ústavy pro mladistvé kárance) nebo nepřímo (placení taxy za chudé zdejší, chované v blázincích, porodnicích, nalezincích jiných zemí; subvence zemské soukromým ústavům pro slepce, hluchoněmé a t. p.). Až potud však aspoň zůstaly úkoly chudinství v mezích samosprávného ústrojí v našem běžném smyslu. Ale již naše sociální zákonodárství z let osmdesátých uznalo, že veliká část opatření až dotud v chudinský obor počítaných, tam povahou svou nepatří. Rozsáhlým zavedením povinného dělnického pojišťování nemocenského a úrazového přesunuta břemena dosud na rubriku chudinství počítaná na správného nositele: na výrobní náklad těch živností, jimž pojištěnci nemocenských pokladen a úrazoven dělnických přináleží. Učiniti totéž docela i s dělnickým opatřením starobním a invalidním (pokud toto pod úrazové nepadá) netroufá si zákonodárství naše a proto jsme slyšeli nedávno z úst vlády slib o státním podporování těchto větvi dělnického pojišťování, jež mají býti zavedeny. Což prakticky zase znamená nic jiného než přesun břemena, dosud »přirozenému« oboru působnosti obecní imputovaného, částečně aspoň na stát sám. Zároveň ale v našich dnech slyšíme volati velká města po finanční pomoci státní, aby uněsti mohla břímě, které jim ze změny domovského zákona kyne a jež jim země sama při své tísní finanční není s to ulehčiti. Jestli která větev správy veřejné, tedy zajisté chudinství jest eminentní měrou oborem všeobecné správy veřejné. To, co jí s nutností odkazuje na spolupůsobení laické, jest potřeba technické vhodnosti. Účelné spravování jeho nesnese byrokratického zřízení. Laická účast je tím nutnější, čím více je nezbytno individualisovati. Proto rozdělení úkolů chudinství veřejného na širší neb užší obvody řídit se musí prostě jednak dle požadavků technické účelnosti, jednak dle finanční nosnosti. Jen úplným odloupením chudinství veřejného od naší přirozenoprávní idey samosprávy je možno

nové racionální vybudování zákona chudinského v duchu opravdu moderním.

A snad opravdu dávno již dovolávaná ta reforma nevázne pouze pro obtíže plynoucí z obecné finanční tísně našich samosprávných svazků, nýbrž nemalou měrou i z té příčiny, že si činitelé k provedení nápravy povolání neuvědomili dosud náležitě potřebu odpoutání od nynějších základů.

Není tedy pochybno, že naše základní formule samosprávní, lpící na představě přirozeného práva sebeurčení daných územních korporací, sebe samu přivádí ad absurdum. A naše stesky na panující politický systém, že jest samosprávě nepřízniv, nebudou důvodny, dokud sami budeme lpěti na staré ideji.

Tím nemá býti popřeno, že bylo možno pomocí forem samosprávy, zákonem z r. 1862 utvořených, provésti mnohé dílo, zejména kulturní, jež by za panujících protiv národnostních a při malé ochotě vlády k osvětovým potřebám národů neněmeckých snad nebylo tak snadno povstalo. Vzpomeňme jen na české střední školství, jež značnou měrou bylo zbudováno počinem obcí, které svým nákladem zřídily a vydržovaly gymnasia a reálky, až tyto svým rozvojem daly důkaz makavý, že jich jest opravdu potřebí, takže je na konec stát musil převzít. A co platí o školách těch i jiných, platí o mnohých ústavech jiného druhu. Zajisté by to vše bylo šlo tíže, kdyby tu místo územních korporací (obcí) se značnou měrou autonomie hospodářské, z vlastního jejich práva odvozené, byly trvaly pouhé širší i užší správní okrsky pro určitě výtčené obory všeobecné veřejné správy, ve kterých by sice rozhodovací moc spočívala a třeba výhradně v rukách orgánů z laiků složených, ale orgánů, jež by tuto svou působnost vykonávaly jako veřejnou povinnost po způsobu selfgovernmentu anglického. Přibližný vzor takových okrsků jsou na příklad silniční (konkurenční) výbory moravské, jejichž obvody spadají v jedno s obvody okresů soudních. I při okresních zastupitelstvech v Čechách hrály a hrají dosud silnice velikou úlohu, ano, vedle rozhodovací působnosti v odvoláních z přirozeného oboru působnosti obecní, dosud hlavní. Leč i když docela pomíneme této odvolací agendy, jak chudý a uzoučký je působnostní obraz silničního výboru okresního na Moravě proti okresnímu zastupitelstvu českému! A větší ještě měrou než o obcích a okresích zastupitelských platí, co výše uvedeno, o zemi.

Arci dá se namítnouti, že se dala dostatečná míra takové autonomnosti zabezpečiti, aniž bylo třeba se utíkat k lichým fikcím »přirozeného« a »přenešeného« oboru působnosti, které svou povahou se správně nedají

vměstnati do rámce vyřizování »vlastních záležitostí« místních obcí neb okresův a pod. O to však bylo by nyní již zbytečno se přiti. Základní formule dosud panujícího našeho zřízení samosprávného svědčily, jak již pověděno, duchu tehdejší doby. V přednáškách o samosprávě, pořádaných před několika léty v Českém klubu v Praze, a také tiskem vydaných, bylo ovšem ukázáno, jak v Rakousku již před tím, než začaly v Německu vlivem Gneistovým působiti vzory anglického selfgovernmentu, byl vyvinut ideál obsáhlého upotřebení živlu laického k výkonům obecných úkolů správy veřejné. A to Perthalèrem, pravou rukou Schmerlingovou. I nebylo ani třeba jíti si pro vzory do Anglie, v jistém směru stačily uherské. Ale jest přece sporno, bylo-li by se našlo již tehdy v samých na působnost veřejnou docela nezvyklých inteligentních vrstvách obyvatelstva dosti živlů, které by bývaly měly nejen povahovou způsobilost, nýbrž i čas oddati se potřebnou měrou čestným úřadům veřejné správy v takovém rozsahu. Dost na tom, že názory politiků, z docela jiných zdrojů čerpané, tíhly také k jiným ideálům. A také byrokratické tendence vládních živlů zajisté spíše se uspokojily vyštípáním určitého oboru autonomní volnosti komunální, jen když zato veliká oblast správních výkonů zůstala tím bezpečnější doménou zeměpanské správy ryze úřednické.

Zde nám šlo vůbec jen o to uznati, že naše zákonem z r. 1862 utvořené útvary samosprávné přese všechn svůj zásadně vadný základ, který nám povážlivě ucpal možnost vývoje samosprávy, měly přece i své dobro. A každákoliv reforma, která by se u nás dříve či později zavedla, nesměla by se zřetele pustiti potřebu, aby ani pro budoucnost nebyly zmařeny možnosti, by pomocí autonomie místních svazků mohla býti po případě korigována neochota a odpíravost orgánů státní správy vzhledem ke kulturním a blahobytovým důležitostem národním.

Ač sám nerad přerušuji osnovu myšlenkovou dosavadního svého uvažování, přece nemohu odolati příležitosti ke krátkému odbočení. Byla tu řeč o autonomii našich územních svazků samosprávních. Řečená správní autonomie, jejíž nejvyšším orgánem jsou země, jest něčím pojmově rozdílným od zákonodárné příslušnosti sněmů, kterouž také jsme uvykli označovati jako autonomii a již na zřeteli máme, když mluvíme o požadavcích autonomistických. Tento autonomistický ideál: rozšíření zákonodárné kompetence sněmu co do rozsahu a závažnosti předmětů jí přikázaných, není, jak známo, totožným s naším t. zv. státoprávním názorem. O tom již často bylo promluveno a víme, že ten pouhý autonomistický ideál chovají mnohé strany, ano celé národnosti v Rakousku, jež nikterak nesmýšlejí státoprávnicky. My často a rozhodně požadovali rozšíření

sněmovní autonomie zákonodárné, ještě častěji a trpčeji jsme stýskali na to, že nedostatečným časem, který se vyměřuje zasedáním sněmu, i ta skrovná jeho autonomie se zkracuje. Jest to pravda — a přece ne ke správnému vysvětlení dostatečná.

Každý parlament vykonává vedle vlastní zákonodárné i větší menší míru správní působnosti. Rozpočet, zřízení státní dráhy nějaké, schválení mezinárodní smlouvy obchodní, přivolení ke zřízení fideikomisu: to vše jsou správní a ne zákonodárné akty, zde jen příkladně uvedené. Ve velkých parlamentech ústředních, které samy o sobě nejsou spolu včlankovány do správního organismu, není taková rozhodovací moc ve věcech správních s a m o s p r á v o u, nýbrž prostě výkonem všeobecné správy státní (říšské), pro svoji závažnost zákonodárnému sboru vyhrazeným a často pro tu závažnost dokonce i v f o r m ě zákona řešeným. Jinak má se to arci s našimi zemskými sněmy. Země jsou vrchním článkem samosprávního organismu našeho, sněmy a z nich volené zemské výbory zároveň vrchní orgány samosprávy. Sněmy naše jsou tedy obojím: samosprávním zastupitelstvem, jemuž pro určitý obor přičtena zároveň působnost zákonodárného sboru. Že tato posléz dotčená není rozsahem a závažností předmětů příliš valna, je vinou ústavy. Že sněm vůbec i v těchto daných těsných mezích uplatňuje se mnohem méně jako zákonodárný sbor nežli jako správní (tedy samosprávní) zastupitelstvo, je však velikou měrou vinou jeho vlastní, dokonce když ještě si uvážíme, že beztoho i ne jeden ryze správní akt provádí se tu také ve formě zákona. Aby se mohla zříditi někde veřejná nemocnice, aby se mohlo několik kilometrů vodotoku státi účastno subvence ze státního fondu melioračního, jest u nás třeba zemského zákona! Což arci z části vyplývá z oné již tady výše příkladem objasněné dualističnosti správy naší veřejné.*) I když těchto zjevů docela pomíneme, shledáme, že náš milý sněm jest nad míru horlivým ve věcech správních, že je na své právo vzhledem k nim žárlivým, neboť jsou většinou rázu místního a tedy vděčným kolbištěm pro poslanecké intervence a řečnické projevy. Ano vyvinuje se pravá zuřivost pro správní podrobnosti, takže až do ryzích personalii se vybíhá, nejen systemisace úřednických míst, nýbrž i navrhování určité výše služného pro

*) Pokud se týče veřejných nemocnic vzniklo o sobě směšné rozřešení, že ke zřízení jejich se vyžaduje zemský zákon, z dlouhého sporu, který povstal tím, že vláda se zdráhala připustit formuli, že je k udělení charakteru veřejnosti nějaké nemocnici třeba souhlasu výboru zemského a vlády státní. Nechtěla připustit jakousi rovnovážnost zemského výboru a ministerstva, ač přece při panujícím dualismu správního organismu jsou to jednoduše vrcholky obou těch formálně nespojitých soustav.

určité osoby z úřednictva zemského zajímá pány poslance a celé komise i musí konečně do plenu. Sněm ztrácí tak povahu zákonodárského sboru a stává se něčím, co je více podobno obecnímu neb okresnímu zastupitelstvu. Větší podněty zákonodárné v takovém ovzduší ani nevzcházejí a vzejdou-li, vlečou se pak od zasedání k zasedání, předlohy objemnější nedocházejí vyřízení, zastarávají — a na konec jest to vidět v zemském zákoníku, jak chudičkou zůstává napořád skutečná zákonodárská činnost sněmu i v těch záležitostech, které jí platná ústava ponechala. Sněm jako samosprávní zastupitelstvo udolává sněm jako zákonodárský sbor. Nezavíhá to jen ústava, nýbrž sněm sám, či chceme-li raději, duch sněmovníků, žárlivý na pravomoc ve správních drobnostech, nedostatek odvahy vyloučiti je z ní a přikázati prostě zemskému výboru. A přece by bylo nejvýmluvnější agitací pro požadavky politického (zákonodárského) autonomismu, kdyby se prokazovala jeho užitečnost — obsahem zemského zákoníku samého. Musilo by se arci i podle toho volit!

Při tom duchu sněmu může se arci tím menší měrou v něm samém jevití smysl pro problémy správní, a tedy i samosprávní organizace a jejího rozvoje, čím více beztoho spory o formy ústavní tvoří vedle národnostních hlavní jádro našeho politického zájmu. A tak není vlastně divu, že si dosud sněm ani dost neuvědomil změnu, která v příčině jeho zákonodárné pravomoci ve věcech organizace samosprávní vyplynula z prosincovky na rozdíl od zásad říšského zákona obecního z r. 1862.

Ale čtyřicet let je někdy i v politickém životě dobou dlouhou. Nové potřeby se hlásí, určité formy správní organizace ukazují se nedostatečnými, moc nutnosti vylamuje z jejich zdiva nejeden kámen. Obecním zákonem říšským byl základ položen k dualismu správnímu. Povstala tak jedna oblast, vyhrazená autonomii občanstva — a druhá, obsáhlá a závažná, vyhrazená odborně-úřednické správě zeměpanské, v níž živel neúřednický neměl účasti spolurozhodující, nanejvýše nalézáje místo při pouhé znalecké poradě zeměpanských úřadů. S tím se ale nevystačilo. Sněmy měly od r. 1867 možnost předělati reformátorně, samostatně bez pouta základních zákonů, samosprávný organismus r. 1862 utvořený. To jsme neučinili. Ale současně spatřujeme zákonodárství státní, jak postupně v jednotlivých oborech veřejné správy státní jako živel spolurozhodující uvádí živel občanský, laický, jak tedy — rozumíme-li samosprávou účast státního občanstva jako takového v úřadech čestných na správě státní — zavádí nové formace samosprávní. Jest to vysoce zajímavý a dosud vlastně málo povšimnutý rys v našem správním vývoji

novějším. Věnujme mu tedy něco pozornosti, neboť přese všechny vytvořené formy toho způsobu, zůstává tak cizím názoru širších vrstev, že nedovedly z něho čerpati organizační myšlenky, ani když samy začaly pocítovati pro své užší zájmy nepříznivé účinky ryze byrokratického způsobu jejich správy. Jak jest tomu dávno, co skoro zároveň v kruzích maloživnostenských i v kruzích rolnických se přišlo k poznání, že správa záležitostí živnostenských i zemědělských trpí tím, že rozhodování o nich přísluší zeměpanským úřadům, obsazeným výlučně úřednictvem právníky vzdělaným, jemuž při sebe lepší znalosti zákona a sebe lepších intencích vadí neznalost poměrů životních, na něž se zákony příslušné vztahují. A jakého léku hledali ti interesenti? Zavedli agitaci o to, aby byli dáni k ruce politickým úřadům znalečtí úředníci, t. j. odborníci živnostenští resp. zemědělstí. Tedy odborní byrokrati, jejichž hlas by mohl býti pouze poradným. To není správnou formou, jak zjednatí ve správě veřejné platnosti odborně znalému živilu laickému. Stát sám podal příklady lepší. Poohlédněme se tedy po nich.

Ve všeobecném pojmu samosprávy anglické liší se nyní pod jménem *self government* starší forma — jejíž nejhlavnějšími orgány jsou t. zv. soudcové míroví, od korunování jmenování z kruhů pozemkářské šlechty a zámožné inteligence — od novějších tvarů, kteréž se tam od let třicátých znenáhla zavádějí, volených do sborů zastupitelských, kteréž, ovšem za jisté účasti soudců mírových, tvoří t. zv. *local government*. Společno jest oběma, že funkcionáři jejich obstarávají výkony všeobecné správy státní (pokud jde o soudce mírové, také jisté výkony soudnické) podle státních zákonů, tedy nikoliv záležitostí »své«, svých obvodů územních. Vykonává se tu tedy pomocí čestných úřadů hlavně to, co u nás pomocí odborného úřednictva zeměpanského obstarávají politické úřady první a druhé stolice i z části úřadové soudní. Jest však mezi výše řečenými oběma útvary samosprávy anglické, kromě uvedeného již rozdílu dosazování (jmenování korunou — volba), také ještě ten, že u staršího útvaru *self government*ového, vyjímajíc případy správního soudnictví v zákonech určité vytčené, není žádné stížnosti k nějaké vyšší, zeměpanské stolici, kdežto novější útvary *local government*u, počínajíc od jejich prvního historického vystoupení v t. zv. chudinských uniích až na nové rady hrabské a distriktní, jsou podřízeny vrchnímu úřadu státnímu. Tento *local government board* nejenom má rozsáhlé pravomoci v příčině zřizování, slučování, ohraničování správních obvodů *local government*u, nýbrž provádí též pravidelný dozor na úřadování skrze své (zeměpanské) inspektory a účetní kontrolory, i jest vyšší stolicí odvolací. Pomineme-li správu

vlastního jmění jednotlivých správních okršků local governmentu, nemůže tudíž v Anglii ani vzniknouti otázka — u nás tak často přetřásaná — patřili nějaký obor správní působnosti podle své povahy (tedy podle našeho názvosloví: jako přirozený neboli samostatný obor působnosti) buď farnostní obci neb distriktu nebo hrabství či státu samému. Angličan by jí nerozuměl. Jest to právě všechno obor všeobecné veřejné správy, kteráž se však vykonává v nižších instancích výlučně skrze jmenované nebo volené zástupce kruhův občanských pod dozorem státní moci. Dělí se tedy i v Anglii o výkony správy veřejné živel laický (samosprávní) a zeměpanský, leč nikoliv tak, že by oba měli své sféry působnosti děleny a ohraničeny podle oborů správy tomu a onomu snad výlučně přidělených, aniž tak, že by v těchže výkonech obojí živel spolupůsobil ve smíšeném útvaru, nýbrž okruhy jejich působení jsou rozděleny instancně.

V Prusku naproti tomu až do reform z let sedmdesátých kromě těch úkolů všeobecné veřejné (státní) správy, které zákonodárství prvé polovice XIX. věku přikázalo jako »jejich« obor místním i širším svazkům komunálním (různíc arci záhy mezi obcemi městskými a venkovskými), byla správa veřejná v rukách zeměpanských úřadů, až oněmi reformami pro jisté úlohy veřejné správy zaveden v kraji a vládním okrese z působení úředníků zeměpanskými.*) Zde tedy na rozdíl od Anglie, ač přece dle jejich vzorů, sečláňován živel samosprávní (laický s hlasem spolurozhodujícím) se živlem zeměpanskou-úřednickým v těchže instancích, čímž v jiné podobě dochází uznání skutečnost, že sice dle všeobecného pravidla o dělbě práce také správě veřejné s novověkými jejími spleťtými úkoly nevyhnutelně jest potřebí orgánů odborně vycvičených, výhradně své práci se věnujících (úředníků z povolání), že však tento živel jedině pro přiměřené řešení všech úkolů veřejné správy nedostačí. Úřednický výcvik odborný platí především znalosti zákonů, kdežto účelná jejich aplikace na mnohotvárné a konkrétné poměry a potřeby životní vyžaduje také intimné znalosti těch poměrův a potřeb i činí tudíž žádoucím spolupůsobení osob těch poměrův a potřeb znalých a to nikoliv pouhé spolupůsobení informační a poradní, nýbrž účast s hlasem stejně rozhodujícím.

Snad tento krátký poukaz na cizí zjevy nebude neúčinný těm, kteří tkví ještě příliš v našich běžných názorech o samosprávě, když nyní zase obrátíme svou pozornost ke způsobu, jakým — hlavně na základě státní

*) Bližší podrobnosti v článku prof. J. Pražáka ve sbírce »Samospráva« vydané Českým klubem.

ního zákonodárství našeho — zjednávana byla u nás dráha spolurozhodující účasti živu laického ve výkonech všeobecné veřejné, tedy státní správy. K takovému něčemu jako v Prusku — aby totiž volenému sboru pod předsednictvím zeměpanského úředníka nebo sboru jinak z laických a ryze úřednických živů složenému byl přikázán celý soubor různotvárných agend veřejné státní správy — u nás vůbec nedošlo. Leč došlo přec na podobné smíšené útvary sborové pro určité jednotlivé agendy. A rozhraní tu tvoří zrovna jeden z nejnepopulárnějších, svého času z dvojí stránky krutou opozicí potíraných zákonů říšských. Jest to zákon z 25. května 1868 č. ř. z. 48, kterým byl zaveden nynější organismus správy naší obecnoškolské.

Snad by byla dost na snadě myšlénka, že také péče o nutnou míru školské výchovy a základního vzdělání mládeže patří k tak řečenému přirozenému oboru působnosti obecní. A jistě způsobila tato otázka původcům říšského zákona obecního z r. 1862 trochu nesnáze. Svědčíť o tom veliká opatrnost, s jakou je stilisován odst. 10. čl. V. tohoto zákona. Neboť počítal se tam v samostatný obor působnosti obecní pouze »vliv, který zákonitě bude upraven, na střední školy obcí vydržované, pak na školy národní, péče o zřizování, vydržování a dotování těchto se zřetelem k trvajícím ještě patronátům školním.« Již tedy tento zákon, ve kterém přece t. zv. samostatný obor jako právo obce hraje tak velikou úlohu, rozpakoval se vydati školu úplně obci a její samosprávě, jak učinil s jinými obory působnosti. Uložil jí jen finanční, břemenovou stránku a zaslíbil něco o vlivu; to teprve zákonem se mělo blíže stanoviti. A uvážíme-li věc střízlivě, shledáme, že by bylo nebezpečno věc takové převeliké, nezměrné důležitosti povšechně stlačiti na záležitost, jež se »především« místního prospěchu dotýká, i kdyby ta druhá podmínka samostatného oboru působnosti, finanční mohoucnost, ve všech případech byla nepochybnou. A tak týž liberální zákonodárce, který r. 1862 v duchu panujícího tenkrát názoru vypravil pravomoc obecní samosprávy, několik let nato v člancích zákona, který dle nadpisu svého měl toliko dáti »zásady, kterými se upravuje poměr školy k církvi,« vyloučil vlastně školu národní ze samostatného působnostního oboru celého samosprávního organismu zákonem z r. 1862 založeného. Dalť jí ústrojí zvláštní, v němž živel veřejné povinnosti úplně zatlačil všechno právo místního sebeurčení. To arci ještě lapidárněji vystouplo na jevo v říšském zákoně školském z r. 1869. Stát vytkl zákonem všeobecné zásady vyučovací soustavy, vymezil povinnosti o zřizování škol, vyhradil státní správě nejvyšší řízení školství národního. Proklamoval je vlastně za předmět státní správy, ale na

v ý k o n e c h této správy vykázal vedle státních orgánů účast trojí sféry interesentův (poplatnictva, učitelstva, náboženských vyznání). Vyjímajíc nejvyšší instanci (ministerium) má totiž správní ústrojí, jež nás tu především zajímá, ráz smíšených sborů, ve kterých zasedají s hlasem rozhodujícím vedle zástupců územních svazků samosprávních (obcí, okresů a výborů zemských), ještě zástupci náboženských vyznání a učitelstva. Již v druhé stolici přidružuje se k tomu zastoupení živlu zeměpansko-úřednického, kteréž ve třetí, v zemské školní radě, značně se rozšiřuje. V druhé i třetí stolici přísluší náčelníku zeměpanské správy politické předsednictví. A tak je obraz vlastně následující: První stupeň (místní školní rada) skládá se výlučně z výše dotčené trojí sféry samosprávného živlu, v druhém a třetím panuje smíšenost zeměpanského a samosprávného, v nejvyšším výlučně živlu zeměpanský. Poněvadž sněm v mezích všeobecných (arci dosti do podrobně rozvedených) zásad říšského zákona má právo zákonodárné v záležitostech školství národního, vadilo nám arci, že vrchní stolici správy školské v zemi není také sněm a zemský výbor, nýbrž útvar přiřlánkovaný místodržitelství, zvaný dokonce c. k. zemskou školní radou. Připouštíme rádi, že mohla býti věc upravena z části jinak. Leč při té malé míře moci donucovací, kterou má v našem kat' exochén tak řečeném samosprávném ústrojí okresní a zemský výbor, nebyla by se dala na půdě zásad o samostatném oboru působnostním potřebná míra rozvoje školství národního snad ani zabezpečiti. Nám zde arci neběží vůbec o kritiku, nýbrž o zjištění jistých etap vývoje. A v té příčině jest aspoň nepochybně, že tu ponejprv na běžném výkonu všeobecné veřejné správy, tedy na něčem zásadně d o c e l a j i n é m, nežli jest s a m o s t a t n ý obor působnosti našich zákonných definicí, svého zajisté svrchovaně oprávněného místa našli zástupci kruhů poplatnických vedle zástupců povolání nejbliže účastněných.

Na příbuzných zásadách, arci pouze pro účel přechodný, bylo při nové úpravě daně pozemkové dle zákona z 24. května 1869 osnováno složení odhadových komisí okresních, odhadových i reklamačních komisí zemských a komise ústřední. Bylyť složeny ze členů z části volených, z části od vlády jmenovaných, kterýmž v záležitostech v zákoně vytčených příslušelo právo rozhodovací; předsedal pak ústřední komisi finanční ministr, zemské odhadní místodržitel, ostatním předseda jmenovaný finančním ministrem.

K trvalým komisím rázu smíšeného přidružily se pak dle zákona z 25. května 1885 smíšené komise zemské, které v příčině osob, jichž dodání do pracovny donucovací soud uznal za přípustné, o skutečném dodání se

usnášejí. Účast neúřednického živlu jest v nich arci minimální; zákon předepsal, že má být v nich aspoň jeden člen od výboru zemského vyslaný a při tom minimu zůstalo. Také v zemských komisích pro záležitosti scelovací dle zákona z 3. června 1886 obmezuje se účast zemských výborů na jediného zástupce. Podobně při komisích pro dělení občin. Tyto obojí komise, jak známo, jen v malém počtu zemí uvedeny v život.

Až do nového zákona o přímých daních osobních (z 26. října 1896) byla v oboru státní správy daňové účast laického živlu s hlasem rozhodujícím obmezena na výše dotčené případy přechodného rázu. Teprv řečeným zákonem byl pojednou měrou rozsáhlou živlu laický zaveden jako element rozhodující o určitých otázkách v zákoně vytčených. Opravdovými to daňový selfgovernment, který obdržel v oboru všeobecné daně výdělkové a v oboru osobní daně příjmové působnost zajímavou. Vzory arci pocházejí z Německa. Pokud jde o všeobecnou daň výdělkovou, spadá sem jednak ústřední »komise kontingentová«, jež rozhoduje o rozvržení celkového státního kontingentu na jednotlivé společnosti daňové; v jednotlivých společnostech daňových rozhodují jejich »komise pro daň výdělkovou« o stupni zdanění příslušných poplatníků, ve kteréž příčině »zemská komise pro daň výdělkovou« jest instancí odvolací. V oboru osobní daně příjmové zavedeny jednak okresní neb při větších městských obvodech aneb částích měst »komise odhadové«, jež rozhodují m. j. zejména o vřadění jednotlivých poplatníků do určitého stupně důchodového a tím tedy o výši jejich daňové sazby, z čehož zase jde odvolání ke zvláštním komisím zemským. Komise ty, jimž předsedají úředníci státní, jsou vesměs složeny z části z osob od poplatnictva, nebo od sněmů a obchodních komor volených, z části od státní správy finanční jmenovaných, kteréž arci zase vybírá je také z řad neúřednických, ano, pokud jde o uvedené komise pro daň příjmovou, obmezena jest zákonem samým v ten způsob, že ze členů od ní jmenovaných nesmí více než dva býti úředníky jejími.

Nechceme tvrditi, že ze všech uvedených způsobův účasti laické na výkonech všeobecné veřejné správy, pokud tyto nejsou přikázány obcím a samosprávným korporacím těmto nadřizeným, právě uvedený obor laické účasti ve správě daňové jest nejdůležitější. Nerozpakujemeť se přiznati ještě větší důležitost účasti té při správě obecného školství. Ale jistě dosud v žádném oboru státní správy takovou měrou nebyla rozhodovací moc vložena v ruce zástupců občanstva samého. Že tento před důležitý kus pokroku v zařízeních správních z řečené stránky ani nebyl oceněn, jest ovšem pochopitelné, uváží-li se, že šlo o novou daň, tedy něco ne právě populárního, i když se pokrok jí způsobený uznává. A pak

my máme náš užší samosprávný horizont ještě ve všech kloubech a tudíž nevidíme »samosprávného« charakteru, kde jde o »státní« věc a zvláště, když nejsou všickni členové takového orgánu voleni, ač může jmenování býti důležitým korektivem jednostranné volby.

Přes to máme zde před sebou vývojovou skutečnost nad míru významnou. Vidíme, kterak stát sám ve vědomé a přiznané snaze, aby zabezpečil dokonalejší, k daným potřebám a poměrům lépe přiléhající výkon správy, uchyluje se k pomoci určitých kruhů občanstva a zaváděje jejich zástupce, volené neb po vlastním svém uznání z jejich středu vybrané, do správního organismu svého, vkládá do jejich rukou jisté pravomoci rozhodovací. Tedy rozhodovací účast občanstva ve výkonech státní správy! Silou neodolatelné potřeby vniká takto živel selfgovernmentový do výkonů státní správy, jež podle původních našich názorů je zrovna tak samozřejmou doménou zeměpanské moci, jako přirozený obor samosprávy územní doménou samosprávy. A připomeňme si, tuto novotu především zavádí státní zákonodárství. V oboru zemském známe arci již také jeden vysoce zajímavý úkaz: jest to tyrolský zákon z r. 1900 o uzavřených usedlostech selských, který k rozhodování o tom, má-li býti nějaká usedlost uznána za uzavřenou (kmenovou) a jako taková ve veřejných knihách označena, jakož též o některých jiných příslušných otázkách povolal zvláštní usedlostní komise, z nichž místní se skládá ze zástupce politického úřadu, okresního společenstva rolnického a obce, zemská pak ze zástupce politického úřadu zemského, rady zemědělské a zemského výboru. Označil jsem již na jiném místě tyto orgány za slibné počátky agrárního selfgovernmentu, které by se daly časem mohutně rozvinouti, kdyby se všeobecně zavedla organizace závazných společenstev zemědělských. A mohu to slovo zde prostě opakovati. Naším oblíbeným pojmem samosprávním jsou tyto tvary bližší, snad sympatičtější, ač se svým rázem a podstatou vlastně neliší od těch, jež jsme dříve vyjmenovali, jako útvary, zavedené zákony státními. Společny jsou jim hlavní znaky všechny. Kdo se bude úvahami o možných cestách rozvoje samosprávy zabývati, nemůže těchto vzorů pominouti.

Nežli však dospějeme k úvaze závěrečné, bude třeba ještě se aspoň stručně porozhlédnouti po jiných organizacích, které mohou také v širší pojem samosprávy býti zahrnuty, a to jsou veřejná společenstva a zájmová zastupitelstva.

Naznačili jsme, jak stát novověký, dovolává se rostoucí měrou součinnosti žvlů laických při výkonech veřejné správy, poslušen jest praktické nutnosti.

Nebylo tak vždy. Když se novověký stát tvořil — a tvořil se po stránce správní již v éře absolutistické — ovládan byl tendencí opačnou. Ničil starodávné tvary samosprávné. Potlačoval teritoriální autonomii spočívající na podkladech stavovských. Korporativnou samosprávu živnostenskou, historicky se vytvořivší v útvarech cechových, postupně podroboval novým byrokratickým formám správy své. Ano i města, jejichž samostatnost správní moc panovnická kdysi podporovala, aby si zjedнала opory proti snahám panstva, také na konec propadla podobnému osudu.

Ale přece zase již absolutistický stát, tvoře si stále nové úkoly správní, nemohl se v některých oborech obejít bez spolupůsobení laického. I tak vidíme z části již v absolutistické době vznikatí zárodky novověkých zastoupení zájmových jako pomocných orgánů veřejné správy. Takový ráz dostaly na př. zachované zbytky starých cechů a gremií. A ničím jiným vlastně ani nebyly v Rakousku ony zemské společnosti zemědělské, zvláštními zeměpanskými privilegii zřízené, k jakým příkladně náležela také známá vlastensko-hospodářská společnost v Čechách, na kterou nikterak nesmíme přikládati měřítko novověkých spolků zájmově-odborových. Mělať ve stanovách jí shůry předepsaných určité vytčený obor povinností a oprávnění a v nejrozmanitějších směrech užíval jí stát ku snadnějšímu provádění svých nových úkolů správy zemědělské. Bylo přirozeno, že na místě těchto společností nová doba postavila skutečné formy zastoupení zájmového, nezávislé více na libovolném členství jednotlivců, nýbrž organizované na základě voleb vykonávaných ode všech příslušných soudruhů v povolání. Dříve ještě než tato zájmová zastupitelstva zemědělská formálně v moderní podobě se utvořila, povstala nám zájmová zastoupení v oboru tržby a průmyslu v podobě obchodních a živnostenských komor. A dnes máme různých komor hojnost, třeba význam jejich jako pomocných orgánů správy veřejné byl velmi nestejný. Dokud se působnost takových zastoupení zájmových obmezuje na úkoly poradní naproti moci výkonné, nelze je asi jinak charakterisovati než jako pouhé pomocné orgány správy veřejné; jen potud, pokud na ně přecházejí určité pravomoci rozhodovací, třeba rázu podřízeného, mohou právem býti přiřazeny k samosprávným útvarům ve vlastním slova smyslu.

Čím více se však vzdalujeme od individualistických ideálů doby liberální, čím více nás opouští víra, že nejbezpečnější cestou k cílům společného obecného dobra jest ryze jednotlivcecko samočinnost i samozodpovědnost a nanejvýš spolčovací svépomoc na základech naprosto dobrovolných, tím více váhy nabývá konečně ještě jeden útvar, jehož význam roste před našima očima, tak říkajíc den ode dne. Jest to forma společenstva

veřejného. Jako u zastupitelstev zájmových jest podkladem jeho společenství povolání. Ale kdežto u oněch jde pouze o orgán z reprezentantů určitého povolání složený, z volby příslušníků povolání vycházející a pouze v obor všeobecných záležitostí příslušného výrobního stavu k pomocné, hlavně poradní činnosti naproti veřejné správě povolány, jde při společenstvu živnostenském — tomto právě u nás vysoce vyvinutém typu veřejného společenstva — předně již o mnohostrannější účast všech příslušníků společenstva, kdežto tato při zastupitelstvu zájmovém se obmezuje na volební akt a vydržovací příspěvek. Prostředkem k intensivnější účasti jest u oněch jednak valné shromáždění společenstva, jemuž pro jisté záležitosti zůstaveno právo rozhodovací, pak ale zejména to, že agenda společenstevní zahrnuje běžné konkrétní výkony, jež mají za předmět pravidelný informační, povzbuzovací i donucovací styk správý společenstva s jeho jednotlivými členy. V Německu se sice neodvázili učiniti živnostenská společenstva povinnými, jako jsou u nás, avšak přesto, pocíťující potřebu něčeho podobného, aspoň na dobrovolném základě snažili se zříditi společenstevní útvary — své »Gewerbeinnungen« — a dáti jim agendy analogické, ba vybudovati na společenstvech místních i širší organizace svazové. S hlediště obecně sociálního můžeme říci, že všechny tyto nové tvary organizační znamenají původně bezděčnou a pak stále více uvědomělou reakci proti individualistickému atomisování lidské společnosti, které spočívalo v duchu liberálních řádův. Ale s hlediště dějin veřejné správy jest to zároveň přiznání nepostačitelnosti správy ryze zeměpanské naproti nesnadným a mnohotvárným úkolům, které státu přinesl sociální vývoj novověký, tedy přiznání jakéhosi částečného bankrotu. Troufal si příliš mnoho, když pomocí svého ústrojí úřadnického chtěl zmocit toliké úlohy, stále přirůstající, stále spletitější, do nejrůznějších životních souvislostí zasahující. Přesvědčuje se, že potřebuje spolupůsobení orgánů těsněji přiléhajících k životním konkrétnostem těch kterých oborů a předává jim část provádění zákona, o němž dříve se domníval, že na ně stačí aparát zeměpansko-úřadnický. Když přišlo moderní dělnické pojišťování, vložena správa jeho v ruce orgánův složených buď výlučně z volených zástupců súčasněných vrstev zaměstnatelských a dělnických anebo (jako v rakouském úrazovém pojištění) spolu z jiných osob, státní správou jmenovaných. A neběží také při nich o pouhé úkoly správy majetkové. Důležitá práva rozhodovací jim přísluší; tak již předem o tom, podléhá-li kdo povinnosti pojišťovací, dále zařazení do určité třídy neb stupně nebezpečenského, přiznání či odepření nároku odškodňovacího, ovšem dle určitých zákonných direktiv. A z části není ani z rozhodnutí

takových odvolání k zeměpanským úřadům, nýbrž zase jen ke sborům v podstatě z volených zástupcův interestů složeným.

Každým dnem nám přibývá nových útvarů náležejících do kategorií zájmových zastoupení neb veřejných organizací společenstevních. Vzpomeňme jen z novějších časů našich na průmyslovou a rolnickou radu, na úřad pro statistiku práce, na zajímavý útvar nových živnostenských soudů, jež povahou svých práv rozhodovacích vlastně by spíše mohly býti zařaděny mezi formy v předešlé skupině probírané. A rozpomeňme se, že veliký problém povinných společenstev rolnických, od r. 1893 v Rakousku veřejně projednáváný, již dospěl tam, že bude brzo předmětem projednávání ve sněmích zemských. A provede-li se tato organizace, už v původním plánu pojatá jako stavba členitá (společenstva okresní — zemská, ba po případě ještě místní neb farnostní atd.), pak nebude asi lze odolatí potřebě, aby se také živnostenská organizace společenstevní vybuďovala vyvrcholením ve vyšší svazy.

Dá se vůbec mysliti, aby takové mohutné ústrojí odborně-společenstevní — i kdyby to nebylo v projektech společenstev rolnických výslovně jako požadavek vyjádřeno — vzniklo a potrvalo, aniž by na ně byly vnešeny znenáhla jisté veřejnosprávní agendy a to tak, že by orgánům těchto společenstev v agendách těch bylo přiznáno právo rozhodovací?

Ovšem naše staroutkvělé názory, které v t. zv. samosprávě obecní, okresní i zemské (jako takové) spatřují pouhou pravomoc samostatného o upravování »svých vlastních« záležitostí, mají svou obdobu i v našem jednom mylném nazírání na úkoly společenstev a jiných příbuzných útvarů v úvaze právě předcházející blíže dotčených. Tak nemůže se dosud valná část živnostnictva vpraviti v úkol společenstev jakožto nositelův určitých veřejných povinností při výkonu veřejné správy národohospodářsko-sociální, pořád vlastně mají za to, že společenstva živnostenská jsou neb měla by býti zájmovými korporacemi s právem sebeurčení o svých vlastních záležitostech, rozumí se sebeurčení jak nejvíc neobmezeného zejména v příčině připouštění k právu mistrovskému. Dělničtí i podnikatelští zástupci úrazoven žehrají také někdy na spolučleny z řad odborníckých znalců od vlády do představenstev úrazoven jmenované. V podstatě je to přenášení ideálův o právu sebeurčení z oboru komunální samosprávy do oboru správy zájmové. To ovšem by bylo čirou zhoubou pro všechny pokusy společenstevních organizací výrobně-odborných a chápejme, že lidé, kteří křiklavé příklady podobného druhu mají na mysli, myšlence té nejrozhodněji se opírají.

Jsme u konce svého rozhledu. Viděli jsme, jaké idey ovládaly zave-

dení t. zv. samosprávy u nás, jak skutečnosti se vytvářejí změnami názorů a pod mocnou pružinou životních potřeb, stále přirůstajících, stále rozmanitěji se utvářejících. Doufejme, že se najde povolane odborné péro, které nám tento vysoce zajímavý děj pro Rakousko vypíše. Zrovna neocenitelně potřebnou byla by práce taková pro náš český svět politický, urputně zabořený v představě, že my vlastně jsme bojovníci za samosprávu par excellence. Pokud v tom slovu není, jak často bývá, nejasně spličtěno více věcí, jako zejména státoprávní federalismus neb zemský autonomismus a pod., musíme říci, že je to veliký sebeklam. Kdo si nevzal práci s otevřenými očima mohutné současné rozvoje jistých veřejnoprávních útvarů stopovat, studovat a s tím, co má doma, srovnávat, potom pak kriticky na výsledcích těch své od otců převzaté představy přezkoumávat, ať nechá takového marnivého chlubení.

Každý, kdo se s troškou úspěchu pokusil vyběhnutí z utkvělých zastaralých představ, pochopí, že nekyne a kynouti nemůže u nás rozvoji samosprávy žádná čaka na dosavadním její podkladě ideovém. Pokrok samosprávy je možným pouze na podkladě základně osnovné idey, že tu jde o formy účasti občanské na výkonech všeobecné veřejné správy, a že ta účast znamená výkon veřejné povinnosti, nikoliv výkon nějakého práva sebeurčení určitých územních svazků. Podněty k takovéto účasti laické přibývají ustavičně vlivem potřeb a stoupající spletnosti úkolů veřejné správy i bude se v tomto smyslu samospráva ještě dále vyvíjeti buď na podkladech ryze územních nebo na podkladech zájmově-společenstevních. Zdali hmotné právo správní, o jehož provádění při tom půjde, spočívatí bude na zákonech státních nebo zemských, může nás s hledíště našeho »autonomistického« směru nad míru zajímatí, pojmu a hodnoty samosprávy se nedotýká. Vždyť jsme viděli, že na vytváření různých útvarů samosprávních (neběřeme-li to slovo v příliš úzkých mezích našeho panujícího domácího názoru) státní zákonodárství má nepoměrně větší účast a to ne snad jen z té příčiny, že by zemské nebývalo mohlo.

A ten vývoj přinese i mnoho jiných změn. Živý zájem na otázkách ústavního práva v roku 1848 a zase po roku 1860 zatlačil vzhledem k tak řečenému veřejnému životu do pozadí všechnu jinou ctižádost občanskou naproti poslanecké.

Státí se poslancem bylo nejvyšším cílem ctižádosti v řečeném oboru. A přestává býti. Lidé jemnějších nervů a mravů hrozí se rostoucí brutálností parlamentárního života; lidé samostatné osobitosti hrozí se ponížující a demoralisující závislosti poslanců na rozmarech voličstva, v němž

neinteligentní živly jsou v převaze; lidé prohlédaví dávno vědí, jakého vlastně rázu a dosahu jest duševní práce parlamentárníků. Proč by se nemělo státí stejně velikým cílem ctižádosti a vlastenectví spolupůsobití ve výkonech veřejné správy jakožto výkonu osobně převzaté veřejné povinnosti, který výkon z pravidla už proto vylučuje podobné nízké způsoby sollicitování o přízeň davů, které náleží k obvyklým prostředkům lovu mandátového, protože všecku strojenou parádu řečí z oken a t. d. nepřipouští. A možná dost, že teprve tím, když se zase celé pokolení utuží u výkonu samosprávných funkcí ovládaných ideou veřejné povinnosti, že bude také k úkolům parlamentárním i po stránce ethické jinak připraveno nežli jest nynější.

Zakřiknuté jubileum.

(Měsíčník »Alétheia« roč. VII. 1904, č. 11.)

Jsou na světě lidé pořádní, kteří chovají v patrnosti priora a mají při tom srdce na pravém místě. Vzpomněli si, že obecní zákon pro království České má datum 16. dubna 1864 a z 20. července téhož roku že pochází zemský zákon o zastupitelstvech okresních. Poněvadž se tedy letos od těch událostí památních vrší čtyřicátý rok, oni pak v trudných bžích času by národu rádi popřáli nějaké potěchy, zdála se jim vhodnou býti příležitost k nějaké jubilejní oslavě. Nepochodili. Zlí lidé je zakřikli radíce, aby počkali ještě deset let, poněvadž je padesátka pěknější číslovka jubilejní než čtyřicítka.

Pokud jako člověk politicky nezodpovědný smím si dovoliti bez vyššího povolení projevit veřejně nějaké mínění, radil bych: Nečekejte — ale jubileum neslavte.

Což se může, nepočkáme-li, dělat něco jiného než slavit jubileum? Snad přece: Zpytovat svědomí! A zněli to slovo příliš ostře, volme jiné: udělat jednou solidní, řádnou bilanci; zjistit a sestavit povahu i velikost všech aktiv naší obecní, okresní, i třeba též zemské samosprávy, zjistit povahu i velikost všech jejích pasiv, i vyvodit saldo, pravé a poctivé saldo. Rozumí se, že nemyslím na aktiva a pasiva majetková, na žádnou práci účetnickou v obchodním smyslu, nýbrž na aktiva a pasiva ideálná, vyplývající z vážného, nepodjatého shodnocení výsledků s hledíště politiky správní.

I kdyby šel dnes po národě obecně jeden hlas naproste chvály o výsledcích naší samosprávy, nebyl by přece neplodným štipec skepse; ne-

boť je vždy prospěšno i mínění nejpopulárnější vzíti pod lupu kritiky. Avšak takového příznivého předpokladu v našem případě ani není. Po-
miňte kritiky, která jaksi už z řemesla na všem vyhledává jen stránky slabé a špatné. Ona jest nyní u nás v jistých kruzích módou. Ale také mimo kruhy této politické moderny jest dost střízlivých posuzovatelů, kteří se netají přesvědčením, že výsledky naší samosprávy zůstávají da-
leko za původním ideálem. Ovšem idea samosprávy má u nás všude nadšené vyznavače, kterým velikou převahou pojem samosprávy jest to-
tožný s autonomií obecní a okresní i správní autonomií zemskou, buď že jiného pojmu ani neznají, anebo že cizozemské pojmy samosprávy, od našeho vesměs více neb méně odchylné, nepokládají pro nás za vhodné vzory. Alespoň neměl valného účinku právě na politické kruhy a publi-
cistiku pokus před několika léty od spolku »Český klub« v Praze zvláš-
tím kursem o samosprávě k tomu cíli podniknutý, aby dán byl podnět k řádnému prozkoumání ideového základu naší tak řečené samosprávy. I některé pozdější projevy literární zůstaly vlastně dosud beze všeho
znatelného ohlasu. Však právě proto jest tím nápadnější nepopíratelná skutečnost, že se už zhusta veřejně, v soukromých úsudcích pak již skoro běžně o výkonech samosprávy naší, zvláště pak obecní a okresní, mluví s pochvalami všelijak zakličkovanými, ba přímo s přiřkanou. Ti, kteří nespátřují kořen závad spolu v základní ideové konstrukci, dnes už v kul-
turních státech snad venkoncem opuštěné, shledávají hlavní příčinu ne-
úspěchů v nedostatku exekutivy a v obmezenosti kompetence, ač jest na příklad obor vlastní autonomie obecní (vlastní či přirozený obor působ-
nosti) u nás v přirovnání se vzory cizími opravdu rozsáhlý. Vesměs však se pocituje a projevuje, že nejsou naše autonomní svazky ani s úkol svůj v zákonech platných vymezený a z jejich ducha vyplývající.

V každém národě kulturně vyspělém, třeba ne počtem, jen když du-
ševní úroveň velikém, v každém, který se dovedl vymaniti z pout samo-
chvalné marnivosti, vyvolal by takový rozšířený rozpor úsudku o poslání nějaké důležité veřejné instituce a skutečném její působení snahu a také ihned opravdové kroky k odhalení pravých příčin. Sneseť národ takový pravdu o sobě, i když není lichotivá, odhalí ji sám, nečekaje škodolibého počinu jiných. Tak by mělo býti též u nás. Našlo by se snad u nás mužů dost, vzdělaných a pravdymilovných, kteří by na řadu otázek —
správně, bez záłudných suggestcí, s ryzím zřetelem k vyšetření objektivné pravdy sestavených — odpověděli podle svého poctivého přesvědčení, kde a proč jsou úspěchy, kde jsou a jakou mají příčinu nedostatky a chyby. Nelekejme se slova anketa, tohoto evropského názvu pro novověký pro-

středek sociální pitvy. Veliké pokroky britské v politice, správě veřejné i národním hospodářství vzaly často své východiště z pečlivých a bez-
ohledných anket, pečlivých složením osobním, přípravou věcnou i prove-
dením, bezohledných duchem pravdy. Už se také učíme na takových sebezpytných kolejích choditi a budeme choditi stále jistěji, čím širší bude náš obzor a čím silnější naše hrdoť netajiti pravdu o sobě samých ani sobě, ani jiným.

Mluvě výslovně o aktivech i pasivech naší bilance samosprávní, tím již jsem projevili přesvědčení, že aktiv nebude scházeti, že bude možno poukázati také na výkony zdárné a platné. Bylo by arci nemalou chybou, kdyby se mělo vyšetření výsledků naší samosprávy obmeziti na obvyklé v památnících výpočty, kolik kilometrů silnic se pořídilo, kolik a jakých pěkných a velkých budov, byť i ne jen radnic a reprezentačních domů, se postavilo. Něco postavit na poplatnický groš náleží k nejlacinějším ze všech zásluh v životě veřejném a hrají-li taková udání v životopisech a nekrolozích našich napořád hlavní úlohu, svědčí to buď o skutečné chu-
dosti zásluh oslavenců aneb neschopnosti oslavovatelů rozpoznati jiné zásluhy, ku kterým není nevyhnutelným pomocníkem zedník a tesař, ska-
lák a povozník. Silnice se musí stavět. Kdy jest jejich síť už úplnou? Ale dobrota správy silniční neměří se na kilometry, nýbrž dle toho, je-li síť správně, bez stranických zřetelů rozvržena, je-li stavba solidní a v mezích možností též levná, je-li udržování řádné a co do nákladů hospodárné. Také nemocnice, chudobince, vychovatelný a jiné ústavy se musí stavět; ale samy o sobě nejsou leč více nebo méně účelnými podklady pro určité výkony správy a teprv když tyto jsou v mezích daných možností nej-
dokonalejší a zároveň poměrně nejhospodárněji se pořizují, lze se jimi chlubit. I reprezentační budovy nebudtež bezvýjimečně vyloučeny. Kde se nákladem na ně nepřetěžuje poplatník, kde spolu jsou prostředky k podpoře umění a povznešení vkusu, jsou výkvětem blahobytu a svě-
dectvím ušlechtilých jeho upotřebení; kde však se zřizují, anýť zatím zůstávají veliké mezery v plnění důležitých naléhavých úkolů sociálních, jsou jenom pozlacenými dokumenty obžalobními a jako takové budou pojímány soudem příštích dob.

Vábila-li nás tedy dosud při posudcích výkonů jednotlivých mužů samosprávních a při líčení působnosti jednotlivých samosprávních těles neb celých jejich skupin posléz uvedená stránka více než jakost správ-
ních výkonů a objem, v jakém plnily samosprávné orgány povinný neb fakultativní obor své působnosti, jest to jistě svědectvím, že ani sami nejevíme vždy smysl pro správná měřítká všeho posuzování správy ve-

řejné. A už proto musíme býti shovívavými naproti těm, jež posuzujeme. Vždyť se patrně nevžilo u nás ještě ani dost přesvědčení, že stupeň dokonalosti samosprávy závisí především na jakosti běžných jejích výkonů, ať si ony záleží v prostém upotřebení zákonů na konkrétní případy či spolu neb výhradně v nejučelnějším opatření a použití jistých technických prostředků (v nejširším smyslu) pro určité úkoly, volnému uvažování poměrů zůstavené. Naprosto mylný jest předpoklad, že by samospráva za příčinou bezplatnosti výkonů byla lacinější, nežli správa zeměpanská. To jest zcela nepodstatným její kriteriem i podle idey v našem zákonodárství samém dosud základní. Běžíf při této — vyjímajíc tak řečený obor přenešený, jen u místní obce rozsáhlý — o správní úkoly, jež pro svou povahu samu náleží v obor sebeurčení těch kterých územních svazků, obcí v užším i širším smyslu. Také v tom oboru jest potřebí mnohých výkonných sil odborných a rozličných zřizenců s ročními platy a jinými způsoby mzdy; i tam, kde volení orgánové nepožívají přímo stálých remuneračí, potkáváme se s náhradami cestovního, dietami při komisích atd., z čehož po různu dovedou jednotlivci těžit. K tomu se pojí ony povážlivé rozpory mezi hospodárností in abstracto a zvláštními snahami třeba zcela nesobeckými, posloužití jistým místním účelům neb prospěchům určitých obyvatelských skupin. Tyto posléz řečené zřetele vítězí v postupu a rozměru ukojování místních a skupinových prospěchů, ba ony jsou hotovými zabijáky finančního rozmyslu, zvláště když jsou poháněny tužbami po populárnosti u voličů. Bohužel pronikají všecku autonomii našich místních svazků od obce až k zemi samé, neboť jeden hřích táhne za sebou druhý a třetí. Otázky úhrad trudí míň než otázky výdajů. Nynější deficit zemský povstal velikou měrou z jisté lhostejnosti většiny sněmovní naproti možnostem úhrady, anať bez ohledu na ně povolovala výdaje, subvence, garancie výnosové, regulace platů, nežli vůbec měla nejmenší jistoty, odkud je uhradí. Sebe ráznější projevy nevole nad pouty, jež vízí nám ruce v samosprávním finančním hospodářství, nejsou ještě žádnými úhradami.

I tak by již věcné prozkoumání čtyřicetiletých výsledků s hlediště jakosti výkonův a správy finanční poskytovalo nemálo vděčné látky k vyvození spolehlivějších úsudků nežli jsou šablonovitá velebení neb paušální hany.

Leč na tom není dosti!

Před námi leží knížka roku 1866 vydaná: »Rukojeť k poznání příslušnosti a činnosti zastupitelstva okresního, jakož i výborův a starostův

okresních«, sepsaná od Dr. Fr. L. Riegra, který nemnoho let před tím při projednávání říšského zákona obecního s takovým zápalem se ujal pojetí vyšších obcí — okresních, župních a krajských — do organizace samosprávy autonomní a byl vlastně až do smrti horlivým vyznavačem té idey samosprávy, jež tvořila konstruktivný podklad obecního zákona z r. 1849 i pak zákona z r. 1862. V předmluvě, jež celým rozsahem na jiném místě tohoto časopisu jest otištěna, poukázal vzhledem k nově zavedené samosprávě na to, že »na všecken způsob dány tu osudy naše — naše blaho i neblaho — do vlastních rukou našich v míře od věků nebývalé; nám přísluší teď užiti práva svého zároveň moudře a statně.« I viděl v tom velikou důležitost, že veškeré zvelebení mravního i tělesného blahobytu občanstva okresního, jeho vzdělání hospodářské i průmyslové, přední zájmy lidumilství a dobročinnosti, potřeby zdravotní atd. napříště svěřeny budou vlastenectví a moudrosti oněch mužův, jež občanstvo samo ku správě jich za nejschopnější uzná!« Ale on kromě těchto o sobě velecenných prospěchů očekával i výhody jiné, politické, národní i sociální. V prve řečeném směru měl ústav okresních zastupitelstev, jako všecku samospráva, »býti též pro život politický národu našemu školou, z nížto mnohý muž, rozšířiv v ní rozhled svůj politický, nabyv zkušenosti ve spravování věcí veřejných... bude moci vystoupiti na dějiště větší.« Ryze anglický to názor, třeba šlo o instituci v ideové podstatě od tehdejšího anglického selfgovernmentu odchylnou. Očekával, že pokročí »politické vychování lidu našeho v samostatnosti, důstojnosti a statečnosti občanské«, že pokročí »ona zralosť politická, kteráž zná uvážiti cenu směrů a činů i mužů politických ne pouze dle hlučnosti slov, ale též dle výsledků jich pro blaho a skutečnou svobodu občanstva.« V národní příčině spatřoval v zavedení okresní samosprávy povznešení platnosti národa, zdokonalení mluvy politické i řečnictví veřejného, sociální prospěch pak hlavně v tom, že na půdě nových formací správy stavovská a třídní rozdrobenost se překlene.

Ejhle, hned zase závažné otázky pro anketu. Bylo by křivdou neuznati, že přispěla samospráva naše v mnohém směru opravdu jakémusi vzpružení a oživení politického života i všeho národního ruchu a že v tom měla zvláště okresní zastupitelstva svou účast. Stala se však samospráva naše vůbec politickou školou jen poněkud v tom ideálním ponětí slov Riegrových? Pak by se to nezbytně jevilo v nynější úrovni poselstev našich na radě říšské i sněmu, úrovni voličstva, shromáždění veřejných i jejich průběhu. Skutkem jest spíše opak. Politický život působil namnoze dost neblaze na život samosprávný. Vnesl do něho záhy třídění dle hesel stran

politických a ducha i formy jejich zápasů, z nichž zřetěle na muže »nej-
schopnější« ustoupily docela jiným. V tom ovzduší dostačí ke spasení
víra bez skutků, víra v dogmata stran bez skutků, jež ob stojí také před
objektivními soudy. V tom ovzduší pak vykvétá teprv zhoubně onen
duch houfové odpovědnosti, v níž druh druhá kryje omluvou, že to a ono
nechtěl sám, že to chtěla většina, chtěli všichni, byť z jeho podnětu. Je to
obecné úskalí všech volených zastupitelstev. Kde před ním nechrání větší
přísnost obecných mravních názorů, rozplývají se politické karaktery jak
máslo na ohni. A to bylo pohřichu epidemickou nemocí u nás. Lidé, kterým
lichotilo býti hodnostáři lokálními, měnili kabát svého politického creda
podle střihu právě vládnoucího u rozhodujících místních skupin voličských.
Ale kde není charakterů politických, nemůže býti ani svědomité vážnosti
k povinnostem veřejného mandátu v zákonodárném sboru jako v zastupitelstvě
samosprávním. Jak daleko jsme v tom směru u nás dospěli, správně:
upadli, nechtěl bych příliš povšechně vyslovit. Slabosti politického života
nemohou však býti bez vlivu na život samosprávný, proto také náprava
samosprávného s nápravou politicko-parlamentárního navzájem se podmi-
ňuje. A nepůjde to asi lehce; uvědomělé a neomrzelé práce celé generace
bude potřebí.

V jedné skutečnosti je neklamný symptóm nevalné vážnosti, kterou
máme sami k výkonům samosprávy. Při jiné příležitosti bylo již řečeno,
že při pojmu naší t. zv. samosprávy, obecní, okresní i zemské, stojí
mnohem více v popředí pojem autonomie územních korporací, nežli samo-
správy; více totiž názor o právu toho kterého územního svazku, obce
užší neb širší, na samostatnou správu jistých záležitostí jakožto jejich
vlastních, nežli názor o výkonu určitých úkolů veřejné správy vůbec
jakožto povinnosti veřejné skrze zástupce příslušného občanstva samého.
Od prvopočátku poskytuje naše samospráva obraz rozvětvené správy
úřednické, paralelní zeměpanské úřednické správě. Že by na úřednictvu
samosprávním obecně spočívalo jen právě vykonávání lehčích věcí běž-
ných, prostě není pravda. To všichni víme. Namnoze je nejen duševním
hyblem, ale přímo vládcem »samosprávy« její úřednictvo. Nebudíž uvedení
toho fakta pokládáno už samo o sobě za obžalobu. Nemáme v našich po-
měrech dost zámožných lidí, kteří by měli nejen duševní schopnost ale
i dost volného času, aby se oddali dostatečnou měrou funkcím svým v obci
a okresu. Proto jest silný přešín běžných výkonů na bedra úřednictva
samozřejmým důsledkem. Poptáme na větší obce, na okresy, na zemský
výbor. Všude větší menší úřednické sbory s určitým třídním vědomím.
Čím více zbývá funkcionářům voleným jen usnášení nebo aprobace úřad-

nických konceptů, tím bližší jest nebezpečí, že stane se ten výkon pouze
formálním bez vlastní, povahou věci vlastně vyžadované duševní práce.
Nebyla by nouze o zdrcující doklady, jak mnoho planých figurantů za
takových poměrů zaujmouti může prestoly, s nichž se rozhoduje o důleži-
tých veřejných zájmech obyvatelstva a jejich majetku. Není-li nad to dost
ducha pořádku a přesnosti, i sama kontrola majetkové správy jednotlivcům
svěřené stane se prázdnu formálností s nebezpečnými následky. To vše
trpíme ve své samosprávě už po celá desetiletí. Rázné vzmachy nápravní
potlačuje tu politické strannictví, tu různý ohled osobní; celkem se tím
nejvíce podkopala vážnost samosprávy. Horší pak je ještě další moment.
Je-li již naše samospráva z nemalé části jen zase zvláštním oborem správy
úřednické, záleží její výsledky na přiměřeném stupni odbornosti, jako ve
vší správě úřednické. Daleko nás budiž neuznati, že se v úřednictvu samo-
správním opravdu vyvinuli a osvědčili výborní jednotlivci i celé sbory.
Ale to bylo někdy jen náhodou, někdy jen zásluhou konkrétní organizace
při jednotlivém samosprávním tělese. Zabezpečiti v mezích možných zá-
ruky dostatečné odbornosti pro celek, pro celý organismus autonomní
samosprávy, dosud se nepodařilo, ač o to z počínů zemského výboru
i jednotlivých poslanců byly pokusy. Ať byly příčiny jakékoliv, v tomto
palčivém bodu jsou naše poměry přímo primitivní. Vynikající mužové
z úřednictva samosprávného to znají a těžce nesou. Jaký vzor tu poskytuje
Anglie. I v její moderní útvary samosprávné přivedlo postupné demokrati-
sování jejich obsáhlou měrou ústrojí úřednické. Nic nevadilo Britům,
v samosprávě staletě odchovaným, zavéstí přísný, pravidelný dozor in-
spekční se strany vyšších míst, na něž i disciplinární rozhodování samo-
přenešeno. My, kteří jsme se naučili obecně pohlížeti úkosem na všechny
»byrokratismus«, dovedli jsme odolati i těm dobrým stránkám jeho, jako
na př. péči o průkazy odbornosti. »To by byla pěkná autonomie, kdyby
si obec X a zastupitelstvo Y nemohlo s nejšířší libovůlí vybrati koho chce
bez ohledu na odborný průkaz nějaký, však se vpraví!« — dá se snad
za odpověď. Za všech poměrů to znamená nehledět na svůj úkol s vá-
žností! Průkazy určitých vědomostí, doložené vysvědčeními, nejsou vždy
vším. Ale nedostatek průkazů takových musí aspoň býti vyvážen jinými
doklady. Od prvopočátku páčány tu zlé hříchy a páší se dosud. Nej-
zjevnější to doklad malé vážnosti pro věc na straně těch, jimž by měly
zájmy samosprávy býti věcí svatou, mají-li přesvědčení, že jest schopna
a povolána k úkolům mnohem ještě rozsáhlejším a vyšším. A při tom
všem jest postavení úřednictva samosprávného namnoze málo závidění
hodné. Proti způsobům jeho závislosti jest tak řečená závislost úřednictva

státního někdy pravý med. A což teprv nezávislost právního názoru a věcného vyřizování! »Pánové« závislí na rozmarném vyšším pánu: veřejném mínění, »služebníci« závislí až i v samém duchu úřadování na všech proměnách politického větru, místních nadvlád a třeba i snah osobních. Tak důležitý živel v celém životě samosprávy musí být postaven na zcela jiné podklady co do kvalifikace i co do nezávislosti úřední práce na osobních a jiných libovůlích i co do disciplinárního poměru. Sice bude samospráva autonomní pořád zřetelněji nižší formou veřejné správy. Vlastní její neváznost k sobě samé to způsobí.

Co zde řečeno, není výronem utkvělého černohlídství, není také míněno tak, že by nebylo i třeba dost četných výjimek a že by vůbec nebylo při všem stínu i momentů světlých. Leč v stavu nynějším spočívá nebezpečí, že stínu bude ještě více, neboť nároky na veřejnou správu rostou s rozvojem poměrů, se stoupající jejich spletností, s vahou společenských potřeb. Musí přijít chvíle, kde se soudně a spravedlivě zvaží, kde co schází a čeho je potřebí, nedostatky i cesty nápravy. Podniknouti takový krok se vši velikou vážností dlužnou takovému předmětu bylo by jediným opravdu důstojným rozhodnutím z podnětu čtyřicetiletého trvání nynějšího autonomního zřízení obecního a okresního. I kdyby se při tom nehnuo jiným problémem, kdyby se celé vyšetření provedlo jen s hledišťe ducha a platných forem nynější tak řečené samosprávy! Ale nepochybně nebylo by ani možno vyhnouti se něčemu dalšímu, základním ideám samým. Byl by to veliký a krásný úkol pro sněm!

A proto opakuji všem, kteří myslí, že z podnětu čtyřicetiletého trvání zemského zřízení obecního a zákona o zastupitelstvech okresních nějakého projevu památního je potřebí: Nečekejte na výročí padesáté — ale jubileum neslavte! Učiňte něco lepšího než slavnost, při níž by pravda byla hostem nezvaným.

*

Předmluva dra. Fr. L. Riegra*)

k jeho spisku »Rukojef k poznání příslušnosti a činnosti zastupitelstva okresního, jakož i výborův a starostův okresních«
(Praha, J. L. Kober 1866):

Již teda vstupuje do života zastupitelstvo okresní, ústav od nás dávno očekávaný a pro nás ve mnohém ohledu veledůležitý. Má on býti národu

*) Poněvadž tuto předmluvu Riegrovu připojil Bráf k samostatnému vydání svého článku z Alétheie, otiskujeme ji zde rovněž.

našemu školou samosprávy, u předkův našich někdy tak živé a teprva v posledním století burokratickými, odjinud k nám přinešenými institucemi a všestranným poručníkováním z platnosti vytištěné a v zapomenutí upadlé; má on býti též pro život politický národu našemu školou, z nížto mnohý muž rozšířiv v ní rozhled svůj politický, nabyv zkušenosti ve spravování věcí veřejných, naučiv se myšlenky své bez ostýchání jasně a spořádaně přednáseti a osvědčiv se věhlasem a moudrostí ve věcech veřejných jakož i obětavostí vlasteneckou, rázností a poctivostí povahy, bude moci vystoupiti na dějiště větší, z něhož bude pak moci působiti dále na osudy celého národu našeho, ba celé říše rakouské.

Nechci se zde šířiti o tom, co sám pokládám při ústavě tomto za hlavní věc, totiž praktické provedení blahodějného, svobodě každého národu nejlépe sloužícího, ba nevyhnutelného principu samosprávy; vím zajisté, jak velice mnoho záleží na tom, že jméním a příspěvkem občanstva okresního napotom již jen toto samo skrze důvěrníky své bude vládnouti, a že veškeré zvelebení mravního i tělesného blahobytu občanstva okresního, jeho vzdělání hospodářské a průmyslové, přední zájmy lidumilství a dobročinnosti, potreby zdravotní atd. na příští svěřeny budou vlastenectví a moudrosti oněch mužův, jež občanstvo samo ku správě jich za nejschopnější uzná!

Vedle těchto mnohoccenných prospěchův, jež očekávati můžeme z působení nové instituce této, jdou však zároveň i jiné výhody politické, národní a sociální. Politické vychování lidu našeho v samostatnosti, důstojnosti a statečnosti občanské pokročí zajisté velice činností zastupitelstva okresního, jakož i ona zralost politická, kteráž zná uvážiti cenu směrů a činů i mužů politických ne pouze dle hlučnosti slov, ale též dle výsledkův jich pro blaho a skutečnou svobodu občanstva. Národnost naše ode dávna ve veřejném životě tak odstrčená, nabude uvedením sněmův okresních nutně opět bývalé platnosti, a jazyk náš, zvláště co do mluvy politické a řečnictví veřejného, nemálo se vybrousí. Ne poslední váhy jsou zajisté prospěchy společenské: od té doby co národ náš pozbyval státoprávní platnosti a politické svobody i autonomie, stav se pouze materiálem vlády v rukou úředníkův, nastalo v něm rovnou měrou též rozdrobení a vzájemné odcizení se stavův jeho vespolek. Šlechtic namnoze takřka na čisto zapomněl, že náleží k národu českému a hledal chatrné zadostučinění pro ctižádost svou ve výlučném — avšak ovšem též politicky bezmocném a tudíž i bezcenném — postavení. Průmyslník bera sobě vzory mistry i pomocníky z ciziny, též docela se odcizil národu, a nemoha vstoupiti do kruhův šlechtických, a nechtě se též déle přáteliti

s průmyslníky malými, tvořil s jinými sobě podobnými též malé o sobě postavené kruhy společenské; malý měšťan a rolník ač často stejnou prací se živící, předce ve spolek se nikde nestýkali a nezřídka velmi nevlídně, neli nepřátelsky proti sobě se stavěli; nikdež nebylo ušlechtlejšího života společenského, kdež by se byli mohli cítiti co členové téhož národu, co bratří téže rodiny; nikdež nebylo dějiště, kde by se byl muž cenil ne pouze dle stavu svého, ale též dle cnosti, moudrosti a schopnosti své, dle lidské ceny své. V zastupitelstvech okresních je nyní dána příležitost, aby se výtečníci všech stavů v každém okresu scházeli častěji k společné, obecnému dobrému věnované činnosti; zde mohou členové téhož rodu, věky a mnohým historickým neštěstím sobě odcizeni, opět sobě se přiblížiti, zde se ucítí a poznají opět za syny jednoho národu, zde se naučí sebe vespolek ceniti a milovati a snad i ve mnohé věci sobě na vzájem vyhověti.

Politické postavení našeho národu je zajisté velmi trudné a úkol jeho nad míru těžký; zdaliž můžeme doufati, že úkol ten provede, zůstane-li pořád v té rozdrobenosti stavův, v jaké žil posud? Já aspoň rozumím věcem tak, že křivdou a nátiskem věků rozházené oudy národu našeho opět srůstí musí v jeden celek, a že všickni stavové jeho opět touž jednou, stejnou láskou k rodu a vlasti přilnouti musí, má-li národ náš dojíti vznesených cílů svých a postaviti se opět v řadu historických národů světa. Důležitým prostředkem k takovému scelení národu našeho a k všestrannému jeho povznesení může se nám státi zastupitelstvo okresní, budeme-li se ho ujímati celou silou a budeme-li ho užívati duchem v pravdě vlasteneckým, spravedlivým, obětavým, občanským, svobodomyšlným a národním. Na všechny způsob aspoň dány tu osudy naše — naše blaho i neblaho — do vlastních rukou našich v míře od věků nebývalé; nám přísluší teď užítí práva svého zároveň moudře i statně. Počátky bývají v každé věci těžké; ani zde nebudou snadné, ba bude i dosti takových, kteří si z poklesků zastupitelův rádi smích stropí a pak ochotně dokazovají budou, že jsme pro autonomii ještě nedozráli; přál bych, aby krajané naši skvěle opak toho dokázali; spiskem tímto chtěl jsem jim k tomu přispěti, aby se s povinnostmi a právy svými snáze obeznámili a úřadování své správně sobě zavéstí mohli. Postačíť on na mnoze za jednacím řád — jelikož obsahuje k tomu cíli takřka vše, kromě oněch vůbec přijatých pravidel, dle nichž se řídí rokování a hlasování v každém sněmě neb sněmíku, a jež každý veřejného života zkušenější krom toho zná, nebo z jednacím řádu sněmovního snadno sobě sestaví. Snad že svým časem některá rada moje ukáže se neprospěšnou a nahradí se od jiných jinou

lepší; ale v celku a co do hlavní věci doufám, že aspoň na začátku některým zastupitelstvím poslouží k prospěšnému a správnému početí činnosti.

A tomu dím: »Na zdar.«

Dr. F. L. Rieger.

Nynější stav otázky o závazných společenstvech rolnických.

(Obzor Národohospodářský, Praha 1900, str. 105 a násl.)

I.

Mezi prvními projevy nové rakouské »Rady rolnické«, roku 1898 zřízené, náleželo usnesení valné schůze zemědělského odboru (květen 1899) doporučující vládě, aby znova předložila říšské radě osnovu zákona o povinných odborných společenstvech rolnických a to v té podobě, v jaké posléz, v XIII. zasedacím období, říšské radě byla podána, až právě na výjimku jedinou, ale zásadní, kteráž jest hlavní příčinou přítomné úvahy*).

Ježto není naším úmyslem znova se obíratí podrobnostmi různých osnov, často již i v českém jazyku probraných, ani jejich osudy parlamentárními, dostačíť připomenutí, že první předloha vládní (osnova Falkenhaynova), kterouž splněna přípověď trůnní řeči z 11. ledna 1891, byla podána v říjnu 1893 (č. 710 příloh ke stenogr. prot. sněm. posl. XI. zased. obd.) spolu s osnovou o zřizování statků rentových. Veliké rozpory názorové, jež vzbudily obě ty obsahem souvislé předlohy, a to nemálo právě pro to spojení, byly příčinou jich odvolání (1895) a předložení nové (27. února 1896 č. 1388 příloh). Na její podkladě provedeno projednání výborové a vydána výborová zpráva v listopadě 1896 (ref. baron Rolsberg, č. 1596 týchž příloh), kteráž však zůstala nevyřízena. S částečným zřetelem ke změnám od výboru dotčeného navrženým následovaly pak roku 1897 — pokaždé po uzavřeném zasedání rady říšské — předlohy dvě ve znění stejném. Ty však

*) Nakolik běží o stránku zákonodárné příslušnosti — kteráž arci prvotně tvořila jeden ze závazných bodů sporných, zde však vůbec nemá býti rozbírána — byl dotčený návrh Rolnické rady spolu odůvodněn tím, že osnova v poslední své podobě (Přílohy ke stenograf. prot. sněm. posl. XIII. období č. 162), jako již podobně osnova vládní i výborová z r. 1896, má ráz t. zv. zákona rámcového a jako takový jest dílem kompromisu mezi obhájci říšské a zemské příslušnosti zákonodárné ve věci této. Ostatně i někteří z českých zastanců příslušnosti zemské a tuším i spolupodavatelé osnovy zemského zákona na sněmu českém (v lednu 1896) byli členy zemědělského výboru zemského poslancecké, který v listopadu r. 1896 svou zprávu s osnovou předložil, a také oni jí neodepřeli zásadního souhlasu, aniž podali votum minoritní v jediné toliko podrobnosti.

se nedostaly ani do porady výborové. Při ustavení Rolnické rady koncem června 1898 z podnětu vládního dosazeno subkomité pro otázku »o nejúčelnějším zastoupení zemědělských zájmův«, za jehož referenta zvolen pisatel těchto řádků. Vláda přání projevenému výše vzpomenutým usnesením Rady rolnické sice dosud nevyhověla, což prý však mělo jen příčiny formální, a jest se tedy brzkého předložení nadíti, jak také vláda Körberova ve svém programovém prohlášení přislíbila.

Proto že dosud stenografický zápis o příslušném rokování Rolnické rady vydán nebyl a také zpráva referentova jen v kusých výtazích byla uveřejněna, zůstal stav otázky, jak dotčenými usneseními byl utvořen, veřejnosti širší nevyjasněným. K lepšímu vyjasnění přispěti jest účelem těchto řádků. Leč nikoli jediným. Vybízíť změna osnovy vládní usnesením Rolnické rady navržená k dalším úvahám právě nyní, když s p r o j e k t y n a o b n o v e n í k r a j s k é h o z ř í z e n í v s o u s t a v ě z e m ě p a n s k é s p r á v y p o l i t i c k é z á r o v ě n í i n o v é ú t v a r y s a m o s p r á v n ě n a p ř e t ř e s s e b e r o u .

Budiž tu hned připomenuto, že změna vládní osnovy v referátu mém navržená měla jistý překvapující výsledek. Získala některé z dosavadních odpůrců povinných společenstev rolnických pro jejich zavedení, kdežto část dosavadních nejhrolivějších přívrženců mezi členy Rolnické rady tak rozhodně neuspokojila, že svému přání po nezměněném zachování poslední vládní předlohy dali hlasováním výraz. Byli však v menšině. Než přece se podobá, že ani zklamaní horlitelé (mezi nimiž byli při hlasování i někteří zástupci čeští), ani smíření protivníci neuvědomili si vesměs dosah návrhu i usnesení, pokud právě zasahuje do otázky organizace správní. Tedy o důvod více pozdržeti se zrovna při té stránce, neboť jasné její pochopení bude, tuším, pro parlamentární projednávání nad míru závažno.

Nebude asi více třeba, abychom se pouštěli do zevrubného vypisování všech důvodů, pro které dle motivových zpráv vládních i souhlasící s nimi výborové zprávy z roku 1896 má zřizování odborných společenstev rolnických právě tak býti závazným, jako jsou společenstva podobná dle řádu živnostenského již dávno povinnými učiněna. Bylyť důvody ty zvláště důrazně vytčeny v první zprávě vládní (z r. 1893), kterouž provázal objemný, s nevšední pílí a všestranností pracovaný svazek přílohový. Bylo v nich ukázáno doklady ze zemí nejrůznějších, kterak nyní v obyvatelství rolnickém všude mocně se osvědčuje snaha sdružovací, sledující vyšší cíle. Ježto prý však jednotlivé sem spadající a života schopné pokusy zůstávají obmezeny na kruhy malé, není možno pro řešení obsáhlejších úkolů společenstevních dodělati se spojením rozptýlených sil ve vyšší tvary organizační. Utvořiti tedy dle vzoru společenstev živnostenských sít povinných sdružení

zemědělských na společném pojítku povolání založených (okresních), ale spolu — na rozdíl od společenstevního zřízení živnostenského — založiti na nich v obvodu každé země vyšší jednotku společenstevní (zemské společenstvo) — to bylo smělou novotou již první osnovy. Kromě nešetrnosti k zákonodárné příslušnosti sněmů přičila se v této osnově názorům mnohých posuzovatelů dotčená již spojitost, v jakouž přivedena působnost společenstev s tvořením statků rentových. Nakolik pak šlo o samy základy organizace společenstevní, vadila zase přílišná šablonovitost. Znalaf předloha pouze tvar okresního a zemského společenstva a neposkytovala potřebnou míru volnosti, aby se přimknouti mohla nová organizace společenstevní k hospodářským a sociálním zvláštnostem různých zemí a jejich jednotlivých krajín, což by samo sebou již ke zdárnému rozřešení předpokládalo spolupůsobení zákonodárství zemského. Tomu nedostatku dalo se snadno odpomoci a odpomohlo se v dispositivním ustanovení § 1. osnov pozdějších*). Leč i pak tu zbyla j e d n a s t r á n k a p r o v š e c k y d o s a v a d n í o s n o v y k a r a k t e r i s t i c k á a z č á s t i o s u d n á , p r o t o ž e v y v o l á v a l a m n o h o o d p o r u .

Bohatá látka vládních motivův a objemných příloh osnovy původní, snešená k důkazu o všeobecně mocném a stále mohutnějším sdružovacím úsilí v zemědělstvu evropském, zahrnula všechny příslušné tvary spolčovací, mezi kterýmiž — ač tu je hojnost smíšených a přechodních — přece jen se dají zřetelně odlišiti dva typy základní.

Jedny slouží b e z p r o s t ř e d n ě v ý d ě l e č n ý m (živnostním, výnosovým, důchodovým, spotřebním) prospěchům ú č a s t n í k ů , p ř i č e m ž n e b u d i ž d á l e l i š e n o , č i n í l i t o p o u z e j a k o k o m i s i o n á ř š t í p r o s t ř e d k o v a t e l é n á k u p ů n e b p r o d e j ů b e z v l a s t n í h o r i s i k a č i p o d n í k a t e l s k y n a v l a s t n í v r u b (společenstva skladní, prodejní, úvěrní a m. j.).

Druhé — jak také naše obyčejné hospodářské spolky, besídky a t. p. — slouží p o v š e c h n ý m d ů l e ž i t o s t e m ž i v n o s t i , p o v o l á n í , s t á v u , c o ž s i c e n a v ý d ě l e č n ě p r o s p ě c h y b e z o p l o d ň u j í c í h o ú č i n k u n e z ů s t á v á , a v š a k p o k u d s e t ě c h t o t ý č e , n a ú č a s t n í k y s d r u ž e n í (členy) se neobmezuje. Neboť návrh zákona, petice, dobrozdání, jež hosp. spolek na příslušném místě předkládá, neb poučení a návody, jež veřejně vydává, netýkají se zajisté pouze j e h o č l e n ů .

Společno jest obojím řečeným tvarům spolčovacím, že původem jejich

*) Tak — podle uznání zákonodárství zemského — mohou dle poslední osnovy (§ 1. odst. 2.) býti zřízena v příslušné zemi neb částech její a) též společenstva obecní pro obvod jedné neb více místních obcí (farností), b) více než jedno společenstvo okresní pro jediný okres, c) jediné společenstvo pro dva neb více okresů, d) více zemských společenstev (na př. podle národnostních kriterií) i konečně e) společenstva skupinová pro jednotlivé kategorie zemědělské.

jest vědomí o slabosti individua, zústaveno-li v existenčním zápasu sobě samému. A již v té příčině do očí bije jedna zvláštnost v nynějším stavu zemědělství. Kdežto totiž v jiných větvích výrobních povolání, jako na př. v průmyslu a tržbě, tíseň z osamocení takového plynoucí zpravidla přece jen uchvacuje vrstvy drobných a středních živností, ohrožuje účinkem dlouhé světové krise v zemědělství i vrstvu velkovýrobní (velkostatkáře) a způsobuje tak mezi všemi vrstvami zemědělského povolání, mezi všemi velikostními kategoriemi provozovacími společenství zájmové, jakého v tom způsobu v žádném jiném oboru odvětví výrobních není. Arci neosvědčují se nutkající podněty sdružovací vzhledem k oběma dotčeným typům spolčovacím měrou stejnoměrnou ve všech vrstvách zemědělských. Jeť na snadě, že onen směr spolčovací, při němž běží o bezprostřední napomáhání hospodářským prospěchům účastníků, i zde svědčí převážně potřebám vrstev malohospodářských a středohospodářských. Přes tuto oblast zájmových společenství skupinových zbývá však nemálo veliký obor společenství zájmových celého stavu se týkajících a to již samo sebou ukládá jisté šetrné ohledy při všelikém pokuse imperativních organizací.

Historicky starší z obou těch základních typů spolčovacích jest v zemědělství právě onen druhý, všeobecným zájmům sloužící. Potřebí si jen vzpomenouti na bývalou Vlastenecko-hospodářskou společnost v Čechách a sourodé společnosti v zemích jiných, aby na první pohled bylo zjevno, že ony měly u nás význam nemalý. Bylyť už v minulém věku (a pokud v některých zemích dosud nebyly nahrazeny zemědělskými radami novověkého našeho stříhu, jsou dosud) naproti moci veřejné činnými v četných úlohách zájmového zastupitelství. Vykonyvaly vlastně druhy mnohostranně a také na svou dobu vydatně úlohy zemědělských komor (rad) zrovna tak, jako na př. naše Průmyslová jednota před zavedením obchodních a průmyslových komor úkoly těchto. Rozvoj spolčování rázu výdělečného jest pozdější, ba v zemědělství obecně ještě dosti mladý, třeba porůznu již velmi rozsáhlý a úspěšný, jak na př. v příčině Německa ukázala nedávno velká publikace Ertlova a Lichtova. Pro naše poměry není arci nezajímavo znamenati, že asociace, jejichž určením jest bezprostředně živnosti napomáhati, zmožily se v oboru zemědělském aspoň početně mnohem méně než všeobecné zájmové spolčování, třeba toto u nás vede namnoze existenci jen formální.

Naše rakouské osnovy měly na zřeteli nerozdílně o b ě větve spolčovací, když mluvily o nedostacích, které vyplývají z rozptýlenosti a nespojitosti nynějšího spolčování, když tudíž z toho důvodu dovozovaly potřebu ústrojeného sečlankování a spojení ve vyšší formy organizační a t. d. Arci nešlo o to, aby se tak všeliké spolčování dobrovolné, i výdělečné i ostatní, učinilo

zbytečným, ale měl přece z obojího tábora veliký obor úkolů pojat býti v okruh působnosti nových povinných společenstev. Tak na př. nebylo pomysleno, aby nová společenstva přímo provozovala úvěrní obchody na vlastní vrub, nýbrž měla ona jen společenstva úvěrní (zejm. Raiffeisenská) zakládati a podporovati. Za to se jim zrovna na ruku kladlo, že by měla zřizovati skladiště pro zemědělské výrobky, porážky, pekárny a t. d.

Tím pak, že věci tyto v podrobném vypsání oboru působnostního uvedeny byly jen demonstrativně*), že nad to ještě ve zvláštním očividně zbytečném paragrafu bylo poukázáno na předpisy živnostenského řádu a jiné zákonné náležitosti v příčině zakládání »p o d n i k ů«, jež by společenstva chtěla provozovati — otevírána byla do kořán možnost, aby nová společenstva provozovala p o d n i k a t e l s k é činnosti, t. j. činnosti spojené s podnikatelským risikem. Bez rozpaku odvážily se tu osnovy zákona o odborných společenstvech rolnických mnohem dále, nežli novela k řádu živnostenskému z 23. února r. 1897, anať pokud jde o podniky rázu obchodního (záložny, sklady surovinové, tržnice a t. d.), jejichž »zřizování« § 114. živnostenským společenstvům dopouští, výslovně ustanovuje v § 115. a), že se to zakládání má díti dle zákona o společenstvech výdělkových a hospodářských (z 9. dubna 1873) a zřizovací účast společenstva živnostenského vyznačuje na upsání podílů neb hmotnou podporu, vylučující však provozování podniků podobných na vlastní účet.

Žádná část z obsahu osnov vládních i výborové od prvopočátku nepotkala se s tolikem odporu, jako právě tato. V parlamentě, na schůzích mnohých i v literatuře bylo to celému plánu přičítáno za vadu největší, že v působnosti společenstev z á v a z n ý c h úkoly zastupitelstva zájmového mají býti sloučeny výdělečno-hospodářské, jež jsou spojeny s podnikatelským risikem. Rozumujet se v té příčině asi takto: Do svépomocného společenstva, zřízeného pro provozování jistého úkolu výdělečno-hospodářského na vlastní vrub, dejme tomu do společenstva skladištního, jatečného, pekárenského neb mlýnského, vstupuje vůbec jen ten, kdo při něm buď přímý ziskový záměr má anebo aspoň v úmyslu podporovacím z členského riska ručebního si nic nedělá. Zákon mu ostatně i zde s jistými výhradami, zejména s výhradou jednoroční doby ručební, poskytuje právo výpovědní. Ze spolku (t. j. útvaru dobrovolně na základě spolčovacího zákona zřízeného) možno jest každé chvíle vystoupiti. Když však jde o společenstvo, jehož někdo na základě předpisu zákonného členem býti musí, aniž má právní možnost vystoupení, a společenstvo takové se může prostým majo-

*) § 11. odst. 2., slovo »insbesondere« a lit. a) »u. dgl.«.

ritním usnesením pustiti do podnikání spojeného s nebezpečím prodělku, kterýž pak všickni členové repartici dle klíče daňového nésti musejí, pak ovšem spočívá v zásadě donucovací jistá povázhlivost, před níž se nesmějí oči zavírat. Jak k tomu přijde minorita, která se podobnému podnikání vzpírala, jak všichni ti členové, kteří z jakýchkoli příčin účast nemají na příslušných obchodech — a to mohou býti velcí i malí poplatníci — aby nesli nebezpečí ztrát, které vzejdou z obchodnické neschopnosti neb lehkovážnosti výboru zvoleného nahodilou většinou a třeba vlivem ryze osobních agitací. To jest tak lidsky přirozené a oprávněné rozumování, že proti němu málo zmůže námitka, že osnova zákona přece nechtěla k provozování podobným nová společenstva nutit, že jim je pouze dopouští, nenutíc tudíž ani, aby byla pojata do stanov. I požadavek, který mohl býti splněn prováděcími zákony zemskými, aby přijetí podobného úmyslu do stanov bylo vázáno na většinu kvalifikovanou, neutiší zcela takové pochybnosti a obavy. Připusťme však i to, že by snad časem při rostoucí vroucnosti vzájemnosti a po jistém lepším obchodnickém vyškolení živlů rolnických bázeň před tímto nebezpečím ztrát a doplatků přestala býti účinnou, zvláště kdyby se ještě zvláštní formální závory proti ukvapeným usnesením zavedly. Ale nyní již, pro okamžik zavedení společenstev povinných, pro počáteční doby, kde dlužno počítati s obecnou obchodnickou nevyspělostí našich kruhů rolnických, znamenalo by připuštění podobných podnikatelsky riskantních úkolů do oboru působnosti společenstev povinných nebezpečí, že první případ nezdaru všecku důvěru, ochotu a přízeň zúčastněných kruhů k nové instituci ohrozí. A přece musí členstvo k takové nové instituci, na níž mu zákon účast ukládá, s důvěrou přilnouti, má-li v ní opravdu svěží život a činnost čilá se probuditi i utvrditi. A tak jest ovšem na snadě, že zamýšlené připuštění agend podobných do oboru působnosti nových společenstev poskytovalo nejbřitší zbraň odpůrcům jejich, kteří pro tuto snadno odčinitelnou námitku proti zásadě povinných společenstev vůbec se vyslovovali, jak na př. i namnoze u nás*).

*) Maje tento moment spolu na zřeteli úmyslně jsem přiostrčil ve svém referátě námitky proti připuštění agend podnikatelsky riskantních do oboru působnosti nových společenstev, přiostrčil měrou větší, nežli se snad srovnávalo i s původním mým vlastním názorem. Měloť jsem jako mnozí jiní za to, že by se daly z agend řečených takové vybrati a taxativně vytknouti, jež by povázhlivým rizikem nehrozily, a zemské zákony prováděcí mohly by i vzhledem k nim předepsati určité kautely, na př. kvalifikovanou většinu pro příslušné usnesení, dozor zvláštní a t. p. Když však jsem se přesvědčil, jak na př. někteří selští zástupci z alpských zemí zrovna na těchto pochybnějších ustanoveních osnovy až vášnivě lpěli, ano za nejcennější část osnovy je považovali, vypuštění jich za rozhodné zhoršení prohlášovali a patrně by tedy byli usilovali, aby nová společenstva hned z počátku na tyto dráhy obchodnický riskantních podnikání byla tlačena, tu jsem přiostrčení

Po vytržení tohoto trnu z věnce zákonně přípustných agend nových společenstev rolnických vypadaly by — na podkladě poslední osnovy — obory působnosti jejich v soustavném srovnání takto:

I. Působnost komorová, totiž podávání dobrých zdání v záležitostech zemědělství vládě neb sborům autonomním buď na jejich vyzvání neb z vlastního počínu (§ 11. posl. odst. 1. část), podpora školství zemědělského a povznášení vědomostí odborných přednáškami a schůzemi (§ 11. lit. k), opatrování společenstevní statistiky (§ 11. lit. l).

II. Spolupůsobení při státních neb samosprávných výkonech správy hospodářsko-politické dle zvláštních předpisů neb ujednání, jako zejména v oboru záležitostí melioračních a subvenčních (§ 11., posl. odst. na konci), při provádění zákonů zemědělských (§ 11., lit. i posl. věta*).

III. Zprostředkovácí, povzbuzovací a všeliká jiná podporovací činnost vzhledem k zařízením bezprostředně napomáhajícím účelům výdělečným, vylučujíc však provozování na vlastní vrub. Sem by náleželo zprostředkovati prodeje výrobků členských po rozkazu členů a na účet jejich, zejména i k zásobování vojska; nakupovati předměty členům ku provozování hospodářství potřebné po jejich rozkazu a na účet jejich, opatrovati hospodářské stroje k užívání společnému; zakládati, podporovati a slučovati záložny, zvláště dle soustavy Raiffeisenovy za účelem úvěru osobního i zápůjček na zástavy plodinové; zprostředkovati konverse dluhů knihovních; spolupůsobiti při organizaci a správě burs a trhů plodinových i při znamenání cen a při dosazování členů společenstevních do rozhodčích soudů burs plodinových; zakládati a podporovati společenstva i jiné sbory, jež si kladou za úkol péči o rolnictví neb lesnictví a jednotlivé jich větve anebo vůbec o povznesení hmotných a mravních poměrů zemědělských (§ 11., lit. b—h); pečovati o kontrolu semennou a zprostředkovati styky členů se stanicemi zkušebními (§ 11., lit. n).

IV. Působnost sociálněpolitická, totiž zprostředkovácí účast

řečeného nikterak nezelel. Ani dnes bych ostatně nechtěl vyloučiti možnost, aby budoucí povinná společenstva rolnická (za jistých opatrností, jež by zemské zákony předepsaly) mohla podporovati zřizování skladištních, nákupních a jiných podobných družstev ve svém obvodu odebráním jistého počtu závodních podílů. Risiko jest tu určitě vymezeno a tedy zcela jiné povahy, nežli neobmezené risiko při provozování na vlastní vrub.

*) Podle obdoby jiných našich komorových zastupitelstev zájmových (jako zejména obchodních komor) příslušela by vlastně tato část působnosti také pod č. I., byla tu však jako v referátě mém již častěji dotčeném z příčin, jež dále ještě budou zjevny, vyloučena a zvláště vytčena.

při provádění životního, nemocenského, úrazového a invalidního pojišťování osob v rolnictví a lesnictví zaměstnaných, zprostředkování pojišťování požární, krupobitní a dobytčí (§ 11., lit. i, I. část); prostředkování práce a úpravy smluv pracovních (§ 11., lit. m).

V. Smírčí soudnictví a zprostředkování právní pomoci členům, pokud se prvního týče, dosazováním smírčích výborů k vyrovnávání sporů mezi členy a jejich dělnictvem z poměru pracovního, mezi společenstvem a členy i mezi členy jednotlivými (§ 11., lit. o, p).

VI. Zdaňovací právo naproti členům pomocí přírážek až do zákonně přípustné míry (§§ 14.—16.).

A to vše netoliko jako prostředek hmotného polepšení, nýbrž za příčinou vzájemnosti na společenství povolání založené — i mravního povznesení celého stavu.

Kruh tedy i pak dosti obsáhlý, když podnikací působnost na vlastní vrub se vyloučí, ani k tomu zatím nehledíc, že za úbytek právě řečený v jiném směru dá se zjednatí náhrada. I povstává tedy otázka, ospravedlňuje-li tento obor působnosti zavedení závazných společenstev dle obdoby živnostenských. Je i tu na snadě námitka, že není závady, aby se v obodně zřízené spolky ujímaly působnosti všeliké zde uvedené a, pokud jde o pomocné výkony vzhledem k veřejné správě neb o smírčí soudnictví, aby jim tyto byly svěřovány.

Naproti tomu však stojí nepopíratelná skutečnost, že vzhledem k rozmanitosti a intenzitě potřeb, které v těchto všech směrech za našich dnů důtklivě se hlásí, dobrovolné spolčování podle své povahy i podle zkušenosti ukazuje se býti slabým a to slabým ve směru dvojím.

Předně již ve svých základech a podmínkách trvalosti. Neboť volnost přistupování a vystupování členů, mocný při tom vliv místních a osobních choutek i řevnivostí, rušivé vměšování politických i jiných cizorodých, rozkladně působících vlivů má za následek kolísavost co do počtu spolků a členské účasti i co do směru, síly a vytrvalosti jejich působnosti, tak že nemůže se moc veřejná ani odvážit, aby svěřila obyčejným našim hospodářským spolkům důležité agendy v oboru samosprávy zájmové, třeba sem tam některé spolky sebe záslužněji působily.

Zadruhé však vadí spolu nedostatečnost a nezabezpečení hmotných prostředků spolkových. Neboť nehledíc k subvencím, jež z pravidla přece jen se poskytují na účely zcela určité, spočívá finanční nosnost spolků dobrovolných toliko na příjmu z příspěvků členských, jehož pravidelnost závisí na dobře povědomých nahodilostech, což na závadu jest převzetí

trvalých obsáhlejších úkolů, zvláště pak přesnému obstarávání těch běžných agend, kterých s rostoucím oborem úkolů nezbytně přibývá.

A přece jest o tento živel houpavý, kolísavý, porůznu jen formálně živořící opřena celá skladba našich zemských komor (rad) zemědělských na rozdíl jednak od obchodních a živnostenských komor, které přímo z volby interesentů vycházejí, jednak od společenstev živnostenských, kde pouto obligatornosti platí sice pro útvary místní, ale scházejí jim vyšší jednotky slučovací a pro společné úkoly doplňující, takže jsou jak pilíře rozestavené, jimž schází zaklenuť.

Že dobrovolnému spolčování vskutku s důvodnou nadějí na trvalé a dokonalé osvědčování přenechati nelze rostoucí obor samosprávy zájmové v zemědělství, nesoudí jen pozorovatelé ruchu jeho vzdálení, nýbrž hospodářské spolky samy. Vždyť právě přemnohé z nich vyslovily rozhodný souhlas se záměrem vládním. A jest také na bíledni, že jest vskutku podstatný rozdíl mezi povinností a zodpovědností výborského postavení svěřeného v nějakém spolku jednotlivci volbou a povinností i odpovědností ve správě společenstva na podkladě zákonném povinně zřízeného, v němž o povolání k výkonu řídicímu rozhoduje volební právo všech soudruhů v povolání zákonnými předpisy upravené.

A tak již s těchto hledišť jakožto přednosti zásady závaznostní naproti spolčování dobrovolnému vyplývají tyto výhody:

1. ustálenost organizačních základův a možnost důsledného vybudování článků nadřízených;
2. nesporná reprezentace zájmová celého stavu;
3. vyšší stupeň vědomí povinnostního a zodpovědnosti při výkonu veřejnoprávně vymezeném;
4. stálost a zabezpečení peněžních prostředků k účinné působnosti potřebných.

Ačkoliv mají nová společenstva rolnická hned z předu obdržeti, co živnostenským schází, totiž organismus architektonicky vyvršený, přece by mohl právě v poukazu na nemnoho uspokojivé výsledky čtyřicetiletého již trvání povinných společenstev živnostenských spatřován býti jakýsi důvod zkušenostní proti zásadě obligatornosti zemědělských společenstev, důvod, který by pravil, že přese všecky právě vychválené přednosti organizace závazné mnohem lepších úspěchů od ní si slibovati nelze, než od dobrovolného spolčování. Leč i na př. proti Waentigovi, nejnovějšímu kritiku našeho živnostenského zřízení, dala by se nadhoditi námitka v podobě otázky, nebylo-li přese všecku neuspokojivost dosavadní kusé společenstevní organizace živnostenské přece pomocí její nepoměrně více dobra

docíleno, než by se bylo povedlo pouhé spolčovací svépomoci. I to může býti připuštěno, že je rolnické obyvatelstvo celkem těžkopádnější, než městským životem odchované řemeslnické. Za to však svazky solidaritní, pramen silného vědomí stavovského, přese všechny dramaticky živé projevy řemeslnických sjezdů, jsou u rolnictva mocnější z té prosté příčiny, že panuje v posléz řečeném větší stejnorodost, než v řemeslnictvu na různé větve rozštípeném, a menší podněty k soutěžním řevnivostem, neboť v řemesle druh druhu běře chleba od úst, v rolnictvu nikoliv. Také tu není vytčené již protivy závodů velkých a drobných.

Přes to vše by snad uvedené přednosti závazné organizace nad dobrovolnou, anýž jsou vyvozeny pouze z všeobecného posouzení základův organizačních, nebyly dost rozhodně zvrátily pochybnosti a nepostačovaly by k dalekosáhlému zákonodárnému rozhodnutí, kdyby tu nebylo ještě důvodů jiných, můžeme snad říci: vniternějších a hlubších. Ty právě tvoří jádro našich úsudků konečných.

II.

Přesné logické usuzování, jež ovládá problémy technické o počet a míru opřené, nemívá místa v proměnách zařízení společensko-právních. Tu pod hledišťem účelnosti a požadavků ethických stanoví se nové cíle a z theorie, dějinné zkušenosti, ze zjevných vývojových tendencí i psychologického ocenění příslušných kruhů populačních čerpají se vodítka pro nové cesty a prostředky k jejich dosažení. Rozhodují tu tedy vždy jen odhady s pravděpodobností více méně přibližnou. V přítomné otázce skoupa jest na rady theorie a jen sporou oporu mohou poskytnouti zkušenosti čerpané z jevů odlehlé minulosti, hlavní slovo mají vývojové tendence v přítomnosti zjevné, jež se dají makavě stopovati, i psychologické ocenění jejich.

S výhradním duchem individualistickým v oboru velkých reform společenských jsme v naší době v koncích. Všude se do popředí derou usilovné snahy po těsnějším semknutí soudruhů v povolání za účelem vespolné obrany společných prospěchů, všude pokusy o vhodné k tomu útvary. Duch sdružovací na podkladě společenství povolání, na podkladě třídním, stavovském po mnoho století nebyl tak živým a mocným, jako za našich dnů. Nelekáme se ho, protože v něm všude vítáme zárodky mravních činitelů, jaké nikdy se nemohou zmocni a rozvinouti v atomistické rozptýlenosti, rozštěpenosti, roztržštěnosti jednotlivců řevnivě za podmínky životní mezi sebou zápasících. Již každé svépomocné spolčení rázu výdělečného vychází z pružin mutualistických, z vědomí, že svého prospěchu dosáhnou toliko

spojením s jinými a spolu slouže prospěchům jejich. Tu však ještě zůstává bezprostřední hmotný můj spoluprospekch pohnutkou rozhodující. Leč znamenali jsme, že tuto oblast vzájemnostních snah daleko přečnívá jiná, jejíž východištěm a živlem pudícím nejsou pouhé bezprostředné konkrétní zřetele výdělečné, nýbrž celý souhrn prospěchů stavových, povšechných zájmů společenstvím povolání podmíněných. Jest to mutualismus řádu vyššího, mocnější počtem svých vyznavačů, ať jasnějším vědomím nebo jen instinktivní touhou vedených, hlubší svým dosahem společensko-obrozující.

Žádné takové hnutí velkých vrstev společenských nevkloubí se na ráz hladce a souladně do celku národního, státního, všespoločenského. Vždyť každé povstává z neuspokojení v mnohých hlavách zároveň pocítovaného s danými řády a s poměry ať už vskutku či jen domněle těmito řády zavinenými. Stejný pramen toho neuspokojení, stále větší počet lidí uchvacujícího, vyvolává i stejnost cílů. Třeba jen si připomenouti mocné evropské hnutí dělnické.

Jestliže přese všecko toto proti danému stavu společenskému namířené ostří takového hnutí, zejména tedy i vzpomenutého rolnického, přiznáváme mu možnost hnutí společensko-obrozujícího, má to svou příčinu v dvojím živlu, který v něm třeba lišiti.

První z těchto živlů lze označiti jako egoismus stavový. Na místo egoismu jednotlivců vstupuje sobectví celé třídy, výrobního stavu. Vyznačuje se snahou učiniti vlastní prospěchy vodítkem pro všecku politiku, stotožňovati je s prospěchy celkovými, oprávněnost jiných zvláštních zájmů třídních, pokud se s prve řečenými křížují, popírati anebo krátce a určitěji: obecný společenský prospěch třídnímu podřizovati. To jest jedna stránka věci.

Ale jest tu ještě živle druhý, právě řečené líce přívětivější, zdravější rub. Každé takové hnutí vyrůstá z živého pocitu pospolitosti, užijme třeba otřepanějšího slova: vzájemnosti. Žádné třídní, stavovské, odborové hnutí bez stupňovaného pocitu a vědomí povinnosti k soudruhům, bez vědomí solidárnosti, která neposkytuje jednotlivci jenom nároky naproti celku, nýbrž ukládá mu také povinnosti k němu, podřízení se potřebám toho celku a podmínkám jeho zdaru. Jest tedy schopno každé takové hnutí probuditi zcela nové, v atomistické rozpoutanosti neznámé neb aspoň jí dušené činitele mravní, nová hledišťe pro konání jednotlivců, nová měřítká ethická.

Který z těch obou živlů v jakémkoliv hnutí stavovém nabude vrchu, jistě závisí mnoho na průměrné ethické jakosti jeho příslušníků, závisí též

velikou měrou na tom, v čí ruce bude jeho vedení. Musili bychom být slepi, kdybychom nepostřehli neb podceňovali nebezpečné rozkladné stránky schopné vrch nabýti v takových hnutích, když je výlučně ovládá třídní neboli stavové sobectví jakožto soubor bezohledných požadavků třídy nebo stavu naproti obecnému společenskému celku. Stávat se hnutí takové bezděčně hříčkou agitace, která svým jednostranným podpalováním způsobuje, že konečně třídní egoismus stává se zase jen podnoží pro egoismus jednotlivců, i když ne peněz, aspoň cti, hodností a moci žádostivých. Neznamenáme-liž takových choulostivých zárodků dost a dost ve výbuších nynějších protiv agrarismu a industrialismu? Nevidíme plaménky takových tendencí vyšlehávat tu v maloživnostenských, tu v rolnických pokusech organizačních, zvláště když spolu si na prapor píší dosažení moci politické? Kdyby se dnes všechna taková hnutí pouze sobě samým zůstávala, věru by snad v nejednom státě za nedlouho přišla chvíle, že by zákonodárství musilo se starati zrovna tak o hradby proti zrůdnění egoismu třídního, jako se namnoze dost pozdě musilo vzhopiti k ochranám proti zrůdnění egoismu jednotlivců. A byl by to asi úkol mnohem těžší, když by se musily překonati hotové a vyspělé už koalice zájmové. Bellum omnium contra omnes, které bylo staré přirozenoprávní škole východištěm nauky o smlouvě společenské, jehož hodný kus ale byl vlastně teprv uskutečněn v soutěžních zápasech individualistických řádů společenských působením té školy zavedených, našlo by snad svůj protiobraz ve válce tříd, zplozené slučovacím úsilím, jež nepříznivé sociální účinky zřízení toho probouzejí.

Snad se bude nejednomu čtenáři, zvláště z kruhů, kde idey společenské se s nadšenou přízní potkávají, zdáti ten obraz přehnaným. Nebudiž zapomenuto, že v něm běží vlastně jen o zachycení možných krajních důsledků jedné z tendencí v nynějším třídním hnutí platnost si zjednávajících. Na štěstí jest tu ještě tendence druhá, již vzpomenuť, plodná, mravně oživující. Jmenujme ji mutualismem, duchem vzájemnosti, jakkoliv. Ona i v šovinistickém výbuchu nacionalismu, i v samém rozplamenění egoismu třídního jest přece něčím vyšším a lepším než čirý ziskový egoismus soukromý. Tím vyšším a cennějším arci, když zlým výhonkům třídního egoismu vzniknouti nedá, což bude jen tehdy, když snahu po dobývání třídních prospěchů pouhou zevní mocí a nadvládou na uzdě bude udržovati vědomí osobních povinností k celku a mravní samoodpovědnosti.

A o to se vše v přítomné otázce vlastně točí. Má zákonodárce mohutníci sdružovací pud v příslušnictvu různých povolání sobě samu přenechati

se vším risikem, hrozícím při celých velkých třídách z jednostranného vývoje třídního egoismu — či má kladnými úpravami o to se starati, aby vhodnými formami organizačními a vyměřením dostatečné a účinné působnosti právě rozvoj těch mravních činitelů posiloval, které jsou zdravým jádrem a výraznou možností v řečených snaženích? Zajisté to jest úkolem zákonodárce, aby taková silná hnutí lidová v čas vystihl, mravní jádro jejich, nežřídka v nepěknou slupku zahalené, rozpoznal a obecným prospěchům je služebnými učinil, sváděje je ve směry tomu přiměřené. Že všeobecná půda spolčovací, na níž vyrůstá i plané spolkaření i v podstatě dobré, ale k řešení velkých pravidelných výkonů v oboru zájmovém nezpůsobilé spolčování, tomu cíli nevyhoví, a že v pouhých společenstvech rázu výdělečného mutualistické vzpruhy jsou rázu příliš jednostranného, bylo již vytčeno. Co vlastně zbývá než účelné upravení povinné organizace společenstevní, pakli na pouhou samočinnost mravních činitelů v povaze lidu spoléhati nelze, anť právě dostatečně vyvinuty nejsou. O pěstování těchto mravních činitelů, o vývoj jejich a tedy především o posilu všeho, co vědomí povinnosti naproti čirému egoismu zájmovému utužuje, o to zde běží. A to jest most, který nás vede na břeh našich návrhů.

Jeden z pozoruhodných mladších politických spisovatelů rakouských, který je v mnohých kusech dost dalek našich politických ideálův, ale jistě také stejně dalek těch politických proudů v Rakousku, s nimiž jsme utkáni v zápasech půlstoletých, Alfr. svobodný pán Offermann, ve spisku o »ústavním zdokonalení Rakouska«*) po našem mínění alespoň správně na to upozornil, že naše celé zřízení veřejnoprávní, pokud jest v něm půda dána voleným zástupcům lidovým — především tedy naše zákonodárné sbory i naše »samospráva« (jak my našim autonomním sborům říkáme) — přílišně podpal poskytuje nárokům, požadavkům a dychtěním zájmovým, příliš málo vůbec jest schopno spolu živiti také pocit povinnosti. I zdá se tomuto, ovšem anglickými vzory snad přes míru zaujatému spisovatel, že příčina té jednostrannosti vězí v nedostatečném vypěstování skutečné samosprávy, totiž rozhodovací účasti zástupců lidových v čestných úřadech na výkonu obecné veřejné, zkrátka státní správy, ve kterých nejsou pouhými mandataři zájmovými, nýbrž v provádění zákonů nositeli povinnosti naproti celku, s nímž takto jako orgán jeho se smiřují a srůstají.

Není touto stránkou zajisté vyčerpána podstata samosprávy, aniž tím jedině vysvětlena její potřeba a užitečnost. Tať vyplývá především z úvahy,

*) »Die verfassungsrechtliche Vervollkommnung Oesterreichs« (Videň 1899).

že všeliké správě veřejné nedostačí pouhé mechanické upotřebování předpisů zákonných, nýbrž jde o účelnou, často značnou míru volného uvážení dopouštějící aplikaci jejich na konkrétní, pestrotvárné potřeby a poměry životní; na to nevystačí pouhý výcvik v látce zákonů a nařízení, který jest předpokladem působnosti odborně vyškoleného úředníka, nýbrž i znalost těch poměrů a potřeb, která samozřejmě jest silnější u těch, kdož v dotčených poměrech žijí. Proto jest pouhá zeměpansko-úřednická (byrokratická) správa zrovna tak daleka ideálu dobré správy — přese všechny samozřejmé výhody dělby práce a odbornosti — jako pouhá samospráva. V čem vývoj našich zřízení, zvláště od let šedesátých, s toho hlediště byl vadným, nebudeme rozbírat, ježto bylo ještě nedávno dost souborně vypověděno.*) Vraťme se raději k našim společenstvům.

V pokuse systematického rozřídění působnosti osnovou novým společenstvům přikázané vytkli jsme zvláště obor blíže ještě nevypsáný, kterýž jsme označili jako spolupůsobení při hospodářsko-politických správních výkonech státních i samosprávných orgánů. Spolupůsobení takové dá se mysliti arci i jen jako pouhá správní služba pomocná, jakož se jeví

1. v dobrozdáních všeobecných i takových, která se týkají určitého výkonu správního (na př. ve sporném případě o užívání vody nějaké),

2. jako výkon dozírací (na př. na provádění předpisů o hubení škodného hmyzu, na účelné provádění určité meliorace, na ustanovený způsob použití nějaké subvence),

3. jako pomocný výkon přípravný (sbírání určité látky statistické), i konečně

4. jako výkon rozhodující nebo spolurozhodující dle direktiv vyššího orgánu nějakého, nač pomýšleno snad v osnově při zmínce o subvencích, bylo-li by rozdělování některých zústaveno společenstvům samým.

Toho způsobu pomocné služby svěřovány bývaly již před sto lety velkým hospodářským společnostem, přešly pak na zákonně upravená zastupitelstva zájmová (zemědělské rady), tak jako je obdobně vidíme u komor obchodních. Ze znění osnovy vládní sice jasně nevysvitlo, běží-li také jí o něco více než o pouhou takovou pomocnou službu správní. Když však již má dojíti na zřízení všeobecných povinných společenstev s dvou- po případě i trojstupňovým rozčlankováním hierarchickým (zemská, okresní, po případě odborová, neb místní či farnostní), pak jest na snadě myšlenka, aby z pouhých pomocných orgánů se vyvinuly skutečné orgány samo-

správní v oboru zemědělském, totiž orgány, jejichž výkon by se neobmezoval na pouhou službu poradní, odhadovací, dozírací a pod., nýbrž zahrnoval by i rozhodovací pravomoc u provádění zákonů zemědělských. Tedy opravdový selfgovernment, ať už by pak byla moc rozhodovací v jistých otázkách výhradně orgánům společenstev svěřena nebo jen spolurozhodovací ve spojení s orgány správy zeměpanské, dejme tomu v komisích z členů společenstva a zeměpanských úředníků složených. Pokud jde o dotčené způsoby spolurozhodování, máme již něco podobného v organizaci naší správy školské (zemské, okresní, místní školní rady) i v nových komisích daňových v oboru všeobecné daně výdělkové i osobní daně příjmové, třeba u nás ještě pohlíženo bylo na to nevlídně, že v o l e n ý živel nemá v těchto orgánech správních vesměs aspoň převahu nad jmenovanými funkcionáři laickými nebo úředníky zeměpanskými. Nám jest totiž napořád ještě pojem samosprávy totožným s autonomií volených zastupitelstev v té podobě, která zavinila neblahou »dvojí kolej« naší správy veřejné.

Teprve když si představíme nová povinná společenstva zemědělská v budoucím obraze jako orgány v odborných záležitostech správy zemědělské rozhodující neb ve spojení s orgány zeměpanskými spolurozhodující, dostává se slibného a dalekosáhlého významu označení jejich jakožto »o r g á n ů a g r á r n í s a m o s p r á v y«. Samo sebou se rozumí, že by co do materiálního vytčení úkolů působnost ta se stanovila jen postupně jednotlivými zákony a novelami o konkrétních látkách správy zemědělské, a tak by se rozvíjela asi tou měrou, jakou by se společenstva v ostatním oboru výkonů jim přikázaných pro pravidelný výkon z o d p o v ě d n é s p r a v u j í c í p ů s o b n o s t i vyškolovala. Zvláště by se obor toho opravdového selfgovernmentu rozvinul, jakmile by se opravdově počaly řešiti různé nové úkoly, jež se s důrazem stále větším jako úkoly přetvoření našeho práva agrárního přetřásají. Sám jsem v referátě svém pro Radu rolnickou poukázal na příklad, kdyby oprava výměnkového práva selského, z různých stran nyní přetřásaná, měla býti v ten způsob provedena, že by každé pravoplatné zřízení výměnku mělo býti závislým učiněno na výroku autoritativním o tom, jest-li způsob a rozsah břemene výměnkového přiměřen velikosti a silám usedlosti. Očividně by výbor společenstevní, nebo jiná ze středu společenstva zvláště ustanovená komise byla k takovému rozhodování orgánem nejpopovolanějším. Prof. Fiedler v 1. díle své »Zemědělské politiky« současně a úplně samostatně poukázal na vhodnost takového orgánu rozhodovacího v jistých otázkách dělení pozemkového. I zcela přirozený a přiměřený postup odvolací byl by zamýšleným hierarchickým

*) Ve sbírce »Samospráva«. Řada přednášek pořádaných »Českým klubem« v Praze (1899).

rozčleněním nových společenstev jaksi sám sebou dán, pokud by šlo o předměty samostatné rozhodovací pravomoci společenstev přikázané.

Snad bude především připuštěno, že by vyhlídka na takový vývoj působnosti byla dostatečnou a více než dostatečnou náhradou za vyloučení podnikatelských působností na vlastní vrub z oboru pravomoci nových společenstev. Z užšího okruhu organisovaného společenství zájmového vyšínuje se tak problém povinných společenstev zemědělských do oboru velké otázky reformy správní. Čtyřicetiletými našimi zápasy, vyčerpanými ponejvíce velkými problémy ústavního práva, zůstal zejména vývoj samosprávní zanedbán a cítíme, že pouhé záplatování na soustavě naší autonomní správy k cíli uspokojivému nás nedovede. Dost na snadě jest myšlénka, budovati raději něco nového ve smyslu selfgovernmentu spolu s uvarováním zmíněné dvojí koleje. Dost na snadě jest ideál připoutati toto budování nových forem správy veřejné k novým, na společenství v povolání založeným útvarům společenstevním. Vždyť již beztoho zároveň s jiných stran nesou se snahy k tomu, aby místo nynějších šablonovitých základů pro volby do zákonodárných sborů hledány byly nové na podkladě společenství v povolání (Schaeffle, Benoist).

Zrovna v posledních letech odevšad si bylo stýskáno na to, že úřednictvo pouze právnicky vyškolené rozhoduje v nesčetných případech zemědělských a živnostenských, kde bez odbornické znalosti a známosti poměrů životních možno není správné provádění zákonů. I byl od zemědělců i živnostníků důrazně na sjezdech a shromážděních vysloven požadavek po dosazení zvláštních zemědělských a živnostenských úředníků znaleckých při politických úřadech jakožto stálých odborných rádců. Tedy nová armáda odbornických byrokratů, a to zase pouze ve funkci informativní, poradné. Všechno toto nedobře rozvážené heslo pozbývá podstaty, jakmile naznačený ideál opravdové zemědělské samosprávy se uskuteční.

A ještě více. V proud plný zase přišla v letech posledních záležitost obnovy krajské správy politické, aspoň v zemích větších.*) Ale z mnohých stran byla ihned původně nebo později navázána na ten projekt myšlénka nového článku samosprávy, který by přiléhal k obvodům krajským. Podle obdoby okresních zastupitelstev mluví se arci o zastupitelstvech krajských, ale nemyslí se z pravidla při tom na pouhé rozmnožení panující dvojí koleje, nýbrž — ať si dosud ve formách blíže nepropracovaných — na jisté organické sečláňování nového samosprávného živlu se správou zeměpanskou, takže by na př. ve zvláštních komisích složených

*) Srovn. článek prof. Dra Riegra v Osvětě (ročn. 1900 č. 1) a literaturu tam uvedenou.

z volených zástupců samosprávy krajské a z úředníků zeměpanských rozhodováno bylo sborově o určitých záležitostech správy státní nebo i soudnictví správního. Předpokládejme, že by se zavedla nová povinná společenstva zemědělská, že by snad také organismus společenstev živnostenských došel doplnění ve společenstvech okresních atd. — což jest odtud tak daleko k myšlénce, aby buď ten organismus krajské samosprávy sám (místo dosavadních volebních skupin venkovských obcí a měst — tedy nedotýkajíc se nejvyšších poplatníků zemědělských a průmyslových) zbudován byl spolu na delegacích společenstevních, nebo aby aspoň místa našli přímí delegáti společenstev ve smíšených komisích výše dotčeného způsobu.

Nepokládáme za svůj úkol navrhovati v těch směrech podrobnosti, dokud není vyřízena otázka praejudiciální: zákony (říšské i zemské) o závažných společenstvech rolnických. Zapomenouti se na řečené eventuality arci nesmí, budou-li za nedlouho nebo zároveň také otázky správní reformy vůbec a zejména zřízení krajského k zákonodárnému řešení připravovány. Pro svůj přítomný účel klademe však hlavní důraz na myšlénku, že by těsnějším včláňováním nových společenstev do organismu správy veřejné a uložením jim zodpovědné účasti rozhodovací v ní, spolu stupňováno bylo stanovisko povinnosti účastníků společenstevních nejen k prospěchům stavu, nýbrž neméně též k prospěchům celku, v jehož službu jako orgány správní by byla postavena. Znamenalo by zkrátka nejzdravější posily právě toho utěšeného mravního živlu, který ve sdružovacích snahách přítomnosti může býti nejen hradbou proti nebezpečným výstřednostem nespoutaného třídního egoismu, nýbrž také drahocennou vzpruhou obrození společenského.

Dvě nutné opravy.*)

(V Praze 1884, nákladem vlastním.)

Oprava domovského práva.

Poslední dobou množí se hlasové, jež poukazují k velikým neshodám, jakéž u nás co den více se pocífuji ve příčině rozdělení břemen veřejného

*) První z obou pojednání v této knížce obsažených prvotně uveřejnil jsem v »Českomoravském národním hospodáři« (v sešitu únorovém r. 1884), druhé složeno jest ze článků otisklých původně v »Pokroku« (v č. 286., 287. a 289. roč. 1883. pak 25. a 26. r. 1884.) a nyní v některých jednotlivostech doplněných. Přihlížeje k veliké praktické závažnosti otázek, o něž tu běží, chci obě pojednání tímto zvláštním vydáním přístupnými učiniti i těm, kdož nenáleží v kruh čtenářstva obou dotčených časopisů. V Praze, v únoru 1884. Spisovatel.

chudinství. I vidí se arci, že pramenem veliké části toho zla jsou ustanovení platného práva domovského. Proto vzbudila jednání českého sněmu v roce 1883, kterých předmětem bylo dobrozdání o opravě domovského zákona vládou žádané, živější pozornost širších kruhův a podané dobrozdání samo u jedněch se souhlasem, u jiných s odporem se potkalo. Zamýšlejíce vyložití širše i potřebu opravy i hlavní podle mínění našeho úkol její, pokládáme následující stránky za doplnění zprávy v dotčeném zasedání sněmovním o té věci podané*) a to za doplnění ve směru trojím: nastíníme stručně zásady, které při vydání zákona domovského ze dne 3. prosince 1863, č. 105 ř. z. byly rozhodny, ukážeme dále čísla statistiky úřední poměry příslušnosti v zemích v říšské radě zastoupených za platnosti tohoto zákona a pak uvedeme na obhájení zásadní změny, kterou sněm český v sezení svém dne 2. srpna 1883 vládě doporučil, některé doklady z legislace cizí, zvláště anglické, belgické a německé. Ku konci pokusíme se vyvrátiti některé námitky a obavy, které vzhledem k zamýšlené změně tu a tam se pronášejí.

Přistupující k této úloze, máme na zřeteli nejenom důležitost její pro správu veřejnou v obcích, nýbrž též vážný její význam sociální. Dotýká se ona nemálo zájmů oné široké vrstvy obyvatelstva, jež za mzdu pracuje a jejíž členové obracejí a obraceti se musejí vždy tam, kde jest po silách jejich poptávka. Proto potřebí jest zabezpečiti jim volné stěhování. Avšak ukážou bohdá naše výklady, že tato volnost, jakkoliv základními zákony státními prohlášena, právě pro třídu dotčenou věcně jest obmezena nynějšími platnými předpisy o právu domovském.

I.

Zákon domovský ze dne 3. prosince 1863 v §§ 1.—2., pak 5.—14. vytkl obsah práva domovského a uvedl způsoby nabývání jeho:

Každý státní občan musí míti právo domovské v nějaké obci, však smí je míti toliko v obci jediné. Právo domovské přináší s sebou právo na nerušený pobyt v obci domovské a nárok na podporu chudinskou pro případ schudnutí.

Způsobové nabývání příslušnosti, přehledně vypočtení v § 5. a v následujících paragrafech blíže provedení, jsou 1. o d v o z e n é: narozením a provdáním, a 2. p ů v o d n í: výslovným přijetím ve svazek domovský a dosazením v úřad veřejný. Manželské děti nabývají práva domovského

*) Srovn. Stenografickou zprávu o XV. sezení I. zasedání českého sněmu r. 1883, dne 2. srpna 1883, str. 447 a násl.

v obci, jejíž příslušníkem byl otec v čas jejich narození nebo — umřeli dříve — při smrti své, nemanželské tam, kam matka jejich v čas porodu příslušela. Ženy provdáním nabudou domovského práva v obci, kde je má manžel.

Změnili se příslušnost otcova, nabývají děti manželské a legitimované, dokud svéprávný nejsou, a podobně i manželka nového práva domovského zároveň s ním. Totéž platí o nemanželských dětech nezletilých, změnili se příslušnost matčina. Děti svéprávné podrží příslušnost v obci, kde měly právo domovské v čas nabyté zletilosti. Definitivně jmenovaní úředníci dvorští, státní a zemští, jakož i úředníci fondů veřejných, pak kněží a veřejní učitelé nabývají příslušnosti nastoupením úřadu svého v obci, kde sídlo své úřední mají. Kromě těchto právě udaných způsobů zná zákon jediný ještě, totiž výslovné přijetí ve svazek domovský, kteráž jest úplně v moc obce dáno, praví § 8. odst. 2. výslovně, že o žádosti za přijetí rozhoduje obec s vyloučením všeho odvolání. Avšak právě tento paragraf nebyl přijat bez velikých bojů předchozích. Zejména byl předmětem živých a dlouhých sporů ve sněmovně poslanecké.*) Celá řada řečníků, mezi nimi Kaiserfeld, Poche, Kuranda, Tinti, Pratobevera, Rechbauer, Kaiser, Waidele, zasazovala se o to, by se přijalo ustanovení, že se po bytem po určitý čas buď právo domovské samo neb aspoň právní nárok na udělení jeho nabývá, i podáno v té příčině několik návrhů. Nad jiné horlivě štýrský autonomista Kaiserfeld dovozoval, kterak jest nespravedливо i nebezpečno, jestliže zákon četné vrstvě lidí, kteří v nějaké obci trvalý pobyt mají a svou prací i společenskými svazky hospodářsky i sociálně k ní náležejí, přes to neposkytne prostředků, by tam domovského práva se domoci mohli. Nadarmo dovoláváno se svobody stěhovací i svobody živnostenské, se kterými se nedá pravidlo § 8. srovnati; marně upozorněno, že podstatný význam práva domovského v nynější jeho podobě spočívá ve vztazích jeho k otázce chudinské — »běží o spravedlivé a odůvodněné rozdělení břemene mezi obce«, pravil Kaiserfeld. — Nadarmo připomínáno ustanovení starších zákonů, zejména z r. 1804, 1849 a 1859. Výmluvnosti zpravodaje Bergera, posl. Herbst a ministra Lassera podařilo se získati většinu onomu znění § 8, jež dosud platí a jest základem nesrovnalostí, kterých váha nyní den ode dne stává se citelnější, ba namnoze nesnesitelnou. Hlavním důvodem řečníků většiny byla a u t o n o m i e o b e c n í, se kterouž prý srovnati se nedá, by někdo jen na základě jistých zákonů

*) Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten in der II. Reichsrathssession (vom 15. Juni 1863 bis 15. Februar 1864). Str. 332 a násl.

ných podmínek proti vůli obce byl jí za příslušníka vnučen. Mělo se ostatně (ač, jak myslíme, nezcela právem) za to, že rada říšská má v té příčině ruce vázané. Byl již rok před tím zákon z 5. března 1862, kterým se základní pravidla zřízení obecního stanovila, v odst. 1. čl. III. určitě vyslovil: »O žádosti osob přesporných za udělení práva domovského rozhoduje obec.«

Vláda i většina vykládaly toto pravidlo v ten smysl, že bez vůle obce nemá nikdo příslušnosti nabýti a v tomto smyslu považovaly je za nutný následek, plynoucí ze zásady autonomie i nechtěly od něho se odchýliti. Proto raději odchýlily se od cesty, na kterou poukazoval dosavadní vývoj domovského práva v Rakousku. Neboť již podle § 26. konskripčního patentu ze dne 25. října 1804, jenž opíral se v té příčině o ustanovení nejvyšší resoluce ze dne 16. máje 1754 a dekretu dvorské kanceláře ze dne 18. dubna 1789, nabývá se právo domovské usazením se, koupí pozemků, nastoupením práva měšťanského nebo mistrovského, služby nebo trvalého zaměstnání, anebo pobytem desítiletým. Při tom zůstalo až do r. 1849. Císařský patent ze dne 17. března 1849, který ponejprve pojem práva domovského vyměřuje jakožto příslušnost k určité obci*), stanovil v § 12. doslova: »Přijetí ve svazek obecní stává se a) formálním usnešením obecním, b) mlčky tím, že se cizí osoba, mající státní občanství rakouské bez listu domovského nebo s listem domovským již promlčeným po čtyři léta nepřetržitě v obci trpí, konečně c) u žen provdáním se za příslušníka obecního.« V ustanovení ad b) obsažena vlastně jen nepřímá pobídka, by úředové obecní toho dbali, aby se osoby bez platného domovského listu v obci nezdržovaly. Dále však šly některé řady obecní městské z r. 1850, jako zejména pražský, vídeňský, liberecký, brněnský, olomúcký a opavský, které osobám svépřávným, bezúhonným, majícím jmění neb živnost k úživě rodiny dostatečnou, poskytovaly právo na přijetí ve svazek obecní, jestliže se po 10 let nepřetržitě na základě platného, nepromlčeného listu domovského tam zdržovaly. Konečně pak zák. obecní z r. 1859 v oddílu, jenž vskutku platnosti nabyl, předepsal (§ 39): »Přijetí ve příslušnost k obci nesmí se odepřítí státnímu občanu o ně žádajícímu, který 1. má plnou způsobilost nakládati svým jměním, 2. není v právu k pobytu v obci obmezen ani policejními předpisy, aniž jinými zákonnými ustanoveními, 3. aspoň 4 léta nepřetržitě a dobrovolně v obvodu obce bydliště měl a po ten čas chudinské podpory neměl, 4. zároveň bezúhonné pověsti požívá,

*) O rozličném obsahu pojmu práva domovského neboli příslušnosti podle staršího rak. práva srovn. Swieceny, Das Heimathsrecht in den k. k. öst. Kronländer. (Vídeň 1855) str. 1. a násl.

jakož i 5. zeměpanské daně a dávky obecní nedluží a 6. prokáže, buď že má jmění, jež jemu a rodině výživu zabezpečuje anebo že aspoň po 4 léta samostatně provozuje živnost, jež jemu a rodině výživu zajišťuje.« Charakteristickým momentem v tomto předpisu, jakož i v rádech městských dříve uvedených jest tedy, že poskytuje se právní nárok na udělení práva domovského osobám, které za jistých podmínek určitý zákonný čas v obci se zdržovaly. Původcové domovského zákona z r. 1863 viděli však v takovém ustanovení zkrácení autonomie obecní a tak vznikl § 8. dotčeného zákona.

V neblahém spletení otázky domovského práva s domnělými požadavky samosprávy obecní sluší tedy hlavní příčinu hledati, proč nestal se zákonem domovským z r. 1863 onen krok ku předu, ku kterému zákonodárství jiných států evropských dostatečných příkladů poskytovalo, nýbrž — to, doufáme, z dalších našich výkladů vysvitne — povážlivý krok nazpět. Z řečí ve sněmovně proslovených vysvítá, že původcové nového zákona viděli ve právu domovském jakési důležité právo politické, jehož pouhými následky významu podřízenějšího jsou právo na pobyt nerušený a na podporu chudinskou. A přece poučí nás rozhled sebe povrchnější, že někdejší politický význam domovského práva již vybledl.

Hleďmež na př. na ustanovení obecního řádu pro království české ze dne 16. března 1864. Jaký jest rozdíl mezi příslušníky obce a společníky jejími, to jest těmi, kteří, nejsouce příslušní v obci, buď v ní mají nemovitý majetek nebo, řádné bydliště v ní majíce, ze živnosti samostatně tam provozované aneb z příjmů daň přímou platí (§ 6)? § 10, jenž nadepsán jest slovy: »práva a povinnosti členův obce« nás o tom poučuje, když praví: »Členové obce (tedy příslušníci i společníci) mají podle předpisů tohoto zákona účastenství v právech i výhodách, jakož i v povinnostech a břemenech obce. Příslušníci obecní nad to ve případě potřeby mají nárok na podporu chudinskou podle zákonů o tom daných.« Pouze t. zv. měšťanům v městech a městysech zachovávají se jisté výhody, t. j. právo na nadace a ústavy pro ně vyhrazené. Kriterion pro nejdůležitější politické právo v obci, právo volební, není vůbec příslušnost, nýbrž jiné příznaky, takže ani příslušník, v jehož osobě žádný z požadavkův odst. 2. § 1. volebního řádu pro obce splněn není, volebního práva nepožívá, kdežto nepřislušník z něho vyloučen není, má-li v obci reálný majetek nebo jestli tam usazen a platí daň výdělkovou z tamnější své živnosti aneb daň z příjmů (§ 1. odst. 8. voleb. řádu). Čl. IV. stát. zák. zákona ze dne 21. prosince 1867 o všeobecných právech státních občanů povznesl (v odst. 2.) tuto zásadu na výši zákona základního. Tak tedy vskutku zbývá jakožto obsah

domovského práva pouze to, co se v § 1. domovského zákona jakožto obsah jeho uvádí: právo na nerušený pobyt a na eventuální chudinskou podporu. A jestli přihlídneme konečně ke případům, kde možno jest nepřislušníka z obce nějaké odstraniti, zdaž tu vedle důvodů policie mravní a bezpečnostní nerozhodují opět důvody policie chudinské?*) Arciť jest to důležitý požadavek pořádku administrativního, by bylo nějaké místo, nějaký pevný bod, ze kterého jednotlivec nemůže býti odstraněn, avšak pořádku vůbec vyhoví se, ať se to právo zakládá na skutečnostech, se kterými nynější zákon domovský je spojuje, anebo na př. na pobytu jisté řady let za jistých zákonných podmínek. Jistě pak nynější ustanovení o právu domovském jsou i z tohoto stanoviska jednostranná. Jaký je na př. v tom rozum, když se nyní postrkem dopravují lidé do obcí, kde náhodou mají právo domovské, protože tam v čas narození jejich otec byl příslušen, ačkoliv dávno již bydlil jinde, oni pak v té obci nemají ani rodičův ani příbuzných a vůbec žádných jiných spojení osobních?

Tolik asi vysvítá ze všeho, že podstatným a rozhodným činitelem v obsahu práva domovského podle pojmu jeho, v nynějším našem zákonodárství platného, jest právo na podporu chudinskou. A podle toho, jak zákon nabytí a ztrátu domovského práva upravuje, rozhoduje zároveň o rozdělení břemen chudinství veřejného. Důsledně tedy i kritika nynějšího práva domovského předkem hleděti musí k účinkům, jaké v této příčině se objevují. Ježto pak nemáme žádné pro tento úkol dostatečné statistiky chudinské, nezbyvá nám, nežli ohlédnouti se po tom, kterak se od času, kde nynější zákon domovský platnosti nabyl, číselné poměry příslušných a nepřislušných obyvatelův v obcích vyvinuly. I bude lze z těch výsledků utvořiti si úsudek o nynějším rozdělení chudinských břemen. Pomůckou jsou nám výsledky sčítání obyvatelstva ze dne 31. října 1857, pak z 31. prosince 1869 a 1880.**) Při tom arci obmezíme se, pokud se nepřislušníků týče, pouze na státní občany, ježto pro naši otázku nepřislušníci v obcích přítomní, pokud státními občany nejsou, žádného významu nemají.

*) Srovn. zák. o postrku z 27. července 1871, č. z. z. 88 § 1. lit. a) a b); kdežto lit. c) z důvodů veřejné mravnosti, lit. d) z důvodů bezpečnostní policie plynou.

**) Srovn.: Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Oesterreich nach der Zählung vom 31. October 1857 (Videň 1859). — Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, dann der Militärgränze nach der Zählung vom 31. December 1869. (Videň 1871) seš. 1. — Konečně: Oesterreichische Statistik, herausgegeben von der k. k. stat. Central-Comm. I. Bd. Ergebnisse der Volkszählung etc. vom 31. Decemb. 1880, I. Theil. (Videň 1882.)

II.

Srovnáme-li výsledky obecných sčítání obyvatelstva z r. 1857, 1869 a 1880, pokud otázky naší se týkají, shledáme, že z obyvatelstva přítomného v obcích, kde se sčítalo, bylo státních občanů rakouských

Korunní země	rok sčítací	příslušných	nepříslušných, kteří měli právo domovské	
			v jiné obci téže země korunní*)	v jiné zemi korunní**)
Čechy	1857	4,155.183	523.236	17.370
	1869	3,698.516	1,370.340	20.261
	1880	3,314.257	2,166.326	46.680
Morava	1857	1,715.804	104.120	44.928
	1869	1,598.561	320.855	70.476
	1880	1,486.214	541.035	103.571
Slezsko	1857	406.526	22.756	10.127
	1869	384.623	96.052	21.279
	1880	361.086	149.883	39.694
Rakousy Dolní	1857	1,192.376	191.498	271.293
	1869	1,070.216	400.126	377.584
	1880	980.585	571.106	617.341
Rakousy Horní	1857	606.003	76.101	21.761
	1869	486.013	201.498	38.725
	1880	429.282	256.411	76.371
Solnohrad	1857	119.236	19.376	7.738
	1869	102.518	30.940	15.206
	1880	92.347	40.147	27.279
Štýrsko	1857	940.800	74.320	39.938
	1869	799.530	259.520	57.905
	1880	645.160	404.113	97.120
Korutany	1857	287.136	29.886	15.036
	1869	243.397	75.389	15.608
	1880	213.448	106.034	24.582
Krajina	1857	428.540	17.937	5.125
	1869	415.287	38.786	7.283
	1880	399.379	68.408	9.820
Terst, Gorice, Gradisca, Istrie	1857	477.747	16.467	21.261
	1869	495.230	40.385	21.597
	1880	496.669	79.179	34.822
Tyrolsko s Vorarlberkem	1857	789.410	51.089	6.113
	1869	726.319	137.622	5.540
	1880	692.357	187.898	16.869
Halič	1857	4,453.901	132.352	8.147
	1869	5,023.974	371.387	13.878
	1880	5,329.217	583.094	26.510
Bukovina	1857	434.138	8.149	14.312
	1869	457.691	34.237	18.440
	1880	508.944	32.608	26.901
	1857	399.089	3.553	458

*) Udání na rok 1857 podána jsou podle čísel obsažených ve sčítacím operátu v rubrice o »cizích v jiných korunních zemích příslušných«. Ukázalo se totiž, že udání sebraná v místech sčítacích o »příslušnicích nepřítomných« byla nedokonalá. O tom podává úřední operát sčítací dostatečného poučení.

**) V datech této rubriky na r. 1857 zahrnutý jsou i takové osoby, které v zemích nynějšího království uherského byly příslušny. Data na r. 1869 a 1880 zahrnují však pouze příslušníky zemí v říšské radě zastoupených.

Dalmacie	1869	424.049	14.194	1.550
	1880	448.398	17.766	5.663
Ve všech zemích cislajtánských	1857	16,405.889	1,270.840	483.607
	1869	15,925.924	3,391.309	786.494
	1880	15,437.343	5,160.885	1,196.003

Čísla tato nad míru jsou poučná. Ukazují především značný úbytek příslušného a ještě větší přírost nepřislušného obyvatelstva v obcích. Celkem zmenšil se ve všech zemích nyní v říšské radě zastoupených počet příslušníků v obcích přítomných o 968.546; ale toto číslo samo o sobě pravý stav věci neobjasňuje ještě náležitě. Přihlédnouce k tomu, jak tento resultát vznikl, shledáme, že v zemích koruny české a v t. zv. vnitro-rakouských zemích objevují se značné úbytky příslušníků přítomných v obcích svých domovských, a jenom v Přímoří, Dalmacii, Haliči a Bukovině, tedy celkem v zemích hospodářsky méně vyvinutých, objevují se přírůstky; číslo 968.546 vzniklo tedy z rozdílu mezi těmito přírůstky v jedné a úbytky ve druhé ze skupin zemí právě uvedených. Skutečný celkový úbytek v zemích koruny české, v obou Rakousích, Solnohradě, Štýrsku, Korutanech, Krajině, Tyrolsku a Vorarlberku činí 1,986.894, proti němuž stojí vzrost v Přímoří, Dalmacii, Haliči a Bukovině celkem o 1,018.353.

Avšak obecný a nepoměrně značnější jest přírost obyvatelstva v obcích, kde se zdržuje, nepřislušného. Byl koncem r. 1880 jenom počet těch nepřislušníků, kteří v jiných obcích téže země domovské právo mají, proti r. 1857 o 3,890.045 větší, počet pak těch, kteří v jiných zemích korunních příslušenství mají, o 713.396 značnější, při čemž uvážiti sluší, že mezi nepřislušníky tohoto posléz uvedeného způsobu v r. 1857 počítáni jsou i příslušníci zemí uherských, kteří po roku 1867 stali se cizozemci, a bez nich objevil by se vzrost ještě větším.

Nejznačnější úbytky příslušníků přítomných vykazují zejména některé země vnitrorakouské a pak Čechy. Jeví se počet přítomného obyvatelstva příslušného v r. 1880 proti r. 1857 menším

ve Štýrsku o	31,5%	v Rak. Doln. o	17,8%
Rak. Horn. o	29,5%	na Moravě o	13,5%
v Korutanech o	25,7%	v Tyr. a Vorarlb. o	12,4%
v Solnohradě o	22,6%	ve Slezsku o	11,2%
v Čechách o	20,2%	v Krajině o	6,8%

Podobný jest asi sled dotčených zemí vzhledem ke přírůstkům obyvatelstva nepřislušného. Poměr nepřislušníků ke příslušníkům v obcích posiluje se stále více jedním směrem, jak objasňuje následující tabulka zpracovaná na základě přehledu výše podaného. Budiž tu jenom uvedeno, že skutečný poměr nepřislušníků vůbec jest ještě značnější, nežli ta čísla ukážou, ježto my z příčin na snadě jsoucích pouze na nepřisluš-

slušné státní občany se obmezujeme, cizozemců stranou nechávající.

Na 100 přítomných státních občanů příslušných v obci, kde se sčítalo, připadlo přítomných nepřislušníků, kteří měli právo domovské

	v jiné obci téže země korunní			v jiné zemi korunní			obojích celkem		
	1857	1869	1880	1857*)	1869	1880	1857	1869	1880
V Rak. Dolních	160	373	582	227	352	629	387	725	1211
V Rak. Horních	125	414	597	35	79	154	160	493	751
Ve Štýrsku	78	323	589	43	72	156	121	395	745
V Solnohradě	162	303	434	65	148	295	225	451	729
V Čechách	126	370	653	04	05	14	130	375	667
V Korutanech	104	310	496	52	64	115	156	374	611
Ve Slezsku	56	250	414	24	55	109	80	305	523
Na Moravě	69	200	364	26	44	76	86	244	440
V Tyr. a Vorarlb.	64	192	271	07	07	24	71	199	295
V Přímoří	34	81	159	44	43	70	78	124	229
V Krajině	41	93	171	12	17	24	53	110	115
V Bukovině	19	74	63	32	40	52	51	114	115
V Haliči	29	73	109	01	02	04	30	75	113
V Dalmacii	09	33	39	01	03	12	10	36	51
V zem. v říšsk. radě zast. vůb.	77	213	341	29	49	77	106	262	418

Veliké převraty, které zdokonalenou komunikací a rozvojem průmyslu zvláště továrnického a hornického průběhem posledních dvou desetiletí nastaly, veliký místní pohyb obyvatelstva, který těmi převraty byl povzbuzen a usnadněn, to vše v číslech uvedených se zračí. Již tedy průměrem v obcích zemí rakouských vůbec počet přítomných nepřislušných státních občanů činí více než dvě pětiny přítomného obyvatelstva příslušného. V té zemi korunní, kde residence mocně rostoucí svou velikou přitažlivostí působí, již nepřislušníci mají průměrem převahu, jiné země, jak z čísel ze tří sčítacích roků podle sebe postavených vychází, spějí rychlým krokem k témuž konci. A jenom země ve vývoji opožděné zůstávají více méně značně pozadu za průměrem celorakouským. Při tom jest zajímavé, že v Rakousích Dolních nabyli nepřislušníci, mající domovské právo v jiné zemi korunní, převahu nad nepřislušníky domácími, kdežto v Čechách ze všech zemí největší jest poměrný počet nepřislušníků, majících v nějaké obci téže země domovské právo.

Velmi charakteristickým doplňkem tohoto obrazu jsou data, kteráž vztahují se na příslušníky nepřítomné, v jiných zemích rakouských meškající.

Obmezíme se v této příčině na výsledky sčítání z r. 1880 a postavíme pro každou jednotlivou korunní zemi vedle sebe počet přítomných nepřislušníků, kteří v jiné zemi cislajtánské mají právo domovské, a počet těch nepřítomných příslušníků, kteří v jiných zemích rakouských se zdržují a tam počítáni jsou:

*) O tomto sloupci platí totéž, co v poznámce předešlé řečeno.

	Počet přítomných nepříslušníků, kteří v jiných zemích mají právo domovské:	Počet nepřítomných příslušníků, kteří v jiných korunních zemích se nalézají:
Rakousy Dolní	617.341	64.966
Štýrsko	97.120	43.424
Rakousy Horní	76.371	62.257
Solnohrad	27.279	10.992
Bukovina	26.901	7.893
Čechy	46.680	455.203
Morava	103.571	241.080
Slezsko	39.694	76.020
Korutany	24.582	31.154
Krajina	9.820	43.699
Přímoří	34.822	50.299
Tyroly a Vorarlberg	16.869	28.121
Halič	26.150	73.124
Dalmacie	5.663	7.681

V Dol. Rakousích jeví se tudíž převaha přítomných příslušníků zemí jiných nad nepřítomnými domácími víc než půl milionu; avšak i v Rakousích Horních, Solnohradě, Štýrsku a pak v Bukovině převaha jest na straně oněch; velmi příkrý opak toho úkazu viděti především na Čechách a na Moravě. Kterak tyto poměry závažny jsou pro otázky chudinství veřejného, ukážeme ještě níže.

Viděli jsme, jak veliká rozdílnost jeví se v jednotlivých korunních zemích co do průměrného poměru příslušníků a nepříslušníků v obci přítomných. Touž velikou nestejnomyšlností ukazují i průměry pro jednotlivé správní okrsky každé korunní země. Obmezíme se v této příčině pouze na země nám nejbližší, Čechy a Moravu. V samostatných městech a jednotlivých okresních hejtmanstvích sčítání z r. 1880 tyto poměry na jevo vyneslo:

Na 100 příslušníků v obci přítomných připadá přítomných státních občanů k obci nepříslušných v Čechách :

v Praze 242⁵, v Liberci 99², pak průměrem v okresních hejtmanstvích: karlínském 268⁸, smíchovském 202⁷, teplickém 168⁷, ústeckém n./L. 140², žateckém 133⁴, mosteckém 123⁵, slanském 108², plzeňském 99², podbořanském 96², stříbrském 93³, chomútovském 93³, mladoboleslavském 93², karlovarském 89⁴, litoměřickém 88², libereckém (pro okolí) 84¹, lounském 83², mělnickém 81⁴, trutnovském 81⁴, roudnickém 80⁷, chebském 79³, jablonckém 79, kutnohorském 76³, budějovickém 74¹, kolínském 73⁴, českobrodském 73³, čáslavském 69, královédvorském 68⁴, královéhradeckém 67², pardubickém 65³, příbramském 64¹, poděbradském 63⁴, píseckém 60⁷, tepelském 59³, falknovském 59², hořovickém 57⁴, rumburském 57⁴, žlutickém 57¹, mnichovohradištském 56⁷, chrudimském 55², benešovském 54⁵, jičínském 54⁴, novobydžovském 53³, českolipském 53², děčínském 52², německobrodském 51³, sedlčanském 51³, klatovském 51¹, kralovickém 50⁵, vrchlabském 50⁴, krumlovském 49³, tábořském 49⁶, sušickém 49¹, kadaňském 49¹, rakov-

nickém 48³, dubském 48³, polenském 48³, turnovském 48², semilském 47³, milevském 47¹, ledečském 47, přestickém 46¹, vltavotýnském 46, vysokomýtském 46, strakonickém 45³, friedlandském 45⁷, rychnovském 45⁴, novoměstském 45, chotěbořském 44³, blatenském 44², broumovském 44², ašském 43⁴, třeboňském 41⁴, horšovotýnském 40³, pelhřimovském 39³, kapličkém 39⁴, prachatickém 38³, šluknovském 37³, jindřichohradeckém 35³, pláněském 35, žamberském 34³, jilemnickém 34⁵, kraslickém 33³, domažlickém 32³, jablonském 31, tachovském 30³, litomyšlském 29³, poličském 27³, lanškrounském 26⁴ a jáchymovském 24³;

na Moravě:

v Olomouci 328, v Uherském Hradišti 203⁴, v Brně 176³, ve Znojmě 162⁴, v Kroměříži 137³, v Jihlavě 133²,*) pak průměrem v okresních hejtmanstvích: přerovském 61⁵, místeckém 61⁴, olomouckém 60³, šumberském 58³, brněnském 54⁴, rymařovském 53³, prostějovském 52¹, třebičském 46², jihlavském 45², dačickém 45³, krumlovském 43¹, třebovském 41², šternberském 40³, velkomeziříčském 40¹, kroměřížském 39³, hodonínském 38³, hranickém 38⁷, výškovském 38³, litovelském 38¹, zábřežském 37, novoměstském 36⁴, znojenském 35², novojičínském 33¹, boskovickém 32³, hustopečském 30³, kyjovském 29³, mikulovském 25¹, holešovském 24³, uhersko-hradištském 23³, valašskomeziříčském 21³ a uherskobrodském 18³.

Nepříslušní mající právo domovské v jiné obci téže země mohou býti huď příslušníky jiné obce téhož okresu anebo jiného okresu. V této pak příčině podotknouti sluší, že v Čechách ve většině těch okresních hejtmanství, ve kterých poměrný počet nepříslušníků nad průměr zemský sahá, mají převahu ti, kteří z jiných okresů pocházejí, což na Moravě jest jen případ řídký.

Nelze nám arci pouštěti se tou měrou v jednotlivosti, bychom až k poměrům v jednotlivých obcích hleděti. Ukázaly by se tu zajisté zjevy ještě křiklavější.

Tak na př. obnášel v Čechách r. 1880 počet příslušníků v Teplicích 21, na Kladně 14³, v Duchcově 13², v Libni 11³, na Smíchově 9¹, na Vinohradech 1² a v Žižkově dokonce jen 0.65% všeho obyvatelstva v obci přítomného.

III.

Z tabulek a přehledů dosud podaných dvojí lze seznati:

1. Ze poměr obyvatelstva nepříslušného v obcích měrou nápadnou roste,

*) Arci činí v Olomouci vojsko 31³, v Kroměříži 9¹, v Brně 6³, v Jihlavě 6³, ve Znojmě 5⁴ počtu všech přítomných nepříslušných státních občanů.

2. že tento vzrost jest velmi nestejnóměrný podle zemí, okresův i jednotlivých míst, neboť místní pohyb obyvatelstva nejenom jest značný, nýbrž též velmi nestejný co do směrův a intensivnosti.

Příčinu pak obojí té skutečnosti, i stálého vzrostu nepřislušníkův i velikých rozdílů v tom vzhledě panujících hledati sluší v ustanoveních platného práva domovského, které kromě příslušnosti z rodinných poměrův odvozené (narození, provdání) zná jenom dva způsoby původního nabytí práva domovského, to jest dosazení v úřad veřejný a výslovné udělení se strany obce.

Kdežto třída úřednická mění svou příslušnost každou změnou úředního sídla, zůstává největší část ostatních osob vázána k domovské obci, která rodinnými oněmi poměry jest dána, a vnukové ještě příslušni bývají tam, kde snad děd měl právo domovské, když otec jejich se narodil.

Kterak spoře domovské právo výslovným přijetím ve svazek domovský se nabývá, ukazují nejlépe čísla. V Čechách, kde od konce r. 1869 do konce r. 1880 celkem 795986 nepřislušných státních občanů v obcích přibýlo, za stejnou dobu toliko 11083 výslovných přijetí ve svazek domovský se událo.

Vzniká otázka, jaký význam mají uvedené skutečnosti pro správu veřejnou?

Jsou závažny ve dvojím směru.

Každý pochopí, že to není lhostejno pro záležitosti obecní správy vůbec, rosteli neb dokonce nabývali převahy v obci obyvatelstvo, které třeba tu mělo pobyt více méně trvalý, přece jenom těmi důležitými interesy, které se zakládají v právu domovském, poutáno jest k obci jiné, a potud zůstává obci pobytu svého, v níž po případě aktivního i pasivního práva volebního požívá, cizím.

Rozhodně však větší důležitosti má nestejnóměrně přibývajícím počtem nepřislušného obyvatelstva vzhledem k úkolům správy chudinské. Budiž nám tu dovoleno uvést slova pronesená ve zprávě ve příčině opravy domovského práva v zasedání sněmu českého r. 1883 podané:

»Pohlédneme-li na číselné doklady o značných změnách v místním skupení obyvatelstva, jak jsme je výše sestavili, a ohlížíme-li se po příčinách těch změn, najdeme je snadno v nynějších poměrech výdělků a obchodu a v jejich právním základu. Podstatný obsah toho základu právního jest volnost stěhování a usazování a pak zásadně uznaná svoboda všeho soukromohospodářského života výdělkového. Dopravní prostředky nepřetržitě se zdokonalující překonávají stále vydatněji překážky vadící plnému rozvoji té svobody a probouzejíce vznik nových středisk obchodu, otevírajíce nové příležitosti k výdělků a nové dráhy k odbytu aneb aspoň starým dávajíce

podnět k rozkvětu, mocný popud zavdávají ke proměnám v místním rozdělení odvětví výrobních, při čemž rostoucí potřeba dělných rukou probouzí proud stěhování z krajin a míst obchodem a výrobou chudých do bohatších. Nepřetržitý místní ruch zachvacující kruhy vždy širší, jest přirozený následek nynějších sociálních a hospodářských poměrů. Tisícové opouštějí dosavadní stanoviska své činnosti, dosavadní střediska celého svého hospodářského bytí a nová zakládají na místech bližších nebo vzdálenějších, často velmi odlehlých. Všecka hospodářská a společenská pojítka, která na dosavadní domov je poutala, jsou přetržena a prodlením řady let i sám ethický obsah příslušnosti jejich k bývalému domovu vybledl a propadl promlčení. Ale zákon pokládá je na nových sídlech dosud formálně za cizince, nechce té změny dbáti a přese všecko přerušeni některých vztahů mezi starým domovem a bývalým příslušníkem, nyní hospodářsky i sociálně jemu odcizeným, uměle udržuje mezi nimi jedno pojítko, pojítko práva domovského i práva na podporu v něm spočívajícího. Však poměr ten jest pramenem hospodářské křivdy, mající dosah nemalý. Na tom místě, kde po léta a snad desetiletí nové hodnoty tvořil, jehož hospodářského prospívání byl spolustrůjcem, nesmí doufati člověk takový nutného opatření, když nemoc, úraz neb stáří učiní ho ke práci nezpůsobilým, když smrtí jeho zanikne pramen výživy pro jeho rodinu, když krize neb vážnoucí odbyt zničí mu příležitost k výdělků. Naopak jest to péčí právě té obce, k níž on skutkem dávno více nenáleží, kterou odcházejí o svou pracovní sílu zkrátí a kteráž — jakkoli nemá prostředkův, aby mu odchod zabránila — přece nemůže se sebe svaliti privilegium odiosum břemene chudinského. Tak rozdělil zákon světlo a stín nedopouštěje, by nabyta platnosti zásada dávky a odplaty i zde zajisté oprávněná. A oprávněná platnost této zásady porušuje se na úkor části slabší! I sebe povrchnější pohled na řadu politických okresů výše uvedenou poučí nás totiž, že právě ti okresové, kde převaha nepřislušníků jest poměrně největší, nalézají se v krajinách ve příčině hospodářské nejpokročilejších, kdežto ty, jež vykazují nejmenší procenta nepřislušníků, náležejí k nejchudším, hospodářsky nejméně vyvinutým.

Ale veliká část obyvatelstva nepřislušného, v hornických a průmyslových okresích našich a v městech hospodářsky se vzímajících skládá se z dělníkův a za nynějších poměrů mzdy nelze o tom pochybovati, že v četných odvětvích výroby i při sebe účinnější úpravě pojišťování dělnického nestačila by mzda na uhrazení všech premií, zejména za účelem pojištění pro stáří a pro případ smrti; jinými slovy: práce svůj vlastní náklad neuhrazuje úplně a společnost jest nucena, by proti všem zásadám soukromoz-

hospodářského řádu doplnila, čeho se nedostává; jeť podpora chudinská, kteréž se dostává dělníku k práci nezpůsobilému anebo jeho pozůstalým, namnoze jen doplněk nedostatečné mzdy poskytovaný společností, nikoliv podnikatelem. Ježto pak právní řád břímě chudinské ukládá a ze mnohých závažných důvodů ukládati musí obci, dle platného práva rakouského na základě zák. z r. 1863 tou obcí jest obec domovská, tedy vyplývá z toho, co zde dovozeno, že nedoplatek mzdy stajený ve veřejné podpoře chudinské nesou na prospěch krajín a obcí vyvinutých a zámožných obce ve vývoji opozdilé, že nese jej na místě obce pobytu a výdělků obec domovská, již tato povinnost vzniká na základě skutečností zcela nahodilých. Toť kommunismus povahy nejpovážlivější, kterýž odstraniti náleží k prvním sociálním úkolům našim.«

Leč, lze k témuž výsledku dospěti i cestou jinou. Jest to názor, který se vědou naší doby stále více utvrzuje, že chudinství jest záležitostí státní v už. sm., jinými slovy, že péče o chudé a břemeno s ní spojené připadají státu v celku, náleží k jeho účelům. Vyplývá pak tento názor z přesvědčení obecného, že příčiny schudnutí jednotlivců jako úkazy chudnutí celých společenských vrstev z velké části nesluší hledati jen v osobní vině, nýbrž i v sociálních poměrech vůbec, ve kterých právě za nynějších poměrů výdělkových a za právních řádů je ovládajících hospodářský zdar neb nezdar jednotlivcův podmíněn jest celou řadou činitelů na jeho vůli a skutku nezávislých. Společnost celá přejímá pak na sebe nápravu toho, co celým životem a zřízením jejím aspoň spoluzpůsobeno bylo a stát, nejvyšší ústav společenské organizace, jest povolán prováděti ten úkol*). A jenom proto, že povaha správy chudinské aspoň ve mnohých oborech vyžaduje toho, by pečlivě byly vyšetřeny všechny osobní poměry a potřeby osob nuzných, jinými slovy: protože nesnese správa chudinská v jistých aspoň oborech svých žádné administrativní šablony, nýbrž vyžaduje pečlivého individualisování, tedy přenáší se tento obor správy veřejné na orgány správy místní, zejména obecní. Protože tu však přece běží o vlastní úkol státu, a nikoliv o pouhé důležitosti místní, tedy plyne z toho nutný požadavek, aby břímě chudinství veřejného bylo co možno stejnoměrně rozvrženo a rozděleno podle krajín a míst i na všechny k němu přispívající jednotlivce (poplatníky).

To jest jedna ze základních otázek, o které běží v nynějších snahách o reformu veřejného chudinství. Jaká pak to však stejnoměrnost, když celé

*) Bližší provedení té myšlenky v našem spisku: Almužna a mzda. (V Praze 1883.) Že v nynější organizaci chudinství veřejného u nás sotva stopy podobného názoru naléztí lze, netřeba asi podotýkati.

krajiny a místa, jejichž výrobní poplatní síla tuží a množí se přírůstky dělných rukou, plným právem formálním uvaliti smějí břímě chudinské vzhledem k této jim přirostlé a hospodářsky i společensky jim přináležející části obyvatelstva, na obce a krajiny jiné jen na základě té nahodilé skutečnosti, že se na př. osoby, o něž tu běží, v těch obcích narodily? Zákon, který takové nestejnoměrnosti břemen sankci dává, stává se nezbytně příčinou veliké nestejnosti chudinských podpor nejenom vzhledem k poměrné výši jejich, která na jednotlivé obce a krajiny a země připadá, nýbrž i vzhledem k těm, kdož podpor chudinských požívají. Neboť obce, kterým se takovýmto zřízením nespravedlivě nadlehčuje — zpravidla větší průmyslová místa — touž měrou způsobilejšími se stávají vydatněji pečovatí o svůj poměrně obmezenější okruh chudých, nežli ty, kterým zůstává břemeno chudinské vzhledem k jejich vzdáleným příslušníkům skutkem jim dávno odcizeným a cizím. A ježto jsou to zpravidla obce krajín chudších, tedy přirozeně i podpora chudinská v nich stává se nedostatečnou. Sotva jest nesprávným úsudek, který vidí jednu ze příčin množícího se žebráctví a tuláctví v tomto stavu věci samém. Co tu řečeno o poměrech obcí, i stejně tvrditi lze o poměrech celých zemí. Viděli jsme z přehledu výše podaného, kterak nestejný jest v jednotlivých zemích počet příslušníků zemí jiných. 455.203 příslušníci obcí království českého a 241.080 příslušníků obcí markrabství moravského tráví v jiných korunních zemích rakouských, z nich 309.960 (z Čech) a 176.025 (z Moravy) v jediném Rakousku Dolním pomáhajice tam svou prací tvořiti nové hodnoty, množiti obchod, utužovatí zkvět měst atd., kdežto naopak shledáno v Čechách a na Moravě jen 46.680 a 103.571 příslušníků jiných zemí korunních. Ale břímě chudinské celé vzhledem k oněm příslušníkům mimo Čechy a Moravu trávícím uloženo zůstává zemi, kterou opustili a svou sílu produktivnou jí odcizili! Tuť se právem mluvití může o vykořisťování jedné země druhou.

Nebudeme se tu šířiti o nesnázích, které často vznikají, za nynějšího zákona když o to běží, aby se vyšetřilo, kde která osoba příslušna jest. Jenom jedna věc vyžaduje ještě zvláštní pozornosti naší.

Již v jednáních říšské rady o návrhu zákona domovského r. 1863 zhusta dotýkáno se poměru, v jakém jsou ustanovení tohoto zákona k zásadě svobodného stěhování a usazování. Zpravodaj Dr. Berger domníval se, že lze vyhnouti se možnému konfliktu mezi svobodou stěhování a požadavky obecní autonomie, jestliže se nechají obě zásady volně vedle sebe v platnosti (»indem man beide Principien frei neben einander gewähren lässt«). Před soudem kritiky budou zkušenosti našeho života veřejného svědčiti

o neoprávněnosti této domněnky. Již odst. 2. čl. III. zák. říšs. ze dne 5. března 1862 stanoví sice, že obec nesmí pobyt v obvodu svém zakázati přespolním, kteří své domovské právo vykážou nebo alespoň prokážou, že potřebné kroky učinili, by si vysvědčení o něm opatřili, dokud oni a jejich rodinní příslušníci bezúhonný život vedou a nejsou dobročinnosti veřejné na obtíž. Čl. IV. odst. 1. státního zák. o všeobecných právech občanů státních prohlašuje slovy lapidárními svobodu stěhovací. I jest jistá velmi četná, důležitá třída společenská, která toho práva užívá, nejenom ve prospěch svůj, ale ve prospěch hospodářského rozvoje, nesouc svou sílu výrobní vždy tam, kde jest jí potřebí, kde jsou podmínky pro rozvoj její — třída to dělníků za mzdu pracujících. Víme však dobře, že nynější výroba postižena bývá občasným váznutím odbytu, stagnacemi, krisemi celých odvětví neb skupin svých. Nad hlavou dělníka visí pak stále Damoklův meč vypovězení z obce dosavadního pobytu, jakmile v takové případnosti výdělek jeho jest ohrožen. Sebe delší pobyt nechrání ho před tím, že na konec nebude při také příležitosti vržen zpět do obce, kde nemá ani známostí, ani možnosti výděleku. Jak povážlivě tu klesá cena toho principu volného stěhování! Obecní autonomie v oboru domovského práva, úzkoprýsm doktrinářstvím do krajností uvedená, ubíjí svobodu stěhovací aspoň u dělníka. Toť nejvážnější sociální stránka nynějšího práva domovského.

Právem již při jednáních poslanecké sněmovny pravil řečník z menšiny: »Běží při dnešní otázce méně o dějiny obecního zřízení, jako spíše o spravedlnost k milionům našich spoluobčanů, kteří nic jiného nemají, nežli právo zužitkovati práci a sílu svou tam, kde to mohou nejvýhodněji učiniti«. Zde stýká se otázka dělnická s právem domovským a právě nyní, kde si té otázky bedlivěji nežli dříve všimati počínají u nás vláda i sbory zákonodárné, neměly by na ni zapomenouti i v této souvislosti.

IV.

Nežli přikročíme k úvaze, jaká změna dosavadního zákona domovského vzhledem k nedostatkům jeho právě vylíčeným se odporoučí, rozhlédněme se po některých vzorech zákonodárství zahraničního.

Jako celé veřejné chudinství anglické tak i zákonodárství o domovském právu v Anglii má staletou zajímavou historii.*) Již před slavným

*) Srovn. Gneist, Selbstgovernment. 1871. str. 684 a násl. str. 710 a násl. a Kries, Die englische Armenpflege (1863), str. 7 a násl., pak 91—113. K porozumění slov v textu budiž připomenuto, že okrškem starší chudinské správy v Anglii jest farnost (parish), od r. 1834 pro jisté obory, od r. 1866 skoro pro celé chudinství větší okresy sloučením více farností utvořené, t. zv. poor law unions.

chudinským zákonem Alžbětiným založena jest příslušnost na dvou titulech: narození anebo pobytu po určitý zákonný čas (3 léta). Až do pověstného zákona o usazování (Settlement Act, 13 et 14 Car. II. c. 12) udílána podpora chudinská každému v místě (farnosti) dočasného jeho pobytu. Zmíněný právě zákon obmezil pojednou dosavadní volnost stěhování a usazování tím, že dopustil odstraniti každého z farnosti do 40 dní od usazení, jestli bylo pravděpodobno, že bude veřejnému chudinství na obtíž (likely to be chargeable), kteréžto ustanovení teprv za Jiřího III (35 Geo. III c. 110 § 1) potud změněno, že člověk nově usazely do 40 dní směl býti vypovězen, jestliže do té doby chudinské podpory veřejné vskutku účastným se stal nebo se jí aspoň domáhal. Tím dlouhé a neblahé boje místních správních orgánů s dělnictvem usazujícím se v jejich okrscích dosavadního nebezpečného podkladu zákonného pozbyly a svoboda stěhovací lépe pojištěna. Vyvinul se ostatně hlavně praxí značný počet způsobů nabývání příslušnosti z části až na nejnovější dobu zachovaných.

Základem nynějšího práva jsou ustanovení obšírného zákona chudinského ze 14. srpna r. 1834 (4 et 5 Will. IV. c. 76) obsažená v §§ 64—68. Příslušnost nabývá se z rozmanitých právních důvodů, kteréž dají se rozdělití ve dvě skupiny:

1. příslušnost odvozená, jejíž tituly jsou narození, potomství a sňatek. V místě, kde se dítě narodí, tam za příslušné se považuje, dokud se nedokáže jeho příslušnost jinde. Mají-li rodiče v jiné farnosti své právo domovské, tedy nabývá jeho i dítě tam. Manželské děti jsou příslušny tam, kde otec, po jeho smrti tam, kde matka, dokud sňatkem, samostatným usazením a pod. jiného původně nenabudou; nemanželské dítě sdílí příslušnost s matkou.

2. příslušnost původně nabytá, kteráž vzniká pobytém 40 dní, jestliže spojen jest s jistými zákonnými příznaky trvalého usazení, jakož jsou: učňovství (na základě písemné smlouvy), pozemkový majetek, nájem nebo pacht nemovitostí ročním obnosem aspoň 10 lib. šterl., anebo vcenění k řádným daním místním (farnostním). Dostačí tudíž dle práva anglického k nabytí domovského práva i nároku na eventuelní chudinskou podporu spojeného s ním, jestli kdo na základě písemné smlouvy k nějakému mistru do učení vstoupil a 40 dní v tom poměru trval, nebo po 40 dní nájemcem nemovitosti jest, ze které 10 lib. št. platí atd. a farnost — podle zákona ze 25. března 1866 chudinský okres (poor law union) — musí jej ve případě potřeby jako příslušného neboli »usazelého« chudého (settled poor) podporovati. Kromě těchto chudých jsou ovšem i podpor chudinských účastní tací chudí, kteří následkem jednorozhodného pobytu v obvodu

chudinského okresu odtud více odstranění býti nesmí (irremovable poor). Dříve v této příčině platila lhůta 5letá (9 et 10 Vict. c. 66), jež zmírněna na 3letou (24 et 25 Vict. c. 55), až konečně jednoroční nahrazena; touž měrou, jakou snižována byla, zabezpečovala dokonaleji svobodu stěhovací dělníkům, kteří nemohou na základě titulů právě uvedených příslušenství nabýti. Mohou ostatně do uplynutí lhůty jednoroční pouze tehdy býti odstranění, když vskutku chudinství veřejnému na obtíž padli a tu pak ještě, jestliže potřeba chudinské podpory nastala u nich následkem nemoci neb náhody (úrazu a pod.), lze jich vypověděti jenom tenkrát, jestliže nemocí neb náhodou takovou trvale k práci se stali nezpůsobilými. Pobyt jednoroční nedává tedy sám o sobě příslušnosti, ale chrání před vypořádáním a poskytuje nároku na podporu chudinskou. Nabývá se tudíž pobytem jednoročním bydliště podporní v chudinském okresu skutečného pobytu bez ohledu na příslušnost. *)

Jednodušší předpisy má právo belgické.***) Již před revolucí francouzskou panuje v některých obcích belgických pravidlo, že pobyt po určitou dobu, v rozličných místech nestejně stanovenou (10, 3, 1 rok), dává za jistých jiných výminek nárok na podporu ve případě schudnutí. Tento princip podporního bydliště (domicile de secours) byl zákonodárstvím XIX. věku důsledně podržen, ačkoliv podrobná ustanovení se měnila. Zvláště důležité jsou zákony z 18. listopadu 1818, z 18. února 1845 a konečně ze 14. března 1876. Prvý z nich vyžadoval nepřetržitý pobyt čtyřletý, což r. 1845 na osm let rozšířeno, ale posledním zákonem na pět let zase zkráceno. Nejhlavnější zásady, na kterých spočívá nynější právo, jsou tyto: Původně k podpoře povinna jest obec, kde se kdo narodil, ač nedá-li se zjistiti, že rodiče jeho jinde obyčejné bydliště mají. Až do zletilosti řídí se podporní bydliště dětí manželských neb legitimovaných otcovým, není-li otce více, matčiným; nemanželské děti sdílejí je s matkou, žena s mužem. Každý zletilý nabývá samostatně bydliště podporního pětiletým pobytem nepřetržitým, při čemž občasná nepřítomnost celkem více než rok neobnášející se nepočítá, i podrží je dotud, dokud nového nenabyl. Avšak, je-li kdo více než pět let z dosavadního bydliště vzdálen, a nového nenabyl, nese, schudne-li, tři čtvrtiny podpory jeho provincie a pouze čtvrtinu dosa-

*) Vylíčení bohatého detailu, jemuž jsme zde z příčin pochopitelných se vyhnouti musili, podávají Gneist a Kries na m. ud.

**) Srovn. vzhledem ke staršímu zákonodárství pojednání E m m i n g h a u s o v o v jeho sborníku: Das Armenwesen und die Armengesetzgebung der europäischen Staaten, str. 636 a násl. Pro nynější dobu zákon ze 14. března 1876. Srovn. Explication doctrinale et pratique du domicile de secours par E m i l e H e l l e b a u t (Bruxelles 1883), obsírný to komentář k dotčenému zákonu.

vní jeho podporní bydliště. Jestli obec, chtějíc břímě neb risiko podpory se sebe svaliti, přímo nebo nepřímou dary, sliby aneb jinými prostředky někoho pohne, aby jinde se usadil nebo jinde pobyt svůj prodloužil, může úřad povolaný ustanoviti, že má se za to pokládati, jakoby se ta žádaná změna nebyla provedla, t. j. jakoby byl svěsti se nedal. Ku prozatímnému opatření chudého jest ostatně povinna každá obec, kde on okamžitě se nalézá, ale smí se na jeho bydliště hojiti, jestli to tom hlásila v předepsaný čas. Ze všeho viděti jest, že rodiště neb místo, kde rodiče v čas narození dítěte podporní bydliště měli, má platnost pouze subsidiární a poslední podporní bydliště, které rodiče měli, když dítě zletilým se stalo, zůstane jeho podporním bydlištěm jen dotud, dokud jiného pětiletým pobytem původně pro sebe nenabylo.

V zemích německých *) až hluboko do XVIII. věku všeobecně snažily se obce, k podpoře svých chudých povinné, uzavíratí co možná kruh příslušnictva svého, čím arci stěhování a usazování těžce obmezeno. Teprve legislace pruská, v nejednom směru velepamátná, zahajuje zvláště od konce XVIII. století směr jiný. Na základě nových norem o chudinství veřejném, obsažených v tit. 19. dílu VI. Landrechtu, vydána nejprve nařízení, kterými obcím uložena povinnost k podpoře chudinské vzhledem k osobám, jež tříletým pobytem domicilu tam nabyly, pobyt pak osobám ke práci způsobilým zabrániti se nesměl. Kdežto v ostatních státech německých zůstalo až do novější doby staré pravidlo v platnosti, podle kterého nárok na chudinskou podporu zakládal se na právu domovském, nabytém narozením, sňatkem nebo výslovným přijetím, postupuje pruský zákon ze 31. prosince 1842 na dráze dosavadní dále, zůstáváje při zásadě, že pobytem malého počtu let (3) podporní bydliště se nabývá. I přešla tato zásada konečně i ve spolkový zákon o bydlišti podporním (Unterstützungswohnsitz) ze dne 6. června 1870,***) který byv později přijat i v Hessensku, Württembersku a Bádensku platí dnes na území čítajícím bezmála 39 milionů obyvatelů a předpisuje takto: Kdo dosáhnuv 24. roku v obvodu nějakého místního svazku chudinského (Ortsarmenverband) po dvě léta nepřetržitě řádné bydliště měl, nabývá tam bydliště podporního. Běh té lhůty přerušuje se, pokud chudinské podpory vskutku požívá. Žena na-

*) Všecky zákony v zemích německých nyní platné otištěny jsou v dodatku k obsáhlému spisu Rochollovu: System des deutschen Armenpflegerechtes (Berlin 1872). O starších srov.: E m m i n g h a u s n. m. u. (str. 24—419). K tomu: L ö n i n g »Armenpflege und Armenpolizei« v S c h ö n b e r g o v ě »Handbuch der polit. Oeconomia«, svazek 2., str. 575 a násl. a 587 i násl.

**) Srovn. Rocholl n. m. u. str. 37 a násl. v dodatku. Text i jednání říšského sněmu vydal F r i e d r i c h: Gesetz über den Unterstützungswohnsitz atd. (Dražďany 1870).

bývá sňatkem podporního bydliště mužova, manželské děti sdílejí je s otcem, a není-li na živě, s matkou, děti nemanželské s matkou. Za to arcit' pozbývá každá osoba zletilá dosavadního podporního bydliště nepřetržitou nepřítomností dvouletou, bez ohledu na to, zdali zatím jiného nabyla čili nic. Povinnost k podpoře osob bez podporního bydliště připadá pak širším okrškům, t. zv. zemským svazkům chudinským (Landarmenverbände). Podle předpisů říš. zák. ze dne 1. listopadu 1867 pro celou říši platného, smí obec zameziti něčí usazení pouze tehdy, jestli on není s to, aby sobě a svým rodinným příslušníkům k práci nezpůsobilým nutnou výživu opatřil, nemá k tomu dostatečného jmění nebo příbuzných ze soukromoprávních důvodů k alimentaci povinných. Toho pak, kdo již se byl usadil, však dosud podporního bydliště nenabyl, jen tehdy odstraniti smí, jestli nucen jest se domáhati veřejné chudinské podpory, ač není-li přiveden v nouzi jen přechodnou nezpůsobilostí k práci.

Nehledíme-li k Elzasu a Lotrinsku, kdež dosud veřejné chudinství opatřeno jest po způsobu francouzském, tedy jediné Bavorsko odchyľuje se svými normami od pravidel pro celou ostatní říši platných, zde totiž podmíněno jest právo na chudinskou podporu podle zákona o veřejné péči o chudé a nemocné (z 29. dubna 1869) práve m. d. o m. o v s k ý m, jehož podle zákona ze 16. dubna 1868 a 23. února 1872*) nabývají manželské děti v obci, kde příslušen jest otec, a po jeho smrti matka, nemanželské tam, kde matka jest příslušna, žena tam, kde muž. Úředníci veřejní mají je v sídle svého úřadu. Nad to nabývá se: 1. výslovným udělením, na kteréž právo mají bavorští státní občané v obci, kde po dosažené zletilosti nepřetržitě a dobrovolně pět let se zdržovali, a po ten čas státní přímé daně správně platili, svým povinnostem vzhledem k pokladně obecní dostáli a veřejné podpory chudinské neužívali, aniž se jí domáhali; u osob daně neplatících potřebí jest pobytu 10letého. 2. Po zákonu nabývají osoby bezdomovské, které jsou bavorskými poddanými, domovského práva za týchž podmínek 5ti nebo 10letým pobytem, aniž potřebí jest jim o výslovné udělení žádati. Domovské právo nabyté pozbývá se pouze, jestliže podle uvedených předpisů jinde nové získáno.

Obmezujeme se na tyto doklady, které by snadno bylo rozmnožiti.**)

*) Rocholl, str. 23 a násl., 710 a v dodatku str. 6—30.

**) Tak n. př. podle francouzského zákona z 15. října 1793 (24. vendémiaire II.) nabývá se bydliště podporní jednorocním pobytem v obci, jen lidé ve službě stojící potřebují dvouletého, za to dostačí půlroční tomu, kdo sňatkem do obce přišel. Bez ohledu na délku pobytu podpory chudinské dožadovati se mohou nemocní; vojáci, kteří ve válce byli; osoby, které 70 let mají, nebo stářím sešlé jsou; konečně lidé, kteří následkem práce stali se k výdělku nezpůsobilými. (Srovn. Löning n. m. u. str. 534.)

Dvojí jest z nich viděti :

1. že zákonodárství těchto států vzdělaných spočívá na zásadě, že každý, kdo pobytem jistě řady let nebo i jinými skutečnostmi společensky a hospodářsky s obyvatelstvem obce nebo jiného místního obvodu správního v jedno splynul, i ve případě schudnutí tam podpory naléztí musí;

2. že se tím prostředkem volnosť stěhovací všech tříd společenských a zejména dělnické vydatněji měrou zabezpečuje, kdežto zároveň určitými zákonnými ustanoveními vytčena jest pravomoc obce neb orgánů správy chudinské vzhledem ke přistěhovalcům, o kterých předpokládati lze, že jenom s úmysly vykořisťovacími se usazují.

I třeba popřiti se nedalo, že jednotlivosti zákonův oněch tu i tam za zcela vhodné a přiměřené se nepovažují, tak n. př. německý zákon o podporním bydlišti z mnohých stran trpké doznává kritiky, přece ostří výtek zpravidla proti zásadě samé namířeno není.

Po tom, co jsme o účincích rakouského zákona domovského nyní platného uvedli, a po příkladech ze zákonodárství cizího připojených, nebude asi více pochyby, že zákon náš co nejdříve musí býti změněn. Každý průtah znamená zhoršení nesrovnalostí, které jsme čísly objasnili, neboť zřejmo jest, že nebezpečné pošinutí poměru obyvatelstva příslušného a nepřislušného v obcích se všemi neblahými účinky vzhledem k rozdělení břemen chudinských nabude povahy čím dále tím příkřejší, a budoucí sčítání obyvatelstva bezpečně to ukáže, nevejde-li mezitím v působnosť norma jiná.

Náprava pak jest možna jediné, když podle uvedených příkladů cizích i zákonodárství naše domácí platností zjedná zásadě, že se domovské právo s oprávněními, jež podle pojmu našeho domácího obsah jeho tvoří, nabývá nepřetržitým pobytem po určitou řadu let. Pravíme »domovské právo«, protože nevidíme potřeby, abychom tento pojem jiným, na příklad pojmem bydliště podporního, nahrazovali. Ukázali jsme již, že z práva domovského i podle zákonů u nás platných politická práva více neplynou. V obsahu práva domovského, podle platné definice zákonné podané v § 1. zákona ze dne 3. prosince 1863, nic aspoň se nezmění návrhy opravnými sněmu českého, máf k němu i nadále náležeti nárok na nerušený pobyt a na eventuální podporu chudinskou. Pouze způsobů nabývání jeho změna žádaná se dotýká.*)

*) Nějaké přísné ohraničení pojmů »domovské právo« a »bydliště podporní« jest beztoho podle nynějšího stavu zákonodárství takřka nemožné. Charakteristickým příznakem »podp. bydli.« není, že ono pouhou nepřítomností po jistý čas se ztrácí — srov. zákon belgický z r. 1876 — a není pro pojem »domovského práva« rozhodno, že se udělením nabývá, vždyť i rak. i bav. zákon má výjimky. Lze tedy podle mínění našeho označení »právo domovské« podržeti.

Prakticky závažnější jest otázka, má-li pobyt po čas zákonem stanovený sám o sobě, ipso jure, nabytí příslušnosti způsobiti, či má-li poskytovat — po příkladu starších rakouských předpisův i bavorského zákona — jenom právní nárok na přijetí ve svazek domovský, což předpokládá žádost strany. Již v jednáních sněmovny poslanecké r. 1863 bylo vysloveno, že důslednější jest způsob prvý.*) Neboť důvodem žádané opravy jest právě přesvědčení, že jednotlivec svou činností a svými styky hospodářsky a vůbec společensky v jedno splyne s obyvatelstvem, v jehož středu po určitou dobu nepřetržitě přebývá, a že věcně všecek důvod odpadá ponechávati břímě eventuálně podpory jeho místu, s kterým buď takých styků vůbec nikdy neměl anebo se jich vzdal tím, že jiné místo střediskem hospodářské své existence učinil a po delší dobu udržel.

Jestli však přese všechny splněné podmínky zákonné nabytí práva domovského v obci trvalého pobytu jednotlivcova závisí na výslovné jeho žádosti, pak arci zůstává se netečnosti, libovůli, ba po případu vychytralé spekulaci jednotlivců rozhodnutí o tom, má-li břímě chudinské podpory zůstatí uloženo obci, při které žádného věcného důvodu k povinnosti podobné více není, anebo má-li přejíti na tu, která by podle intencí zákonodárce a podle všech rozumných zásad nésti je měla. Na bíledni jest zejména, že by nikdo o změnu příslušnosti se neucházel, kdo by se domníval, že od dosavadní obce domovské vydatnějších podpor nadíti se může. V těchto pak důvodech obsažena jest zároveň odpověď na námitku, že se ruší svoboda jednotlivce, ježto se mu vnucuje příslušnost, kde po ní netouží, a nedopouští se podržení ji, kde by chtěl. Zákon patrně nikomu nebrání, by za ideální domov svůj pokládal místo, kterékoliv chce, on jenom stanoví, jaké účinky skutečný domov má pro jisté úkoly správy veřejné.

Dávající tedy přednost zásadě, že se příslušnost pobyttem po čas zákonem ustanovený sama sebou, ipso jure, nabývá, aniž potřebí jest nějaké žádosti o to, musíme ještě další spornou otázku rozřešiti, zdali sluší pro všechny osoby, nechť jsou jakéhokoli povolání a postavení, ustanoviti lhůtu nabytí práva domovského stejnou a jedinou, či má-li se podle příkladu bavorského práva i podle některých návrhů, podaných za příležitosti jednání říšské rady o domovském zákoně v r. 1863 činiti rozdíl mezi osobami, které v obci přímé daně platí, a ostatními, pro tyto pak vyměřiti lhůta delší, ku příkladu pro ony 5, pro ostatní 10letá. Důvod pro podobné rozeznávání vidí se hlavně v tom, že osoby platící přímé daně a přírážky obecní

*) Srovn. zejména řeč Re ch b a u e r o v u, Stenograph. Prot. str. 382—83.

vsutku přímo něco konají pro obec, k uhrazení nákladů správy obecní přispívající.

Za výhody, které obec od nich má, chce se jim úleva při vydržení domovského práva poskytnouti. Má se tu tedy jaksi postupovati dle zásady: dávka za dávku. Avšak nebude nesnadno dovésti, že ten požadavek vzhledem ke způsobům nabývání práva domovského ani důsledně provésti se nedá.

Tak zejména i v novém zákoně domovském zůstane v platnosti ustanovení, že veřejní úředníci pouhou skutečností svého definitivního dosazení v úřad nabývají příslušnosti v sídle úředním. Za toto staré pravidlo našeho práva domovského tak naléhavé důvody se přimlouvají, že i sám zákon nyní platný musil skloniti před nimi prapor obecní autonomie, jinak s krajnou přísností hájený.*)

A právě veřejní úředníci z veliké části od přírážek komunálních jsou osvobozeni, kdežto obec nese risiko eventuelně chudinské podpory jejich rodin aspoň potud, pokud nárok na pensi podle platných předpisů teprve po desítileté službě vzniká, a rovněž nese je vzhledem k úředníkům z trestu ze služby propuštěným a jejich rodinám. Tím nápadnější bylo by tedy ustanovení delší lhůty k vydržení práva domovského vzhledem k osobám ostatním, obecní přírážky neplatícím. Byla by to výjimka velmi nápadná v neprospěch třídy dělnické, vzhledem ku které ostatně uvážiti jest, že objevují se u nás v obcích i přírážky k daním nepřímým, jako bývá pivní krejcar a pod., které ona též platí, konečně právě v městech fakticky, třeba ne formálně, dopadne přece na dělnictvo břímě daně přímé, totiž domovní daně činžovní, kteráž zhusta, ba zpravidla na nájemníka v nájemném se přesune.

A je-li u takových osob větší nebezpečí schudnutí a potud pro obec risiko větší, tedy dokonalejšího organizací pojišťování dělnického — zvláště pokladen výpomocných pro případ nemoci, pak pojištění proti úrazu — risiko chudinské správy podstatně se zmenší. Proto zdálo se nám, jak již vysloveno ve zprávě ke sněmu českému, že by stanovení podobného rozdílu nebylo zcela spravedlivým, za to pak tím více sociálně nebezpečným. I odporučil tedy sněm království českého lhůtu jednotnou, a to lhůtu osmiletou. Návrh doby takové, poměrně zajisté dlouhé, odůvodněn jest tím, že budeme na přechodu z právního stavu, který vydržení domovského práva pobyttem určité řady let vůbec nezná, že by tedy lhůta krátká, po příkladu jiných zákonů zavedená, náhlý a velmi citelný a pro finance

*) Že to bez tuhého sporu nešlo, ukazují arci protokoly stenografické výše citované, str. 359 a násled.

nejedné obce snad povážlivý převrat co do břemen chudinských způsobila; neboť viděli jsme, kterak za dvacítiletého trvání nynějšího domovského zákona namnoze i vícenásobnou převahu nabyli nepřislušníci nad příslušnými. Proto doporučena dvojnásobná lhůta zákona z r. 1859, jenž předcházela nynější zákon domovský. Touž lhůtu měl, jak ukázáno, i starší zákon belgický a jako tam, nadejde zajisté též u nás čas, kde bude možno ji zkrátiti.

V.

Zbývá nám, abychom stručně ještě dotkli se některých zákonných výminek, které bude potřebí stanoviti ku právoplatnému vzniku a dokončení osmileté (nebo jiné, jež by se zavedla) lhůty k nabytí příslušnosti, a konečně vyvrátiti některé námitky, které by pronést se mohly a vskutku se pronášejí se strany obcí, jimž změnou nynějšího domovského zákona zvětšených chudinských břemen jest se obávati.

V prvé příčině běží hlavně o ochranu obcí, by nebyly zaplaveny živly práce se štítícími a veřejnému pořádku nebezpečnými, zvláště těch, ve kterých by nadíti se bylo vydatnějších než jinde podpor chudinských. I byli by zajisté lidé, kteří na podobné výhody by spekulovali a podle toho se usazovali. Konečně nezbytno jest, aby se jistým podmínkám veřejného pořádku vyhovělo. Po mínění našem šetří návrhy sněmu českého náležitou měrou všech slušných požadavků, kterých v té příčině obce činiti mohou. Především za podmínku právoplatného p o č á t k u lhůty osmileté navrhuje se, jak samo sebou se rozumí, zletilost. Přes dokonáný pobyt osmiletý má dále vydržení práva domovského býti vyloučeno u osob, které mezi tou dobou pro skutek trestány byly, se kterým ztráta volebního práva v obci jest spojena, pro žebrání neb tuláctví odsouzeny byly anebo konečně veřejné podpory chudinské obdržely neb se jí domáhaly.

Obec smí konečně překaziti vydržení domovského práva tím, že zabráni usazení osobám, jež o své dosavadní příslušnosti vykázati se nemohou neb nechtějí, a nejsou s to, by sobě úživu a obydlí opatřily; ona smí vypověděti ty nepřislušníky, kteří žebráním dobročinnosti na obtíž jsou, neb tuláctvím veřejný pořádek ohrožují. Zdá se nám, že tu je podáno záruky dosti proti všemu, co by při novém stavu věci zájmy obcí ohroziti mohlo.

Obracíme se konečně ještě k námitkám, kteréž se činí jednak proti samé základní zásadě navržené opravy, jednak vzhledem k převratům v obecním hospodářství finančním, jež by za následek měla provedená oprava.

Námitky zásadní sotva za řeč stojí. Uvádělo se v dobrozdáních okres-

ních zastupitelstev mezi jiným, že obce pořádným lidem o přijetí ve svazek domovský se ucházejícím beztoho překážek nečiní, však to jest prostě nepravda, jak svědčí čísla výše uvedená i každodenní zkušenost. Vždyť známe příklady, že sám obecní starosta, v obci nepřislušný, marně usiloval o takové přijetí. A pravili se, jak rovněž v některých z těch dobrozdání psáno, že obec dělnictvu, jež v domovině své výživy najíti nemohlo, jen dobrodiní koná, pobyt mu dovolujíc a práci mu poskytujíc, tudíž ničím mu zavázána není, ani podporou ve případě schudnutí, tedy se zapomíná, že tu dobrodiní není jednostranné, ježto dle zkušenosti neběrou se zpravidla nikde lidé do práce, kterých potřebí není. Dobrodiní jest tedy vzájemné a jenom někdo třetí neví o dobrodiní, nýbrž toliko o břemenech, a to jest dosavadní obec domovská, pro kterou existuje takový dělník pouze jako kandidát chudinské podpory. — Vážnější jsou námitky, poukazující k nebezpečí, jaké by změnou žádanou vzešlo financím obcí s nadprůměrným počtem nepřislušníků, ježto by jejich chudinské správě pojednou veliký vzrost břemen hrozil. Avšak předem hned buď uvedeno, že lhůta osmiletá sama jest velmi dlouhá a přijme-li se v zákon ustanovení sněmem českým doporučené, že počne ta lhůta pro všechny nepřislušníky zletilé v obcích přítomné běžeti teprve dnem, kde nový zákon platnosti nabude, pak alespoň o náhlém převratu nemůže býti řeči. Větším právem věru stěžovati by si mohly obce dosud nespravedlivě obtížené péčí o své dávno vystěhovalé příslušníky, obce to veskrz chudší v krajinách ve vývoji opožděných, že tak dlouho ještě křivdu nynějšího stavu snášeti musejí. I to nechť se nepřehlédne, že podle podaných návrhův osoby, které v čas zavedení zákona již podpory chudinské požívají, zůstanou i dále na obtíž svým dosavadním obcím domovským.

K tomu druží se dva další závažné momenty:

Nejnovější dobou počalo zákonodárství naše bedlivěji všimati sobě úkolů sociálně-politických. Zákon o inspektorech továrních po částečné změně dosavadního živnostenského řádu již v život vešel. Návrh zákona o pojišťování dělníků proti úrazu v prosinci r. 1883 předložený je dalším na té dráze krokem, za nímž následovati bude a nutně musí návrh zákona o pojišťování dělnickém pro případ nemoci. I tak jest naděje bezpečná, že budou nejhlavnější a základní odvětví všeobecného nuceného pojišťování rozsáhlých skupin dělnictva upraveny snad dříve, nežli návrh nového zákona i jen ve stadiu porad sborů zákonodárných se ocitne. Pro veřejné chudinství to věc významu nemalého. Vždyť jsou to první důležité kroky k onomu cíli, který souhlasně věda naší doby prohlašuje za první podmínku oprav v oboru chudinství veřejného, totiž absorpci jisté části dosa-

vadního veřejného chudinství pojišťováním dělnickým.*) Jedna část dosavadních veřejných nákladů chudinských, mající příčinu svou v nedostatečně upravených poměrech výpomocných pokladen dělnických, odpadne. A že ta úleva hlavně důležitým střediskům průmyslu naskočí, jest na bílé dni. Přírostek příslušníků z řad dosavadního obyvatelstva jejich »přespolního« následkem změny práva domovského touž měrou přestane býti nebezpečným, jakou se naznačená oprava dělnického pojišťování provede.

Kdo v bohaté literatuře chudinství veřejného se ohlédl nebo statistiky chudinské si všiml, nebude pochybovati, že jakékoliv upravení pravidel o právu domovském nebo bydlišti podporním samo o sobě nedostačí, by již stejnoměrné rozdělení břemen chudinských zabezpečilo. Toť zajisté měrou nemeniší podmíněno jest způsobem, jakým zákony chudinské povinnost k podporám rozvrhují, stanovíce, které politické svazky (obec, okres, země, kraj, provincie, departement atd.) břímě podpor v jednotlivých oborech péče o chudé nésti mají. Zejména běží tu o otázku, pokud jisté obory veřejného chudinství, jako péče o chudé nemocné, sirotky, duchem choré, přejítí mají na širší obvody správní finančně silnější, nebo jakým způsobem ony širší správní okresy účastenství míti mají na břemenech chudinství místního, kde tato z nahodilých příčin nepoměrně obtížnými se stala. I pochopuje se tedy, že po upravení nového práva domovského ihned přikročiti se musí k náležitě opravě zákonů chudinských. Kdyby zákonodárství jak o domovském právu, tak o chudinství veřejném stejně a výhradně spadalo v působnost rady říšské, pak by jediným zákonem vše upravití se dalo. Ale § 11. lit. g. zákona ze dne 21. prosince 1867 o zastoupení říšském č. ř. z. 141 vyhradil zákonodárství o záležitostech domovského práva radě říšské, kdežto zákonodárství o chudinství veřejném spadá v obor působnosti zemských sněmů. I tak jiné cesty není, nežli vymoci nejprve potřebnou změnu zákona domovského a po té přikročiti na sněmích k podrobné úpravě chudinství veřejného. Času bude k tomu dosti, jestli nové předpisy o vydržení práva domovského pobytím zákonné řady let, jak navrženo a přirozeno, nebudou míti moci nazpět působící. Takto i poslední obavy před navrženou opravou rozprchnouti se mohou.

Snad konečně uslyšíme námitku, že žádaná oprava domovského práva důležitá jest pouze pro země, ve kterých poměr nepřislušníků ke přítomným příslušníkům v obcích jest zvláště nepřízniv, kdežto jiné země necítí potřebu změny. Avšak viděli jsme, že ve všech zemích bez rozdílu průměrný počet nepřislušníků absolutně i relativně stoupá, že tedy i oněm, jež dosud

proti ostatním v té příčině nemají naléhavé příčiny ke steskům, podobně nepříznivé poměry hrozí do budoucnosti snad ne příliš daleké. Ony tedy včasnou změnou předpisů o nabývání práva domovského těch křiklavých nesrovnalostí se uvarují, které u nás novým zákonem již h o j i t i se musí, u nich nevznikne, co u nás již je hotovou událostí, která činí nápravu tak nesnadnou; budou tudíž míti ze změny zákona domovského, jak se navrhuje, toliko výhody, a nebudou celkem míti příčiny k oněm obavám, jež u nás se vyslovují se strany míst s velikým počtem nepřislušníků, obavy to, pro které nezbytny jsou všechny kautely, o nichž jsme právě byli se zmínili. Jednotné právo v záležitostech domovských pro všechny země rakouské jest arci nevyhnutelné a rovněž jest nutno, by v nich nový domovský zákon tímž časem v život vstoupil, jinak by patrně zkráceny byly země, ve kterých by podle nových předpisů dosavadní nepřislušníci, pocházející z jiných zemí korunních, domovského práva dříve nabyli, nežli naopak příslušníci jejich, meškající v dotčených zemích jiných. Dostačí tu jenom představití sobě, jaký by to mělo účinek na př. pro království české nebo pro Moravu, kdyby tam příslušníci ostatních korunních zemí, beztoho poměrně nečetnější, mohli určitým časem pobytu nabýti domovského práva, aniž by naopak příslušníci z oněch dvou zemí jinde ho nabýti mohli. Věc, tušíme, tak jest na bílé dni, že sotva třeba jest obsírněji ji vykládati. My pak nevíme již, jaký jiný důvod ještě mohl by proti navržené změně se uvéstí. Proto předkládáme zde dodatkem návrhy sněmu českého, jejichž jsme byli spolupůvodci, úvaze širších kruhů, přesvědčení jsouce, že lze snad v podrobnostech je změnití i poopravití, že ale zásada jejich základní stojí na pevném podkladu slušnosti a spravedlnosti.

D o d a t e k.

Návrhy sněmu českého, podané vládě v zasedání z r. 1883 ve příčině domovského práva a veřejného chudinství:

I. Sněm království českého uznává potřebu opravy zákona o záležitostech domovských ze dne 3. prosince 1863 čís. 105 říš. zák. a navrhuje v té příčině přijetí zásad následujících:

1. K předpisům dosavadního zákona o způsobech nabývání práva domovského (§ 5. a násl.) budiž připojen další toho znění:

Každý svépřávný občan státní nabude v obci práva domovského nepřetržitým pobytím osmi let, jestliže mezi tou dobou a) nebyl odsouzen pro skutek, se kterým spojena jest ztráta volebního práva v obci, b) nebyl potrestán pro žebrotu nebo tuláctví, c) nepožadoval a neobdržel veřejné

*) Srovn. o tom cit. pojednání »Almužna a mzda«.

podpory chudinské. Pro všechny osoby, mající v čas vydání nového zákona pobyt v obci, jež není jejich domovskou, počne běh lhůty osmileté dnem, kdy nový zákon v působnost vejde.

2. Obec má právo zapověděti usazení se osobám, které nemohu prokázati dosavadní příslušnost a možnost, opatřiti si obydlí a výživu. Ona může zapověděti pobyt nepřislušníkům, kteří žebrotou veřejné dobročinnosti k obtíži jsou nebo tuláctvím veřejný pořádek ohrožují.

3. Domovské právo nabyté nepozbývá se, dokud na základě nějakého zákonného titulu nenabylo se nově.

II. Vláda se vyzývá, by zákonitě upravení záležitosti pomocných pokladen dělnických (pojištění dělnického) urychlila a v zasedání sněmovním, kteráž bezprostředně následovati bude po schválení nového zákona domovského, podala sněmu předlohu na opravu chudinství veřejného.

Pracovny donucovací.

Když se jedná v novější době u nás zase živěji o prostředcích proti vzrůstající se žebrotě a tuláctví, nemělo by se zapomínati, že tu v pravdě o nic jiného neběží, nežli o nový článek ve staletém boji proti dotčeným sociálním zlům. Již od sklonku středověku, když rostoucí zástupy žebráků stávaly se svědectvím živým o nedostatečnosti církevní správy chudinské, vede se tento boj tu regulacemi žebroty, tu přísnými zápověďmi a tresty. Ludvík XIV. stejně jako revoluce francouzská, předpisy králův anglických a policejní řády říše německé i rakouské stejně a přece konečně více neb méně bezvysledně jej bojovaly. Nespomohly tresty, nespomohla ani zkonalená organizace chudinství veřejného v našem věku, jehož změněné řády společenské a poměry hospodářské samy nemálo zlo živí. Starý problém v podobě nové zas a zase probouzí úsilí společnosti, aby tu odvěkou svízel svoji konečně překonala. V přítomné chvíli u nás zdá se, jako by všechny naděje v jednom hesle se soustřeďovaly, v hesle: pracovny donucovací. Žádá se tedy zřízení ústavů, ve kterých by osoby práce se štítlíci a veřejnému pořádku nebezpečné mocí drženy a k práci přinucovány byly.

Avšak zdá se nám, že o veřejnoprávní povaze oněch ústavů, jejich poměru k našim kázním a podobných otázkách panují mnohé nejasnosti, které předkem musí býti odstraněny, nežli se ke zřízení příslušných ústavů přikročiti může. Nejprve zajisté potřebí jest stanoviti, na jakém základě smí někdo do pracovny se dodati a tam ke práci se nutiti; druhou otázkou bude, kdo má nésti náklad zřizovací a kdo běžný náklad správní, pokud

tento z výtěžku prací v ústavu konaných se neuhradí. A konečně vyšetřiti dlužno, jaké vnitřní, technické zařízení pracoven jest žádoucí, aby ony vyhověly měrou vůbec dosažitelnou i požadavkům hospodářským — by totiž výtěžkem prací v nich konaných co největší část nákladu vydržovacího se uhradila — i aby dostály svému úkolu policejnímu a po případě polepšovacím.

Veliká závažnost této třetí otázky bije sice do očí, nicméně ponecháme rozřešení její těm, kdož v dotčeném oboru mají více praktických zkušeností a znaleckého rozhledu. Ostatně budou při tom po mínění našem místní konkrétní poměry zvláště ve příčině volby vhodných způsobů zaměstnání tou měrou rozhodny, že tu ani pravidel jednotných veskrz a všeobecně platných vytknouti nelze. Proto obmezíme se na prvé dvě z uvedených otázek a vyložíme vzhledem k nim některé myšlenky svoje, týkající se budoucího upravení pracoven donucovacích v Čechách. Avšak dříve vyšetříme dosavadní účinky zákona z 10. května 1873 a k lepšímu objasnění veřejnoprávní povahy pracoven donucovacích ukážeme, jaké povahy jsou ústavy pod širší pojem »pracoven« spadající v některých státech cizích.

I.

Zákon ze dne 10. května 1873 v § 1. ustanovil trest vězení osmidenního až jednoměsíčního na tuláky, to jest na osoby, které »nemajíce určitého bydliště nebo opustivše je, bez zaměstnání a práce se potulují, aniž prokázati mohou, že mají prostředky ke své výživě nebo že jich bezelstně nabyti hledí.« Tuhým vězením od 1 až do 3 měsíců, provázeným zostřeními trestů, uvedenými v § 253 lit. a) až e) zák. trestního, hrozí pak se těm, kdož by odsouzeni byli pro týž skutek opětně. § 2. téhož zákona vztahuje se na osoby ku práci způsobilé, jež byly potrestány pro falšování veřejných papírů úvěrních, pro falšování mince, žhárství, loupež, pro zločin veřejného násilí nebezpečným hrozením (§ 99. tr. zák.), pro zločin krádeže neb podvodu aneb několikrát pro přestupek krádeže, podvodu nebo zbrání anebo konečně pro tuláctví. Jestli od ukončeného trestu jejich neminuly ještě tři roky, může jim úřad bezpečnostní naříditi, aby ve lhůtě jim vyměřené prokázaly, že se dovoleným způsobem živí, což když ze zahálčivosti neučiní, trestají se vězením od 3 do 14 dnů, a stalo-li se podruhé, tuhým vězením až do jednoho měsíce, zostřeným podle předpisů § 253 tr. zák. lit. a) až e). Dle § 4. mohou osoby, odsouzené pro falšování veřejných papírů, falšování mince, nebo pro nějaký trestný čin proti cizímu majetku k delšímu než šestiměsíčnímu vězení anebo něko-

likrátě ku kratšímu, býti postaveny pod dohled policejní, jestliže soud možnost toho v rozsudku vyslovil. Podobně ustanoveno jest o osobách pro tuláctví (§ 1.) odsouzených, viděli se býti v příčině majetku nebezpečnými. Konečně v § 10. trest vězení jedno- až čtrnáctidenního uvaluje se na ty, kdož proti obmezením a závazkům spojeným s dohlídkou policejní se prohřeší, kterýžto trest způsobem při § 2. uvedeným se zostřuje, jestli stalo se tak podruhé. Podle § 13. téhož zákona může soud v rozsudku na osoby zahálčivé či práce se štítící, odsouzené pro přestupky jmenované v § 1., 2. a 10. vysloviti, že mohou býti drženy v pracovně donucovací.

Pomíjícě všech ostatních jednotlivostí dotčeného zákona, pro náš účel nedůležitých, zde hned předem připomínáme, že předpis § 13. stojí docela na půdě platných právních norem o svobodě osobní, jež obsaženy jsou v zák. ze dne 27. října 1862, za státní zákon základní prohlášeném, a na půdě čl. VIII. zákl. zákona o právech státních občanů. Vždy tedy musí předcházeti výrok soudcův, že může někdo do pracovny se dodati; provedení, t. j. skutečné odevzdání pracovně, jest pak věcí politického úřadu zemského (§ 15. zák. z 10. května 1873).

Na otázku, jaké byly účinky uvedených předpisů, odpovídá nám statistika soudní správy jasnými, nezvratnými doklady číselnými.*) Počet osob, odsouzených u okresních neb (příležitostně) u sborových soudů pro přestupky zákona z r. 1873 v letech 1874 až 1880 — dále dosavadní úřední výkazy nesáhnají — byl tento:

Země	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880
Rakousy pod E.	4.125	5.018	7.358	8.074	8.082	9.473	9.226
Rakousy nad E.	1.208	1.386	1.627	2.605	2.712	3.016	3.372
Solnohrad	236	626	564	977	801	665	784
Štýrsko	3.749	2.961	2.854	3.866	3.841	4.623	5.004
Korutany	607	664	697	761	667	480	681
Krajina	831	637	749	958	954	754	836
Přímoří	526	389	320	369	444	371	381
Tyrolsko	2919	1.112	1.220	1.610	1.795	2.072	2.904
Vorarlberg	104	120	184	189	275	280	306
Čechy	11.732	12.684	14.516	15.815	15.673	17.782	18.328
Morava	6.328	6.688	6.509	7.453	6.291	6.750	8.144
Slezsko	1.188	1.172	1.345	1.468	1.390	1.376	2.113
Halič	3.729	4.966	5.422	6.378	6.341	5.684	8.601
Bukovina	7	6	20	15	25	63	6
Dalmacie	15	16	31	38	35	52	55
Celé Rakousko	35.354	38.445	43.414	50.576	49.285	53.441	60.741

Ze v udaných číslech hlavní počet zaujímají odsouzení na základě § 1.,

*) Srovn. Statistisches Jahrbuch, herausgegeben von der k. k. statistischen Centralcommission. Ročníky 1874—1880, v každém sešit VI.

sotva podotknouti třeba. Ostatně ukáže to i pražská statistika, kterou později připojíme.

Z výsledků těchto vysvítá především, že očekávaný odstrašující účinek zákona naprosto se nedostavil. Kromě Přímoří, kdež r. 1880 proti 1874 dokonce úbytek 27.4 procent, a Krajiny, kdež za touž dobu jen přírůstek 0.4 procent se objevuje, ve všech ostatních zemích počet odsouzení úžasné roste,*) nejlepší to doklad, že dosavadní způsob postupování proti tuláckým a zahálčivým žvlům není dostatečně účinným.

Nežli se ke příčinám tohoto neúspěchu obrátíme, nebude snad neúčelně postáti na okamžik ještě při číslech právě uvedených. Vezmeme-li za základ počet všeho přítomného obyvatelstva při obecném popisu ze dne 31. prosince 1880 v jednotlivých zemích sčítaného, shledáme, že průměrem na 10.000 obyvatelů přítomných připadlo r. 1880 osob trestaných pro přestupky proti zákonu z 10. května 1873: v Solnohradě 47.9, v Rakousích n. E. 44.3, ve Štýrsku 41.2, v Rakousích p. E. 39.5, na Moravě 37.8, ve Slezsku 37.3, v Tyrolsku 36.0, v Čechách 32.9, ve Vorarlbergu 28.5, v Korutanech 19.5, v Krajině 17.3, v Haliči 14.4, v Dalmacii 1.1, v Bukovině 0.1 (ale 1879: 1.1).

Toť jsou rozdíly velmi nápadné, ukazující, že celkem pohnutější vlny v ýdělkových poměrů v zemích hospodářsky pokročilejších i více onoho rmutu společenského na povrch vynášejí, který propadá trestným ustanovením zákona proti tulákům.

Podobná rozdílnost objeví se nám i vzhledem k rozličným krajinám téže země korunní, jestli na základě výkazů statistiky o správě soudní spojujeme počet trestaných podle obvodů sborových soudů první stolice.

Za příklad vezmeme Čechy a uvedeme počet osob, které pro přestupky proti zákonu z 10. května 1873 trestány byly roku 1880 v obvodech jednotlivých krajských soudů a zemského soudu v Praze.

V obvodu krajského (zemského) soudu	Potrestáno osob 1874	Potrestáno osob 1880	Přírůstek obnáší procent	Přítomný počet obyvatel. toho obvodu dle sčítání 1880	Na 10.000 obyv. připadá tudíž potrestaných osob (1880)
pražského	2.230	3.665	64 ₂	867.694	42 ₂
budějovického	608	508	14 ₂	304.124	16 ₆
píseckého	644	780	21 ₁	341.325	22 ₈
plzeňského	648	835	28 ₈	427.838	19 ₅
chebského	277	677	114 ₄	427.225	15 ₈
mosteckého	375	614	63 ₇	316.556	19 ₄
litoměřického	454	1.027	126 ₂	312.849	32 ₈
českolipského	598	1.247	108 ₅	243.243	51 ₂

*) To platí zejména též o Bukovině, kde se nepatrné číslo na rok 1880 zakládá patrně na nějaké chybě, jak lze souditi ze značného vzrostu v letech předešlých. V úředních tabulkách stojí v sousední rubrice, uvádějící počet potrestaných pro porušení předpisů zákona o koaliciích, číslo 105, což vzhledem ke skrovnému počtu odsouzení v tomto oboru se naskytujících jest asi rovněž omyl a sluší, tuším, obě čísla přesmyknouti.

mladoboleslavského	479	622	29 _s	206.433	30 _i
libereckého	200	583	191 _s	217.769	26 _r
jičinského	1.090	1.507	38 _a	377.830	39 _s
králohradeckého	1.175	2.255	91 _o	392.930	57 _s
chrudimského	969	1.444	49 _o	378.261	38 _i
kutnohorského	951	1.137	19 _s	391.266	29 _o
táborského	1.034	1.427	38 _s	355.555	40 _i

Pokud z počtu odsouzení souditi lze na četnost tuláků a zahalečů, ohrožujících veřejný pořádek i na namnoze veřejnou bezpečnost, povznášejí se ten počet jejich v některých krajinách českých značně nad průměr oněch zemí rakouských, které v té příčině smutnou přednost mají před ostatními.

Než, skutečný číselný stav tuláctva a příbuzných kategorií lidí převažuje velmi podstatně počet odsouzených. Dotvrzuje to zkušenost obecná, a že pravdu má, opět lze čísla doložit.

Statistická knížka král. hlav. města Prahy za rok 1881 (Díl. I. str. 178.) podává tento zajímavý přehled o postupu tuláctví v policejním obvodu pražském:

Roku	zatčeno pro tuláctví			Roku	zatčeno pro tuláctví		
	mužů	žen	celkem		mužů	žen	celkem
1872	3993	1574	5572	1877	6579	2267	8846
1873	4451	1598	6049	1878	6914	2360	9274
1874	5241	1562	6803	1879	5629	2557	8186
1875	5414	1445	6859	1880	5450	2073	7523
1876	5498	1901	7399	1881	8177	2592	10769

Však potrestáno bylo u okresního soudu v přestupcích v Praze, pak u soudů okresních v Karlíně, na Smíchově a Vinohradech pro přestupky zák. z 10. května 1873 a to pro

Roku	§ 1. § 2. § 10. Celkem				Roku	§ 1. § 2. § 10. Celkem			
	§ 1.	§ 2.	§ 10.	Celkem		§ 1.	§ 2.	§ 10.	Celkem
1874	783	23	23	779	1878	2560	5	132	2697
1875	1756	11	55	1822	1879	2553	19	293	2865
1876	1895	8	106	2009	1880	2384	13	498	2895
1877	2472	10	161	2643	1881	1970	3	554	2427

Za dobu 1874—1881 bylo tudíž celkem v policejním obvodu pražském 65.657 osob pro tuláctví zatčeno, ale toliko 18.137 pro uvedené přestupky soudně potrestáno, tedy pouze 27.6 procent. Ježto policie zde jest ne poměrně účinnější, tedy jest asi oprávněn úsudek, že počet odsouzených při soudech venkovských ještě značněji pokulhává za skutečným počtem oněch neblahých živlů. Zároveň pak data pražské statistické knížky nedopouštějí vzniknouti domněnce, kterou snad ten či onen ze čtenářů našich vyslovil, jakoby veliký vzrost odsouzení přičísti slušelo pouze účinnějšímu zakročování příslušných úřadů. Souvisí on vskutku s přírůstkem tuláctva. Jest tedy oprávněn hlas obecný dovolávající se účinnější pomoci a vydatnějších opatření, nežli jsou dosavadní, a to ve směru dvojím. Před-

vším vidí se, že ustanovení zákona z r. 1873 neusnadňují zakročení proti těm živlům, na jejichž potlačení dána jsou, tou měrou, jaká žádoucí jest. I podány v té příčině v zasedání sněmu českého r. 1883 vládě návrhy opravné tohoto znění:

»Vláda se vyzývá na základě § 19. a) a b), aby zařídila, čeho třeba ke změně zákona z 10. května 1873 č. 108 ř. z., majíc při tom náležitý zřetel k následujícím návrhům:

1. Obec smí osobám zaměstnání nemajícím, kteréž o veřejnou podporu se ucházejí, anebo tulákům postrkem přihnáním příkázati práci jejich způsobilosti přiměřenou. Odmítnou-li ji, propadnou trestu, o němž ustanovení upraveno budiž podle vzoru trestních předpisů v zákoně z 10. května 1873 č. 108 ř. z. obsažených.

2. Soud může vysloviti o osobách potrestaných pro tuláctví, žebrání neb vícekrát pro trestnou zahálku (odst. 1.), že mohou býti postaveny pod dohledku policejní nebo dodány do pracovny.

3. Obecní představený, který činí návrh na potrestání nějaké osoby pro případy v odst. 2. uvedené, smí též výslovně navrhnouti, aby soud prohlásil, že může do pracovny býti dodána. Návrh na potrestání osob podle § 1. lit. a) říšsk. zákona ze 27. července 1873 postrkem domů odevzdaných učiniti může i představený obce domovské u soudu, v jehož obvodu ta obec se nalézá.

4. Zemskému zákonodárství se vyhrazuje, že může na politické úřady okresní přenést právo, aby v případech, když soud trestní nalezne, že někdo může držán býti v pracovně, dodržení toto uložily.«

Odstavec 1. vzat jest z říšského zákona trestního německého, o němž ještě níže bude řeč; ukážeme též, jaký význam toto ustanovení ve spojení s odstavcem 2. má pro otázku pracovn. Odstavec 3. a 4. má usnadniti provedení § 13. zákona z 10. května 1873. Arciť bude potřebí vydati zároveň s opravou zákona v udaném směru provedenou též instrukci k soudům, aby, majíce na zřeteli účel zákona z r. 1873, vydatnější měrou užívaly práva, jehož jim § 13. dává.

Avšak má-li se vůbec účelu zákona a zvláště předpisu § 13. vyhověti, dlužno postarati se o zevní podmínku provedení jeho, o pracovny. Neboť, neměli dotčený zákon očekávaných účinků, nesluší to připisovati toliko nedostatkům jeho. Účinné provedení § 13. naráží dosud na překážku velmi vážnou, jest to citelný nedostatek vhodných ústavů. Některé země totiž vůbec žádných nemají, v jiných sice jsou, ale jsou počtem skrovný a užívá se jich k účelu, o který tu jde, málo. V Čechách jedinou pracovnou donu-

covací v přísném slova smyslu jest toliko zemská káznice pražská a její filiálka pro kárance ženské v Řepích. Viděli jsme, že bylo v Čechách roku 1880 více než 18.000 osob pro přestupky zákona z r. 1873 potrestáno, kterýžto počet jistě v následujících letech byl ještě větší. Ale v obou káznicích jmenovaných bylo r. 1882 celkem toliko 226 osob*), jež většinou náležejí do kategorie pouhých tuláků, nýbrž jsou potrestaní zločinci, kteří dle §§ 2. a 10. zákona z r. 1873 do káznice se dostali. Káznice tato hostí tedy jen jaksi nejnebezpečnější výkvět oněch lidí, proti kterým dotčený zákon jest namířen. Není sice žádné formální závady, pro kterou by káznice zemská nemohla sloužiti účelům zákona měrou mnohem vydatnější, nicméně užívá se jí fakticky k onomu cíli měrou nejskrovnější. Koncem roku 1883 bylo na př. v káznici zemské pražské ze 152 kárenců 7 nezletilých, 121 bylo takových, kteří dříve pro nějaký z deliktů § 2. zákona z 10. května 1873 odsouzení a pak pro štítění se práce nebo pro porušené povinnosti z policejní dohlídky vyplývající tam dodáni byli; toliko 24 kárenců dostalo se tam na základě pouhého odsouzení pro tuláctví.***) Příčinu, proč se káznice zemské tak skrovně k účelům zák. z r. 1873 užívá, zajisté hledati sluší v překážkách, které odstraniti neb aspoň zmírniti mají zmíněné opravné návrhy sněmu českého. Vadí však i okolnosti jiné. Jest to jednak vzdálenost káznice pro mnohé krajiny rozsáhlého území král. českého, jednak jisté otázky ekonomické. Výdaje s káznici spojené činily r. 1881 73.613 zlatých; i když odečteme pense a provise na účet fondu káznice placené, zbude přes 71.000 zlat. správního nákladu, kdežto výtěžek práce obnášel toliko 8660 zlat. Připočteme-li k tomu asi 7000 zlatých ostatních vlastních příjmů káznice z úrokův, z výnosu realit atd., zbude deficit asi 60.000 zlat., jehož aspoň částečné uhrazení požaduje se ve většině případů od domovských obcí kárenců, které, popírajíce oprávněnost toho požadavku, v nejednom případě proti rozhodnutím zemského výboru pomoci hledávají u instancí jiných.***)) Mají-li se nové donucovací pracovny, jejichž zřízení hlas obecný se dovolává, s úspěchem lepším potkati, potřebí tedy kromě upravení technického, které by dokonalejší výsledek hospodářský zabezpečilo, i takového rozdělení nákladu, aby nebylo dodání ně-

*) Srovn. zprávu zemsk. výboru česk. ze dne 30. června 1883 čís. 230 sněm. a rozpočet zemský na r. 1884.

**)) Podle výkazů na dotaz náš ochotně nám opatřených p. sekret. zemsk. výboru Wolinským. K velice zajímavému materiálu těchto výkazů vrátíme se níže, až bude nám jednati o poměru nynější káznice zemské k budoucím pracovnám.

***)) Srovn. zprávu zemsk. výboru výše uvedenou (str. 8. a násl.), k tomu zprávu komise pro záležitost káznice zemské atd. č. 338 sněm. 1883. Roku 1882 obnášely dotčené náhrady stravného zcela neb zčásti placené 13240 zlat. Nejchudším obcím slouží se náhrady docela.

koho do nich pokutou neochotně placenou pro obec domovskou. Nezbyvá tu tedy přirozeně jiná cesta, nežli uvaliti náklad zřizovací i vydržovací, pokud výtěžkem pracovny uhrazen není, na bedra ve příčině finanční silnější, což i účelem pracoven podobných jest odůvodněno. Dříve však nežli o této otázce promluvíme, přihlédněme k veřejnoprávní povaze pracoven vůbec.

II.

V Anglii již na zákonech veliké Alžběty, původkyně pověstného zákona chudinského z r. 1601, zakládá se vznik dvojího druhu ústavů, pracovny (workhouse) a káznice (house of correction). Workhouse*) náleží k prostředkům chudinské správy a určen jest pro osoby nužné, k práci způsobilé. Nynější chudinské právo anglické — opírající se v podstatě o chudinský zákon z r. 1834 — zná dvojí způsob podpor: podpory chudým poskytované v jejich domácnostech (out-door-relief) a podpory poskytované lidem ke práci způsobilým zaměstnáním v uzavřených ústavech, v pracovnách (in-door-relief). A v š a k n e m ů ž e n i k d o b ý t i n u c e n, a b y d o p r a c o v n y v s t o u p i l. Spíše slouží vstoupení do pracovny a podrobení se přísnému řádu v ní zavedenému za zkoušku skutečné nužnosti, což se naznačuje významným slovem: workhouse-test.

Chudý, jenž uznán byl za způsobilého k práci a do pracovny odkázán, však zdráhá se do ní vstoupiti, všeho nároku na podporu chudinskou pozbývá a může býti potrestán vězením pro žebrání neb tuláctví, jak níže bude uvedeno. Workhouse-test nahrazuje namnoze skutečné vyšetření nužnosti, čímž správa chudinská nabývá povahy šablonovité. Než není zde naším účelem posuzovati nynější soustavu chudinské správy v Anglii. Zde toliko ještě uvádíme, že náklad se zřízením a vydržováním pracoven spojený uvalen zákonem z r. 1834 na nové okresy chudinské, dříve již (str. 174) uvedené poor law unions, zřízené zejména též za účelem vydržování pracoven, kteréžto břemeno pro farnosti objevilo se býti přílišným. Roku 1879 z 800.426 osob v Anglii veřejnou správou chudinskou podporovaných 175.345 umístěno bylo v pracovnách.**))

Káznice — houses of correction, nebo podle místa prvního založení též »Bridwells«, zvané — po zákonu Alžbětině ponejprv zřízené za Jakuba I. jakožto doplněk správy chudinské, druhdy se různily od vlastních vězení, gaols. Prodělaly celkem mnoho změn, většinou zároveň s reformou věz-

*) Srovn. G n e i s t, Selfgovernment, str. 739 a násl., kdež i obraz vnitřního zařízení workhousu podán. K tomu: P. L e r o y - B e a u l i e u: L'administration locale en France et en Angleterre; str. 322. a K r i e s: »Die engl. Armenpflege«, str. 16 a násl.; tamtéž o pracovnách irských str. 291 a násl.

**)) Löning u Schoenberga na m. u. str. 586.

nictví vůbec. Zákon o věznicích (Prisons Act) z r. 1865 rozdělil mezi vězení a káznice těmi smazal; osoby tudíž, které jsou předmětem odsouzení do káznice, po případu i v obyčejném vězení svůj trest odsedí. Právě však v příčině těch osob velmi podrobné policejní předpisy jsou dány, kterými se rozeznávají tři hlavní jejich kategorie: prvou tvoří »idle and disorderly persons«, osoby zahálčivé a nepořádné, v zákoně určitými příznaky naznačené, které smírný soudce (justice of peace) jednotlivý až do 1 měsíce do káznice odsouditi může; v druhé jsou »rogues and vagabonds«, jež jednotlivý smírný soudce až do 3 měsíců odkázati může do káznice; třetí konečně zahrnuje »nenapravitelné žebráky« (incorrigible rogues), kteří v kvartálním sezení soudců smírných až do 1 roku mohou býti odsouzeni.*) Káznice, namnoze — jak řečeno — od obyčejného vězení formálně neoddělená, jest tudíž prostě místem, kde se vlastní trest za žebrání, tuláctví a jiné delikty odsedí, není ale místem pro dodatečnou, napravovací vazbu s nucenou prací, jakémuž účelu slouží káznice ve smyslu kontinentálním.

Příbuznější s káznici v našem smyslu jsou francouzské dépôts de mendicité. Podnět k zavedení jich zavdaly »nepořádky způsobené množstvím tuláků« v šedesátých letech minulého věku.**) Byvše od r. 1774 na mnohých místech založeny, nikdy měrou náležitou ujmouti se nemohly.

Necker počítá, že za ministerstva jeho bylo jich ve Francii 33 s 6—7000 káránců. První republika zostřivši, ač bez výsledku, policejní opatření proti žebráctvu, chtěla je nahraditi t. zv. maisons de répression a pro nenapravitelné ustanovila zvláštní káranickou kolonii na Madagaskaru.

Ale k provedení nedošlo a teprv Napoleon I. rozhodněji o reformu se zasadil, nařídil dekretem ze dne 5. července 1808, aby v každém departementu, jakmile se dépôt tam zřídí, všichni žebráci do 14 dnů do něho vstoupili, i aby každý, kdo potom postižen bude, an žebrá, moci tam se dodal. Náklad nésti měly stát, departementy a města. Za krátko vzniklo sice 59 dépôts, které byly s to pojmáti 22.500 osob, avšak jen 37 vskutku otevřeno a mnohé z nich později zanikly.

Roku 1856 zbývalo jich toliko 20, ze kterých 4 náležely obcím, ostatních 16 vydržováno bylo od 25 departementů, bylyť jednotlivé společnými

*) Gneist n. m. u. str. 260 a násl. Kries n. m. u. str. 45—48. — W. Tallack v pojednání o angl. soust. věznicích v Holtzendorffově Jahrbuch für Gesetzgebung, r. 1874, str. 709 a násl. praví, že t. zv. Bridwels v Irsku jest asi 100, v Anglii a Škotsku jen zcela málo.

**) Necker. De l'administration des finances de la France, vydání z r. 1784, III, str. 164. K tomu pro další vývoj: Reitzenstein »Die Armengesetzgebung Frankreichs« ve Schmollerově Jahrbuch für Gesetzgebung atd. z r. 1881, str. 572, 582, 599 a 1141. Těž Block v. Eminghausově sborníku citov. str. 608 a násl. (Kusé zprávy.)

ústavy několika departementů. Veliká enketa chudinská z let 1872—73 zjistila, že náležejí dépôts de mendicité k zanedbaným stránkám veřejné správy ve Francii. Z formální stránky budiž toliko podotknuto, že může každý podle předpisu trestního zákona pro žebrání k trestu odsouzený po odbytém trestu pouhým opatřením administrativním do dépôts de mendicité se odevzdati.*) —

Bohatější materiál a kořist pro naše účely namnoze cennější poskytují státy německé. Tu především zasluhují povšimnutí §§ 361. a 362. něm. říšského zák. trestního, pak říšský zákon o bydlišti podporním (Unterstützungswohnsitz) ze dne 6. června 1870, prováděcí zákony jednotlivých něm. států k tomuto zák. říšskému, konečně chudinské řády a některé policejní předpisy jednotlivých států.

Naznačené §§ ř. zák. trest. za podobnými účely se nesou, jako zejména náš zákon z roku 1873. Dle předpisů § 361. čís. 3—8 trestu podléhá: kdo jako tulák se potlouká — kdo sám žebrá nebo děti na žebrotu vysílá neb k ní navádí aneb osoby dozoru a právní moci své podrobené neb k domácnosti příslušné od žebroty nezdrží — kdo hře, pití neb zahálce tou měrou se oddává, že octne se ve stavu, ve kterém dovolávati se musí veřejné podpory k úživě vlastní nebo těch, o jejichž výživu pečovati jest povinen — osoby, které policejních předpisů nešetříce, po živnostensku smilstvo provozují — kdo, jsa z veřejných prostředků chudinských podporován a práce se štítě, zpěčuje se podstoupiti práci přiměřenou, úřadně mu přikázanou — kdo pozbyv výživy neopatří si žádné v době příslušným úřadem jemu ustanovené, aniž prokázati může, že se mu to přese všecko namáhání nepodařilo.

Podle předpisu § 362. může se v rozsudku zároveň vysloviti, že takové osoby po odbytém trestu postavit se mohou pod policejní dohlídku, na základě čehož zemský úřad policejní (»Landespolizeibehörde«) práva nabývá odsouzenec až do dvou let buď do pracovny odevzdati anebo při pracích obecně užitečných zaměstnati.

Tedy v celku tytéž zásady, které u nás platí, jenom že lepší výběr případů. Sněmovní komise letošní vybrala z nich do svých návrhů k opravě rak. zák. z r. 1873 ustanovení v textu proložené vytištěné.

Náklad na tyto pracovny vésti sluší t. zv. zemským svazkům chudinským (Landarmenverbände), větším to samosprávným obvodům pro jisté obory veřejného chudinství, jež v Prusku namnoze s obvody jednotlivých provincií se kryjí, avšak i menší okresy zahrnují ano někdy i jen na obvod

*) Ducrocq, Cours de droit administratif str. 395.

jediného (velikého) města se obmezují. Většina dotčených samosprávných svazků vskutku ústavy příslušné má, avšak namnoze tyto ústavy slouží i jiným účelům, nežli pouhé dodatečné vazbě s prací nucenou, jak právě objasněna; bývajíť zhusta zároveň pracovními pro osoby, které nebyly ani ještě pro tulačství, žebrotu a j. z udaných přestupků potrestány. Ovšem se tu z pravidla obě kategorie osob chovají místně odděleny.

Nezřídka vedle samostatných káznice pro potrestané tulačky atd. nalézáme i zcela samostatné pracovní, vydržované obcemi neb širšími samosprávnými svazky; ony pak buď mají pouze ráz anglického workhousu (Prusko) anebo jsou pracovními donucovacími, ve kterých drží se osoby ne na základě výroku soudcova, nýbrž na základě donucovacího předpisu administrativního. Tu octli jsme se před zásadním rozdílem, který bedlivější naší úvahy vyžaduje. Jsou tu dvě skupiny států: jedny, kdež není dovoleno pouhou cestou administrativnou někoho k pobytu a práci v pracovním nutiti, druhé, kdež to možno jest.

K prvé skupině náleží Prusko a Sasko-Výmarsko.*) Pruský zákon prováděcí k říšskému zák. o bydlišti podporném ve příčině objemu podpor chudinských ustanovuje, »že podpora, pokud se žádá, může se poskytnouti po případě v chudobinci neb nemocnici aneb příkázáním práce silám nuceného přiměřeně buď mimo taký dům aneb v něm. (§ 1. odst. 2. zák. z 8. března 1871.)« O tento passus vzešel spor mezi pruskou sněmovnou poslanců a sněmovnou panskou.

Panská sněmovna většinou přimlouvala se, aby v také případnosti — tedy i když tu není výroku soudcova stanovícího možnost donucení k práci — mohla osoba veřejné podpory účastná k těm pracem býti přinucena, což poslanecká sněmovna zamítla, a když nebylo naděje na shodu, přijat doslov, jak tu uveden, načež v ministerské instrukci prováděcí výslovně se uvedlo, že donucení pouhou cestou správní není možné. I tak shledáváme v Prusku dvojí druh pracovní, ač se někdy v týchž domech obě kategorie zaměstnanců, však místně oddělené, chovají, totiž: 1. káznice pro dodatečnou vazbu osob na zákl. soudcovského rozsudku tam dodaných a k práci donucovaných (»correctionelle Nachhaft«), a 2. pracovní, mající potud zcela ráz angl. workhousu, pokud nikdo nemůže k pobytu v nich se nutiti. Arci nechce-li tam vstoupiti, ztrácí nárok na všecku chudinskou podporu a může na základě § 361 odst. 7. pro trestnou zahálku býti trestán a tou cestou konečně dostati se do pracovní donucovací či káznice.

Ale ostatní větší státní němečtí, zvláště král. saské, pak Bavorské,

Württembersko, Oldenburg a obojí Meklenburg, nebyly tak choulostivě vzhledem k principu svobody osobní v Anglii, v Prusku, a jak jsme viděli, i v Rakousku důsledně šetřenému. Oni dávají právo orgánům správy chudinské (i obecním), aby osoby nucené, podpory žádající, pokud k práci způsobilé jsou, ke práci donutiti mohly. Toto právo jest pouhý následek jejich nuznosti, pro kterouž dobročinnosti se dovolávají. Nad jiné účinně uchopily se obce království saského této jim zákonem dané moci i čítalo Sasko dne 3. prosince 1864 celkem 2555 pracovní, v nichž umístěno bylo 17.584 chudých, ze kterých bylo 7820 hlav rodin.*) Než, nezůstalo při pouhých pracovních obecních. Chudinský řád saský (Armenordnung) ze dne 22. října 1840 dopustil, aby se tvořily svobodné svazky domovských obcí za účelem zaměstnání chudých k práci způsobilých a zamezení žebroty. I počaly se vskutku obce k udanému cíli slučovati v širší chudinské okresy, zahrnující buď veškeré obce jednotlivých politických okresů nebo jen části okresů, a působnost jejich rozvinula se záhy měrou a způsobem od zákonodárce nikterak netušeným. Spolčily se buď na určitou řadu let nebo do výpovědi, aby společnými prostředky zřídily pracovní, chudobince, nemocnice a pod. Stanovami, jež krajská vláda potvrzuje, udává se řízení, jakým osoby práce se štítící, tulači a žebráci a pod. do pracovní k nucené práci se dodávají. Z pravidla na návrh obce domovské rozhodne prostě ředitelství svazku čili spolku chudinského, má-li která osoba do pracovní se odevzdati. Ona má právo k stížnosti, o níž rozhoduje soud příslušný. Roku 1872 čítalo se 17 podobných svazků a pracovní, koncem r. 1880 již 24. Náklady zřizovací a všeobecné správní (služné úředníkův a pod.) nese spolek, zvláště, t. j. náklady za osoby tam držené, pokud kryty nejsou jejich výdělkem, obec, k níž jsou příslušny. Káránci — smíme-li toho slova užití — zaměstnávají se buď v pracovní samé nebo se za dne k soukromníkům do práce za mzdu dávají; podrobeni jsou přísné kázní, ano možny jsou, pokud stanovy vládou schválené dovolují, i tresty tělesné.

Účinky těchto spolčovacích snah v nejednom směru vysoce jsou zajímavé, tak že jich mlčením pominouti nemůžeme. Byloť obecních a spolkových ústavů r. 1864 2555, r. 1880 toliko 1206. Malé a proto poměrně nákladnější ústavy obecní touž měrou nepotřebnými se staly, jakou přibývalo okresních. Avšak i počet osob v ústavech obecních i okresních držených průběhem 25 let nápadně se zmenšil, byloť jich:**)

*) Tamtéž str. 640—641. K tomu Löning n. m. u. str. 620. Bitzer: »Die Bezirks-Armenarbeitshäuser in Sachsen.« (1864.) Böhmer »Ueber Armenwesen und Armenstatistik mit besonderer Rücksicht auf die sächs. Erhebung für das Jahr 1880. (Zeitschrift des kön. sächs. statist. Bureau, 1882.)

***) Zeitschr. des kön. sächs. statist. Bur. 1882, str. 18.

*) Srov. Rocholl. »System des d. Armenpflegerechts«, str. 252—254.

roku	celkem	tedy na 1000 obyvatel
1855	25823	12 ⁶⁶
1861	22303	10 ⁰²
1864	17584	7 ⁵²
1880	12062	4 ⁰⁶

»Toto znamenité zmenšení — praví Böhmert — hlavně, tuším, způsobeno bylo přísnějším dozorem a přidržováním k práci, kteréž nastalo zřízením četných okresních pracoven.« Ze v krajích, kde hustěji jsou zastoupeny takové pracovny, i počet chudých veřejně podporovaných jest menší, ukazují čísla chudinské statistiky saské na r. 1880.*) Čítaloť se tu:

v krajském hejtmanství	okresních pracoven vůbec	průměrem připadla jedna na obyvatelů	na 100 obyv. připadlo chudých veřejně pod- porovaných
drážďanském	5	161.702	3 ⁶⁴
lipském	5	141.565	3 ⁸⁰
cvikavském	10	110.514	2 ⁶⁵
budyšínském	4	87.832	2 ³¹

Vedle ústavů vylíčených jsou tu ovšem i zemské káznice pro dodatečnou vazbu s prací nucenou jako v Prusku.

Meklenburská káznice v Güstrově určena je netoliko pro dodatečnou vazbu osob, odsouzených pro přestupky § 361. říš. zák. tr. a na základě soudcova výroku po odbytém trestu do pracovny přijatých, nýbrž i sám trest pro dotčené přestupky zde se odsedí. Nad to pak, arci odloučení od těchto, i chudí nemající podporního bydliště, mohou zde k nucené práci se přidržovati.**)

V Oldenburgu zákon ze dne 14. března 1870 ustanovil celou řadu případů, ve kterých správní cestou, po návrhu obce a schválení ministeria, může někdo k nucené práci do pracovny se odevzdati. Případy ty dosti jsou zajímavé, tak zejména propadají nucenému zaměstnání v pracovně opilci, kteří ve stavu opilosti vícekrát veřejně pohoršení dali nebo rodný mír ruší; osoby, které veřejné podpory chudinské zneužily nebo předměty té podpory (na př. šat, potraviny) prodaly; marnotratníci pod kuratelou daní, jestli nepořádným životem a zahálkou sebe a rodinu svou v nebezpečí uvádějí, že veřejnému chudinství na péči případnou; osoby, které, nákladem obce vydržovány jsou, pro špatné chování přese všecku snahu obecní správy buď vůbec u jiných umístěny býti nemohou anebo jen za náhradu nepoměrnou; za jistých zvláště udaných podmínek též

*) Tamtéž str. 34. K tomu velmi zajímavá data o pracovně drážďanské v článku: »Das Armenwesen der Städte Dresden und Leipzig nach der Armenstatistik vom J. 1880.« (Tamtéž ročník 1883, seš. 1. a 2.), kteréžto pracovně rovněž zmenšení bře-
men chudinských se připisuje.

**) Rocholl na m. u. str. 657 a násl.

osoby, které vícekrát nemanželsky porodily; zanedbané děti od 12—16 let, jestliže péče rodinná neb veřejná k jich nápravě nestačí atd.*)

I ve Württembersku neobmezuje se počet případů, ve kterých osoba nějaká může do pracovny donucovací se dodati, na ustanovení § 361. říš. tr. zák., nýbrž policejní zák. tr. ze 27. pros. 1871 uvádí některá další, podobná oněm, kteráž z oldenburského zákona právě byla uvedena.**)

Konečně ještě uvedeme příslušná zařízení v kantonu curyšském, kdež zákon »o zřízení státních káznic« ze dne 4. května 1879 předpisuje takto:***) Stát zřizuje podle potřeby káznice, do kterých se přijímají: a) zletilé osoby ku práci způsobilé, ale zahálčivé a nepořádné, které buď almužny požívají nebo pod poručenstvím jsou; b) zanedbaní nezletilci, zvláště takoví, již trestním soudem odsouzeni byli. Káznice zřízené od obcí nebo soukromníků mohou žádati přiměřené podpory státní, jestli že šetří státních předpisů o přijímání kárenců a jsou náležitě zařízeny a vedeny. Aby § 1. se provedl, může stát takové ústavy i docela převzít. Nezletilci chování buďtež v ústavech zvláštních. Ve všech ústavech buďtež pohlaví od sebe oddělena. Převládajícím zaměstnáním při těch ústavech budiž rolnictví. Lze však zavést i práce jiné. Mladším lidem budiž, pokud možno, dána příležitost, aby se přiučili povolání přiměřenému.

O dodání zletilých osob nepořádných a zahálčivých do káznice rozhoduje rada okresní na podání učiněné radou obecní nebo chudinskou správou obce, kde ty osoby jsou příslušny nebo kde se bytem zdržují. Jestliže dosud v káznici nebyly, má je obecní úřad, nežli návrh okresní radě podá, nejprve napomenouti a jim pohroziti dodáním do káznice.

Obecní úřad podá svůj návrh místodržiteli okresnímu, který věc předloží radě okresní a nařídí, aby okresní rada dotčenou osobu vyslechla. Schválí-li návrh, může okresní rada nastávajícího kárance ihned dáti odvésti do ústavu. Zletilé osoby mohou na ponejprv nejvýše na dobu jednoho roku do káznice se dodati; v případě opětném až do tří let. Okresní rada, která dodržení v káznici nařídila, může však, vyžádavši sobě zdání úřadu obecního, kárance i před koncem ustanovené doby propustiti. O dodání osob nezletilých do káznice rozhoduje buď trestní soud neb policejní

*) Tamtéž str. 669.

**) Tamtéž str. 752.

***) Gesetz betreffend die Errichtung staatlicher Korrek-tionsanstalten, vom 4. Mai 1879, k čemuž přidány: Verordnung betr. die Organisat. der staatl. Korrek-tionsanstalt in Ringweil, pak: Verordnung betr. die Organis. und Leitung der staatl. Korr.-A. für volljährige Personen; jakož i příslušné reglementy. Děku-jeme za ně laskavosti prot. faráře Frick-Forrera v Riesbachu (Curych).

úřad anebo úřad poručenský. Z rozhodnutí rady okresní lze se odvolati k radě vládní (kantonální).

Zvláštními nařízeními přikáže se, čeho potřebí, o správních úřadech ústavů, o stáří osob, jež se do nich přijímají, o kázni, o stravném, o podílu káránců na jich výdělku, též o dozoru na propuštěné. Nařízení, o nichž tu řeč, vskutku vydána a to jedno pro káznici pro osoby zletilé (v Uttikonu), druhé pro káznici, určenou pro nezletilce (v Ringweilu). Pro každý z obou ústavů nad to dán podrobný reglement. Obé bude bohdá dobrým pramenem poučení pro naše práce v příčině nových pracoven. Vyjímáme jenom ustanovení hospodářská, jež se týkají nákladu. V nařízení o káznici pro osoby zletilé stanoví se, že běžný náklad uhrazuje se nejprve z výnosu rolnického hospodářství a průmyslových prací po případě konaných, pak ze stravného*) za kárance placeného; ostatek uhradí podle potřeby kanton.

Radí se tedy kanton curyšský k oněm státům, kde jednotlivec dodán býti může do pracovny donucovací pouhou cestou administrativní, při čemž zvláště na váhu padá rozsáhlá právomocnost, která tu obci a radě okresní dána; ponechávát se prostě jejich úsudku, zdali a pokud jistá osoba tou měrou zahálčiva a nepořádná jest, aby pro donucovací pracovnu za zralou se pokládati mohla. Avšak zdá se, pokud aspoň dle staršího spisu o švýcarských pracovnách donucovacích souditi smíme, že převahou stanovisko toto v kantonech švýcarských jest platno. Jediné v kantonu bernském potřebí bylo rozhodnutí soudcova, smí-li kdo do pracovny donucovací býti dodán, kdežto o dodání zahálčivých a nespořádaných lidí do pracoven v Realtě (Graubünden), Kalchrainu (Thurgau), Capelu (Curych), Klosterfichtenu (Basilej město) rozhodnutí příslušelo správním orgánům.**)

Obmezujeme se na tyto doklady a pokusíme se nyní vytknouti podle příbuznosti i rozdílů, jež v zařízeních dosud vylíčených se objevují, všeobecnou charakteristiku poznaných druhů pracoven.

Pomineme-li anglických houses of correction pro nás zde nevýznam-

*) Stravné obnáší 175—500 franků ročně, več zahrnuta i náhrada za šat. Pokud tento obnos ze jmění káráncova uhraditi se nedá, aniž rodině jeho uložiti jej lze, nese jej obec k chudinské podpoře povinná, leč nanejvýše do 200 franků. Rozumí se, že se stravné platí jen dotud, dokud není uhrazeno vlastním výdělkem kárance; vydělá-li víc, zachová a odevzdá se mu přebytek, když z ústavu se propouští. Nezletilým se vůbec 15 proc. jejich výdělku zachová, ve spořitelně uloží a vydá se jim, když ústav opouštějí.

**) Orelli: Über die Errichtung einer Zwangsarbeitsanstalt. (Curych, 1865), str. 9—20. Tam i podrobnější výklady o kázni a způsobech zaměstnání. Práce rolnická všude skoro jest zaměstnáním hlavním. — O nizozemských koloniích pro žebráky a tuláky srov. Hevera, Věznictví a ústavy dobročinné, str. 70—73.

ných a ohlédneme-li se po ostatních družích pracoven zde předvedených, seznáme tři typické tvary:

1. Pracovny donucovací, mající povahu káznic pro dodatečnou napravovací vazbu osob již soudně potrestaných pro tuláctví nebo žebrání, a právo dodati je tam má správní orgán buď prostě na základě jich odsouzení (dépôts de mendicité) anebo teprve na základě výslovného prohlášení možnosti té v rozsudku soudcově (německé a rakouské káznice).

2. Pracovny donucovací, jsoucí orgány policie chudinské, do kterých administrativnou a to namnoze samosprávnou cestou se dodávají osoby k práci způsobilé, nuzné, žebrající, tulácké (pracovny výše uvedených států německých a převahou švýcarské).

3. Pracovny obyčejné, jsoucí orgány správy chudinské, ve kterých osoby nuzné k práci způsobilé se zaměstnávají, aniž však možno jest jich k tomu donucovati (angl. workhouse a pracovny pruské). Pozbývají však, odmítnou-li práci, nároku na chudinskou podporu a mohou pro trestnou zahálku býti trestány (Anglie, Prusko) a na tom základě po případě do pracovny donucovací (ad 2) býti dodány (systém pruský).

Co do nákladu viděli jsme, kterak u pracoven anglických, u většiny dépôts de mendicité ve Francii, u donucovacích pracoven pruských všecek náklad vůbec, v Curyšsku zřizovací náklad i do jisté míry deficit běžných výdajů, v Sasku zřizovací a všeobecné správní výdaje nesou širší správní obvody.

III.

Ze tří uvedených druhů pracoven v Rakousku, jak řečeno, velmi spoře zastoupen jest prvý t. zv. káznicemi, ano vznikly tu a tam i některé ústavy podobné workhousu anglickému a obyčejné pracovně pruské.*) Za to donucovací pracovny, kamž jednotlivci pouhým rozhodnutím administrativním dostati se mohou, za příčinou státního základního zákona o svobodě osobní u nás možny nejsou.**)

*) Jako příklady buďtež uvedeny: »Städtische Beschäftigungsanstalt für freiwillige Arbeiter« ve Vidni, kdež r. 1880 bylo 1210 osob (z nich 70 žen) celkem 62.334 dnů stravováno nákladem 13.364 zl., pak »Armenbeschäftigungsanstalt« v Solnohradě, která r. 1880 zaměstnávala 572 mužů a 988 žen a náklad obnášel 3.957 zl. Srovn. Oesterr. Statistik III. díl, 1. sv. 1882 (Statistik des Sanitätswesens der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder im J. 1880). Výkazy o ústavech druhu zde uvedeného jsou neúplny.

**) Bezúčinné jest zajisté ustanovení § 26. zák. domovsk., kterým se obcím dovoluje užiti proti žadatelům podpory chudinské, jsou-li k práci způsobilí, prostředkův nebot nelze snad k tomu poukazovati, že zákon domovský jest pozdější, nežli zákon ze dne 27. října 1862 o svobodě osobní. Byl zákon posléz uvedený čl. VIII. státn. zákl. zák. o právech st. obč. ze dne 21. prosince 1867 za část tohoto státn. zákl. zákona prohlášen.

záhodno jest, aby se vzhledem k budoucím donucovacím pracovním při dosavadní normě setrvalo, anebo radno-li spíše řídit se příkladem oněch států německých a švýcarských, kde rozhodnutí dáno jest výhradně v ruce úřadů správních, což by předpokládalo u nás změnu státního základního zákona. Není pochyby, že by se způsobem posléz uvedeným značně usnadnilo postupování proti zástupům vydíravých zahaleců, kteří vykořisťují neochotnou dobročinnost obyvatelstva ostatního, i nebylo by nsnadno uvést z literatury hlasy, jež takové věci upravení schvalují a to i hlasy pocházející z kruhů soudcovských.*) Přes to nezdá se nám, že by záhodno bylo vzdáti se pravidla, kteréž důsledně vyplývá z povahy právního státu a náleží k nejdůležitějším státoobčanským právům v něm, alespoň potud, pokud se zkušeností nade všecku pochybnost nezjistí, že jinak žádoucího výsledku se nedosáhne. Ale dokud jest naděje, že se podaří i v rámci platných základních zákonův zlu nyní stále rostoucímu vydatnou měrou přítrž učiniti, nebudiž žádným ze základních práv občanských otfeseno. Tím naléhavější jest pak arci požadavek, aby se působnost samosprávných i vládních orgánů v záležitostech zákona z 10. května 1873 co nejvíce usnadnila. To jest stanovisko, ze kterého vycházejí návrhy sněmu českého výše již sdělené (str. 191). Z nich pak po mínění našem zvláště odst. 1. a 2. za náležitě ráznosti obecních orgánů snadno by nabyly významu dosti závažného. Navrhuje se v nich, aby se ustanovilo, že obec smí osobám zaměstnání nemajícím, které o veřejnou podporu se ucházejí (řekli bychom raději všeobecně: které dobročinnosti soukromé neb veřejné se dovolávají), anebo tulákům postrkem přihnaným příkázati práci, kterouž když odmítnou, trestnými se stanou, a vícekrát potrestání byvše do pracovny donucovací dodati se mohou. Zdá se nám, že by to mohlo býti pobídkou větším obcím, nejvíce sužovaným živly práce se štítícími, aby zřídily své vlastní pracovny po způsobu obyčejných pruských nebo anglických, ve kterých by sice nikdo proti vůli své držeti se nesměl, ale kdo by postižen byl, an dobročinnosti se dovolává, a zamítl by vstoupiti tam, propadl by trestu, a kdyby věc se opakovala, pracovně donucovací. Takto by na základě ustanovení udaných odstavců obyčejná místní pracovna byla mostem ke pracovně donucovací, avšak by vedle toho byla útočištěm domácích chudých zaměstnání nemajících, prostředkem velmi racionálních podpor chudinských osobám k práci způsobilým, a v obojím

*) Tak zejména Rocholl, předseda senátu při kr. vrchn. z. soudu v Poznani, ve spisu: Über die Reform des Armenwesens, str. 48, pak Orelli, r. 1865 vrchní soudce v kant. curyšském, n. m. u. str. 30 a násl. Ze též panská sněmovna pruská zaujala stanovisko podobné, uvedeno v textu str. 56.

směru přispívala by k tomu, aby se podnětu k žebrání a tuláctví ubralo. Soudíme sotva nesprávně, majíce za to, že by zařízení podobné na větší města obmezeno nezůstalo, kdyby se osvědčilo. Menší obce, k tomu cíli větším počtem spolčené, nebo celé okresy sáhly by ochotně po něm. Ostatně není třeba, aby osoby v takových ústavech chované, podobně jako chovanci pracovn donucovacích, toliko při pracích v domě neb ústavu samém se zaměstnávaly; v nejednom případě bude výhodnějším zaměstnání mimo dům, a to při pracích veřejných, na př. vodních neb silničních, anebo soukromých, v posledním případě na základě smlouvy učiněné mezi soukromým zaměstnavatelem a ústavem, jenž k němu své chovance za ujednanou mzdu do práce pošle. Poněvadž pak obyčejná pracovna má býti jednotlivci jen prostředkem přechodné výpomoci, nežli sobě najde jiný pramen výživy, tedy bude právě zde velmi výhodno, spojili se s ústavem poptavárna po práci, která vyhledává pro chovance ústavu služby a za tím účelem poptávky zaměstnavatelů přijímá. Aspoň se podobné zařízení při některých pracovních v cizině stkvěle osvědčuje a četli jsme nedávno o jednom z ústavů nejmladších, o dělnické kolonii ve Wilhelmsdorfu ve Westfalsku, otevřené dne 1. prosince 1881, že do 1. listopadu 1883 ze 1283 vagantů v ústav přijatých 904 propustila, zaopatřivši jim služby u rozličných zaměstnavatelů.

Obmezujeme se na tyto sporé poznámky, neboť máme tu především na zřeteli jen budoucí pracovny donucovací. Máli se zůstati zásadně při dosavadním pravidle, že dodání něko do pracovny donucovací podmíněno jest výrokem soudcovým, tedy při pravidle, kteréž vzhledem k dosavadním kázním platí, mohlo by se namítnouti, že snad dostačí rozšířiti přiměřeně nynější zemskou káznici, aby pojmouti mohla větší počet osob, jež očekávaným hojnějším užíváním práva § 13. zákona z 10. května 1873 přibudou. Nicméně ze dvojí příčiny nemohli bychom podobný záměr schvalovati. Rečeno již, že nynější káznice jest pro mnohé krajiny země naší příliš odlehlou, a nesnáze technické při ní zvláště co do vhodného zaměstnání kárenců touž měrou by rostly, jakou by přibývalo osob do ní odkázaných. Ještě závažnější jest moment druhý. Podotkli jsme již, že nynější káznice chová toliko nejnebezpečnější výkvět oněch živlů, proti kterým zákon z 10. května 1873 ochrany poskytnouti chce. Ze 152 kárenců chovaných koncem r. 1883 v ústavu pražském, bylo 121 takových, kteří tam dodáni byli, byvše trestáni za skutky uvedené v §§ 2. a 10. zákona zmíněného; z nich bylo osob potrestaných:*)

*) Z výkazu o zemské káznici, o němž na str. 192 řeč byla.

pro zločiny krádeže	3
» zločiny a přestupky krádeže	6
» jeden zločin krádeže, pak tuláctví	3
» více zločinů krádeže, pak tuláctví	8
» zločiny a přestupky krádeže, pak tuláctví	67
» přestupky krádeže a tuláctví	17
» veřejné násilí, zločin a přestupky krádeže, pak tuláctví	4
» zločiny krádeže a podvod	2
» zločiny krádeže, podvod a urážku na cti	2
» zločin uražení Veličenstva, zločin a přestupek krádeže, pak tuláctví	7
» zločin uražení Veličenstva a tuláctví	1
» zhárství	1

Jasnějšího ještě poučení o povaze nynějších nedobrovolných obyvatelů zemské káznice nabudeme, když se rozhlédneme po trestanecké minulosti každého z nich, nežli k nynějšímu pobytu do káznice se dostal. Všechných 152 nynějších káránců přestálo si již 1147 trestů, takže průměrem každý odbyl si již 7.5 trestů za skutky zde výše uvedené. I nalézají se v káznici:

1 po 1 trestu	4 po 17 trestech	2 po 33 trestech
1 » 2 trestech	9 » 18 »	1 » 34 »
1 » 3 »	5 » 19 »	1 » 35 »
5 » 4 »	3 » 20 »	1 » 36 »
7 » 6 »	4 » 21 »	1 » 37 »
5 » 7 »	6 » 22 »	2 » 42 »
8 » 8 »	2 » 23 »	1 » 43 »
12 po 9 trestech	4 » 24 »	2 » 44 »
7 » 10 »	1 po 25 trestech	2 » 46 »
5 » 11 »	7 » 26 »	1 » 47 »
4 » 12 »	2 » 27 »	1 » 58 »
9 » 13 »	1 » 28 »	1 » 60 »
7 » 15 »	3 » 29 »	1 » 72 »
5 » 16 »	1 » 31 »	1 » 81 »
	1 » 32 »	

Viděti jest z toho, že i budoucně bude ústřední zemská káznice míti svůj specifický úkol. Již z důvodů psychologických a vzhledem k napravným úkolům pracoven bylo by pochybeno, kdyby se obyčejní tuláci dle § 1. smísili s takovými, kteří mají za sebou pestrou minulost lidí pro zločiny a přestupky v § 2. uvedené potrestaných, lidí, kteří své nebezpečné zločinné pudy skutky dokázali. Této elitě budiž i dále pohostinství v zemské káznici zabezpečeno s kázní poměrně nejprísnejší, kdežto nové pracovny zůstaly by vyhrazeny pouze pro obyčejné existence tulácké, a jenom ti, kteří by kázní v nich tvrdošjně se vzpírali, uprchli aneb jinak nenapravitelnými a odbojnými se jevíli, odevzdali by se rovněž do ústavu zemského ústředního. Taková jest intence sněmovní resoluce ze zasedání minulého (1883), kteráž zněla: »Zemskému výboru ukládá se, aby k pořádku o zřízení a organisaci pracoven donucovacích v království českém svolal anketu, kteráž by prísně rozeznávala mezi ústavy, jejichž podstatný

účel jest náprava potrestaného zločince, a takovými, ve kterých hlavně běží o donucení ku práci osob štítících se jí«.

Budoucí stav byl by tudíž asi tento: Káznice ústřední hlavně pro osoby potrestané pro skutky uvedené v § 2. zák. ze dne 10. května 1873; několik donucovacích pracoven, o kterých ihned ještě šíře míněni svoje vyložíme, určených k tomu, aby se v nich ke práci přidržovaly osoby k ní způsobilé, však jí se štítící, práci nabízenou odmítající, žebrácké, tu- lácké; konečně pokud by podobné zařízení v konkrétních poměrech užitečným se vidělo, i obyčejná pracovna, jako orgán chudinství veřejného pro osoby ke práci způsobilé a buď o ni se hlásící nebo tam s výhrůzkou dodané, že odmítnutí přivede je do trestu a konečně do pracovny donucovací.

Snad se zdá na první pohled, že by to byl aparát příliš spleťitý a nákladný. Avšak zřízení nových donucovacích pracoven všeobecně u nás za nutné se pokládá a ochoty podstoupiti náklad na ně neschází. My tedy pouze zemské káznici v kruhu budoucích donucovacích pracoven přisuzujeme úkol specifický, a jak se domníváme, věci samou odůvodněný; na- kolik pak se týče pracoven způsobu posléze uvedeného, tedy nečiníme ze zřízení jich žádná pravidla, odporoučejíce je jako pokus, aby se chudinská správa zvláště v obcích větších vhodněji upravila a zároveň příčiny tu- láctví a nepřiměřeného vykořisťování soukromé dobročinnosti zamezily.

Zbývá nám otázka poslední, kdo má nové donucovací pracovny zřizovati a vydržovati.

Již za příležitosti rokování o návrhu, z něhož vyšel zákon ze dne 10. května 1873, usnesla se sněmovna poslanecká v sezení dne 31. března 1873 o resoluci, aby zřizování a správa pracoven donucovacích budoucně státu příslušely, i vyzvána vláda, aby vyjednávala o převzetí dosavadních zemských káznic ve správu státní. Nelze upříti, že požadavek resoluce byl důsledný, neboť běží tu o pouhé provedení zákona říšského, v jehož záležitostech jsou rozhodujícími orgány vesměs úřady vládní, soudní i po- litické. Z téhož stanoviska vycházeli sněmovné zemští, i tak zejména český (usnešením ze dne 13. října 1874) a dolnorakouský uložily zemským výborům, aby o převzetí káznic s vládou vyjednávaly, ano v Dolních Ra- kousích r. 1875 již punktace příslušné smlouvy předloženy, avšak shoda nedocílěna. Nekonečný papírový boj mezi vládou a zemskými výbory v té záležitosti vedený skončil se posléze prohlášením vlády, že finanční po- měry nedovolují státu, aby v úkol dotčený se uvázal.*) Veden přesvěd-

*) Přípis dolnorak. místopředsedství k zemsk. výboru ze dne 19. ledna 1881. (Srovn. stenogr. zápisky dolnorak. sněmu z r. 1881 zvláště přílohu LXXXVIII.) a

čením, které projevil poslanec Granitsch výrokem, že »slov již dosti vyměněno a potřebí jest skutků«, vzdal se sněm dolnorakouský r. 1881 fakticky dosavadního stanoviska a ujal se samostatně reformy domácí káznice.

I v Čechách patrně za daných poměrů nic nezbyvá, než aby uchopily se orgány samosprávy zemské a okresní vyřízení té záležitosti co den nálehavější. Pravíme výslovně: orgány samosprávy zemské i okresní, neboť společné působení obou z nejedné příčiny za nutné pokládáme. Již čísla o počtu odsouzení v jednotlivých krajinách země (str. 189) ukázala, kterak místně nestejný jsou i poměrná četnost odsouzení i vzrost jejich, takže potřeba pracoven donucovacích není všude stejně pilná, aniž stejně rozsáhlých opatření potřebí bude. K tomu pojí se další závažný důvod, že zařízení pracoven musí se přizpůsobiti místním poměrům, zvláště má-li se podle resoluce sněmovní k tomu hleděti, aby se chovanci pracoven zaměstnávali též při pracích rolnických a po případě se do práce dávali k zaměstnatelům soukromým. To vše předpokládá znalost poměrů výrobních a výdělkových, aby se vhodné místo vynašlo, přiměřený výběr prací učinil atd. Kdo jest povolanejším, aby v takových otázkách slyšen byl a jednal, nežli orgány samosprávných okršků, v první řadě tedy okresů? Není ovšem třeba, aby ve všech okresích aneb aspoň ve většině jejich donucovací pracovny se zřizovaly; to by dokonce ani hospodářské nebylo. Vhodnější zajisté bude, když okresy větším počtem se spojí ve svazky za účelem zřízení a udržování donucovacích pracoven společných, podobně asi, jako v Sasku obce činí. Iniciativou takových svazků a za souhlasu i účastenství země vznikl by v království českém nepříliš značný počet pracoven donucovacích, upravených v každé krajině dle potřeb a poměrů místních. Organům samosprávy zemské bylo by vyhraditi rozhodný hlas v příčině stanov každého svazku, v příčině rozpočtu zřizovacího a pak domácího řádu pracovny, dohled na správu její i právo potvrzovati jisté její zřízení. Za to převzala by země část nákladu i soudíme, že by nejlépe bylo vyměřiti příplatky zemské určitým podílem (kvotou, procentem) nákladu zřizovacího a udržovacího. Podávat tento způsob poměrně nejdokonalejší záruky, že zúčastnění okresové počínati si budou hospodárně, neboť každým nepřiměřeným vzrostem výdajů i jejich břímě finanční se zvýší, kdežto naopak vše, co je důležité a podstatno, snáze podstoupiti mohou. V obou případech je příplatek procentuální výhodnější nežli příspěvek vyměřený určitým obnosem. Ne bez důvodu odporujeme, aby země převzala

česk. místodržitel k zemsk. výb. ze dne 2. dubna 1882. (Zpráva komise pro záležit. zemské káznice č. 338 sněm. 1883.)

netoliko podíl z nákladu zřizovacího, nýbrž i z udržovacího, t. j. oné části běžných výdajů, která se neuhradí z výtěžku prací konaných.

Zkušenosti naše dosavadní v tom oboru příznivy nejsou. Kdyby se tedy celé břímě správního deficitu uvalilo na menší samosprávné obvody, rozpakovaly by se ony zajisté zříditi pracovny. Vždyť i při nynější káznici ve většině případů nese země část stravného za kárance, jejíž velikost od případu k případu určuje výbor zemský, kdežto by budoucně o tom pevné pravidlo bylo. Ostatek nese arci podle praxe dosavadní obec domovská, což jest na ni trestem již proto velmi neodůvodněným, protože podle platného zákona domovského namnoze momenty zcela nahodilě jednotlivce svazkem příslušnosti k určité obci vážou. Než i když očekávaná oprava domovského zákona na základě spravedlivějším se provede, přece bychom za to se přimlouvati nemohli, aby dotčené břímě obci domovské se uložilo. Čím více se v oborech, jež dotýkají se chudinství veřejného, uvaluje na obce, tím větší nestejnomyšlnosti v rozdělení břemen tohoto odvětví veřejné správy jsou nezbytny.

Pracovny donucovací náležejí ke prostředkům policie chudinské. Vložili jsme již jinde,*^{*)} že stejnoměrnějšího rozdělení břemen správy chudinské se docílí, když všechny obory a ústavy její, kterých povaha to dopouští, uvalí se na širší obvody správní. Že sem i pracovny náležejí, o tom vůbec sporu není, a již § 27. zemského zákona chudinského ze dne 3. prosince 1868 z téhož správního názoru vychází, an předpisuje: »Na okresní zastupitelstva náleží přihlížeti k tomu, aby se zřizovaly a chovaly o k r e s n í ústavy pro ošetřování nemocných, pro z a o p a t ě o v á n í a z a m ě s t n á v á n í c h u d ý c h«, atd. Ovšem zůstal předpis § 27., pokud se dotýče pracoven, naprosto neproveden. My ale jednáme jen v duchu platného zákona, když uložití chceme okresům, aby nesly aspoň část nákladu, jehož zřízení a správa budoucích pracoven vyžadovati bude. Ježto pak v pracovně ocitnouti se může osoba nemající práva domovského v obvodu okresu nebo okresů, jež pracovnu zřídily, sluší i k tomuto případu zvláště přihlídnouti.

Je-li osoba v pracovně donucovací chovaná příslušna někde v obvodu okresu nebo svazku okresového, jenž pracovnu zřídil, tedy nese ten okres neb svazek podíl udržovacího nákladu, který zbudě po odečteném příplatku zemském. Však má-li taková osoba domovské právo jinde, případně břímě ono okresu, v jehož obvodu příslušna jest; nebude ostatně v takovém případě nepřiměřeno, jestli okres nebo svazek pracovnu zřídivší požadovati bude kromě ustanovené kvoty udržovací i malý poměrný příplatek amortisační.

^{)} Srovn. zde str. 172 (text a poznámku), pak str. 184.

Jest samozřejmo, že okresové, kteří z jakýchkoliv příčin nezřídí pracovní donucovací, budou moci, pokud místo stačí, dodati za výminek právě uvedených své tuláky do pracoven okresů (nebo svazků) jiných.

Kdyby se přijaly myšlenky zde vyslovené, tedy by budoucí zemský zákon český o pracovních donucovacích nenařídil imperativně zřízení nových těchto ústavů, ani by nepředepsal, kolik jich býti má a kde, nýbrž vytkl by pouze úkol jejich, ohraničil je od úkolu káznice a vyslovil by zásadu, že nové »pracovny donucovací«, kterýmž toto jméno jako úřední ponechati lze, zřizují a vydržují okresy nebo svazky okresové za účastenství a hmotné pomoci země. Další předpisy obsahovaly by pravidla o tvoření svazků okresových a hlavních předmětech, na které se vztahovati mají stanovy jejich, pak o právech zemského výboru, po případě sněmu, vzhledem ke schválení stanov svazkových, domácích řádů pracoven a zřizovacích rozpočtů, i vzhledem k dohledu a způsobům konání jeho, konečně o příplatcích zemských a ostatních otázkách, jež nákladu se týkají. Že sluší zemi vyhraditi právo, aby za jistých poměrů nějakou pracovní donucovací úplně ve správu zemskou převzala, jest na bílé dni.

Vše, co tu řečeno bylo, psali jsme předpokládajíc, že provedou se změny zákona z 10. května 1873, které usnadní orgánům obecní samosprávy i soudním a politickým zakročování potřebná, tedy na př. změny navrhované sněmem českým. Avšak i když se provedou, záviseti bude příznivý výsledek z částí největší ne na těch předpisech samých, nýbrž na ráznosti obecních orgánů, přísné bedlivosti policejních zřízenců a konečně na tom, aby soudcové a političtí úřední příslušníci intence zákona z 10. května 1873 pilně na zřeteli měli. Že část dosavadních neúspěchů i na vrub nedostatku v příčinách právě uvedených psáti jest, nikdo poměrů znalý neupře. Zajisté může se i soukromými spolčenými za účelem vychování zanedbané mládeže, zamezení žebroty a m. j. těm účelům napomáhati, o něž tu běží. Podaří-li se opravenému a dokonaleji prováděnému zákonu i novým pracovním aspoň zarazit další vzrost tuláctva, jehož nebezpečné rozměry z čísel jsme seznali, a zbaviti společnost aspoň nejobtížnějších jeho zjevů, bude to již úspěch znamenitý. Že by se podařilo naprosto je zameziti, o tom nechť sobě nikdo ilusí nečiní. Jeť ono tisícerymi hlubokými kořeny srostlo s půdou sociálních poměrů, ze kterých stále nově se rodí. My můžeme toliko jednotlivé ty kořeny stopovati a rozumnou prevencí dáti výrůstkům, jež z nich pocházejí, zdravý směr. To vše rozebíratí není arci účelem našeho pojednání, kteréž by jinak rozběhnouti se musilo po nejrozmanitějších odvětvích veřejné správy a projíti veliký obor otázky sociální.

OBSAH:

I. Z oboru politiky.	
Listy politického kacíře (1902)	5
O politické a sociální působnosti akademické mládeže (1898)	72
II. Ze samosprávy politické a zájmové.	
O některých starších a novějších projektech rakouských v příčině samosprávy (1897)	90
Idey a skutečnosti v samosprávě (1901)	114
Zakřiknuté jubileum (1904)	133
Nynější stav otázky o závazných společenstvech rolnických (1900)	143
Dvě nutné opravy:	
Oprava domovského práva (1884)	159
Pracovny donucovací (1883)	186
Dr. Albín Bráf, život a dílo. Napsal Dr. Josef Gruber	211

DR. JOS. GRUBER

DR. ALBÍN BRÁF, ŽIVOT A DÍLO

1. Bráfovo mládí a doba studijní.

Albín Bráf pocházel z rodiny úřednické ve službách hrabat Valdštýnů. Děd Albínův, Antonín Bráf, byl lesmistrem v Bažantnici u Třebíče na Moravě, babička Anna, rodem Weiszová, pocházela z rodiny rolnické. Albínův otec, rovněž Antonín (nar. 1815), studoval sice na gymnasiích v Mladé Boleslavi a Jihlavě, ale pro nahodilé poměry, ač zjevně nadán, studií nedokončil, vstoupil rovněž nejprve do patrimoniálního úřadu na zámku v Třebíči, a když tyto úřady byly po r. 1848 zrušeny, stal se hospodářským úředníkem, nejprve na hraběcím valdštýnském dvoře ve Lhotě u Třebíče. Zde oženil se dne 28. května 1850 s Marií, dcerou trebičského měšťana a mistra barvířského Jana Trávníčka a manželky jeho Marie, rodem Divišové. Oba rodiči Bráfovi pocházeli z rodin dětmi požehnaných, Bráfův otec byl nejstarším synem ze šesti dětí, jeho matka druhým dítětem z devíti. Jak otec, tak i oba strýcové Bráfovi s otcovy strany byli panskými úředníky (Jan valdštýnským lesním ve Valdíkově na Moravě, Josef ledebským důchodním v Milešově v Čechách, kdežto v příbuzenstvu s matčiny strany převládal městský živel řemeslnickoobchodnický.¹⁾

V Třebíči u Trávníčků, v domě čís. 93 na Horce, narodil se dne 27. února 1851 Albín Bráf, jako nejstarší ze šesti dětí svých rodičů.²⁾ Prvá léta dětská strávil Albín s rodiči ve Lhotě; později byl otec jeho přeložen na valdštýnská panství do Čech, nejprve do Valečova u Mnichova Hradiště, odtud do blízkého Kláštera nad Jizerou a konečně do Nebylova na panství šťáhlavském.³⁾

Vychodiv obecnou školu v Bosni, kam byl Valečov přiškolen a kde zvláště svědomitý učitel Maixner dal pečlivý základ jeho literárnímu vzdělání i vřelosti vlastenecké, odešel Albín na docvičenou do Třebíče, kde navštěvoval čtvrtou třídu za učitele Jelínka, vynikajícího vychovatele mládeže.

¹⁾ Toliko nejstarší Bráfův strýc po matce, František Trávníček, zemřel jako bohoslovec v Brně a nejmladší Otakar (nar. 1848) byl měst. tajemníkem v Třebíči.

²⁾ Sourozenci Bráfovi byli: Viktor, nyní profesor státní průmyslové školy v. v., Emil a Antonín, kteří zemřeli, první v 17 letech jako gymnasista v Jindřich. Hradci, druhý hned v dětském věku, čtvrtý opět Antonín, nyní ředitel státní průmyslové školy, a Karel, který narodiv se pět měsíců po smrti otcově, nedožil ani roku.

³⁾ Obec Nebylov dala dne 24. ledna 1865 Antonínu Bráfovi, hospodář. správci, »čestné občanství«.

Ve věku deseti let dán Albín Bráf r. 1861 do Prahy na Akademické gymnásium, kde tou dobou teprve zaváděn český jazyk vyučovací a kde vedle ředitele Nečáska, za doby jeho studií působili profesori Aksamit, jemuž Bráf později věnoval vřelou vzpomínku jubilejní, Šohaj, Kobliska, Javůrek, Lepař a později Durdík.

Již jako gymnasista Bráf, který na počátku studií bydlel u universitního profesora Matzky, zabýval se pokusy literárními, až otec, rozvázný hospodář a ve všem přesný úředník, jak jej syn Antonín charakterizuje, zprávami o tom došlými o studijní prospěch i snad o celý příští osud jeho znepokojen, teprve osobním dohledem svého spolužáka na mladoboleslavském gymnasiu Dra Josefa Tieftrunka se nechal přesvědčiti, že Albín studijní úkoly hravě překonává, v nich plného uspokojení nenachází a ovšem pak v literárních pokusech čilému duchu svému zjednává průchodu.

Dokončiv gymnasijní studia vstoupil Bráf po prázdninách r. 1869 v Praze na právnickou fakultu a současně nastoupil dle tehdy právě zavedených předpisů branných i službu vojenskou jako jednoroční dobrovolník.⁴⁾

Hned v říjnu téhož roku však těžká pohroma stihla rodinu Bráfovou; otec ochuravěv, zemřel po krátké nemoci teprve v 54. roce života. Vdova se čtyřmi nezletilými syny, z nichž dva započali studia na škole vysoké, třetí studoval na škole střední, nejmladší pak byl žákem školy obecné, byla odkázána na plat z milosti 300 zl. ročně, vyměřený hraběcím vlastníkem panství; pět měsíců po smrti otcově narodil se pátý syn, pohrobek, záhy arci zemřelý, také třetí syn, gymnasista, zemřel chorobou plicní do dvou let po smrti otcově.

Je dojemno, jak vroucně všichni přežili synové mluvili o této hrdinné matce, která majíc před očima jediný cíl — řádnou výchovu svých tří synů — vržena z lepších dnů do stísněných poměrů, neznala vlastních požitků ani pohodlí, jedné z těch matek, o jejichž tiché, záslužné činnosti nikdo neví, o nichž se nepíše, aniž se dekorují, ačkoli veliké dílo vykonaly, jak vřele se vyslovovali o její neúporné pracovitosti a spořivosti i obětavě

⁴⁾ Bydlil v josefovských kasárnách, dostával »6 kr. Löhning, jež dává muži za cídění šatů a bot, a 14 kr. Menagegeld, za které bere oběd v kasárnách, 8 kr. za chleba, za něž bere z kantiny kávu k snídání. Večeři jemu platíme« (dopis otcův synu Emilovi). Složiv důstojnickou zkoušku, byl Bráf jmenován od 1. ledna 1871 záložním poručíkem u pěšího pluku čís. 15 Adolfa vévody nasavského, vykonal pak povinná cvičení ve zbraní (k bosenské »okupaci« nebyl povolán), koncem 1879 přeložen do neaktivní zemské obrany, kde v r. 1880 jmenován nadporučíkem, ale hned po vypršení 12leté doby služební zažádal o povolení výstupu ze zemské obrany bez ponechání šarže důstojnické dnem 31. prosince 1881, obdržev vysvědčení o »velmi dobrém vykonávání služby«.

starostlivosti. Zemřela 8. prosince 1895 ve věku skorem 70 let, smrt stihla ji mimo domov, když navštívila v Třebíči svou skorem 90letou matku, která ji o rok přečkala.

Těžká rána osudu jakoby byla jen zocelila pracovní energii jinocha, sotva teprve v život vstupujícího. Jakoby rázem byl v muže dospěl, Albín Bráf hleděl, aby ze skrovných příjmů matčiných co nejmenší pro sebe dělal nároky. Odřekl se veškeré pomoci z domova, uskrovněval rázně své potřeby — s hrdostí mi jednou po prvním svém ministerství na pochůzce Prahou ukazoval na obecní kuchyni, kam jako právník chodil na obědy. Aby si pak pevný příjem opatřil, přijal již v druhém roce práv vychovatelské místo v rodině velícího generála v Praze, hraběte Huyna, s nímž se po přeložení jeho přestěhoval na čas do Pešti.⁵⁾

R. 1871 Bráf vykonav první, historickopravní státní zkoušku na právnické fakultě s vyznamenáním ze všech zkušebních předmětů, vstoupil do druhého oddílu studijního, civilistickostátovědeckého. Projevuje zde snad účinkem rodinných tradic od počátku zvláštní nadání i náklonnost k národnému hospodářství vzbudil Bráf záhy pozornost a důvěru profesora Eberharda Jonáka. Na pražské universitě byli tehdy dva profesori politické ekonomie, Jonák (nar. 1820), který byl vlastně habilitován pro statistiku, od prvních let 1860 však přednášel i hospodářství národní a byl po odchodu Leopolda Hasnera do Vídně (1863) a smrti Petra Mischlera (1864) po deset let jediným řádným profesorem tohoto předmětu, a od r. 1868 mimořádný profesor Karel Tomáš Richter (nar. 1838), který byl řádným profesorem jmenován r. 1873, již roku následujícího však zemřel.⁶⁾ Čeští posluchači soustřeďovali se hlavně kolem prof. Jonáka, který od r. 1864/5 suploval i mimořádnou profesuru národního hospodářství a obchodní i průmyslové statistiky na české vysoké škole technické v Praze,⁷⁾ kdežto němečtí dávali přednost o 18 let mladšímu i řečnický skvělejšímu Richtrovi. Jonák, který v r. 1851 byl jedním z hlavních odpůrců české habilitace Dra Fr. Lad. Riegra pro politickou ekonomii na pražské universitě,⁸⁾ měl na

⁵⁾ Nemaje v Budapešti krajanských styků, ani valně zpráv a vlastně skoro ani nevycházeje z domu, aby neztratil z přímého dozoru chovance, který nepokračoval, jak by si Bráf byl přál, nelitoval sice Bráf, že do Pešti šel, byl celkem i tam již zdomácněl, ale již v lednu 1872 by byl velmi rád se vrátil do Prahy (dopis tetě z 25. ledna 1872). Ovšem, co potom počítí existenčně, ještě nevěděl; »hofmistrovství bych si asi trochu rozmyslel«, praví v témž dopise.

⁶⁾ Srv. k tomu: »Die deutsche Karl-Ferdinands-Universität in Prag unter der Regierung S. M. des Kaiser Franz Josef I., Prag 1899, str. 136 a násl.

⁷⁾ Sr. Dr. Gruber, Stolice věd právních a státních na české vysoké škole technické v Praze, Obzor národohospodářský 1911, str. 257 a násl.

⁸⁾ Srv. Dr. Gruber, Dra Fr. Lad. Riegra pokus o českou habilitaci z národního hospodářství na pražské universitě v roce 1851, Obzor národohosp. 1923, str. 361.

sklonku své učitelské i životní dráhy naopak »manii hledat a (byť i jen slovem často) fedrovat nastávající docenty«⁹⁾ a přirozeně neušel pozornosti jeho ani Bráf, který patřil k nejhrošlivějším a nejušpěšnějším posluchačům Jonákova státovědeckého semináře a jemuž bylo dosažení universitní stolice politické ekonomie smělým snem snad od počátku jeho studií fakultních.

Odbýv dne 1. prosince 1873 judicielní rigorosum s výsledkem jednohlasným, »zcela přiměřeným tomu, co jsem uměl«, ač pracoval poslední měsíc vůbec průměrně 12 hodin denně, poslední týden i 16, složil Bráf 19. března 1874 zato historické rigorosum výtečně,¹⁰⁾ umiňuje si ihned přivítati se pro další, politické rigorosum alespoň z národního hospodářství a finanční vědy co nejlépe možno. Mrzelo jej však a uvádělo do rozpaků, že Jonák o jeho »ještě víc než problematickém budoucím habilitování« mluvil již jako o »fait accompli« a sice i s profesory.¹¹⁾

Při rigorosu samotném dne 10. července 1874 Jonák zachoval se ke Bráfovi »skvěle« dav mu zúmyslnou příležitost k paradování prováděním paralel některých nauk anglických a německých ekonomů, rozbořem Milla, Raua a Lista atd.¹²⁾ Obdržev i při tomto rigorosu jednohlasné vyznamenání těšil se Bráf, že mu to bude »také trochu oporou při krocích o splnění jediného přání, které mám do budoucna — totiž docentury«, odmítl však ihned výzvu Jonákovu, aby již po roce podal spis habilitační.¹³⁾

2. Bráf na československé obchodní akademii. Habilitace na technice a na universitě.

Byly to již zralé, promyšlené plány, s nimiž se 23letý doktor práv

⁹⁾ Z posledních let studijních a prvních postudijních máme o Bráfově životě vysoce zajímavé zprávy v řadě obširných jeho dopisů nejmladšímu strýci Otakarovi Trávníčkovi, taktéž právníku. Hořejší citát je z dopisu Bráfova z 23. března 1874.

¹⁰⁾ Dopisy Otakarovi Trávníčkovi z 2. pros. 1873 a 23. března 1874.

¹¹⁾ Richter, který zkoušel při rigorosech politických národní hospodářství s Jonákem vždy dohromady hodinu, »nebude už proto mým přítelem, poněvadž mne Jonák protežuje« (Bráfův dopis Otakarovi Trávníčkovi z 23. března 1874) — byla tedy mezi oběma profesory táž rivalita, jaká se také vždy později i také u jiných oborů u profesorů téhož předmětu objevovala. K vůli Jonákovi studoval Bráf kromě Jonákových přednášek Raua i Roschera, k vůli Richtrovi Neumanna. Richter pry »neguje vše Rauovské a tedy Jonákovské«.

¹²⁾ Dopis strýci Otakarovi z 13. července 1874. Líčení Bráfovo lze snad bráti za doklad, na jak vysokém stupni se tehdy proti nynějšku nalézaly přísné zkoušky doktorské, i když nepřehlídíme, že šlo o výtečného kandidáta, jakým byl Bráf; o témž přísném rázu tehdejších rigoros svědčí ostatně i jiné dopisy Bráfovy a jiné zprávy ještě z let 1890.

¹³⁾ V témž dopise praví: »Nepůjdu tam radši nikdy, než se švindlem«, chtěje raději zvolna soustavně studovat literaturu a k oživení studií hospodářských zaříditi při »Všehrdu« uzavřený kruh pro jich pěstování, asi v ten způsob, jaký seznal z četby životopisu Millova.

svěřoval svému příteli. Hned po prázdninách, během kterých Bráf přestěhovav se dočasně do bytu Jonákova rovnal ostatně nepřilíš bohatou jeho knihovnu, ustaven dne 11. listopadu 1874 národohospodářský odbor »Všehrdu« — za členy jeho přihlásili se Bráf, jediný již promovaný doktor, právníci čtvrtého ročníku Josef Kaizl, Bedřich Müldner a Alois Vrtal a z třetího ročníku Jan Javůrek. Bráf byl předsedou, Kaizl zapisovatelem. A hned »naznačen rozvrh prací v ten smysl, že každý do nového roku prostudovati má systém národního hospodářství, načež projednávány budou jednotlivé části soustavně, prozatím základní pojmové se proberou.«¹⁴⁾ Bráf byl duší odboru, udával program i směr týdenních jeho schůzí¹⁵⁾ a řídil rokování. Po rozboru základních pojmů (definice hospodaření, pojem a rozvrh statkův, pojem, druhy, užívání kapitálu atd.) konány rozpravy o rentě dle Ricardovy theorie, o bankovkách a státovkách, o aži, o směnečných kursech, na jaře 1875 uzavřeno rokovati zevrubně o mzdě a o sociální otázce a o pramenech důchodu vůbec, pak o bankovní otázce, o clu ochranném. Závěrem tohoto jakéhosi českého semináře národohospodářského na německé dosud universitě byly pak rozpravy o socialistických systémech (Saint Simon, Fourier, Louis Blanc, Owen, Proudhon, Marx), čteny a probírány spisy a pojednání Lorenze Steina, Schäffleho, J. S. Milla, Fr. Lista, Maxe Wirtha, Careye a j., pro jednání v odboru vypracoval pak Bráf patrně již předem soustavný návrh českého názvosloví národohospodářského, bohužel nezachovaný.¹⁶⁾

Hmotné poměry nutily však Bráfa pomýšletí na zaopatření existenční. Ještě o prázdninách 1874 nastoupil tudíž jako »odpřísáhlý c. k. Rechtspraktikant« praxi u trestního soudu, ač se na ni při svém smýšlení a svých směrech zrovna valně netěšil¹⁷⁾ a byl by raději přijal místo na obchodní akademii, kde působilo tehdy již několik potomních sil universitních. Prospěla mu však péče profesora Jonáka, který svým doporučením zjednal Bráfovi přístup do kruhů české šlechty. Pro vynikající odborné znalosti

¹⁴⁾ Kaizlův rukopisný »Zápisník národohospodářského odboru »Všehrdu«.

¹⁵⁾ Kaizl poznamenal jednou v zápisníku: »29. ledna nemohl dr. Bráf přijíti — proto žádá schůzku«.

¹⁶⁾ Již k 10. prosinci 1874 poznamenává Kaizl: »Dle práce páně Bráfovy rokováno bylo o čes. názvosloví národohospodářském; slova rozdána mezi členy (po větších částech) k podání úsudku«, a ke 14. lednu 1875 opět: »Zkoušena byla terminologie nár. hosp. drem Bráfem navržená; písmena: d, e«. Dalších záznamů o terminologii v jednáních odboru není; v Kaizlově zápisníku shledáváme se však s některými českými termíny tehdy nově vytvořenými, j. bankovní jednota (monopol), renta pozemková (z pozemků), clo berní (finanční).

¹⁷⁾ »Věc chvátá, protože matčiny poměry mně to kladou za povinnost ukřáti alespoň dobu, kde musím žiti z jejího, kterouž mé doktorování beztoho prodloužilo«, píše Bráf strýci Otakarovi dne 4. srpna 1874.

i pro jasnou a názornou formu výkladu byl Bráf hledaným instruktorem pro přípravu k státním zkouškám i k rigorosům právnickým, byv takto činným u hr. Frant. Černína, hr. Neipperga, u princů Karla i Bedřicha Švarcenberka, hraběte Chotka, hr. Borkowského a j. Není pochyby, že vedle rodinných tradic a upomínek a vedle vrozené vážnosti smýšlení tyto styky s konservativní aristokracií českou, které od těch dob již nepominuly, značnou měrou působily na vytváření se alespoň politického přesvědčení Bráfova, i že navázané takto občasně styky, s jeho klienty i s jejich rodiči, prospěly Bráfovi po letech i politicky.¹⁸⁾

Vnitřní náklonnost pudila však Bráfa neodolatelně ke dráze učitelské. Touha jeho došla záhy splnění. Brzy po doktorské promoci povolán Bráf po odchodu dra Jaromíra Hančla na universitu záhřebskou prozatímně za profesora národního hospodářství i obchodní statistiky na československou obchodní akademii v Praze a hned po roce ustanoven definitivně s platem dle počtu hodin vyučovacích, s nejmenším však zajištěným příjmem 500 zl. ročně.¹⁹⁾

Jako mladý doktor vyučoval Bráf národnímu hospodářství také na škole Ženského výrobního spolku v Praze,²⁰⁾ kde však nehodlal bráti honoráře — se zvláštní zálibou vyslovoval se tenkrát, že tato škola jest první dívčí školou v celém Rakousku, na které se konají výklady z národního hospodářství. Tehdejší starostka spolku, Karolina Světlá, svěřila mu i pořádání mimořádných přednášek při škole výrobního spolku konaných, pro něž vybíral Bráf themata i přednášeče. Povolání za profesora obchodní akademie, dekret kuratoria, jímž byl Bráfovi vyměřen první pevný plat učitelský, znamenal obrat, úlevu ve hmotných starostech celé rodiny. »Kantorování« Bráfa těšilo — tím více, ježto pozoroval, že hoši ho mají rádi, jsou pozorni a dosti pilní,²¹⁾ hned po prvním roce bylo o něm v kura-

¹⁸⁾ Ne vždy přejímal Bráf instruktorství ochotně, avšak »ono jich chodí na Jonáka hejna, musím tedy vzít aspoň ty, na nichž mu nejvíc záleží«, a pak výdělek sloužil mu aspoň k podnikání cest o prázdninách.

¹⁹⁾ Haněl doporučil jako své nástupce alternativně Bráfa nebo Pražáka; tento vzal žádost zpět, byli tu však i jiní uchazeči, takže kuratorium akademie vyzvalo navržené uchazeče o zkušební přednášku o ažiu v dané třídní lhůtě. Ač Bráf věcně i formálně při jiných příležitostech to již lépe dovedl, jak psal, byl druhý den po přednášce jmenován. Přednášel celkem 10 hodin týdně, 8 hodin v první a druhé třídě národního hospodářství a 2 hodiny v první statistiku. (Sr. můj článek Dr. Albín Bráf a Dr. Eberhard Jonák v Obzoru národohospodář., pros. 1923. Do výročních zpráv československé obchodní akademie v Praze napsal Bráf dvě pojednání: r. 1875/6 »O skladištích veřejných«, které předložil později též k své habilitační žádosti na technice, a r. 1876/7 »O poskytování státních subvencí drahám železným«.

²⁰⁾ K Ženskému výrobnímu spolku přistoupili dle Kaizlova zápisníku ke dni 20. května 1875 všichni členové národohospodářského odboru »Všehrdcu«.

²¹⁾ Dopis strýci Trávníčkovi ze září 1874.

toriu řečeno, že netoliko Hančla nahradil, nýbrž, že jím akademie získala. Po nabytých zkušenostech Bráf navrhl ihned »rozumnější program«, především s větším zřetelem k části praktické, t. j. hospodářskopolitické.²²⁾

Profesura na obchodní akademii byla Bráfovi, tak jako Hanělovi, Gol-
lovi a řadě pozdějších, přípravou i hmotným dočasným zaopatřením pro budoucí profesuru vysokoškolskou. Universitní docentura byla pro české docenty, kteří po desetiletí nevěděli, zda-li vůbec a kdy se stanou profesory, spojena prostě z otázkou, jak a z čeho budou žít.²³⁾ Učitelství na obchodní akademii bylo pak zaopatření lepší a výhodnější než leckteré jiné, protože zbývalo více času pro práci vědeckou (ovšem i plat byl úměrný rozsahu činnosti) a že i jinak poskytovalo větší volnost, zvláště v oněch minulých letech.

Také Bráf tedy ihned, jakmile byly profesurou na obchodní akademii alespoň nejnaléhavější existenční starosti odklizeny, pozvedal zrak k vyšším cílům, k profesuře vysokoškolské. Maje tento konečný cíl na zřeteli neucházel se Bráf ani o vypsané počátkem r. 1876 místo řádného učitele národního hospodářství a agrární statistiky na zemské vyšší hospodářské škole v Táboře, ač finanční podmínky lákaly a řada přátel domlouvala k přijetí. Zůstav v Praze, již na podzim r. 1876 ucházel se Bráf, a sice nejprve na české technice, o připuštění k habilitaci jako soukromý docent národního hospodářství rukopisným pojednáním »Znehodnocení tak zvané měny papírové a ažio«. Žádost dne 10. listopadu předloženou odkázal profesorský sbor komisi, v níž byli matematik prof. Gabriel Blažek, agronom Jan B. Lambl a Bráfův protektor Jonák, který stále ještě jako suplent obstarával neobsazenou dosud profesuru národního hospodářství na technice. Jonák, byv zvolen referentem, v málo více než 14 dnech byl hotov s referátem, jež ostatně Bráf sám dle Jonákova diktátu psal a »o několik zbytečných superlativů zkrátit«. Podle Jonákova referátu Bráfův habilitační spis jest práce ryze vědecká, která k jasnému porozumění předpokládá obzvláštní a obšírnou znalost celé vědy. Také Bráfem zároveň předložený spisek »O skladištích veřejných« — patrně otisk pojednání, uveřejněného ve čtvrté roční zprávě československé obchodní akademie za školní rok 1875/6 — Jonák ocenil nejen za dobrý, nýbrž za výborný.

Vůbec »z obou spisů jde na jevo, že kandidát má znalost celé literatury předmětu svého neobyčejnou«, neboť sotva by se našlo znamenitější dílo

²²⁾ Přednášek Hanělových, jež mu byly autorem postoupeny, Bráf věcně nepoužil, postrádaje v nich celé důležité partie, kdežto o jiných pojednáváno se zbytečnou rozvlácností. Sám opíral se hlavně o Schäffleho a Roschera.

²³⁾ Sr. Dr. Goll v Pamětním spise »Padesát let československé obchodní akademie v Praze 1872—1922«, str. 15.

k předmětu se vztahující, z něhož by nebyl čerpal »ať v té neb oné řeči je psáno«, Jonák »bez ostychu prohlašuje oba spisy za zdařilé práce poskytu-
jící záruky, že kandidát ve vědě úplně se zná, a že posluchači jeho nynější a i budoucí z výkladů jeho s vědou patřičně se obeznámiti mohou«, ba ne-
nahlížel ani potřeby habilitačního kolokvia²⁴⁾ a navrhoval jen, aby Bráf se podrobil na technice veřejné přednášce, »ačkoliv prý ani o jejím vý-
sledku nepochybuje«, jen »aby jej poznal sbor i posluchačstvo.« Profesor-
ský sbor české techniky přes »plné ocenění vědecké jeho snahy a odbor-
ných literárních dokladů« však nepokládal za plně odůvodněnou zvláštní
odchylku od platných předpisů, i konáno dne 5. února 1877 v rektorátě ha-
bilitační kolokvium, jež po návrhu prof. Krejčího jednohlasně uznáno za
výtečné,²⁵⁾ a dne 24. února konal Bráf »před četným posluchačstvem« na
technice zkusnou přednášku »O vývoji svobody živnostenské«, podav jí
»skvělý důkaz, že předmět důkladně promyšlený v dokonalé a posluchač-
stvo poutající formě vyložiti dovede.« Vyhověv tedy »všem požadavkům,
jež se pro habilitaci kladou, výtečným způsobem«, byl Bráf profesorským
sborem české techniky v sezení ze dne 13. března 1877 jednohlasně sou-
kromým docentem národního hospodářství navržen a ministerstvem vy-
učování dne 12. června 1877 potvrzen.²⁶⁾ V příštím školním roce zahájil pak
Bráf na technice výklady »o vybraných částech z nauky národohospodář-
ské, hlavně praktické«, a pak »národohospodářskou nauku o drahách želez-
ných« a jeho výklady těšily se hned od počátku mezi posluchači velké
oblíbení.²⁷⁾

Již roku následujícího (1878) byly pak Bráfovi po návrhu profesorského
sboru svěřeny jako honorovanému docentu první povinné právnické pře-
dnášky na technice, o zákonech stavebních a železničních, když pak Jonák
dne 11. října 1879 zemřel, byl Bráf profesorským sborem navržen a mini-
sterstvem schválen za suplenta národního hospodářství a statistiky. Pře-
dnášel tehdy v zimním běhu 7, v letním 3 hodiny týdně za remuneraci
720 zl. (60 proc. příjmů jeho předchůdce Jonáka) za národní hospodářství
a statistiku a 150 zl. za stavební a železniční zákony (kromě toho měl

²⁴⁾ Jonákův referát Bráf sám v dopise strýci Otakarovi z 5. února 1877 nazval »impertinentní chvalořečí«.

²⁵⁾ »Colloquium bylo dosti zábavné, trvalo asi hodinu. Kromě Jonáka jen Lambi a Krejčí se cosi ptali« (v témž dopise).

²⁶⁾ Obširnější zprávu o habilitačním aktu Bráfově a o celém jeho působení učitel-
ském na české technice v mém článku »Stolice věd právních a státních na české
vysoké škole technické v Praze« v Obzoru národohospodářském 1911, str. 257 a násl.
(z archivu české vys. školy techn. v Praze) i v mém článku Dr. Albín Bráf a
Dr. Eberhard Jonák, tamtéž 1923, str. 377 a násl.

²⁷⁾ Alb. V. Velflík, Dějiny technického učení v Praze 1906, díl II., str. 236.

500 zl. na československé obchodní akademii). Podání rektorátu české
techniky, aby byla Bráfovi propůjčena mimořádná profesura národního
hospodářství a statistiky obchodu a průmyslu, bylo ministerstvem v roce
1880 vyřízeno záporně — k jmenování prvního řádného profesora věd práv-
ních a státních na české technice došlo teprve bezmála po plných 20 letech.

Pochybnější co do výsledku zdála se Bráfovi habilitace na pražské
universitě, tehdy ještě německé, o kterou zadal nedlouho později, dne
8. ledna 1877. Habilitační práce — rovněž rukopisná, jak bylo tehdy přípustno
— byla o témže thematě, byla však sepsána v německém jazyce a zdá se,
podrobněji rozvedena.²⁸⁾ Bráf sice doufal, že má dosti příznivého mínění
pro sebe — nejen Čechy: Randu, Otta, Taliře, Zuckra a ovšem Jonáka,
nýbrž i snášelivější Němce, a že jen »prušácká klika« bude proti němu.²⁹⁾
Přes Bráfovy obavy habilitace jeho ani zde nepůsobila obtíž. Referent
prof. dr. Jonák předložil také zde³⁰⁾ o habilitační žádosti Bráfově již 4. února
nedlouhý a k tomu rozbředlý referát, v němž věcného rozboru habilitačního
spisu téměř není a který po všelijakých kroucených obratech končí výsled-
kem, že Bráf prokazuje nepopíratelně tak obsáhlou znalost literatury, jak
se u habilitačních uchazečů zřídka vyskytuje, že hojný a důkladně prostudo-
vaný materiál ovládá s uznání hodnou jistotou, třebaže prý zásady, k nimž
dospívá, mohou zavdati podnět k leckterým námitkám, a že v celku před-
ložený spis dlužno označiti za pořádný a vynikající výkon, který opravňuje
k nejlepší nadějším pro další učitelskou působnost a vědecké bádání
uchazeče; další ke spisům předložené tištěné české pojednání Bráfovo
»O veřejných skladištích« pak prý dokazuje, že Bráf i o hospodářských
otázkách eminentně praktického významu dovede pojednávat s velikou
jasností a bezpečným ovládním materiálu.

Když korreferent prof. dr. Schier se úplně připojil k příznivému referátu
Jonákovu,³¹⁾ připustil profesorský sbor usnesením ze dne 8. června 1877

²⁸⁾ Název byl »Papiergeldentwertung und Agio«, čítala 45 hustě popsaných
archů, kdežto česká jeho práce pro technickou habilitaci »Znehodnocení t. zv. papí-
rové měny a ažio«, byla »30archový rukopis těsného písma«.

²⁹⁾ Z Němců Czyhlarz (profesor práva občanského a obchodního), Rulf (prof.
práva trestního), Schier (profesor práva ústavního a správního, korreferent Jonákův
o habilitačním spisu Bráfově) chovali se k Bráfovi co nejvzorněji, také prof. říms-
ského práva Esmarch byl slušný. Mladší soudruh Jonákův Richter byl tehdy ne-
mocen a měl dovolenou (Sr. můj článek »Dr. Albín Bráf a Dr. Eberhard Jonák«
v O. N. 1923).

³⁰⁾ Ličeno dle habilitačních spisů v archivu děkanství české fakulty právnické.

³¹⁾ Referát Schierův prospěšně se liší věcností a přesností od Jonákovu, o kterém
se Bráf později vyslovoval sám s ironickou útrpností; jak Bráf sám později jako pro-
fesor pohlížel na referentskou svoji povinnost o pracích habilitačních, dokazují pře-
svědomité jeho elaboráty, někdy to pravé vědecké monografie o habilitačním thematě,

Bráfa k pokračování habilitačního aktu, ke kolokviu habilitačnímu,³²⁾ které vykonali s Bráphem dne 12. června rovněž profesori Jonák a Schier a jež bylo uznáno v každém směru uspokojivým, načež dne 18. června konal Bráf předepsanou přednášku na zkoušku o tematě subvencování železnic, která byla rovněž uznána za zdařilou. K návrhu profesorského sboru byl pak Bráf vynesemím min. vyučování z 31. července 1877, č. 103.030 za soukromého docenta pro politickou ekonomii na pražské universitě potvrzen.

3. Politická ekonomie na pražské universitě. Bráfovo »vědecké blouzení«. Jmenování jeho profesorem.

Habilitace Bráfova je v dvojím směru aktem historickým: jí počíná prvé politická ekonomie s universitní katedry zaznívati jazykem českým, jí počíná však též soustavné české vědecké badání národohospodářské.

Byla-li česká polytechnika v Praze první vysokou školou, na níž bylo národní hospodářství vykládáno jazykem českým ihned od jejího osamostatnění v roce 1869, na universitě pražské též profesor dr. Eberhard Jonák vykládal svůj předmět výhradně po německu, ačkoliv byl rodem i jazykem a smýšlením³³⁾ Čech i ačkoliv jiné důležitější naukové obory byly na právnické fakultě nerozdělené pražské university dávno již přednášeny vynikajícími příslušníky jejími též jazykem českým. Byl to teprv mladý docent dr. Albín Bráf, který r. 1877 první počal o národním hospodářství výklady české. Jestliže pro Jonáka byly, jak sám doznával, české národohospodářské přednášky na technice spojeny s obtížnostmi, »protože nejprve musila býti nově upravena řeč pro projednávání této vědy«, tím vděčněji oceníme Bráfovou prozíravost, s jakou již dávno před svou habilitací pracoval o českém názvosloví národohospodářském a připravoval tak půdu pěstění národohospodářské vědy jazykem českým.

Není upřílišeno ani tvrzení, že Bráfovou učitelskou a literární činností

tak cenné, jako druhdy celý spis sám. Pozoruhodno je, jaká se dle tehdejší staré habilitační normy z 19. prosince 1848 č. 8175 přikládala váha programu zamýšlených přednášek docentových — kritika jeho zabírá u Schiera mnohem více místa než referát o habilitačním spise samém.

³²⁾ Také na fakultě právnické chtěl Jonák mermomocí, aby kolokvium bylo Bráfovi prominuto, takže se zdálo, jakoby si Bráf toho přál, což Bráfa mrzelo a jemu škodilo (dopis strýci Otakarovi z 5. června 1877).

³³⁾ V dopisech Bráfových arcib. zaznamenáno, že by se byl Jonák málem s ním rozkmotřil, když Bráf pro letní běh 1879 ohlásil přednášky o hlavním předmětu (finanční vědě) jazykem českým, a také na Pražáka působil, aby česky o hlavním předmětu nepřednášel. V létě 1876 pak Jonák při volbě rektorské, roztrpčen, že sám svojí kandidaturou neprorazil, rozhodl svým hlasem proti Randovi pro Czyhlarze, který sám na rektorát ani nekandidoval. Jonák byl však v těch dobách již patrně churav (zemřel již 11. října 1879 ve věku 59 let).

počíná též období soustavného českého badání národohospodářského. Měli jsme sice již před Bráphem českou literaturu národohospodářskou. Je zajímavé, že prvním českým vědeckým pracovníkem národohospodářským byl pozdější tchán Bráfův, dr. František Ladislav Rieger, svým spísem »O státcích a pracích nehmotných a jich významu a postavení v národním hospodářství« (1850), který měl býti úryvkem většího soustavného díla, bohužel nevyšlého, a pozdějším spísem »Průmysl a postup výroby jeho v působení svém k blahobytu a k svobodě« (1860), překladem Drozova Politického hospodářství (1853), prvním to českým soustavným spísem o celém oboru politické ekonomie dle tehdejšího jejího rozsahu — habilitaci Riegrova pro politickou ekonomii zamezily tehdy hlavně asi ohledy politické³⁴⁾ — již před tím vydal Dr. Fr. Brauner spisek »O robotě a vykoupení se z roboty« (1848), od polou let padesátých František Šimáček, kryje se pseudonymem Vojtěch Bělák, v svých časopisech Poslu z Prahy a Průmyslníku vybízel k podnikavosti a sdružování, k zakládání spolků potravních, výrobních, řemeslnických, rolnických a zejména záložen, k návštěvě škol odborných a pokračovacích atd., současně starší jeho druh MUDr. František Cyril Kampeš s buditelským nadšením a mlhavou všeslovanskou tendencí šířil v národě zásady správného hospodaření, příčinnivosti a solidarity, r. 1869 vydává František Ladislav Chleborád, tehdy třicetiletý, řídicí se však téměř již v krátké, přímo meteorové své životní dráze v Čechách s vrcholu oslav a zbožňování massami v propast zapomenutí a pronásledování, svoji »Soustavu národního hospodářství politického«, podniká marný pokus habilitace a píše brožury i články z oboru sdružování a pojišťování, dělnické otázky i politiky, r. 1869 vydává Karel Fr. Procházka dle Komersa stručné Základy národního hospodářství i statistiky (podruhé r. 1876) a r. 1871 Jonák v »Matici lidu« dle Rapeta populární spisek »Základové hospodářství«, r. 1874 Max Wellner v »Národním hospodářství« formou často drastickou bystře kritizuje naše hospodářské poměry, a ještě roku 1884 vystupuje po létech znovu Chleborád vážným spísem Boj o majetek, hlásaje potřebu, aby budoucí řád společenský chránil slabého jedince proti hospodářské přesile jiných.

Celkem byla to však literatura mělká, bez pravé výše vědecké a sloužící většinou praktickému povzbuzování a národohospodářskému vzdělávání lidu. Obrat nastal teprve vstupem Bráfovým na universitní katedru a do literatury.

V době Bráfových studií státovědeckých nebyla politická ekonomie na

³⁴⁾ Sr. můj článek »Dra Fr. Lad. Riegra pokus o první habilitaci« atd. v »Obzoru Národohospodářském« 1923, str. 361.

pražské universitě příliš šťastně zastoupena. Po Josefu Ignáci Bučkovi (1741—1821) a Václavu Gustavu Koptzovi (1781—1857), z nichž každý zastával stolicí politických věd na pražské universitě plných 40 let (Butschek od r. 1766 do 1807 a Koptz od r. 1807 do března 1849),³⁵⁾ nastalo pro pražskou fakultu právníkou dlouhé období častého střídání se profesorů politické ekonomie.³⁶⁾ Koptzův nástupce Dr. August Nowak byl již v září 1851 povolán na universitu vídeňskou, docent Dr. Frant. Makowiczka, rodilý z Chomutova, r. 1848 člen německého národního shromáždění ve Frankfurtě, odešel již koncem 1851 pro své politické smýšlení na universitu do Erlangen, Pražan Dr. Leopold Hasner jmenovaný hned s přeložením Nowakovým do Vídně z mimořádného profesora právní filosofie řádným profesorem politické ekonomie v Praze, byl již r. 1861 na Starém Městě Pražském od Čechů i Němců zvolen do sněmu a jím pak do říšské rady a odešel již r. 1863 trvale do Vídně jako prezident novězřízené vyučovací rady rakouské.³⁷⁾ Od r. 1852 byl však k podnětu Pražské obchodní komory, tehdy německé, vedle Hasnera jmenován jako druhý, mimořádný profesor politické ekonomie Petr Mischler, doktor filosofie, který byv od r. 1856 profesorem řádným, byl teprv r. 1857 jmenován doktorem práv honoris causa; muž učitelky i literárně a organizačně jako statistik činný, zemřel po dvouleté zdravotní dovolené již r. 1864. Byly tedy uprázdněny obě stoly politické ekonomie.

Již roku 1849 byl však jako mimořádný profesor statistiky na pražskou universitu povolán dr. Eberhard Jonák — Čech, narozený dne 12. dubna 1820 v Křinci v Čechách, absolvent university pražské a vídeňské, dříve praktikant u dvorní prokuratury ve Vídni, již r. 1846 suplent na vídeňské universitě a asistent na rytířské akademii tereziánské, r. 1847 habilitován jako soukromý docent na vídeňské polytechnice a téhož roku povolán za suplujícího profesora na universitu krakovskou³⁸⁾ — který také svou knihou

³⁵⁾ Srv. Bráf, Politické vědy v Čechách na sklonku věku osmáctého a v první polovici devatenáctého. Přednáška ve výročním slavnostním shromáždění České akademie dne 9. prosince 1906, zvl. otisk z Almanachu České akademie, roč. XVII, Bráfův Život a dílo, svazek II.

³⁶⁾ Srv. k tomu »Die deutsche Karl-Ferdinands-Universität in Prag unter der Regierung S. M. des Kaisers, Prag 1899, str. 136 a násl.

³⁷⁾ Známa je staršímu pokolení jak skvělá jeho životní dráha — prezident sněmovny poslanecké, ministr vyučování za Auersperka, r. 1870 předseda ministerstva — tak jeho urputný centralism (i proti uherskému vyrovnání směřovavší) i liberalism dle pojetí let 1860. — Byl původcem zákona o obecném školství (osmileté návštěvě a interkonfesnosti školy a státním dozoru), o manželství i o poměrech interkonfesních.

³⁸⁾ Osobní data z vlastnoruční »Osobní tabulky« Jonákovy v archivu české vys. školy technické a z tištěných životopisů v encyklopediích. Do Prahy byl prý Jonák povolán odměnou za věrné služby prokázané ministru Rechbergovi v tiskovém bureau vládním, kde seděl s pruským šlechticem Wirth v. Harringem a Karlem Arnetem.

o theorii statistiky,³⁹⁾ věnovanou L. Steinovi, si získal literární jméno.⁴⁰⁾ R. 1863 připadla Jonákovi jedna z uprázdněných stolic politické ekonomie, jejímž jediným řádným profesorem byl potom Jonák po plných 10 let.⁴¹⁾ Jako profesor netěšil se však, pokud souditi lze, valné oblibě na universitě ani na technice, kde rovněž od r. 1864—65 přednášel jakožto prozatímní profesor politické hospodářství a průmyslovou statistiku (pět a tři hodiny týdně).⁴²⁾ Mladší profesor téhož předmětu dr. Karel Tomáš Richter, rodilý z Litoměřic, od r. 1868 mimořádný, a od r. 1873 řádný profesor, spíše dramatický a jiný básník než vědec, k tomu poměrně záhy (dne 15. října 1878 v 40 letech věku) zemřelý, liboval si dle Bráfa více v řečnické skvělosti než v přesném výkladu pojmovém.⁴³⁾

U žádného z profesorů nenacházel tedy Bráf vodítka pro další samostatnou činnost badatelskou, ani u Jonáka ne přes všechno několikaleté osobní přátelství.⁴⁴⁾

Jonák, »kalibánská figura s odstávajícíma ušima, krátce přistřiženým vousem a klátivou chůzí« seděl pak též jako vládě věrný deputovaný v centru říšského sněmu vídeňského (srov. Der liberale Aufschwung u. Graf Beust, v. Friedrich Schütz v N. Fr. Presse ze 16. června 1908).

³⁹⁾ Theorie der Statistik in Grundzügen, Vídeň 1856.

⁴⁰⁾ Lippert (v Handwb. der Staatsw., 2. vyd. IV. sv., str. 1378, mluví o duchaplých vědeckých vývodech Jonákových, které daleko přesahují líčení Schlözerova, vysokou vědeckost Jonákovy knihy, pro kterou prý se (dle Wappaea) nehodí za uvedení ve studium statistiky, uznávali i Wappaeus a Mohl, třeba že se s jeho pojetím nesrovnávali. Jonák redigoval také rakouskou »zprávu o všeobecné agrikulturní a průmyslové výstavě v Paříži 1858«, byl vědeckým spolupracovníkem Ústředního výboru pro statistiku polního a lesního hospodářství v království Českém, od něho pocházel přijatý všeobecný plán statistiky hospodářství polního a lesního, která měla podati co možná jasný a úplný obraz o všelikých poměrech pro zemědělství v Čechách důležitých (také o obyvatelstvu, komunikacích, obchodu, úvěru, pojišťovacích spolcích, výstavách, časopisech). Jonák byl také od r. 1857 do 1868 neplaceným představeným statistické kanceláře a pod jeho vedením počato s vydáváním velkého díla »Tafeln zur Statistik der Land- u. Forstwirtschaft des Königr. Böhmen« (13 dílů dle tehdejších třinácti krajů, poslední r. 1881; k českému vydání nedošlo pro nedostatek peněz i předplatitelů); střízlivěji než oficiální líčení vývoje zemské statistiky v Čechách vyjadřuje se o Jonákově praktické činnosti statistické sám Bráf v »Památniku České akademie« 1898, Vědy právní a státní, str. 61.

⁴¹⁾ Od r. 1865 přednášel vedle něho jako soukromý docent Dr. Friedrich Kleinwächter, který však r. 1871 přešel na zemské hospodářské učiliště v Libverdě a stal se později profesorem nové university černovické.

⁴²⁾ Při rozdělení zemského polytechnického ústavu v Praze, dotud jednotného, dle sněmovního usnesení (za české abstinence) z 24. září 1868 v techniku českou a německou Jonák rozhodl se pro polytechnický ústav český, uváděje později (1874), »že to byly dílem urážlivé a nikterak chvályhodné důvody«, které ho přiměly »německé oddělení bez rozmýšlení opustiti a do českého vstoupiti«, měl však po rozdělení utrakvistického ústavu opět dle všeho rozpory s profesorským sborem techniky české a bezvýsledně se domáhal definitivního propůjčení stoly národohospodářské na technice (srv. můj článek v Obz. nár.-hosp. 1911, str. 257 a násl.).

⁴³⁾ Kromě odborných knih a přednášek vydal Richter pod pseudonymem Karl Thomas i četná dramata, básně a novely.

⁴⁴⁾ Toto »přátelství«, jež Bráf sám později psával v uvozovkách, bylo při vě-

Hledal tedy Bráf poučení jinde na svůj vrub. Ale ani pro samostatné hledání cest neposkytovaly zhora nedostatečné literárně-historické výklady tehdejších přednášek vodítka, prošel tudíž Bráf dlouholetými krisemi, nežli se utvrdil v základních názorech na svůj předmět. Postup svého vědeckého vývoje vylíčil Bráf sám jakožto své »blouzení vědecké« v úvodní kapitole svých »Listů o studium národohospodářském« (Praha 1899), objasňující zároveň i tehdejší poměry studia universitního, a pochod ten obráží se ovšem i v jeho činnosti literární. První jeho práce, habilitační spis »Papiergeldentwertung und Agio«, psaný pod silným vlivem abstraktní Kniesovy knihy »Geld und Kredit«, jest prací rovněž rozhodně abstraktní, v níž statistická sestavení byla jen doklady spekulativních vývodů, že vznik a kolísání ažia závisí spíše na nabídce a poptávce po drahokovu, nežli na poměrech úvěrových, ač právě zde a právě pro Rakousko bylo na snadě použití metody historické. Nedůvěřuje úsudku posuzovatelů, Bráf spis tento nevydal, uveřejniv z něho jen populárně zpracovaný výtah v »Poslu z Prahy« r. 1878.

Teprve Kniesova další kniha »Politische Ökonomie vom geschichtlichen Standpunkte« spolu se Schäffleovým »Kapitalismus und Sozialismus« zviklala jej docela, a další, hlavní spis jeho, který jméno Bráfovo učinil známým i v literatuře zahraniční, vznikl již pod přímým vlivem historické školy. Jsou to znamenité »Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse« z r. 1881, v nichž na podkladě delšího pobytu⁴⁵⁾ v sídlech hornictví a průmyslu severočeského a osobního styku s dílovedoucími a dělníky i úředních statistických dat vyličuje Bráf historicky, popisně a statisticky výrobní a především dělnické poměry v uhelných obvodech rudohorském a kladensko-buštěhradském, v severočeském průmyslu porcelánovém, sklářském a textilním.

kovém rozdílu obou (Bráf byl mladší Jonáka o 30 let) i při osobním poměru bývalého žáka k učiteli a protektoru spíše jakýmsi patronstvím, z kterého si Jonák odvozoval patrně postupem času vždy větší nárok na jisté autoritářské vystupování vůči Bráfovi a na vděčnost tohoto — nárok, který v Bráfovi přirozeně tím větší budil odpor, čím méně Bráf časem cenil vědeckou potenci Jonákovu, který již od desíletí, ač věkem tehdy ještě nevalně pokročilý, nic pozoruhodného neuveřejnil. Jonákovy přednášky na technice pokládal Bráf již r. 1874 »za extrakt velice již nedokonalý vzhledem k nynějšímu stavu vědy« a odmítl proto také Jonákem navrhované vydání společného díla o národním hospodářství. Téměř k úplnému rozchodu osobnímu došlo pak mezi nimi koncem r. 1878 (sr. můj článek »Dr. Albin Bráf a Dr. Eberhard Jonák« v Obzoru národohospodářském, prosinec 1923).

⁴⁵⁾ Ke studiu těchto poměrů obdržel Bráf docentské cestovní stipendium 500 zl., toho roku na právnickou fakultu připadlé, na cestu po průmyslových střediscích císlajtánských, především ke studiu zařízení na prospěch dělnictva, zůživ rozumně účel cestovní. Od ministerstva obchodu obdržel akreditiv i také od obchodní komory liberecké vřelé doporučení k průmyslníkům. Kniha (162 stran hustého tisku) vyšla nákladem J. Otty v Praze.

Avšak Bráf nebyl nevnímavým pro skrovné theoretické úspěchy školy historické, právě tak jako dříve pro jednostrannost a kusost starší nauky individualistické, a teprve po desíti letech Mengrovy proslulé »Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften« a celý methodový spor jimi vzbuzený přinesly mu jisté vyjasnění a ustálené přesvědčení. Nicméně ze školy historické podržel Bráf i ve svých pracích theoretických pečlivé přihlížení k historickému vývoji a k daným poměrům, zejména pokud jsou zjistitelný statisticky, i konečně k ethickým hlediskům při problémech hospodářsko- a sociálno-politických.

Na základě své historicko-popisné monografie o dělnických poměrech severočeských byl Bráf k návrhu profesorského sboru ještě na společné německé universitě v Praze císl. rozhodnutím ze dne 4. ledna 1882 jmenován mimořádným profesorem národního hospodářství »s českou řečí přednášecí« s platem 1200 zl. a systemisovaným aktivním přídatkem a přešel v té vlastnosti při jazykovém rozdělení pražské university téhož roku provedeném na universitu českou. Hned po svém jmenování odevzdal Bráf své přednáškové hodiny o obchodní statistice a národním hospodářství na československé obchodní akademii a potom i své přednášky na české vysoké škole technické v Praze svému mladšímu soudruhu a tehdejšímu příteli dru Josefu Kaizlovi.

Ředitel československé obchodní akademie Emanuel Tonner Bráfovi při jeho odchodu z akademie koncem prvního semestru 1881—82 ve výroční zprávě vyslovil uznání, že působil příkladně, posluchačům jsa profesorem výtečným, profesorům pak kolegou ctěným a milým. Také profesorský sbor české techniky, když Bráf dne 14. dubna 1882 resignoval »na dosavadní milé působíště svoje na c. k. vysoké škole technické«, vzdav Bráfovi dík »za blahodárné působení« v úřadě »s nevšední horlivostí a s výsledky na prospěch posluchačstva a k povznesení ústavu« zastávaném, vzal jeho resignaci s politováním na vědomí. Po odbytém zkušebním tříletí, tehdy předepsaném, jako mimořádný profesor české fakulty právnické byl Bráf na základě jednomyslného usnesení profesorského sboru z 20. dubna 1885 v učitelském úřadě definitivně potvrzen. Po pěti letech byl pak Bráf opět k jednohlasnému návrhu profesorského sboru ze dne 10. května 1890 (členy příslušné komise byli Randa, Talíř a referent Pražák) dne 13. září 1890 jmenován řádným profesorem politické ekonomie na české universitě v Praze s platem 2000 zl. a s aktivním přídatkem ročních 480 zl.

Jako prvním českým docentem byl tedy Bráf i prvním českým profesorem politické ekonomie na obnovené české universitě Karlově-Ferdinandově v Praze.

4. Bráf jako profesor.

Nové české universitě sotva bylo lze učiniti volbu šťastnější. Bráf byl učitelem přímo ideálním a jeho učitelské působení patří k nejskvělejším stránkám posavadní historie české university. Od svého jmenování profesorem přednášel Bráf celkem po více než čtvrtstoletí každoročně svůj naukový obor v celém jeho rozsahu, 10 hodin týdně v semestru zimním, 5 hodin týdně v letním (kromě dvouhodinových cvičení seminárních), dvakrát více než profesori téhož předmětu na jiných vysokých školách. Za dlouhého poslancování Kaizlova byl Bráf pro českou fakultu právnickou jediným vykladačem svého vědeckého oboru, snad jediný to případ na všech universitách kulturního světa. Břímě této přednáškové a spojené s tím zkušební povinnosti Bráfovy ocení pouze ten, kdo uvědomí si, jak právě politická ekonomie, víc než leckterá jiná věda, tak mladá a dosud nevyrovnaná, plná varu a kvasu, vyžaduje denního neustálého stopování nejen knižních publikací, jejichž kvantum roste již od let 1870tých do rozměrů přímo závratných, nýbrž i nesčetných téměř již revuí a týdeníků odborných i konečně denního tisku o pohybu směnečných kursů a valuty, o těžbě drahokovů, o vývozu a dovozu, o měně obyvatelstva, o technických vynálezech, o sociálních hnutích atd. Jsou vědecké obory již ustálenější, kde se za rok nevykytne tolik a tak pozoruhodných publikací, co v politické ekonomii, hleděme-li i jen k národohospodářské vědě anglické nebo francouzské, italské, německé a ruské, za měsíc či týden.

Při tom není mnoho profesorů, kdož by byli právě na učitelskou působnost kladli takovou váhu jako Bráf. Přednášky a přípravu k nim nepokládal snad jen za přítěž, za nemilé přerušování prázdnin — byť i prázdnin, používaných k činnosti vědecké a literární — nýbrž za nejdůležitější poslání učitele vysokoškolského. Sám jsa učitelem neúnavným, s duší a tělem svému učitel-skému úřadu oddaným, ve zlé vykládal těm, kdož opouštějí katedru k vůli tribuně poslancecké; sám nikdy se neucházel o říšský mandát, aby se neodcizil vlastnímu povolání svému, a když v roce 1909 nemohl na konec od-mítnouti povolání do ministerstva, nerad se loučil se svými posluchači a po své demisi rád přijal čestné vyzvání sboru profesorského, aby se opět ujal svého učitelského úřadu jakožto čestný profesor právnické fakulty.

Bráf byl také učitelem na výsost nadaným, který abstraktní a druhdy velmi nesnadnou látku dovedl podat jasně a přesvědčivě, výklady své opíral o hluboké vědění filosofické a kořenil duchaplnými poznámkami o současném životě hospodářském a politickém i o nových publikacích vědeckých z oboru národohospodářského.

Ač byl rozeným výborným řečníkem jako málokterý z profesorů, přispravoval se přece bedlivě na každou přednášku, a jeho výklady při vši živosti a barvitosti přednesu byly vždy ucelené a přímo architektonicky vybudované, aniž kdy forma byla na úkor přesnosti a výstižnosti; mnohé jeho barvitě obrazy a plastické příměry posluchačům navždy utkvěly v mysli stejně jako sympatický hlas, jiskrné oči, výmluvná gesta a dramatické postoje. Při tom Bráf svým naskrze objektivním posuzováním přerůzných názorů a směrů národohospodářských vychovával a přímo donucoval posluchače k vlastnímu úsudku a přemýšlení. Prošel sám vlastním nesnadným a bolestným počátečním tápáním, které zahrnuje více než deset let jeho života, Bráf ve svých přednáškách ctil každé upřímné a vědecky odůvodněné přesvědčení, vzdáváje uznání vědecké hloubky i socialismu Marxovu a Engelsovu; přímo pak nenáviděl, když hlasatelům toho onoho směru národohospodářského, na př. liberalismu, byly nevěcně podkládány motivy zjištěné, prospěchářské.

Zvláště vyhledávána bývala Bráfova seminární cvičení, která patří k nejskvělejším stránkám jeho učitelské činnosti. Konala se, dokud nebylo vhodných seminárních místností, v samém bytě Bráfově, kde při neúplnosti knihovny universitní a ještě větších nedostatcích seminární knihovny byla bohatá knihovna Bráfova každému k použití přístupna. Bráf jako ředitel semináře ponechával každému účastníku při výběru temat zpravidla všemožnou volnost, hledě jen, aby přehorliví žáci nevybírali si temat příliš obsáhlých, naznačoval metodu, opatřoval literaturu, sledoval postup práce, radil a poučoval, připojoval své glossy a zkušenosti. Z těchto seminárních cvičení vyšla řada pozdějších literárních našich pracovníků národohospodářských.

Také po skončení studií Bráf nezapomínal na své vynikající žáky, pečuje, aby mohli své vzdělání prohloubiti studiem na vysokých školách zahraničních, a opatřuje jim po případě i postavení, jejich náklonnostem a vlohám přiměřená.

V přednáškách a spisech Bráfových najde se přemnoho míst, svědčících o hlubokém zájmu a lásce, s jakými Bráf lpěl na svém povolání učitel-ském. Mluvil o sobě často, že to málo osobního štěstí, které mu osudem bylo v životě popřáno, děkuje především své činnosti učitelské, v ní a v bá-dání vědeckém nalézal útěchu v nejkřutších ranách jej stihnuvších.

Také přčetné populární přednášky konal Bráf o českých otázkách hospodářsko-politických i o problémech theoretických; tak v cyklu přednášek v České společnosti národohospodářské v Praze 1898, v Dělnické Akademii v zimě 1899, v Brně 1900, v Českém klubu, v Ženském výrobním

spolku, na kursech pro vzdělání úřednictva peněžních ústavů, na kursech pro učitele hospodářských škol v Praze, v universitních extensích v Praze i po venkově, na sjezdech učitelských a kněžských, v řemeslnických a průmyslových spolcích a pod. — všude s takovou promyšleností látky a takovou pohotovostí formy, že jemu samému stačilo několik hesel na papír vržených a že stenografované přednášky mohly pak býti vytištěny bez značnějších oprav a znamenaly vždy ideové obohacení o svém předmětu. Jeho vědecké a historické přednášky v České akademii, v Jednotě k pobuzení průmyslu v Čechách a j. jsou pak přímo kabinetními ukázkami vědecké hloubky a formální skvělosti.

5. Bráf zemským poslancem a přisedícím výboru zemského.

Avšak činnost Bráfova záhy byla vedle universitní katedry a vědeckého badání obrácena též v jiné dráhy, politické a politicko-hospodářské. Mužové vědecko-národohospodářsky u nás činní stojí před těžkým rozporem: buď vzdalovati se všeho aktivního zájmu a vsahování v naše poměry a potřeby hospodářské i ve vývojové směry politiky hospodářské a sociální a věnovati se výhradně národohospodářské spekulaci, aby svojí hřívnou v závodění s ostatní teorií středoevropskou a západoevropskou přispěli k pokroku nauky národohospodářské a k vybědnutí jejímu z nejasnosti a pochyb i co do samých základních otázek jejích — anebo vykročiti z vědeckého zátiší v arénu zápasů hospodářskopolitických a národněhospodářských, a ne-li se činně přímo účastniti života politického a oplodňovati jej odbornou znalostí problémů národohospodářských, tedy alespoň v hospodářských poradních sborech a odborných spolcích, časopisech a pod. stopovati a vystihovati naše české praktické potřeby národohospodářské a zakročovati podnětem, povzbuzením nebo i varováním všude tam, kde toho žádá hospodářský prospěch národa.

Vlastně čeští národohospodáři nemají ani této volby: bylo jich dosud málo a potřeby národa jsou tak rozmanité a naléhavé, že národní život hospodářský volá a donucuje je k součinnosti, strhuje od ryzí theorie k politice národohospodářské, a tak vysvětliti dlužno, že všichni dosud víc než ryzími theoretiky byli theoretickými politiky národohospodářskými, ten v politice agrární, onen v živnostenské, jiný v bankovní, obchodní a dopravní atd., i že všichni více než u jiných větších národů zabírání a vyčerpávání jsou veřejnou působností mimovědeckou a mimoučitelkou. Nebylo to jistě na úkor zájmům národa, a bude jednou vděčným úkolem historie, zjistiti, jakou měrou na onom obrovském hospodářském povznesu

českého národa v posledním půlstoletí i na zvýšení úrovně hospodářského myšlení u nás měli zásluhu vedle vynikajících mužů hospodářské praxe a snad v přednější ještě řadě i národohospodářští theoretikové. Také Bráf byl tedy ihned stržen také k národohospodářské činnosti mimovědecké.

Nutková potřeba theoretických znalců národohospodářských při opětovém vzpružení českého života politického vstupem českých poslanců do rady říšské (1879) i dosažením většiny na zemském sněmu (1883) přivedla Bráfa a podobně i Kaizla velmi časně k činnosti politické — zrovna jakoby se bylo čekalo, až dosáhnou věku k volitelnosti opravňujícího. Kdežto však Kaizl od počátku směřoval k uplatnění se na radě říšské, daleko méně oceňuje působnost na domácí půdě české — leč ovšem, pokud i tato sloužila za průpravu a podklad říšské politiky vídeňské — Bráf záhy byl uveden v nesčetnou téměř řadu významných politických i hospodářských funkcí a akcí domácích.

Pro působení politické byl Bráf velmi dobře připraven, jak hloubkou a šíří svého vzdělání odborného i všeobecného — z jeho dopisů, a to již ze studentských let v Praze vidíme, jak bedlivě sledoval nové zjevy literární, jak všímal si museí, hudby a divadla, ba neušel mu ani stavební ruch a přeměna Prahy z města hradbami uzavřeného v moderní velkoměsto, kolkolem se vzkvétajícími předměstími — tak po vnější stránce co do uhlazeného chování, řečnické obratnosti a pohotovosti i také znalosti jazykové. Již jako právník byl Bráf v r. 1872/3 starostou »Všehrdu«, účastnil se činnosti v Akademickém čtenářském spolku, řečnicky cvičil se ovšem i jak v státovědeckém semináři Jonákově, tak později v národohospodářské sekci »Všehrdu«, jako mladý doktor a docent kromě školských konal též hojně přednášek spolkových a veřejných.

Politicky nebyl Bráf hned od počátku vysloveným či dokonce urputným Staročechem. U Mladočechů nevážil si osob, ale pokládal je za prospěšný liberální kvas.⁴⁶⁾ Porážka Mladočechů r. 1874 jej těšila potud, že by vzdání se trpného odporu v této chvíli bylo bývalo hříchem, jest jí však nadobro zpečetěna roztržka v národě;⁴⁷⁾ snad však »budou se alespoň hledět vyzouti z oné povrchnosti, která charakterisuje naše snahy i publicistické i vědecké i umělecké a zejména od nich byla živena. Stanou-li se v pravý čas a s pravou hloubí hlasateli oněch myšlenek, jež

⁴⁶⁾ Dopis Trávníčkovi z ledna 1874.

⁴⁷⁾ Mladočeši se prý dali klamat velikým rozšířením »Národních Listů«, které r. 1871 dospěly až k 12.000 výtisků a i poslední léta měly 8—9000, kdežto »Politika« (německá) klesla asi na 7000 a »Pokrok« neměl ani 3000, nyní však ubral Národním Listům aspoň 2000 odběratelů.

dnes tvoří jádro Mladočešství, nepochybuji, že vzdor Palackým a Riegrům budou se šířit stále ve svém vlivu«. Ovšem bude asi potřeba, by dosavadní jich hlavy vzdaly se míst svých ve prospěch jiných.

Ale záhy obrací se jeho antipatie vždy ostřeji proti Mladočechům a ustaluje se u něho názor, který živen později též silně osobními ústrky, ovládá jej po celé první půlstoletí jeho života. Již v březnu 1874 píše: »Mezi tím se perou »staří« a »mladí« neunavně dál. Já v pravdě ty »staré« nezbožňuji, ale »mladé« nenávidím do nejhlubší duše, tím víc, čím blíže je seznávám z bezprostředního styku.« Není mezi nimi žádné disciplíny, »každý dělá co sám chce, s nimi se vůbec nedá dobře vyjednávat a také, pokud já je znám, není nabízení smíru z jich strany upřímné. Jediné, co se docílit mohlo a co se docílit mělo, bylo: aby zahostil se v žurnálech slušný tón a aby se protivy politické tam nenosily, kam nenáleží.«⁴⁸⁾ Byl si vědom poklesu a slabosti staročeské žurnalistiky, pro objektivní úsudek doporučoval jediného »Posla z Prahy« — »je to toho času jediný poctivý vlastenecký list český«^{48a)} — ale od nového roku 1878 odebíral »Národní listy« a byl jak náleží spokojen,⁴⁹⁾ vůbec však již počátkem 1877 upřímně vyznává, že je ze všech ilusí, které kdy měl, úplně vyléčen.

Byl tedy Bráf již od konce svých studijních let přes některé mladistvé liberální sklony odpuzován od Mladočechů, hlavně osobnostmi, s kterými se tam setkával — léta před osobním seznámením se s Dr. Riegreem a vstupem do domu Riegrova.⁵⁰⁾ Když pak po létech Bráf vstupoval znenáhla v osobní a vždy přátelštější styky s Drem Riegreem a s jinými vůdčími osobnostmi strany staročeské i příslušníky české konservativní šlechty, byl pochopitelně tím těsněji připoutáván ke straně staročeské. Také Dr. Rieger, seznav z osobního styku i z literární činnosti Bráfovy jeho vysoké nadání a vzdělání a z různých přednášek i schůzí jeho talent řečnický, pokládal jej za velmi slibný talent politický a za vhodného kandidáta pro mandát poslanecký, ještě než Bráf dosáhl věku 30 let, k volitelnosti předepsaného.

Dne 9. června 1883 nabídli důvěrníci voličů skupiny venkovských obcí soudních okresů Žamberk a Ústí n. Orli. Bráfovi mandát sněmovní, Bráf představil se voličům řečí, o které se v »Pamětech« s humorem rozepisuje,⁵¹⁾ a

⁴⁸⁾ Dopis Otakarovi Trávníčkovi z léta 1876.

^{48a)} Dopis strýci Otakarovi z 5. února 1877.

⁴⁹⁾ Jsou přes leckterou chybu přece jen nejlepší český list«, píše 4. března 1878 strýci Otakarovi.

⁵⁰⁾ Již v Akademickém čtenářském spolku vedl Bráf konservativní stranu a soudruzi o něm říkali, že je riegrovatější než Rieger sám, píše jeho bratr Antonín Bráf v svých vzpomínkách.

⁵¹⁾ Srv. Paměti, VIII, Ve sněmu, str. 71.

dne 28. června 1883 byl zvolen. Stal se členem »státoprávního klubu« poslaneckého, který zahrnoval Staročechy i Mladočechy — nejednoho zvoleného vlastně proti vůli staročeského vedení — a v kterém tudíž spory při každé příležitosti propukávaly.⁵²⁾ Pro podrobnosti vlastních politických návrhů a debat, tehdy především jazykových, Bráf nebýval zaujat, čehož později litoval, osvědčil se však ihned v referátech rázu hospodářského a sociálního (j. o právu domovském, návrhy na zřízení zemské statistické kanceláře a statistiky chudinské, o organizaci pracoven donucovacích, reformě daně cukerní a j.), které mu získávaly rostoucí uznání u všech stran sněmovních.⁵³⁾

Po exodu Němců ze sněmu dne 22. prosince 1886 byl Bráf od poslanců městské kurie v sezení sněmovním z 20. ledna 1887 zvolen za přisedícího zemského výboru (náhradníkem byl za venkovské obce již od 15. prosince 1885), na místě vystoupilých členů německých. Nejvyšší maršálek Jiří Lobkowitz přidělil mu dosavadní referát Schlesingrův, humanitní ústavy (veřejné nemocnice, chorobince, blázinec) a káznici (polepšovny, donucovací pracovny), ale znenáhlymi přídatky se jeho agenda šířila bez ohledu na logickou souvislost. Za zvláště významné záležitosti v své činnosti v zemském výboru pokládal Bráf zřízení Zemské banky a povolání Dra Mattuše za jejího vrchního ředitele (třebas nevyšlo přímo z jeho podnětu), založení České akademie, kdež Bráfovou rukou prošlo vše, co spadalo do agend zemského výboru až do příprav k prvním volbám členů,⁵⁴⁾ třetí z jeho »nejvzácnějších úloh«, vyšlá z jeho vlastního nápadu, bylo zřízení zemského fondu pojišťovacího v r. 1888, za jehož propagandou chodil Bráf první čas do mnohých schůzí v různých místech i za různých dob denních.⁵⁵⁾

R. 1889 byl Bráf podruhé zvolen za poslance do sněmu, ne však již za původní svůj okres volební (voličové v Žamberce ho před samou volbou nechtěli ani připustiti k řeči, prof. Dr. Albert shledal tam »velkou vřavu volební«, prošel Bráfův mladočeský protikandidát Hovorka), nýbrž od nesvěřenského velkostatku (dne 15. července 1889), za nějž byl potom v listopadu povolán opět i do výboru zemského.

⁵²⁾ Svým sněmovním vzpomínkám věnoval Bráf v »Pamětech« několik kapitol, na něž odkazujeme.

⁵³⁾ Podle »Pamětí« přivodil mu referát o opravě domovského práva známost s hr. Lvem Thunem, také Rieger i Martinic jej chválili a přáli si jej i za poslance říšského.

⁵⁴⁾ Na své vlastní zvolení řádným členem Akademie musil však Bráf čekat přes deset let (členem mimořádným zvolen byl r. 1891, řádným teprve r. 1903, při jedné předchozí volbě za řádného člena bylo dokonce dirimováno proti Bráfovi pro prof. Dra Zuckra).

⁵⁵⁾ Srv. »Paměti« str. 91—94. Ve všech (schůzích) byli lidé střídavě nazíraní přístupnější než v živnostnických. Tyto překonala jen schůze herců kočovných divadel, z které Bráf pro hrubé urážky před koncem odešel.

Líčiti Bráfovo politické působení kolem let 1880/90, znamenalo by psátí dějiny staročeské politiky za jejích posledních let; k tomu není zde místa a bude později vděčno zejména ve spojení se sebráním a uveřejněním jeho časopiseckých článků a řečí politických. Mnoho zajímavého jest ostatně obsaženo již i v otištěných jeho »Pamětech«. Že se Bráf povznášel svým politickým rozhledem, všestranností svého vzdělání, neúnavnou pracovitostí a horlivostí znenáhla k vůdčí úloze ve straně, bylo viděti m. j. ze záští, s jakým jeho právě stíhali protivníci političtí, a bylo brzy jasno všem duchům bystřejším. Kaizl na př. již r. 1887 si poznamenal v denníku, že Bráf stoupá k zenitu politického významu strany, on že vedl sněmovní volby r. 1887, on že je důvěrníkem a miláčkem Riegrovým, nabývá v staročeské straně přezávažného místa, asi toho, jež dosud zaujímal Zeithammer, Bráf je nebezpečný, ano nejnebezpečnější, psal o rok později Kaizl Kramářovi, avšak mizerie strany je zase jemu nejnebezpečnější.

Po pádu Staročechů následkem vídeňských punktací také Bráf odešel z veřejné arény politické, v r. 1891 z funkce přisedícího zemského výboru, r. 1895 přestal vůbec jeho mandát sněmovní. O mandát do říšské rady se nikdy neucházel. Dr. Mattuš nabízel mu jej již r. 1884 za venkovské okresy mladoboleslavské na místo Dra Fr. Jeřábka,⁵⁶⁾ později sám Rieger i Clam Martinic hleděli jej získati pro Vídeň. Bráf však vždy odmítal k vůli svému povolání učitelskému a svým pracím vědeckým.

6. Bráfův sňatek a život rodinný.

Zatím vstoupil však Bráf k Dru F. L. Riegrovi i v úzké rodinné vztahy, stav se manželem mladší Riegrovy dcery Libuše. V charakteristice Bráfově chyběl by velmi podstatný, ušlechtilý rys, kdyby nebylo vzpomenuťo šíře historie jeho ucházení se a manželství.

S Libuší Riegrovou seznámil se Bráf poprvé již r. 1878 jako docent universitní a technický a profesor obchodní akademie na domácím plesu u Riegrů. V předních pražských měšťanských rodinách — u Riegrů, Braunů, Lauermanů a j. — bývaly vždy v zimním období pořádány společenské večery a domácí plesy. K těmto zábavám bývali u Riegrů podnětem starší dcery Riegrovy Marie, provdané Červinkové, zvaní též mladší profesori a docenti universitní a jiná mladší inteligence — Goll, Nevole, Stupecký, Heyrovský, Kaizl a ovšem také Bráf.

Při svých návštěvách u Riegrů Bráf od počátku věnoval pozornost ne-

malou mladší dceři Riegrově, Libuši, tehdy teprve osmnáctileté, někdy způsobem — jak jí se zdálo — až nápadným. Netěšilo jí to, nebývala sice k němu nepřívětiva, spíše se mu vyhýbala.⁵⁷⁾ Častějším stykem se náklonnost Bráfova ustavičně jen prohlubovala a nepochybně soudil také, že i u Libuše nachází odezvy. Chtěl si však předem zajistiti svolení otcovo. V lednu 1882 byl Bráf jmenován mimořádným profesorem universitním. Ještě než toto jmenování nabylo právní platnosti, Bráf dopisem z 27. března 1882 ucházel se u Dra Riegra o ruku jeho dcery. Od první chvíle, kdy překročil Riegrův pohostinný práh — praví v dopise — že chová k slečně Libuši upřímnou oddanost i úctu, takže si budoucí život svůj šťastným představití nedovede bez ní, jako milované ženy a přítelkyně své. Jeho jmenování ze stalo se mu radostnou událostí nejen proto, že mu zabezpečuje působnost, která byla předmětem jeho vřelé touhy již od let studentských, nýbrž i že mu nyní snáze bude lze ucházeti se o ruku Libušinu. Že chce vždy ctíti a šetřiti jí a poctivě se starati o její spokojenost. Vypisuje pak své hmotné a rodinné poměry, aby ujistil, že je s to rodinu slušně zaopatřiti i že nemá jakýchkoliv hmotných závazků naproti třetím osobám. O své povaze a důvěryhodnosti, praví, byl bych sám soudcem nejméně kompetentním. Bude-li přijeti listu jeho příznivo, že vyprosí sobě vytoužené svolení Libušino.

Riegrovi byl Bráf sympatický; odkázal jej však na souhlas dceřin. Koncem srpna 1882 přijel Bráf »z nenadání« z Chotěboře do Malče a učinil náhle Libuši vyznání. Libuše jej odmítla. Byl velmi nešťasten,⁵⁸⁾ bylot mu ucházení se o ruku Libušinu záležitostí nikoliv pouze srdce, nýbrž jeho života. Byl to právě prof. Masaryk,⁵⁹⁾ jemuž se Bráf svěřil tehdy s nejkruťším bolem, který jej stihl dosud od smrti otcovy.

Rieger hleděl Bráfa ukonejšiti vytýkáje mu, že šel příliš zprudka, že Libuše neměla času jej poznati. Bráf to uznal a »pronesl se, že bude čekati«. Také Libuši napsal po své nešťastné rozmluvě: »já jiné ženy hledat nebudu«, a tomu zůstal věren.

Bráf nevzdal se tudíž docházení do domu Riegrova i do jiných společností, kde mohl setkati se s Libuší, více však než s touto bavíval se zatím s její sestrou Marií, s kterou jej pojily jak její neobyčejný zájem o politiku, tak i její literární sklony a její působnost humánní a sociální.⁶⁰⁾

⁵⁷⁾ Ze zápisků Marie Červinkové-Riegrové.

⁵⁸⁾ Ze zápisků Marie Červinkové-Riegrové.

⁵⁹⁾ Srv. dopis Masarykův v úvodě k »Pamětem« Bráfovým.

⁶⁰⁾ Jako dříve přednášival i nyní Bráf v Čes. klubu o řadě otázek hospodářsko- a sociálněpolitických: 4. prosince 1881: »Co jest socialismus«, přednášku velmi zajímavou, »jenže, bohužel, přednášku nedokončil«, — dne 14. ledna 1883 přednášku z dějin chudinství, 4. února 1883: »O program sociálním«, r. 1882 dal Marii Červin-

⁵⁶⁾ Psal, že nepochybuje, »že by se volba zítra hladce a pro Vás čestně provedla.«

Také matka Libušina, Marie Riegrová, byla Bráfovi nakloněna a Libušin bratr Bohuš, o šest let Bráfa mladší a též nastávající docent universitní, byl by rovněž rád vítal užší připojení Bráfa k rodině.

Bráfova vytrvalá oddanost na konec zvítězila. V listopadu 1887 konaly se v rodině tiché zasnuby — rodiče i sourozenci snoubenčini i přítel rodiny Riegrovy, probošt Náhlovský, všichni těšili se z Bráfova vstupu do rodiny — nejbouřlivěji projevoval svoji radost z nastávajícího švakra Bohuš Rieger.

Dne 13. února 1888 vykonal farář P. Nykles oddavky snoubenců v chrámě svatoštěpánském, a v posledním týdnu března podnikli novomanželé třínedělní cestu do Itálie. Deset dní pobýli v Římě, Neapol a Pompeje museli již vynechat. Bydleli v Ostrovní (nyní Smetanově) ulici s překrásnou vyhlídkou na Tylovo náměstí a na Vltavu.

Není ještě čas líčiti zevrubněji Bráfův potomní život v manželství — nelze také, jak lpěl na choti a dítěti, nastíniti vřeleji, než učinil sám v své poslední vůli, dvacet let po svém zasnoubení, touto apostrofoou k synovi i manželce: »A ještě jednou prosím, buď útěchou matce, pro kterou má smrt bude ranou přetěžkou. Jí děkuji vřele za všecku její hlubokou oddanost, prosím za odpuštění, ublížil-li jsem jí někdy slovem či skutkem, a žádám na ní, aby mi svou lásku neprojevovala hořekováním a smutněním na mém hrobě . . . Zdravím ji vroucně naposled.«

Dne 6. listopadu 1888 narodil se manželům Bráfovým syn, jemuž dali rodiče na křtu jméno Václav⁶¹⁾ a který zůstal jediným jejich dítětem. Býval za dětství vždy zdraví útlého a častěji navštěvován churavostmi, takže rodiče nejednou trnuli starostmi o jeho udržení. Nebyl proto poslán do školy a nejen přes celou školu obecnou, nýbrž až přes šestou třídu gymnasií dostávalo se mu vyučování domácího.⁶²⁾ Na gymnasiu studoval

s vyznamenáním,⁶³⁾ po maturitě vstoupil v říjnu 1906 na právnickou fakultu české university. Teprve v dospělejším věku se zdraví jeho upevňovalo a také celé jeho tělo zmohutnělo.⁶⁴⁾ Duševně opravňoval jinoch k nadějším nejskvělejším.

Byl-li Bráf dobrým synem a vzorným manželem, svrchovaně starostlivým i něžným otcem, hleděl býti ve všemožně přátelském poměru také k jiným příbuzným, bližším i vzdálenějším. Dopisy, které s ním byly vyměňovány, nesou ráz srdečné důvěrnosti. Dru Riegrovi byl Bráf nejen politickým důvěrníkem i spolupracovníkem, s nímž ve vzájemných rozmluvách ujednávány linie postupu strany, byl mu synovsky oddaným přítelem a rádcem i v záležitostech soukromých, zejména i hospodářských. Bráfova švakrová, Marie Červinková-Riegrová, od vzájemného seznámení se vycházela Bráfovi vstříci se sympatiemi, přemnohé společné zájmy — Marie byla zapisovatelkou otcových pamětí, byla činna literárně, pěstovala hudbu, konala po řadu let jedinečné skutky humanity a práce sociální — neustávaly je sblížovati ani později. Sotva co by lépe charakterisovalo jejich vzájemný poměr, než prostá slova, jimiž 28. února 1890 provázela přání k jmeninám Bráfovým: »Třeba bych se s Vámi někdy trochu přela — a třeba i hodně⁶⁵⁾ — buďte přesvědčen, že je málo lidí, jichž bych si tak vážila jako Vás — a že vysoko cením Vaše přátelství.« Také Bráfův poměr k Bohuši Riegrovi, od studentských let tohoto se datující, nabýval časem vždy užší srdečnosti.

Bráf byl také poručíkem, a to několikanásobným, a ne pouze v příbuzenském kruhu, i u osob cizích, poručíkem, který nelitoval v péči o svěřeně mu sirotky ani osobní námahy ani peněz.⁶⁶⁾

7. Bráfova další činnost veřejná.

Vraťme se však k Bráfově činnosti veřejné. Při Bráfově vzdělání, čilosti a povaze bylo vyloučeno, že by odstoupení ze sněmovny značilo naprostou

⁶³⁾ Studoval velmi horlivě, »už přečetl m. j. celou Ilias. To jsem jakživ nedokázal«, psal Bráf 13. dubna 1904.

⁶⁴⁾ S úsměvným humorem psal Bráf 13. dubna 1904 strýci Otakarovi: »Už je o dobrý palec vyšší než tatík, který mu tuto úlohu arci neučinil příliš těžkou.«

⁶⁵⁾ Zejména nesdílela Marie Červinková-Riegrová Bráfovy nechuti, ne-li roztrpčené nenávisti k Mladočechům.

⁶⁶⁾ Zbyl na př. v korespondenci i doklad, že Bráf, aby majetek poručencům jeho od otce zůstavený nemusil býti ztenčen vybráním jejich kapitálu, jejich ne dost hospodárné matce — vdově po starém jeho příteli — vypomáhal půjčkami a tyto půjčky, jež tehdy činily přes tisíc korun, po čase »považuje za dar ve prospěch dětí«, aby »nemusily trpět finanční krizí matky« a je tedy »výslovně škrťák«. — To nebyl případ jediný, ve spisech je přečetně listů o půjčky a výpomoci se stereotypní poznámkou »poslal korun«.

kové rukopis Bolzanovy utopie »Vom besten Staat«, půjčoval jí vědecké knihy (Scheelovu Sociale Frage, Laveleyův Le socialisme contemporaine, Lassalovo »Capital und Arbeit« a j.), rovněž i Riegrovi samému některé věci o otázce dělnické, zejm. návrhy v pruské sněmovně i zákony Bismarckovy a j., při návštěvách u Riegrů mluvívalo se o otázce dělnické a chování se českého tisku, zejména Nár. Listů, Bráf chodil návštěvou i k Marii Červinkové-Riegrové, která s ním vždy ráda hovořovala a otevřeně s ním se přela, kdykoliv s ním nesouhlasila, avšak když v létě 1883 jej nepřimo — důvody pozvání byly spíše rázu politického — zvala do Malče, odmítl slovy, že je Libuši povinen ohledem, aby nepřijel.

⁶¹⁾ Pokřtil jej na jméno Václav Ladislav Antonín dne 20. ledna 1889 farář Václav Nykles u sv. Štěpána v Praze; kmotry byli Dr. Fr. Lad. Rieger, Marie Bráfová, choť hospodářského správce, a Marie Riegrová, choť Dra Riegra.

⁶²⁾ Skládal k žádosti otcově vždy na konci škol. roku zkoušku na c. k. vzorné a cvičné škole při učitel. ústavě (řed. Dr. Fr. Blanda) v Praze a jako gymnasista na akademickém gymnasiu v Praze. Pro obecnou školu vyučoval ho Bráf sám němčině a realiiím (dle čítanky), matka Libuše kreslení, trochu frančině a pianu.

neúčast jeho v běžích politických. Jednak nebylo snad — i »Paměti« jeho to dosvědčují — významnější věci politické nebo kulturní, v níž by Bráf nebyl býval vládními kruhy i politickými osobnostmi brán v potaz, jednak Bráf neustával působiti alespoň publicisticky ve směru svých ideí. I po pádu vyrovnání českoněmeckého z r. 1890 nespátroval z tehdejší ustavičné palčivé situace politické jiného východiště než »novými punktacemi v jakési jiné formě a snad v příznivější podobě. Státní právo při tom zůstane v šupletí, ale národně se postoupí, když se sporné pole zúží.«⁶⁷⁾ »Jsme« (Hlas Národa) »vlastně teď orgán tlačící vídeňské mladočechy do kolejí staročeské politiky, do nichž by oni tak rádi, kdyby mohli všechny ty nesčetné svazky se svou minulostí přetnout.«⁶⁸⁾ Jen aby se prý neukázali tak zbabělými, jako byla většina Staročechů r. 1890 a 1891.

R. 1905 byl Bráf povolán za doživotního člena panské sněmovny. Nepřál si toho, navrhuje místopředsedovi místo sebe Gebauera a v druhé řadě Zuckra a rozhodně odmítl, když Randa, tehdy český ministr-krajan, z jmenování Bráfa, Křižíka a Maráta do panské sněmovny vyvozoval nárok na vlídnější stanovisko staročeských listů k volební reformě Gautschově, zavedení všeobecného rovného práva hlasovacího, které Bráf ve shodě s programem staročeské strany zamítal zejména v té podobě, v jaké přiznávalo Čechům skrovnější počet mandátů, než kterékoliv jiné národnosti rakouské kromě Rusínů.⁶⁹⁾ V panské sněmovně vstoupil Bráf jako všichni ostatní čeští občanští párové do skupiny pravice, vyznamenav se zvláště důkladným referátem o osnově zákona o pensijním pojištění úřednickém, který z poslanecké sněmovny vyšel ve stavu velmi nedokonalém.

⁶⁷⁾ Dopis Otakaru Trávníčkovi ze 4. listopadu 1896.

⁶⁸⁾ Týž dopis dále: je lepší nehmat je výčitkami zpět k jejich původním heslům — o morální jejich souzení stará se nejmladší generace, radikální, nevyspělá, ale povětivější.

⁶⁹⁾ »Nejtěžší je (však) pro Čecha, svým souhlasem spečetit to strašné uznání naší inferiority naproti Němcům, které se jeví v průměrném počtu hlasů, jež jsou dostatečny k volbě jednoho německého poslance, a v tom, kterého bude potřeblí teprve k volbě jednoho českého. To je něco tak zdrcujícího, že nechápu, jak Mladočeši mohli k tomu přivolit.« (Bráfův dopis Randovi ze 6. března 1906). Zodpovědnost za to, co se dnes zove »staročeskou žurnalistikou«, Bráf tehdy rozhodně odmítal. Počátkem března 1906 totiž ministr Randa tlumočil důvěrným dopisem Bráfovi »nemilé překvapení a rozrušení« vládních kruhů nad »urputným bojem«, jež staročeské listy vedly proti volební předloze Gautschově, a pohrozil, že tento odpor, potrvá-li, učiní mu jakožto příslušníku strany staročeské vytrvání v kabinetě nemožným, s kterýmžto názorem také Gautsch »do jisté míry« souhlasil. Bráf dopisem shora uvedeným zdvořile, ale velmi rozhodně odvětil, že t. zv. staročeská žurnalistika vlivu strany nepodléhá. »Hlas Národa«, který jest ostatně bez váhy, od r. 1903 náleží vlastnicky Dru Baštýřovi, a píše jednou tak, po druhé jinak, a v »Politice« pánové, v závodě vrch mající, nepřipustili ani Dra Mattuše do své správní rady, aby neměl vlivu na politický směr listu. Ostatně jen německá »Politik«, která snad v celých Čechách nemá více než 4000 odběratelů, píše contra, za to vlivná malá Politická, která jich má průměrem na 100.000, píše stejně horlivě pro.

Jako národohospodářský odborník velmi záhy také k aktivní politice povolán a jako po dlouhou dobu jediný zástupce národohospodářské stolice na universitě Bráf byl postupem času povolán do nesčetných téměř čestných funkcí národohospodářských. Již v březnu 1885 byl od zemského výboru povolán za člena zemědělské rady pro král. České, na jaře 1887 resignoval, byl však r. 1889 povolán do ní opět jako zástupce zemského výboru a po nové její zákonné úpravě povolán již v listopadu 1891 od zemského výboru jako odborník do českého odboru zemědělské rady. Po zřízení říšské »průmyslové a zemědělské rady« ve Vídni (1898) byl vládou jmenován ihned členem jejího odboru pro polní a lesní hospodářství a hornictví, kde měl zejména referáty o závazných společenstvech rolnických, o dosažení znaleckých orgánů zemědělských při politických úřadech a o reformě statistiky osevu a sklizni.

V září 1892 a později opětovně byl od sněmovní kurie velkostatku zvolen za člena ředitelství Hypoteční banky pro království České, kde dal podnět k změnám stanov pro usnadnění zápůjček i k živější agitaci ve prospěch úrokových konversí, aby bankovní úvěr byl co možná zlevněn a zpopularisován, a odešel po téměř 17leté působnosti, když byl jmenován ministrem orby (1909).

Jako přisedící zemského výboru byl na základě anketních porad autorem stanov Zemské banky království českého, řídil přípravné práce k ustavení ředitelstva a k zahájení činnosti banky a působil pak krátce jako první její komisař.⁷⁰⁾

Již r. 1884 a pak opětně vždy na tříletí byl Bráf městskou radou pražskou zvolen členem statistické komise města Prahy a spojených obcí a později i do zemské statistické komise pro království České, r. 1901 zvolen za dopisujícího člena ústřední statistické komise ve Vídni a r. 1907 členem mezi národního ústavu statistického. Ačkoliv prohlašoval, že se nepokládá za odborníka v oboru statistickém, dal Bráf v městské i zemské statistice mnoho plodných podnětů pro statistiku, zvláště agrární, finanční a samosprávní, pečoval vždy o náležitě vypravení statistických úřadů a odborné vzdělání jejich úřednictva,⁷¹⁾ a když se po úmrtí Kořistkové jednalo

⁷⁰⁾ Jednalo se o to, aby Bráf byl jmenován prvním vrchním ředitelem Zemské banky, Bráf si však sám přičítal k zásluze, že získal pro tuto funkci skvělého zástupce v Dru Karlu Mattušovi. Gratulační adresa Zemské banky k 50. narozeninám Bráfůvým dí velmi pěkně: »ideu úvěrního střediska zemského dle nabytých zkušeností a po pilných studiích a odborných anketách Vámi řízených vtělil jste v základní pravidla pro tento důležitý ústav zemský, uvedený napotom zvláště přičiněním Vaším v život. Oddanost myšlence přenesl jste pak jako první komisař výboru zemského pro Zemskou banku na ústav v život uvedený sám...«

⁷¹⁾ Některé z jeho podnětů dosud neuskutečněny (založení archivu agrární hi-

o novou organizaci zemské statistické kanceláře a obsazení místa přednosta, Bráf hleděl čelití tomu, aby se tento úřad účinkem vlivných osobností nestal také součástí monopolní německé državy v Čechách. K návrhu prof. Karla Mengra byl Bráf r. 1902 zvolen též členem mezinárodního ústavu sociologického. Seznam jako učitel a později od r. 1886 jako člen správního výboru⁷²⁾ a předseda kuratoria československé obchodní akademie poměry českého školství obchodního, přijal r. 1900 úřad vládního inspektora všech českých vyšších škol obchodních v Čechách a na Moravě, pečuje v této funkci, aby obchodní akademie a jejich učební osnova byly reformovány i aby nauky národohospodářské došly na nich žádoucí platnosti,⁷³⁾ a pro-
nikavě účastnil se též r. 1907 zřízení zvláštního oddělení pro vzdělání učitelů obchodních nauk na vysokých školách technických. Také v Průmyslové Jednotě byl Bráf záhy činným jako člen stálého výboru pro průmyslovou statistiku, jako autor řady článků do Průmyslové čítanky pro školu a dům, Jednotou vydané, byl od r. 1885 dopisujícím členem obchodní komory budějovické, nedlouho před tím počeštěné, čestným členem Právnícké Jednoty Moravské v Brně atd.

Svědčili Bráfova literární činnost od počátku o živém jeho citění sociálním, dal jemu Bráf zvlášť pozoruhodný výraz návrhem na zřízení zemského pojišťovacího fondu, v němž byl od jeho aktivování členem a spolu předsedou ředitelstva, byl horlivým členem sociálněhumanitní komise města Prahy a předměstí a r. 1889 byl při zavádění dělnického pojišťování úrazového a nemocenského jako jeden z prvních šesti členů vládou jmenovaných povolán do představenstva úrazové pojišťovny dělnické pro král. České a účasten jejich prvních prací zařizovacích, setrvav v této funkci

storie pro Čechy, zejména archivu k dějinám vývoje hospodářských soustav v Čechách, nové vydání statistiky lesů atd.), již za jeho doby pracováno o návrhu všeobecného statistického zákona zemského, upravujícího povinnost občanstva k podávání statistických údajů a j.

⁷²⁾ Do této působnosti spadá také slavnostní řeč, kterou Bráf proslovil při otevření nové budovy československé obchodní akademie a současně oslavě dvacetiletého trvání ústavu dne 9. října 1892 (otištěna v Památku akademie r. 1892).

⁷³⁾ Přijav funkci inspektora, vzdal se Bráf koncem listopadu 1900 předsednictva kuratoria československé obchodní akademie v Praze. Profesorský sbor v rozlučním dopise děkoval Bráfovi, že »jako bezprostřední představený náš vedle prospěchů ústavu, jehož nikdy jste nespouštěl se zřetele, vždy přeochoťně jste se ujímal též našich tužeb, takže ztrácíme ve Vás spíše otcovského přítele nežli představeného«, a správní výbor (předseda Jan Otto) psal, že Bráf »prokazoval našemu národnímu ústavu služby neocenitelné«. — Inspektorské funkce (a spojeného s ní řízení maturitních zkoušek, zavedených na obchodní akademii chrudimské) vzdal se Bráf koncem července 1908, vstoupil pak r. 1910 po druhé do správy československé obchodní akademie, kdy byl zvolen starostou kurátorstva i správního výboru a setrval v těchto funkcích do smrti. Byl též členem a místoředitelem české zkušební komise pro učitelství na vyšších školách obchodních.

jako nejpřednější člen skrovné tehdy české menšiny v německé převahou pražské úrazovně do konce roku 1902.

Hned po zahájení organizačního ústředí našich občanských záložen Schulze-Delitzschovských v r. 1884 zasedl v ústředním výboru se Stupeckým jako předsedou i druh a přítel jeho Bráf jako jednatel, který hned v ustavující valné hromadě podal a odůvodnil návrh na zřízení statistické kanceláře záloženské a vydávání vlastní záloženské statistiky a zastával namáhavý a mnoho času vyžadující úřad jednateleský v době, kdy příjmy Jednoty nestačily na zřízení stálé vlastní kanceláře, obětavě a nezištně až do r. 1888 a setrval v ústředním výboru Jednoty založen až do roku 1894.

Dlouhá je řada anket, dobrozdání a j. dočasných funkcí, ke kterým byl Bráf již od počátku let 1880. povoláván a v nichž jako předseda nebo referent nebo čilý účastník debat vždy se dovedl uplatnit. Tak již r. 1882 od min. spravedlnosti v anketě o zvláštním dědickém právu pro maloročníky (zejména o zavedení nového »dvorského práva« dle německého vzoru), r. 1883 povolán od zemského výboru za člena anketní komise o zřízení a reorganizaci donucovacích pracoven v království českém, r. 1892 vládou do komise k úradě o měnné otázce ve Vídni, r. 1908 opět do Vídně k anketě o stavu zemských financí a o prostředcích k jejich zlepšení a m. j.

V letech 1906—1908 byl Bráf povolán — vedle prof. Golla a Otta z české university a tří profesorů z německé — aby dle plánu prý Rezkem vypracovaného tehdejšímu následníkovi trůnu arcikn. Karlu poskytlí rozhled po veškerém oboru věd právních a státních. Vyučování dělo se na hradě Pražském, Bráf vykládal následníkovi o národním hospodářství, pečuje zároveň, aby vycházkami do velkoprámyslových závodů a bank nabytí co možná názoru i o skutečném životě hospodářském. Obdržel zato od císaře projev uznání a od arciknížete podobiznu s ústním i písemným projevem díků a ujištěním, že vždy rád bude vzpomínati jeho tak poučných a zajímavých přednášek.⁷⁴⁾

Vynikajícím způsobem účastnil se Bráf podnětem, radou i činem nesčetných kulturních záležitostí českého národa. Moravan rodem, toužil po zřízení druhé university na Moravě, která dle jeho formule měla býti předem připravována zařizováním nových stolic na universitě pražské. Staral se o náležitou výpravu české techniky v Praze, zvláště jejího odboru zemědělského a odboru obchodního, i o obsazení jednotlivých stolic státo-
vědeckých a komerčnětechnických na českých vysokých školách pražských i brněnských. Na prvním všeobecném sjezdu českých právníků v Praze

⁷⁴⁾ Dopis arcikn. Karla z Brandýsa n. L. z 8. srpna 1908.

1904 řídil s nevyrovnatelnou znalostí věcí i osob práce a jednání odboru státovědeckého. V Národní radě české účastnil se nesčetných jednání odborů národohospodářského a zahraničního, zejména i péče o organizaci českých vystěhovalců za hranicemi, akcí k povzbuzení české podnikavosti nebo proti přechodům českých velkozávodů do německých rukou a m. j.

Bráf nebyl však pouze národohospodářem, filosofem a politikem. Jeho všestranný, bystrý a neúmorný duch objímal i krásnou literaturu a umění, jak ani nebylo lze jinak při starých rodinných tradicích v domě Palackého a Riegrově. I v těchto oborech bylo od něho slyšeti úsudky, které svou překvapující případností svědčily o soustavném stopování a bystrém vystihování i nejmodernějších směrů v malbě, sochařství i v architektuře, v hudbě i básnictví.

Také obor vlastní humanity nebyl Bráfovi cizím. Snad lépe než osoby povoláním tomu bližší znal Bráf strasti a bídu velkoměsta, z vlastní trpké životní zkušenosti pocítil sráz s poměrně uspokojivých poměrů vrchnostenské úřednické rodiny a těžký existenční zápas chudého studenta vysokoškolského, který teprv svojí neúmornou pílí a sebeodříkáním prodíral se na nové výsluní životní. Odtud jeho bezmezná obětavost a dobrota, která nedovedla nikomu odřici a již bylo leckdy zneužíváno, odtud horlivost a svědomitá píle, s jakou Bráf po leta stál tak jako před ním Palacký a Rieger, každý až do své smrti, v čele »Svatoboru«, spolku k podpoře českých spisovatelů,⁷⁵⁾ odtud i neomrzelá ochota, s kterou dlouho s úzkostlivou nestranností obstarával funkci referentskou o odměnách a uznáních z Riegrova odkazu »za nejslechetnější skutek vlastenecký nebo národní aneb za výtečný čin obětavosti, hrdinného sebezapření, křesťanské lásky nebo lidumilství«, odtud i ustanovení vlastní jeho závěti o zřízení studentské nadace Václava Bráfa pro posluchače české právnické fakulty, na Moravě zrozené a tam gymnasium vystudovavší, a později pro posluchače české právnické fakulty na Moravě, jakmile by tam byla zřízena.

Za svého působení profesorského byl dvakrát děkanem právnické fakulty, volbu za rektora university r. 1908 však předem odmítl, odůvodniv to v listě v časopisech uveřejněném zejména tím, že tytéž strany v českém studentstvu, které v r. 1905 zosnovaly hlučné výstupy proti profesoru Bohuši Riegrovi, když se prohlásil proti všeobecnému rovnému právu volebnímu, vzaly si nyní z útoku, které se vedly proti agitačním brožurám inšpruckého

⁷⁵⁾ Bráf vypracoval též první návrh stanov velikého »Riegrova fondu na podpory a odměny ke všestrannému zvelebení národa, jeho osvěty, cti a blaha« z národního daru, Riegrovi r. 1888 při jeho 70. narozeninách vlastencí českými podaného.

profesora Wahrunda, podnět k násilnému vymáhání universitní stávky na obranu svobody projevu.⁷⁶⁾

Za své činnosti profesorské obdržel Bráf veškerá vyznamenání, jichž se tehdy vůbec universitnímu profesorovi dostati mohlo. Jenom první a poslední souviselo však s jeho profesurou a prací vědeckou, řád železné koruny III. třídy v roce 1898 (při císařově panovnickém jubileu) a čestný odznak pro vědu a umění r. 1912. Netoužil po nich a leckdy mu ani nebyly vhod. Dvorní radovství, jež obdržel v dubnu 1904 při uplynutí prvního funkčního období poradního sboru průmyslového a zemědělského skrze ministerstvo orby (nikoliv vyučování), byla proň »neočekávaná a mimo kruh mých přání ležící pocta, která mně v mé plavbě proti proudu překáží a mnohým opomenutým, ač služebně starším, způsobí pocit zklamání.«⁷⁷⁾ Také rytířský kříž řádu Leopoldova obdržel Bráf r. 1908 nikoli jakožto profesor, nýbrž v uznání jeho výborných služeb jako inspektora pro komerční vyučování.

⁷⁶⁾ V dopise, daném v Roztokách 25. června 1908 praví, že choval již déle úmysl úřadu rektorského nepřijmouti a že se v něm utvrdil zvláště na podzim 1905, když studentstvo asi téchže jako nyní směrů a stran provolávalo hanbu a vyslovovalo opo-
vržení »akademickému učitelů, jenž se vzácnou hloubkou a ušlechtilou nepodjatostí přesvědčení svá si tvořil, takto utvořená neohroženě vyznával a díla veliké hodnoty vědecké nám zůstavil.« Byly to tenkrát víc ještě než nyní zvlášť hrubé výbuchy — ale výbuchy ducha, který panuje v nemalé části vysokoškolského studentstva již dlouho, hýčkáni jsa i z jiných stran, kde by se mohlo očekávat více zralého soudu. Stalo se zvykem »akademické hodnostáře a řídící sbory universitní už takměř poháněti na soud studentstva pro rozhodnutí a činnost jejich, jednotlivé profesoři i pro jejich přesvědčení vědecká, politická a jiná«. Na tyto zjevy patřivalo se v akademickém učitelstvu »s jistou dávkou shovívavého humoru«, přiznávajícího všechny polehčující okolnosti t. řeč. mladistvému zápalu. Ale ta methoda již se dožívá fiaska, je čas pracovatí proti vnášení anarchie do vysokoškolského života a pro očistu. Jakých úspěchů by se však mohl nadíti v tom směru? »Jsemf ve věku, kde názory jsou ustáleny a moje jsou ode dávna ustáleny tak, že se namnoze rozcházejí s těmi, jež panují ve valné části studentstva, aspoň v té části, jež mívá vrch v jeho hlučných hromadách, ba rozcházejí se i s přesvědčením jisté části akademického učitelstva. Jsem zejména, byf nyní jen měrou skrovnější, též politicky činným a tím i časem zavázán veřejně osvědčiti názory své. Docela jistě bych byl naprosto nevděčným, protože nepoddajným živlem naproti jakémukoliv »poháněni ku předu«, kteréž naproti profesorstvu doporučilo studentstvu nedávno vydané agitační heslo«. Mohl by za těch okolností vzejíti vítaný podnět k obvyklým hlučným výstupům na újmu spořádané práce na universitě, i nemůže tedy naší alma mater propuknutí oddanou svou lásku platněji nežli když ji neuvede v taková nebezpečí. Bráf končí pak tímto závěrem, osvětlujícím znovu poměr jeho k vlastnímu jeho posluchačstvu: »Od let panují mezi mnou a užší obcí mého posluchačstva, i bývalou a dávno bývalou, srdečné styky, zvláště pokud jde o odbornou práci, poradu a povzbuzení. Z tohoto úzkého kruhu nehodlám již pro zbytek svého života na universitě vystoupiti.«

⁷⁷⁾ Byl by býval spokojen, kdyby bylo přišlo pravidelnou cestou služebního postupu (dopis strýci Trávníčkovi z 13. dubna 1904), a vyjádřil se dále velmi neuctivě: »Běháť teď dvorních radů po světě, jako blech po psím kožichu« — jaká protivna k účtě, které se i v bohatých kruzích českých těšil mnohem nižší a častější titul »císařských radů«.

8. Literární činnost Bráfova.

Tato ve svém celku obrovská, mnohostranná a ne pouze formální, zdánlivá praktická působnost veřejná, spolu se vzorným vykonáváním povinností učitelských i s činností politickou, zejména na obratu let devadesátých vyčerpávající a rozčilující, měla za následek, že Bráf, ačkoliv mezi národohospodáři českými nebylo člověka, který by byl měl větší spekulativní nadání, hlubší průpravu filosofickou i osobní náklonnost k badání theoretickému, zejména k problémům methodologickým a noetickým v oboru věd společenských, přece nesoustředil a nemohl soustřediti se na velké dílo theoretické, že přes bedlivě připravované a doplňované přednáškové litografie nevydal za své dlouhodobé učitelské činnosti ani vlastních učebnic svých předmětů — přílišná jeho autokritika zabránila mu vydání i nejdokonaleji a nejdříve propracovanou finanční vědu, s níž ho pak předstihl Kaizl svojí knihou narychlo, téměř v jediném vrhu, arcí duchaplně, načrtnutou — a že po prvním a vlastně jediném jeho větším díle vědeckém, napsaném ve věku 30 let, studii o dělnických poměrech severočeských, téměř veškeré jeho odborné práce jsou rázu příležitostného, vyvolány aktuálními potřebami doby a souvisící s jeho praktickou činností hospodářsko-politickou. V přerovsáhlé jeho činnosti vědecké a literární⁷⁸⁾ práce ryze theoretické jím vydané jsou nečetné, na prvním místě proslulé Listy o studium národohospodářském (1897), v nichž vytyčuje cestu, jakou se při studiu národohospodářském dlužno bráti, vykládá rozdíl věd theoretických a praktických, zdůrazňuje formální povahu pouček národohospodářských atd., pak přednáška v České akademii o politických vědách v Čechách na sklonku 18. a v první polovici 19. věku (1900), jakož i pojednání o vědě národohospodářské počátkem století 20. (1904), pravé to perly literárně-historické — kratší stať Methodologické spisy národohospodářské (Atheneum 1888), jistou měrou bylo by lze čítati sem i spisky a články o nápravě měny, bankách a pod.

Bráf sám v posledních letech cítil tento nedostatek⁷⁹⁾ — ve své závěti 11. listopadu 1907 praví: »Práce moje literární byla dosti hojná, ale pohřbena, rozptýlena« — a chystal se k většímu theoretickému dílu »Úvod ve studium věd duchovních«, jež mělo býti chloubou jeho života, dílu jak

⁷⁸⁾ V pozůstalosti Bráfově nalezl jsem chronologicky seřazený seznam Bráfových prací do roku 1910, jež otiskují v příloze.

⁷⁹⁾ »Čím jsem starší, tím více času zabiju roztríšťováním činnosti, místo abych pamatoval, že let vydatné plodnosti už mnoho asi mítí nebudu a že jest tedy lépe se soustředit. Pro samé nic nedělání k tomu nepřijdu« (dopis Otakaru Trávníčkovi ze 3. listopadu 1904).

vidno z názvu i jak bylo zřejmo z nahodilých jeho poznámek v rozhovorech, přednáškách a seminářích, nikoliv ryze národohospodářskému, nýbrž spíše filosofickému, jako vůbec četba Bráfova v pozdějších letech jeho života byla daleko více filosofická než hospodářsko-theoretická. Bohužel let jeho klidu — po prvním a před druhým jeho ministerstvím — i jeho zdraví bylo příliš málo s tento úkol, a v pozůstalosti jeho nenalezeno ani rozvrhu díla ani zpracovaných částí ani značnějších excerpt, toliko na několika listcích heslovitě načrtnuté myšlenkové postupy přednášek v létě 1910 o příbuzném tematě konaných.

Daleko největší díl literární činnosti Bráfovy zabírají spisy a pojednání z oboru politiky národohospodářské. Je přímý časový i věcný paralelismus mezi praktickou a theoreticko-politickou činností Bráfovou: kamkoliv byl Bráf povolán spolupůsobit — na sněmu, v zemském výboru, v Hypoteční bance, dělnické úrazovně, statistických komisích atd. — všude jednak hleděl si zjednatí speciální historickou i theoretickou průpravu pro své poslání praktické, jednak byla kritickému a badavému jeho duchu působnost jeho v přerovsáhlých těchto funkcích a sborech, seznání skutečných poměrů a závad hospodářských i sociálních i styk s osobnostmi nejrůznějších tříd stále živým podnětem k vědeckým analysím a reformním návrhům.

V jeho pracích hospodářsko-politických v prvé řadě stojí práce z oboru politiky agrární, jak vysvětlitelno z agrikulturního do nedávna rázu našeho národa i z tísně, kterou bylo naše zemědělství od konce let 1870 až skoro do konce století 19. stíženo, i ne na posledním místě z rodinných tradic a osobních vzpomínek i pozdějších styků společenských. Právě v tomto oboru pak světle se ukázala reální povaha nazírání Bráfova: zamítání velikých, obsáhlých, ale »obyčejně ještě nedozrálých, někdy i lichých prostředků«, jež mají domněle rychle přinést spásu, a propagování »drobných prostředků reformních«, jež navazují na dané poměry a hledí dosíci zlepšení opravami za těchto poměrů uskutečnitelnými. Usiloval o to, aby levný úvěr hypoteční banky stal se přístupným i širokým vrstvám rolnickým i aby úrokové povinnosti zadluženého rolnictva konverzí byly zmírněny; spisem »Meliorační úvěr« (1890) dal prvý podnět k veřejné úpravě melioračního úvěru v Rakousku a zároveň ve stanovách Zemské banky království Českého vtělil možnost skutečného jeho provádění, od obnovení akce za oddlužením pozemků byl z nejhrolivějších jejich průkopníků theoretických a jako ministr orby dal jí první oficiální výraz vypracováním osnovy rámcového říšského zákona o zadlužení středních usedlostí rolnických, uznával nutnost veřejné podpory zemědělských zájmů a pracoval pro ně, ale s druhé strany dnešní družstevní hnutí na subvencích založené pokládal za přechodní

stadium, jež musí býti překonáno technickým věděním a komerční zdatností.

Není však ani jiného oboru národohospodářské politiky, v němž by Bráf nebyl literárně býval činným. A všude, kde se naskytla příležitost, Bráfovo působení má ráz výchovný a ethický. Jako zemědělstvu, tak připomíná i živnostnictvu, že »počátek moudrosti pro stav živnostenský a nejbezpečnější páka jeho zvelebení jest vlastní zdatnost«, že spoléhati, jakoby pomocí zákonů tak či onak upravených dalo se vydobýti zlaté dno řemesla, jest vlastně čirým pesimismem a že právě nás »syny národa, jehož celé novověké obrození jest plodem svépomoci, která se osvědčovala i proti státu a duchu zákonů«, měly by vlastní dějiny vyhojiti z bludu i lichého spoléhání ve spásnost určitých zákonných úprav a vládního zasahování, ani v sociální politice v užším smyslu neodává se nadějí ve spásné účinky úplné novostavby společenského zřízení »s obětováním těch základních pilířů nynějších řádů společenských, které jsou stále živým zdrojem samostatných úsilí pokrokových a mravně tak působivé samozodpovědnosti osobní«, nýbrž cestu k povznesení spatřuje v postupné, ovšem intensivní práci reformní.

Vůbec Bráf, jakkoli v souhlase s celkovým nazíráním doby, která se právě plně odvrátila od pasivního liberálního stanoviska k domnělému neporušitelnému chodu přirozených zákonů života hospodářského, přisuzuje státu, zemím a jiným svazkům veřejnoprávním obsáhlé pole působnosti hospodářské, je nadšeným hlasatelem čínorodé sebedůvěry a svépomoci, vůči níž má péče veřejná zasahovati jen tam, kde vlastní počín a sdružování ukázalo se nemožným nebo nedostatečným, hlasatelem onoho nadšeného »optimismu práce«, jež kdysi jako heslo uložil mladší generaci. Všechny jeho akce hospodářsko-politické mají ráz čistě reálný, při všech reformních snahách svých neopouští půdy platných základních řádů právních a společenských a při všem usilování o povznesení hmotného blahobytu neztrácí s očí ethických hledisek společenského vývoje, toho, že hospodaření a hmotný blahobyt není sám o sobě cílem, nýbrž nejvýše prostředkem k co největšímu fysickému, duševnímu, mravnímu prospěchu a pokroku člověka, národa i lidstva, a kde zájmy hospodářské octnou se v rozporu s vyššími kulturními a mravními, že musí hospodářské zájmy těmto vyšším cílům ustoupiti.

Vedle samostatných spisků a brožur valný díl Bráfovy literární činnosti zabírají Bráfova pojednání a stati v různých časopisech odborných i všeobecně-vzdělávacích i politických, v encyklopediích, v pamětních spisech atd. České časopisy Právník, Sborník věd právních a státních, Obzor národohospodářský, Českomoravský hospodář, Věstník samosprávný a ná-

rodohospodářský, Osvěta, Athenaeum, Alétheia, Pražská lidová revue, vídeňská revue Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung a Wolfova Zeitschrift für Sozialwissenschaft přinášely od něho články o časových otázkách národohospodářských, s vědeckou prohloubeností a přece poutavě a srozumitelně psané, jeho stati v Ottově Slovníku Národním, v Mischler-Ulbrichově Staatswörterbuche, v jubilejním Památníku České akademie, v jubilejním díle Geschichte der österr. Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrie 1848—1898 jsou přímo klasickým vzorem stručnosti, úplnosti a přesnosti. Jako přispěvatel do periodických publikací byl Bráf jistě všem redakcím neocenitelný a vzácný; snad nikdy neodřekl příspěvku, o nějž byl žádán, a býval naprosto spolehlivý a přesný v dodávání rukopisů.

Souborným vydáním svých drobnějších prací, článků a řečí pověřil Bráf v své závěti profesory Horáčka a Grubra dle vlastního jejich výběru — o své rozptýlené činnosti literární skromně přespříliš v poslední vůli »míní, že zasluhuje něco z ní zachování«, až na básnické prvotiny, jež vydávány býti nemají. Vydavatelé rozhodli se vydati ve výběru nejenom drobnější práce jeho po různých časopisech roztroušené a dnes již ne snadno přístupné, po literární stránce však nesmírně cenné, nýbrž i otisknouti též akademické výklady Bráfovy, celou soustavu politické ekonomie obsahující, třebaš on sám za svého života na jejich vydání tiskem nepomýšlel, dle litografovaných vydání pro universitní posluchače jakožto pomůcka k ústním výkladům autorovým určených.⁸⁰⁾ Pieta velela, aby v souborném vydání nebylo činěno časových změn ani doplňků, souladný celek rušících; kdo však znal, s jakou vážností Bráf pojímal své poslání učitelské, jak svědomitě se na své přednášky připravoval a jak po leta na nich postupně piloval, přisvědčí, že přednášky jeho i v nynějším znění pro svou přehlednost, ekonomičnost, přesnou formulaci problémů i pro krásu slova přímo klasické nesměly zaniknouti v litografiích, ve skrovném počtu a ne vždy se vzornou péčí vydaných.

Bráfův životopisec nesmí opomenouti konečně i působnosti jeho ve starém »Hlasu Národa«. Bývalo dle bratrova svědectví mezi Bráfovými mladickými sny, ještě za gymnasijských studií, podobně jako společníka jeho Gustava Eima, státi se žurnalistou. Osud vyměřil mu jinou skvělou dráhu, národní, kulturní i politickou, ale Bráf, kdykoli bylo třeba, dovedl býti žurnalistou, jakých bylo málo: rychlý a pilný, pohotový a britký v polemice, důkladný ve věci a jasný i barvitý ve formě. Když po volebních neúspěších

⁸⁰⁾ Vyšly v Praze 1913—14 ve třech svazcích nákladem »Sborníku věd právních a státních«.

na obratu let 1890tých strana staročeská odstoupila s kolbiště politického, pojal Bráf myšlenku zápasu strannicko-politické odstavit na prospěch poučování a buditelství národohospodářského. Orgán jeho strany, »Hlas Národa«, měl to i zjevně dokumentovatí zařazením národohospodářské rubriky na prvé místo; Bráf rubriku tuto nejen vzorně redigoval, nýbrž z velké části i sám vyplňoval — nebylo tehdy význačnější události hospodářského života českého i významnější publikace literární, aby byl Bráf z bohaté studnice svých theoretických vědomostí nedovedl o ní napsati několik slov, nad úrovní běžné žurnalistiky se pohybujících. Za těžké nemoci šéfredaktora Hubáčka zastupoval jej Bráf delší dobu ve vedení redakce úplně a pro udržení »Hlasu Národa«, po léta v existenci valně ohroženého, přinesl bez váhání i hmotné oběti do desetitisíců sahající.

9. Bráf českonárodní buditel hospodářský.

Pro český život hospodářský má však Bráf veliký význam i jako českonárodní buditel hospodářský, formulátor novodobého programu české národní politiky hospodářské. Theorie českého národního obrození zaměstnávala Bráfa již od let 1890. V obrozovacím procesu našem rozlišoval zprvu⁸¹⁾ dvě skutečnosti navzájem se doplňující a podmiňující: jednak národní rekonstrukci společenskou, jež byla provedena tím, že k neodnárodněným dosud vrstvám malorolnickým, maloživnostnickým s dělnictvem a čeledí přidružily se třídním vzestupem vyšší inteligenční stavy úřednické, učitelské a kněžské, jednak s touto rekonstrukcí v ustavičné vzájemné podmíněnosti postupující rozvoj naukový i tvorbu uměleckou; na tomto dvoustranném postupu zakládal se pak vzrůst naší platnosti politické. Záhy připojil však Bráf k těmto dvěma stadiím našeho obrození, jazykovému a politickému, ještě třetí stadium, obrození hospodářské, jehož problémem jest ukojovati co možná veškeré svoje hospodářské potřeby v mezích přírodnými podmínkami daných svými výrobky a užití své příslušníky na vlastní půdě domácí, prostředkem k tomu pak že jest odběratelská ochota, láska k českému výrobku, na straně spotřebitelů, na straně výrobců a obchodníků pak větší podnikatelská čilost, zvýšená zdatnost technická a vyšší morálka hospodářská. Národové státně nesamostatní, nemohou ke zvýšení hospodářské vyspělosti užití mocenských prostředků státních — ochranných cel, veřejných dodávek a pod. — musí nahraditi je zesílenou působností činitelů mravních. Musíme pečovati o výchovu pro podnikatelské

⁸¹⁾ Srov. tištěnou odpověď Bráfovu z 10. dubna 1896 mladší generaci v otázce smíru českoněmeckého.

úkoly vyššího slohu, a poněvadž podnikatelské talenty vznikají a rozvíjejí se především v prostředí vrcholného ruchu průmyslového a obchodního, a takového ovzduší v našem národě není, musíme je hledati u cizích národů, také snad v říši, ale především za hranicemi.

Myšlenka vysílání zdatných příslušníků českého průmyslového a obchodního dorostu do ciziny jest arci starého původu. Vyslovil ji Havlíček i Dr. F. L. Rieger, byla tlumočena na českém sjezdu národohospodářském v Praze r. 1895, a když v říjnu 1895 zemřel továrník Karel Rieger, který věnoval v závěti částku 100.000 zl. »pro český národ«, určiv dispoziční právo nad ní »dočasněmu náčelníku strany staročeské«, vyslovena byla v rodinném kruhu Dra Frant. Lad. Riegra myšlenka,⁸²⁾ aby se pomocí tohoto odkazu založil ústav, jehož členové by dle obdoby učeneckých akademií byli vybírání z předáků českého světa průmyslového a obchodního a měli za úkol starati se, aby nadějně mladé talenty průmyslnické a obchodnické dostávaly se na zkušenou do ciziny, v které by jim pak síť zahraničných »čestných členů« byla morální oporou. Pro myšlenku získán byl potom i Hlávka, který byl ochoten přispěti značněji k hmotnému zabezpečení ústavu.

Dr. Rieger sám, kmet tehdy již málem osmdesátiletý, sestavil náčrt pravidel »Českonárodní akademie průmyslové«, a jmenoval pro případ své smrti plnomocníky svými presidenta Hlávku, Bráfa a Dra Tomáše Černého, avšak realizování ústavu přiblížilo se teprve, když odkaz Karla Riegra dospěl, a to ještě jen z polovice, k výplatě a když potom připojil i Hlávka své věnování pojav zároveň úmysl, aby nový ústav připojen byl k České akademii, která by sama formálně vystoupila jako jeho zřizovatelka. Bráf, ačkoliv měl dle všeho původně na mysli zřízení samostatné nějaké akademie průmyslové, sprátnil se — nikoli bez námitek — s ideou Hlávkovou. Vypracoval návrh stanov ústavu, v lednu 1905 počaly společné jeho o něm porady s Hlávkou, v únoru vyložili Hlávka a Bráf ministerskému předsedovi bar. Gautschovi zvláštním pamětním spisem základní rysy nového ústavu jakožto instituce k České akademii přivtělené a s ní spolu pod protektorát člena panovnického domu postavené. Když nová myšlenka potkala se i ve vládních kruzích se souhlasem, sjednotili se Bráf a Hlávka za účasti Dra Karla Mattuše v čtyřdenních poradách v srpnu 1905 na Hlávkově letním sídle v Lužanech o konečné osnově stanov, ke které sepsal Bráf pro vládu zevrubnou zprávu odůvodňovací. Na podkladě této osnovy pak vyjednávalo dále s vládou v Praze i ve Vídni, v prosinci 1905

⁸²⁾ Založení Národohospodářského ústavu při České akademii věd a umění, sestavil Dr. Jos. Gruber, Praha 1918, str. 7.

složil Hlávka u Zemské banky svůj slíbený základní příspěvek 200.000 K, aby se vládě mohlo prokázat, že základní fond ústavu, který pak činil tudíž spolu s odkazem Karla Riegra 325.583 K, jest zabezpečen. Také Česká akademie věd a umění schválila v mimořádném valném shromáždění dne 27. března 1906 formálně stanovy Národohospodářského ústavu ve znění vládou zásadně již přijatém jakožto dodatek ke stanovám jejím a předložila již ve smyslu jejich k císařskému potvrzení jmenovací návrh první třetiny (17) řádných členů ústavu. Bráf byl ovšem stále hlavním referentem jak při jednání v prezidiální komisi České akademie o lužanské osnově stanov, tak i v užší komisi pro jmenování prvních členů ústavu. Přes to, že vše proběhlo dle ujednání s vládou učiněných, protáhlo se přece vyřízení — »z příčin ryze zevních«, mohl tehdy napsati Bráf, aby se nedotkl tehdejšího protektora České akademie i nového Národohospodářského ústavu, následníka arciknížete Františka Ferdinanda, který svoji tvrdou ruku dával pocíťovati i České akademii. Teprv císařským rozhodnutím z 23. října 1906 zřízení Národohospodářského ústavu i s jeho stanovami schváleno a zároveň schválena volba prvních 17 členů ústavu. Následovaly nové porady a schůze o povolání dalších řádných členů ústavu, všechno provádění i ryze výkonných prací lpělo, než byl Bráfem a Hlávkou za příštího generálního jednatele požádán Dr. Gruber, na Bráfovi. Dne 10. ledna 1907 konalo se za předsednictví nejvyššího maršálka Jiřího Lobkowicze sezení všech 40 řádných členů Národohospodářského ústavu, při které byl zvolen prezidentem ústavu Josef Hlávka, prezident České akademie, jeho náměstkem Bráf a generálním jednatelem pisatel. Trvalo však opět přes půl roku, než došlo úřední vyrozumění, že byla volba presidia císařem schválena — i schválení císařem již vyřízené leželo téměř dva měsíce v kanceláři arcivévodově — takže k ustavujícímu sborovému sezení došlo teprve dne 18. října 1907.

Avšak hned ustavující schůze ústavu způsobila Bráfovi i Hlávkovu zklamání. Oba kladli převelikou váhu na volbu »čestných členů«, z vynikajících osobností zahraničních hlavně z povolání výrobních a obchodních, kteří měli nad doporučení Národohospodářského ústavu v cizině vykonávati svoji mravní podporou jakousi patronáží, hlavně pro toto čestné členství usilovali Hlávka i Bráf přičleněním ústavu k České akademii o nimbus veřejného ústavu po způsobu učených akademii⁸³⁾ a Hlávka zvláště houževnatě trval na tom, aby volba čestných členů podléhala císařskému schválení. Hned v ustavujícím sezení však projevil se proti jmeno-

⁸³⁾ Srv. Dr. Gruber, Úkoly Národohospodářského ústavu při Čes. akademii, str. 31 a násl.

vání takovýchto zahraničních členů odpor a usneseno požádati ministerstvo zahraničních věcí o zabezpečení podpory a spolupůsobení rak. uh. diplomatických a obchodních zástupců v cizině, komise pro návrhy na volbu čestných členů zvolená skončila bez výsledku a k jmenování zahraničních čestných členů, pokud víme dosud vůbec nedošlo. Hlávka i Bráf měli trpké zadostiučinění, že rak. uh. zahraniční zastupitelstva na výzvu Národohospodářského ústavu skoro naveskrz ani nereagovala.

Když dne 11. března 1908 prezident Hlávka zemřel, byl Bráf přes své zdráhání⁸⁴⁾ dne 23. dubna 1908 zvolen prezidentem ústavu a za jeho náměstka povolán Dr. Karel Mattuš. I když mu pak v potomních letech tu ministerský úřad, tu opětované choroby bránily vykonávati plně funkce presidentské, vždy alespoň neutuchajícím zájmem a znaleckou svojí radou platně přispíval k úspěšnému vývoji ústavu, který zůstal předmětem starostlivé jeho péče až do posledních dnů jeho lože smrtelného.⁸⁵⁾

V tu dobu spadlo také obtížné vyjednávání s vykonavateli poslední vůle Hlávkovy, s Českou akademií i Studentskými kolejiemi Hlávkovými o zabezpečení podílu z výnosu Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových Národohospodářskému ústavu, jelikož Hlávka, smrtí překvapen, nedospěl k tomu, aby byl svůj jinak zřejmě, i písemně projevený úmysl, učiniti Národohospodářský ústav spolu podílníkem svého již dříve testamentárně zřízeného Nadání, provedl způsobem právně závazným. Vedl jsem všechno vyjednávání za ústav sám, maje neocenitelného podporovatele v Dru Karlu Mattušovi. Bráfovi bylo »hrůzně trapné nejednati v té věci spolu«⁸⁶⁾ — dlel tehdy u umírajícího syna v sanatoři Görbersdorfském — a děkoval mi »za všecku ochotu, se kterou jste na sebe vzal břemeno prací mně příslušících.«⁸⁷⁾

Dle své obrozenské theorie kladl Bráf především váhu na stipendijní

⁸⁴⁾ »Není jisto, nebudu-li na dlouhou dobu pouhým figurantem, ačli vůbec budu živ,« psal mi 20. dubna 1908 z Görbersdorfu.

⁸⁵⁾ Psal mi z Görbersdorfu 15. dubna 1908: »N. U. je také moje dítě, víc než lidé mimo úzký kruh přátel vědí. Ale o to se s lepším úspěchem, než já sám, mohou starat jiní.« A v poslední rozmluvě se mnou, v červnu 1912 v Roztokách, poslední jeho slova a přání platila Národohospodářskému ústavu.

⁸⁶⁾ Dopis mně z Görbersdorfu dne 9. května 1908.

⁸⁷⁾ Dopis z Görbersdorfu z 20. května 1908. Obrátil jsem se tehdy, jako generální jednatel Národohospodářského ústavu a zástupce jeho v Nadační správě v té věci přímo k tehdejšímu prezidentu Akademie i Nadační správy, prof. Dru. Ant. Randovi důtklivým dopisem, jehož opisy jsem rozeslal i všem ostatním členům Nadační správy. Bráf mi napsal (11. května 1908 z Görbersdorfu): »Velmi se mi líbí Váš dopis jemu« (Randovi), »důstojný a přesvědčivý. Lituji toho nesmírně, že musím i toto břímě nechat celé na Vašich bedrech«. Národohospodářskému ústavu byl tím získán 20% podíl z výtěžku Hlávkových Nadání, jímž se tehdejší skrovné jeho příjmy víc než zdvojnásobily, i trvalá účast v Nadační správě.

akci Národohospodářského ústavu. Sám zajímal se o četné stipendisty ústavu, podporoval všechny snaživé uchazeče, důsledně však odmítal nesčetné žadatele, kteří se na něho jako presidenta ústavu a později na ministra obraceli, jakmile z cestovního jejich programu seznal, že jim místo vážné práce jde pouze o laciné cestování po cizině.⁸⁸⁾ Na udílení stipendií se také skoro výhradně obmezovala působnost ústavu po celé téměř první pětiletí jeho trvání za života Bráfova. Všem osobám, Bráfovi jen poněkud blízkým, bylo známo, jak trpce se ho dotýkaly všechny snahy, ba i jen projevy, jež byly po jeho názoru s to, aby Národohospodářský ústav svedly co do jeho úkolů a rázu v dráhy, intencím jeho i Hlávkovým se přičící.⁸⁹⁾

V roce 1911 vydal Národohospodářský ústav tiskem svoji jednací zprávu za první pětiletí 1907—1911. Bráf napsal do ní k mé žádosti oddíl o založení ústavu až do mého zvolení generálním jednatelem. Svě vlastní i Riegrovy zásluhy vylíčil zde co nejskromněji. Z publikace té měl Bráf, tehdy již opět churav, velikou radost. K jeho přání byla poslána ministrům Trnkovi, Žáčkovi, Rösslerovi a Stürgkhovi, místodržitelům a zemskému hejtmanu moravskému a j. Bráf vyžádal si u císaře povinnou děkovací audienci za udělení čestného odznaku pro vědy a umění odevzdal při té příležitosti výtisk jednacích zpráv ústavu i císaři.⁹⁰⁾

Bráfovi se však podařilo opatřit České akademii i Národohospodářskému ústavu na podporu vědeckých i praktickohospodářských snah také jiné značné zdroje příjmové. Bylo výhradně jeho zásluhou, že architekt Antonín Wiehl, dne 4. listopadu 1910 zemřelý, ustanovil ve své poslední

⁸⁸⁾ »Dal jsem mu« (žadatel, který chtěl na krátké cestě »projít a vidět mnoho vzorných hospodářství«) »vědět, že na takovou turistiku je peněz škoda a že mu nic nedám.« (Dopis mně z 18. března 1912 z Vídně).

⁸⁹⁾ Jako generální jednatel Národohospodářského ústavu po prvních 12 let jeho trvání cítil jsem velmi záhy, že obor jeho působnosti je stanovami a ještě více skutečnou praxí příliš úzce vymezen a že pro tento úzký rámec je ustaven příliš velkopřepný aparát, a také jiné předpisy stanov mi dle mých zkušeností z obchodní komory i ze samého ústavu nevyhovovaly. I nadhodil jsem kdysi v soukromém hovoru potřebu změny stanov. Svědci tehdejšího rozhovoru pamatují se dosud, s jakou trpkostí Bráf pronesl: »Podle toho by naše stanovы nevydržely ani tak dlouho, jak dlouho jsme s Hlávkou o nich pracovali.« Pochopitelně jsme se potom ani já ani jiní Bráfovi o potřebě změny stanov ani nezmiňovali a také za presidentství Mattušova hleděl jsem potřebě rozšíření působnosti ústavu hověti tvorbou speciálních fondů, stanovami nevázaných, pro určité zvláštní úkoly.

⁹⁰⁾ Psal mi z Vídně 18. března 1912: »Dost jsem se napřemýšlel, jak mu nemnohými slovy i povahou ústavu i jeho dosavadní výsledky učiniti srozumitelnými. Do jisté míry se to snad povedlo. Zde vůbec nejvíce imponuje lidem to, že má každý náš stipendista ve zpravodaji, kterému se jeho zprávy odevzdávají, jakýsi druh patrona a že se tak udržuje vliv na výkon jeho cesty. Ministeria dávají také stipendia, ale ovšem spojení se stipendisty nemají — a odtud zájem na naší instituci.«

vůli ze 14. února 1910 Českou akademii věd a umění universální dědičkou veškerého svého movitého i nemovitého jmění, určiv, aby z něho byl zřízen zvláštní fond k povzbuzování vědeckých objevů v oboru věd přírodních a technických vynálezů, záležejících v praktickém vytvoření nějakého užitečného nového výrobku, výrobního (nebo dopravního) prostředku či nového procesu výrobního nebo alespoň v podstatném jich zdokonalení. O udílení odměn a podpor na vědecké objevy nebo na badatelské přístroje a metody výzkumné rozhoduje Česká akademie, odměny a podpory na technické vynálezy udílí Národohospodářský ústav, kteří oba stejným dílem se dělí o užitky fondu Wiehlova. Wiehl, nevěda o existenci a účelu tehdy nedávno zřízeného ústavu Národohospodářského, obrátil se se svým ještě nedost ujasněným projektem na sklonku r. 1908 na generálního sekretáře České akademie prof. Bohuslava Raýmana, který — tehdy již churav, vznětlivý a k delším výkladům zvláště při ušni chorobě Wiehlově netrpklivý, a těžko si představuje, jak by se na půdě platného zřízení České akademie a v mezích jejích stanov daly podporovati průmyslové vynálezy — Wiehla takměř odbyl. Bráf zvěděv o nezdařeném rozhovoru a roztrpčení Wiehlově poslal mu za čerstva stanovы Národohospodářského ústavu, vypracoval po rozmluvě s ním osnovu stanov fondu, kterou Wiehl takměř beze změny schválil, a tak došlo k zachování i Wiehlova majetku pro kulturní a hospodářské účely národní.⁹¹⁾

Avšak i dalších fondů a nadací druhdy statistických dostalo se Národohospodářskému ústavu jak přímým účinkováním Bráfovým, tak i prostě tím, že ústav maje zakladatelem a pak i presidentem národního hospodáře proslulého jména, neposkvrněné poctivosti a charakterové ryzosti, i neúporného hlasatele potřeby českého obrození národněhospodářského, jevil se i lidem osobně Bráfa neznajícím vhodným subjektem fundací k českému hospodářskému povzbuzení určených. Ba vliv Bráfův účinkoval zde i po jeho skonu, zejména když v jeho nástupci v předsednictví ústavu, dru Karlu Mattušovi, byl spatřován též zároveň pokračovatel tradic Bráfových stejně čestnosti a vlastenecké ryzosti staročeské.

10. Smrt jediného syna.

Po desítiletí poměrného klidu v pilné práci učitelské a literární přinesla Bráfovi poslední leta jeho života jak skvělé uznání vynikajících jeho kvalit duševních i mravních, tak i těžké hoře duševní a bolestné útrapy

⁹¹⁾ Viz k tomu i vlastní vylíčení Bráfovo ve stati »Hlávka a Wiehl« v Osvětě 1911, pojaté do »Paměti« Bráfových.

tělesné. Závistný osud přímo jakoby se mstil Bráfovi za to, že po lýtých bojích strannických a po žurnalistickém osočování a hanobení jeho hluboká a pronikavá práce i jeho neoblomný charakter dochází znenáhla v národě vždy obecnějšího uznání a že Bráf stoupá nezadržitelně na ono vrcholné postavení v ideovém českém životě hospodářském, jaké Palacký a Rieger zaujímali v oboru politickém, a přichystal mu v odvetu největší hoře jeho života.

Ne že by Bráf a rodina jeho byli před tím bývali ranami osudu ušetřeni. Zvlášť rok 1895 po té stránce ukázal se nelítostným. Dne 19. ledna 1895 zemřela náhle Marie Červinková-Riegrová, nad vše milovaná dcera Riegrova, a po několika měsících skonala i jeho snachá, choť jediného Riegrova syna Bohuše, za okolností přímo tragických. Aby dr. Rieger, tehdy 77letý, nic nemusil postrádati a nic v obvyklém způsobu života měniti, ujala se podruhé opuštěné jeho domácnosti druhá dcera Libuše; manželé Bráfovi najali si byt v domě sousedním, odkud probouráním zdi zřízeno přímé spojení s obydlím Riegrovým.⁹²⁾ Dne 8. prosince 1895 zemřela Bráfovi vroucně milovaná matka Marie Bráfová a hned roku 1896 babička Marie Trávníčková. Po úmrtí Dra F. L. Riegra (1903) a jeho syna prof. Dra Bohuše Riegra (1907) Bráf a jeho choť tím větší úzkostí a láskou lpěli na svém jediném dítěti, Václavovi, který r. 1906 dostoupil již na studium universitní. Bráf těšil se, že také syn jeho bude moci někdy platně propůjčiti své síly službám národa. Když dne 11. listopadu 1907 v Praze sestavoval svoji závěť, později arci změněnou, napsal v ní: »Jeho, na němž jsme oba rodiče viseli s největší láskou, vroucně a naléhavě prosím, aby dbal svého zdraví, jež bylo v dětství jeho chatrné a sotva bude úplně pevné. Žehnám mu pro cestu životní . . . Můj milý Václave, nezapomínej na praděda Palackého a děda Riegra, jejich památka tě veď na cestách života. Otec by býval rád Ti byl vůdcem ve snažení vědeckém. Dbej, abys zděděný groš nepromarnil, on je oporou větší nezávislosti a v našich poměrech národních má důležitost dvojnásobnou.«

Koncem února 1908, právě po návratu Václavově z pohřbu prastrýce, prof. Dra Jana Palackého, objevily se však mimo vše nadání u Václava, tehdy v dvacátém roce věku, právníka druhého ročníku a v plné přípravě k historickoprávní zkoušce státní, první příznaky choroby, jež od prvé chvíle nebyla podceňována, nýbrž léčena, avšak jedna z těch, které jsou silnější než věda lékařská a než péče sebe obětavější. Když lékařská diagnosa, ze šetrnosti i jen naznačovaná, záhy ukázala její vážnost, ba dokonce i beznaděj-

nosť, převezli zarmoucení rodiče své milované dítě do slezského léčebného místa Görbersdorfu, aby klimatickými vlivy a tamnější léčební methodou bylo utrpení nemocného alespoň zmírněno. Leč Görbersdorf již nepomáhal. Jenom osoby z nejbližšího kruhu rodinného vědí, jakým zkouškám bylo v šanc vydáno srdce otcovo, který tolik lpěl na svém dítěti. Po příjezdu do Görbersdorfu oznamuje mi dne 15. dubna 1908: »Bojuji o to, co mi jest a bylo v životě nejbližší.« »Potkali mne opravdu to trapné neštěstí, jež hrozí, pokusím se překonati hoře a vrátiti se ku práci. Zatím jsem jakékoliv neschopen. Přivezl jsem si věci, jež nyní pěstuji nejraději — philosophica. Nic naplat. Nemám smyslu tolik pohromadě, abych i lehčí toho způsobu věci mohl souvisle sledovati . . .« Dne 30. dubna psal mi opět: »Z toho svého vězení, kde je mi jistou útěchou býti trpělivým ošetřovatelem mého nebohého, přenešťastného syna, bojím se skoro vykročiti. Tak rázem mi byly přetaty všechny plány a zastřena moje vlastní budoucnost, že se skoro bojím vystrčit hlavu do světa, do kterého, jak se mi zdá, už nepatřím . . .« A opět dne 20. května 1908: »Zde se chýlí věci ku konci nejbolestnějšímu a tak asi (bohužel!) budu už brzo v Praze . . . Dlouhá beznadějnost, zírání na utrpení nejmilejšího člověka na světě, návyk znenáhly — to vše konečně mysl otupí. Doufám, že tu největší ránu, kterou pro mne život měl, přečkám.« Příbuzným psal téhož dne: »Pomoci není. Čím dříve smrt, tím větší dobrodiní.« A hned 22. května mně: »Jsou to horoucí muka, vidět hocha tak neobyčejné inteligence neodvratně na duchu hynout . . .« Nemocný trvá v nevýslovné slabosti a apathii, ale časem překvapuje, jak jasně myslí a odpovídá, a kromě kratších zmínek na lístcích a v jiných dopisech, píše opět dne 25. května: »U nás ne ještě výslovná agonie, jen to dlouhé umírání.« Téhož dne, 25. května 1908, zhasl však již, vzdálen domova, mladý, nadějný život jediného potomka Bráfova, dopisy Görbersdorfské přestaly . . .

V Görbersdorfu zemřel Bráfovi, jak případně napsáno v posmrtné vzpomínce bratrově, nejen jediný jeho syn, nýbrž i veškerá jeho radost ze života. Nová závěť, sepsaná 9. března 1908 na počátku Václavova onemocnění, počíná slovy: »Za těžké nemoci svého jediného syna, jehož smrt nevím, zda dlouho bych přečkal.« V Görbersdorfu počaly se také i u něho zřetelněji proječovati známky pozdější jeho smrtelné choroby. Bráf nemíval pevného zdraví, často a mnoho trpíval i dříve již silnými katarhy, jarními i podzimními, které jen s námahou překonával — nedal si stížen churavostí zabrániti, aby nepronesl poslední vzpomínku nad rakví Hlávkovou v Pantheonu zemského musea dne 15. března 1908, řeč, která vzbudila dojem nezapomenutelný, a také jindy často jen s velikým sebezapře-

⁹²⁾ Dr. H. Traub, Fr. L. Rieger, Praha 1922, str. 261.

ním mohl konati své povinnosti. Prospělo mu velice, když zakoupiv r. 1903 se svojí chotí vilu v Roztokách trávil od r. 1904 každoročně letní měsíce v tomto zátiší. — Na jaře 1908 však v Görbersdorfu lékaři »chtěli něco podezřelého nalézt i na mých plicích a byli by snad našli,« psal mi 20. dubna 1908, a »upřímně (ho) upozornili i na známky sklerosy, která se už zevně jeví (vyvinuly se asi zvláště za posledních neděl)« a v listě z 22. května píše mi, že dle soudu lékařů dispoice synova k tuberkulose mohla pocházeti i od něho samého, máť prý na pravo podezřelé místo, jež sám pocítoval jako následek zánětu pohrudnice, jímž byl stížen jako 14letý a na nějž prý v 95 proc. následuje nějaký zjev tuberkulosní. Také jeho mladší bratr Emil zemřel již v 17 letech věku tuberkulosou. Utěchu Bráf nalézal v práci.

»Sedě v pokoji u svého syna — a naslouchaje jeho dechu neb mu slouže« — sděluje mi z Görbersdorfu dne 30. dubna 1908 — »nalézám volné chvíle, píšu listy a své vzpomínky. Je to nesnadno z pouhé paměti, ne že bych neměl skutečnosti jasně na mysli, nýbrž hlavně proto, že se těžko dodržuje chronologický postup. Přes to doufám, že bude leccos zapamatování hodného zachováno, ať už můj další osud jest jakýkoliv!« A připsal k tomu dodatečně: »Vždy jsem tu věc odkládal pro jiné práce.« Dne 9. května psal mi: »Napsal jsem už hezký kus svých pamětí«, zatím hlavně politických, a totéž opakuje o tři neděle později, tři dni před smrtí synovou; z té doby pocházejí také jeho náčrtky k sepsání vzpomínek rodinných a jinošských, k nimž dle všeho bohužel již nedošlo. Dokumenty a listy k historii České Akademie a Národohospodářského ústavu měly býti dle jeho testamentu zapečetěné odevzdány České Akademii s určením, aby do 10 let po jeho smrti nebyly otvírány, pak mělo býti za souhlasu jeho syna a profesorů Horáčka a Grubra rozhodnuto, mohou-li býti uveřejněny.

11. Bráfovo první ministerství.

Na sklonku života znovu zasáhla jej vlna života politického. V únoru 1909 Bráf povolán byl za ministra orby do kabinetu Bienerthova; odcházel do Vídně nerad, po dlouhém zpěčování se, s touhou, aby se mohl opět co nejdříve vrátit do Prahy, kterou miloval, a k učitelské činnosti, s kterou srostl. Přijal ministerské křeslo výlučně v úvaze, že v tak pohnuté a českému národu málo příznivé době bude moci mu v radě koruny jen dobré služby prokázati. Hned předem prohlásil — Bienerthovi i císaři —, že je Čechem až do nejzazších vláken svého srdce a že se také dle toho vždy zachová. Nevěřil od počátku, že by jeho ministerství trvalo dlouho, a zprvu silně

uvnitř pochyboval, »stálo-li za oběť přinešenou to málo vlivu, jež zde člověk má, nyní zvláště, když ententa německopolská jest takřka vyloženou věcí.«⁹³⁾

Už v červenci počítal s odchodem. Němci, hlavně z českých zemí, patřili na něho přímo zuřivě — tehdy právě vyšly v »Osvětě« a pak samostatně jeho články o »Svůj k svému«, s nimiž se netajil ani svému druhu v ministerstvu Žáčkovi ani Bienerthovi. Němcům z alpských zemí nezdál se opět dosti agrárníkem. Bráf skvělou řečí dne 22. června 1909 v poslanecké sněmovně obránil svůj režim, přihlásiv se k »zelenému praporu zítřka«, k pěstění všech talentů a vlastností, které jsou s to povznésti *podnikatelskou* způsobilost rolníkovu, k péči o družstevnictví, jemuž smí však typické dosud subvenčníctví býti jen přechodným stadiem. Ale také na české straně nebylo jmenování jeho vítáno příznivě. Zehráno, že jsme pozbyli daleko význačnějšího ministerstva obchodu a spokojili se ministerstvem nejméně významným (kdo by se odvážil říci to dnes o ministerstvu zemědělství?), na které dosazujeme po nicotných předchůdcích, jako byli Kast, Giovanelli a pod., vynikajícího učence, kdežto bývalí profesori-ministři Kaizl, Rezek, Randa, Fiedler zastávali funkce daleko významnější. Politicky pak Bráf byl jmenován ministrem, aniž byli čeští poslanci předem dotázáni, ba aniž měli tušení o možnosti tohoto jmenování. V parlamentní komisi českého klubu musil sám Dr. Kramář opravovati pohrdlivé mínění poukazem, že Bráf dovede již v ministerské radě imponovati.

Přirozeně byly Bráfovy styky s českými poslanci zprvu dosti sporé, množily se však, jakmile Bráf mocí svého kulturního rozhledu, svých nesečetných známostí a své diplomatické obratnosti zaujímal vedle své povahy resortního ministra vždy více též posici skutečného českého ministra-krajana vedle Dra Žáčka, jemuž vnitročeské poměry přece byly dost cizí. Česká politika na říšské radě však poskytovala dle Bráfova soudu »obraz žalostný. Radikálové všech barev bezhlaví přežvykovači starých ryze právnicky pojímaných hesel . . . Mladočeši, nejinteligentnější živel mezi českými politiky, indolentní a rozervaní vnitřními neshodami . . . Agrárníci čeští bez inteligence, bez cíle, bez vedení.«⁹⁴⁾ Zvláště zazlival Bráf jim a radikálům, že nedbají rozdílu mezi ryze zemědělskými Slovinci a námi, kteří jako národ industriálně vzrůstající musíme míti péči o svoji mladou industrii. Také jako ministr orby měl totiž Bráf především na paměti celkové české prospěchy národohospodářské. Šlo tehdy o smírné upravení poměru

⁹³⁾ Dopis mně z Vídně 24. února 1909; a hned dne 19. února: »Ani nevěříte, jak mi bylo za těžko odejít.«

⁹⁴⁾ Dopis mně ze 4. července 1909.

se Srbskem, Bráf očekával, že nastane pak nová éra balkánské politiky hospodářské, a toužil, aby nyní také čeští poslanci dělali »trochu slovanské politiky, bēfeme-li to slovo vážně. Naši musí — proti agrárnícké úzkoprsosti — tuto politiku podporovat, nesmí pro několik volů a prasátek dělat bohopusté lermý à la Hohenblum«. Ale sama poslanecká politika na říšské radě by nestačila, také naši domácí akce jest zapotřebí, aby se nové situace užilo hospodářsky. České obchodní komory, vývozní spolek, národohospodářský odbor Národní rady atd., měly by připravit založení a upevnění obchodních spojení v Srbsku, Bosně, Bulharsku atd., mělo by se zvelebit vyučování jižním jazykům na obchodních učilištích. Zkrátka »mělo by se hleděti, abychom svou národohospodářskou polívku na ohníčku příznivější jihoslovanské politiky říšské v čas ohřáli a při teple udržovali. Problém, který za to stojí. Mám z toho radost, že jsem přišel do takové opravdu velké chvíle.⁹⁵⁾

Věci se však vyvíjely směrem české a slovanské věci vždy méně příznivým. Bráf nesl to těžce, ministerské křeslo stávalo se mu vždy nepřijemnějším. Osobně i co do svého resortu vycházel dobře s Bienerthem i s kolegy ministerskými, ale politicky Bienerth klonil se vždy zřejměji na levo. Bezprostřední příčinou Bráfovy demise byly pověstné ochranné zákony jazykové, na kterých se tehdy usnesly sněmy některých zemí alpských o vyloučení českého vyučovacího jazyka ze škol zemí vydržovaných. Bráf ihned oznámil osobně Bienerthovi, že odstoupí ihned, jakmile by v ministerské radě mělo býti odhlasováno, že se mají tyto v zemských sněmech odhlasované zákony předložiti panovníkovi k sankci, a zpravil hned také Dra Žáčka o svém úmyslu. Oba předložili pak císaři pamětní spis Bráfem o tom vypracovaný. Císař povolal Bráfa k audienci, žádaje, aby v úřadě setrval, i když by ministerská rada svojí většinou sankci doporučila; poukazoval k tomu, že ony zemské zákony by měly beztoho jen význam platonický a že jiní čeští ministři bez zřejmých rozpaků spolupodepsali protičeské zákony věcně mnohem citelnější. Bráf byl neoblomný, právě v praktické bezvýznamnosti »ochranných zákonů« spatřoval zbytečnou urážku českého jazyka i národnosti, na konec prohlásil, že by i pouhé setrvání v kabinetě přičilo se jak jeho vlasteneckému cítění, tak tradicím rodu Palackého a Riegra. Císař, který připouštěl jen tradice jediného rodu, domu habsburského, na to mlčky audienci ukončil.⁹⁶⁾

Tím byla Bráfova demise přijata. Vlastnoručním listem císařovým z 1.

⁹⁵⁾ Dopis mně z 8. března 1909.

⁹⁶⁾ Bráf mi dal přečísti vlastnoruční záznam o této audienci; v pozůstalosti se dosud nenašel.

listopadu 1909 byl Bráf »v milosti sprostěn úřadu« ministra orby a udělena mu »u vděčném uznání jeho vynikající činnosti, za svízelných poměrů s neúmornou horlivostí vykonávané«, hodnost tajného rady — Bienerth vyslovil téhož dne dopisem v svém i svých kolegů jméně nejupřímnější politování nad jeho odchodem z kabinetu i nejvřelejší dík za činnou podporu jemu vždy poskytovanou — císař. rozhodnutím ze 7. listopadu dána však Bráfovi nikoli skoro vždy obvyklá »disponibilita« s požitkem aktivního platu spojená, nýbrž povoleno převzetí v dočasný odpočinek s pensí 18.960 K po dobu dočasného odpočinku a pobytu Bráfova v tuzemsku.⁹⁷⁾

Přes krátkou dobu svého úřadování Bráf ukázal se nejlepším ministrem orby, jakého kdy Rakousko mělo; skvěle se tu osvědčily jak jeho theoretické vědomosti, tak jeho bystrozrak státníka i praktického politika hospodářského, tak jeho vynikající a ucelené vzdělání všeobecné, objektivnost a spravedlivost, i kouzlo osobní dobroty a srdečnosti. Bráf neměl při odchodu nepřátel v ministerstvu ani v parlamentě.

Po demisi pobýv několik dní v Hietzingu u Vídně, »aby si odpočal od mluvení«, vrátil se do Prahy — zpět k učitelství, k zamilovaným studiím filosofickým a národohospodářským, pln duševní svěžesti, energie a myšlenkové všestrannosti, bohatosti a pružnosti, činný v řadě nejrozmanitějších oborů našeho národního života hospodářského a kulturního. Česká právnická fakulta požádala jej ihned po jeho demisi, aby jakožto professor honorarius opět se na ní ujal přednášek a cvičení, a když císařským rozhodnutím z 9. února 1910 bylo návrhu profesorského sboru vyhověno, konal v letním běhu 1910 za velké účasti posluchačstva i z kruhů mimoprávnických znovu svá čtení a v zimním běhu 1910-11 cvičení seminární.

V únoru 1911 slaveny jeho šedesáté narozeniny vši českou veřejností bez rozdílu politického přesvědčení způsobem stejně okázalým jako srdečným a zároveň ne pouze vnějším. Úcta i láska, jež mu byly tu proječovány, tvořily snad poslední světlý bod jeho veřejného života.

12. Druhé ministerství, nemoc a smrt.

Již počátkem ledna 1911 Bienerth pověřen byv utvořením nového kabinetu, hleděl získati Bráfa znovu do vlády jako ministra veřejných prací, dovolává se v dlouhém dopise také výslovně přání císařova, který na členství

⁹⁷⁾ Bráf jako státní úředník měl nárok na pensí dle celkové služební doby své, která by již za krátko byla jej opravňovala k plnému požitku pensijnímu 20.000 K; měl tedy o 1040 K méně, než věkem i služebně mladší ministři, daní do disponibility. Ještě hůře pochodil Dr. Žáček, který nebyv před svým ministerstvím ve státní službě, obdržel jen vlastní pensí ministerskou 8000 K.

Bráfovo v kabinetě »klade největší váhu.«⁹⁸⁾ Bráf ihned a definitivně odmítl, odvolává se na lékařský posudek Maixnerův o svém stavu zdravotním. Zatím došlo ve Vídni následkem delšího již volání po pronikavé reformě veřejné správy ke zřízení císařské komise pro tuto reformu, do níž byli z 23 členů povoláni čtyři Čechové. Bráf, Vojtěch Schönborn, Žáček a Gruber. Bráf byl sám, jak ujišťoval, bez všeho vlivu na toto jmenování. Při ustavení se komise byl ihned zvolen předsedou výboru pro vzdělání správního úřednictva. Téměř v zápětí po ustavení se komise došlo však k demisi kabinetu Bienerthova, z něhož podnět ke zřízení komise vyšel, a k utvoření kabinetu nového povolán počátkem listopadu 1911 Gautsch, který hleděl opět přibratí do vlády — byla zvána »ministerstvem kapacit« — dva české ministry. Ministrem veřejných prací byl jmenován Trnka, odborový přednosta železnic, Bráf, který tehdy právě meškal v Lovraně, vyhlédnut za ministra orby. Dlouho se zpěchoval, nezapomněl, s jakou malichernou okázalostí mu byla před dvěma léty projevona prostým pensionováním nemilost, a vyžádal si vzhledem k svému zdravotnímu stavu lhůtu na rozmyšlenou. Správou ministerstva orby byl tudíž pověřen Polák ryt. Zaleski. Bráf dlouho se nerozhodoval, císař již netrpělivě se dotazoval. Teprv dne 19. listopadu 1911 došlo k opětovnému povolání Bráfovu za ministra orby v kabinetě Stürgkhově.⁹⁹⁾ Přijal ministerské křeslo teprve po nejsilnějším nátlaku shora, který se mu nutně jevil plným osobním zadostiučiněním za okolnosti, jimiž byla provázena první jeho demise, i po horlivé přimluvě našich kruhů politických a po lékařském ubezpečení, že zdravotní stav jeho, pobytem v Lovraně na podzim 1911 poněkud zlepšený, námahy úřadu snese. Síly jeho byly však přeceňovány, hned po úplném přesídlení do Vídne dne 11. prosince onemocněl opět, silné horečky, kašel a nespavost stravovaly jeho síly; již dne 17. prosince mi psal, »jen v krátkosti Vás zpravuji, že se osud můj tady začíná pro mne zatáčet tragicky, sedmý den již ležím s katarhovými zjevy, podobnými oněm, které mne měly v klepetech před dvěma lety, tehdy jsem však byl »v. v.«, teď jsem docela neaktivní aktivní ministr.« Od té doby až na krátké zlepšení v únoru byl jeho druhý ministerský život skoro nepřetržitým mučednictvím.¹⁰⁰⁾ I za své těžké

⁹⁸⁾ Dopis Bienerthův ze 4. ledna 1911, doručený Bráfovi v Praze odborovým přednostou Greifem.

⁹⁹⁾ Vylučujeme obšírně kroniku druhého ministerství i posledního martyria Bráfova, protože brzy po jeho smrti objevila se bohužel potřeba hájiti Bráfa proti nespravedlivým útokům v domácím tisku, zatím co jeho ministerský druh, ryt. Zaleski, věnoval mu v úvodníku »Fremdenblattu« neobyčejně vřelou vzpomínku po smrti.

¹⁰⁰⁾ Líčeno dílem dle zápisků pí. Libuše Bráfové a dopisů Bráfových, dílem dle dojmů vlastních častých návštěv při cestách, tehdy ke schůzím komise pro reformu správy do Vídne konaných.

nemoci konal však povinnosti svého úřadu vytrvale a věrně, celé první týdny a pak znovu poslední měsíce úřadoval a návštěvy přijímal v posteli nebo, když alespoň lůžko opustiti mohl, v saloně svého ministerského bytu, a vždy, jakmile se dostavila přechodná úleva, s napětím všech sil ujal se úřadování v plném rozsahu. Je přímo úžasno, co myšlenek, podnětů i činů v tak krátké době pouhých sedmi měsíců a při zlomeném zdraví fysickém vzešlo z jeho geniální hlavy a z jeho neúnavně pracovitého péra, nová opatření k vybudování zemědělského vzdělání, zejména přípravy ke všeobecnému zavedení komerčního vyučování na školách zemědělských, propagace a zřizování ústavů pro zemědělské účetnictví u zemědělských rad, nové kroky v otázce zemědělského zadlužení (nařídil sdělení grafického znázornění vývoje zemědělského zadlužení a nucených dražeb zemědělského majetku za posledních 40 let dle jednotlivých zemí i dle různých forem zadlužení a sám předsedal, jsa již těžce churav, anketě zemědělských družstevních svazů a hypotekárních ústavů, již všecken sběhlý materiál byl k prozkoumání předložen), účelná úprava zemědělského subvenčnictví, k níž sbírán obsáhlý velice zajímavý materiál o tom, jakým způsobem se zemědělské subvence v cizině i v našich zemích poskytují, upotřebují a kontrolují, příprava zákona o zřízení fondu na podporu chovu dobytka a zpeněžení dobytka, k utvoření aparátu pro inspekci chovu dobytka v ministerstvu orby, k financování všeobecné společnosti k zužitkování dobytka a pod., akce za zvelebováním ovocnictví, zelinářství a sadařství, zejména v opozdělých zemích jihorakouských, reforma cenové statistiky, — věru obrovská práce, všestrannost a energie muže, jehož tělo již smrtelnou nemocí bylo schváčeno. Při tom bezpočetné návštěvy úřední, politické i soukromé — Bráf nedovedl se nikomu odepřítí, každý měl k němu kdykoli přístup — byl Bráf již za prvního ministerství vedle dra Žáčka pro své rozsáhlé styky a známosti jakýmsi druhým ministrem krajanem, oč hůře bylo pro něho, když za Stürgkha zůstalo krajské ministerstvo neobsazeno!¹⁰¹⁾

K veliké práci — jednáno tehdy také o obchodní smlouvě s Bulharskem a o rakousko-uherském vyrovnání, společná ministerská rada s uherskými ministry konala se za jeho nemoci u něho v bytě — k fysickým namáháním a k bolestem družila se u Bráfa hluboká duševní sklíčenost: litoval záhy po svém přijetí ministerského křesla, že opustil milé jemu a krásné působiště v Praze — psal mi 14. ledna 1912 ohledně Národohospodářského ústavu »co bych za to dal, kdybych mohl býti mezi Vámi, třeba s tím málem spolupůsobení, jaké mi dosud bylo možno« — že nemůže napsati theore-

¹⁰¹⁾ Srv. můj článek Bráfovo druhé ministerství v Přehledu 1913-14 a Obzor národohosp. 1913, str. 441 a násl.

tické vědecké dílo, k němuž se v posledních letech chystal, šířil se nespokojeností, že se úřadu svému nemůže věnovati tak celem, jak při svém vysokém citu pro povinnost pokládal za nezbytno, a že nebude s to, aby dokončil záměry již za svého prvního ministerství pojaté.

Nenáviděl »nešťastnou Vídeň«, hrob svého zdraví a spokojenosti — když jsem v říjnu 1911 navrhoval Dra Baleje pro národně významný úřad ve Vídni, psal mi z Lovrany: »vřele jsem doporučil, jen přijme-li on! On je vroucně česky cítící člověk, co má v té Sakraboronii hledati«, a jako příznak stále před sebou zřel osud Kaizlův a Rezkův.

Dne 6. února obdržel Bráf čestný rakousko-uherský odznak pro umění a vědy, vyznamenání, jež — jak mi psal 15. téhož měsíce — »padlo na něho z nenadání«, ač vznikl návrh již před jeho jmenováním ministrem z vlastní iniciativy Stürgkhovy, a jež mu s počátku způsobilo »spíše tíseň než radost«, když prý » v duchu prolétl řadu známých mužů, kteří znak ten mají« — jeho skromnost i zde vlastní zásluhy stavěla do pozadí proti jiným. Koncem února se jeho zdraví do té míry polepšilo, že mohl se s poděkováním odebrati k císaři — byla to jeho poslední audience, císař byl k němu neobyčejně milostiv.

Zlepšení zdraví bylo však jen dočasné a spíše zdánlivé. Blížily se velikonoce a Bráf byl by rád použil svátků k zotavení. Stürgkh nechtěl dáti dovolenou delší 10 dnů, i odejel Bráf dne 31. března opět do Lovrany, kde se mu v předcházejícím podzimu tak líbilo. Ale tentokrát byl zklamán, nezotavoval se jako jindy a při návratu pozdě večer 11. dubna do Vídně vypadal hůře, než když odjížděl — zvolna a těžce vycházel z jižního nádraží, nejposlednější ze všech cestujících, a lékař předem objednaný čekal již v bytě. Ale hned brzo ráno opět do úřadu a, ač lékař nařizoval všemožné šetření, znovu spisy, jednání a návštěvy, bez vycházek a odpočinku, vzrůstající nevolnost, potíže dechu, obklady a léky chuť k jídlu kazící, vždy horší kašel, nespavost v noci a k ránu slabosti mdlobám podobné, znenáhla i rostoucí otoky nohou. Nesmírná touha po klidu a uniknutí z Vídně se ho zmocňovala, střídaly se u něho myšlenky na smrt a na demisi, kladl si sám již jen půlletní lhůtu života, a při tom s nadlidským přemáháním stále úřadování a vyjednávání a plné pokoje návštěvníků, čekajících na rozmluvu. Bráf opětovně se zabýval myšlenkou a také oznámil Stürgkhovi úmysl podati demisi, ale demise opětovně mu unikala — mluvilo se o nervose, nevěřilo se v jeho těžké onemocnění, vždyť pracoval tolik jako málokdo v plném zdraví a síle, a milejším mu byl na loži choroby než jiný v úřadovně ministerské, řekl Stürgkh, i nabízel ulehčení, jakého by si Bráf přál.

V polovici května 1912 odejel Bráf k lékařské radě na nějaký čas na

Semmering — nerad, chtěl raději do Roztok, leč náhlý obrat počasí, mlhy a sníh způsobily spíše zhoršení než zlepšení choroby, valem již postupující, vzpomínal na syna, který v těch dnech před čtyřmi roky zemřel v sanatoriu Görbersdorfském. Rozhodnuto v létě jeti do Roztok a Stürgkh slíbil Bráfovi dáti mu tam k vedení korespondence mladšího úředníka ministerského a zříditi telefonické spojení s ministerstvem orby ve Vídni. V svém velkém rozčilení a nechuti k Vídni Bráf si přál jeti ze Semmeringu přímo do Roztok, nebyl by však snesl námahy cestovní i ukázal se nezbytným několikadenní odpočinek ve Vídni. Všecko úřednictvo tu přicházelo vřele se loučit a všichni mu upřímně přáli uzdravení. Dne 5. června konal Bráf poslední svou cestu z Vídně do Roztok. Ve ville zařízena kancelář, u stolku na verandě Bráf pročítal spisy, určoval způsob vyřízení, nebo sám diktoval koncepty a podepisoval.

Počáteční úleva z návratu do drahého domova ustupovala však slabosti vždy patrnější, otok nohou jej nesmírně mořil, přecházel i na ruce a znesnášoval i pouhé podpisování, nemohl ani ulehnutí, toužil po úplném klidu, mluvil znovu o smrti a nabízel znovu Stürgkhovu tehdejšímu zástupci Heindoldovi demisi — znovu marně — trpěl mnoho a sám říkal, že je mučedníkem. Ke sklonku června cítil jasně, že se blíží konec, staral se jen, aby úmrtím svým nepokazil slavnost odhalení pomníku Palackého, při které si původně přál promluvit. Poslední noc jeho byla dosti klidná, k polední v pondělí dne 1. července však dechových obtíží přibývalo, málo mluvil — poslední jeho slova byla »Tak dobrou noc« — dýchal vždy slaběji, až po dvanácté hodině polední tiše usnul navždy.

Dlouhé a bolestné bylo jeho utrpení, krátká, tichá a klidná jeho smrt.

Ve čtvrtek dne 4. července odpoledne konal se jeho pohřeb z kolegiátálního chrámu vyšehradského do rodinné hrobky Riegrovy na Vyšehradě za účasti zástupců císaře a tehdejšího arciknížete Karla Frant. Josefa, ministerstev i státních a samosprávných úřadů vůbec, kruhů vědeckých a literárních i za obrovské účasti obecnstva, jež vyplňovalo i prostory mimo hřbitovní. Na stupních Slavína promluvili u jeho rakve dr. Karel Mattuš, prof. dr. Cyril Horáček, dr. Jindřich Šolc a JUC. Karel Novák. Právnická fakulta uctila jeho památku smuteční schůzí ve velké aule Karolina.

*

Odešel v Bráfovi vroucí vlastenec — Čech až do nejzazších vláken svého srdce, prohlásil sám na místech nejvyšších —, vzácný člověk, charakter přímý, poctivý a čistý; politik důmyslný, straně národní jako své, ale především národu svému do poslední kapky krve věrný a o prospěchu jeho dbalý, jak řekl nad jeho rakví Dr. Mattuš.

Bráf neznal ústupků a kompromisů od energického hájení toho, co dle svého vnitřního přesvědčení pokládal za pravdu a právo;¹⁰²⁾ šel za svým přesvědčením nezločně, neohlížeje se ani nahoru ani dolů, byla mu úplně cizí demagogie proti massám, a dovedl uhájiti své stanovisko a rozhodnutí i naproti vůli nejvyšších činitelů ve státě.

Bráf byl stranníkem politickým, dovedl v zájmu své strany za nejtěžších dob státi na místech nejexponovanějších — ale příslušenství ke straně nikdy mu nebránilo uznávati dobré stránky a činy jiných stran a osob, třeba i v protivném táboře stojících.

Na obratu let devadesátých, v době, kdy v politickém zápasu na nejlepší české hlavy byly kydány nezasloužené hany, Bráf v obraně svých přátel politických i v přesvědčení, že v jeho politickém táboře jest trvalý prospěch národa, nešetřil protivníků žravým vtípem, který tím více rozhořčoval, čím byl pravdivější a přiléhavější, i patřil proto Bráf k protivníkům nejobávanějším a nejnenáviděnějším. Čas silně shladil protivy právě mezi těmi stranami, které se tehdy nejnenáviděněji potíraly, a v posledním více než desetiletí jeho života nebylo snad v českém národě člověka, jenž by byl v Bráfovi vysoko necenil vynikající potence vědecké a politické i vysoké kvality mravní. Snad by i ve čtyřletí hrozné války bylo s českým národem dopadlo leccos jinak, kdyby v radě koruny byl v rozhodných tehdy okamžicích zasedal muž toho politického věhlasu a vroucí české rozhodnosti a té osobní autority i obratnosti, jakými vynikal Bráf.

Postupující věk a s rostoucí zálibou pěstovaná studia filosofická i duševní zápasy a tělesné útrapy učinily z Bráfa, kdysi bojovného politika, v soukromém životě vždy však člověka citlivého a dobrosrdečného, v posledních letech jeho života muže zvláště bezpříkladné dobroty a účinnosti, sebezapření a šlechtnosti. Zapomínal starých nepřátelství, a kdekoli cítil potřebu a mohl, bez žádosti neodpíral příspěvní ani bývalým protivníkům. Byl jakoby v jednom antický stoik a novodobý křesťan, křesťan byt i ne dle živé víry, přece jistě dle vůle a skutků, který jen dobro chtěl, a kde mohl, i dobro konal, člověk nejjemnější kultury duševní i mravní.

Přes všechny společenské styky s konservativci a s feudální aristokracií byl Bráf ve svém citění a jednání ušlechtilým demokratem, stejně choval se k vysokým jako k nízkým, neznal rozdílů stavu ani majetku a s trpkostí ukazoval na pohřební pompy boháčů, zatím co chudině se nedostává ani na živobytí. Nikdy, stejně jako Rieger, nic nežádal pro sebe, nikdy netoužil

¹⁰²⁾ Z dopisu Randovi 6. března 1906: Změnit názor o všeobecném rovném volebním právu mohl sice Gautsch, ale bylo by »těžko mně, který jsem se nikdy nedal ani příkořimi svěsti k odchylce od důsledného hájení svého přesvědčení.«

po titulech ani hodnostech, tím méně po hmotných výhodách. Svým politickým ideám přinesl oběti sáhající do statisíců, a jeho soukromá dobročinnost přátelům i cizím a neznámým svojí bezmezností přiváděla druhdy jeho samého ve hmotnou tíseň.

Byl posléze člověkem neobyčejně skromným; nikdy se netlačil v před, sebe a svoji práci posuzoval nejpřísněji a často přímo podceňoval. Uznání, jehož se mu při oslavě šedesátých narozenin celým národem svorně dostalo, skromně odmítal jakožto chválu daleko nad jeho zásluhu jdoucí a prohlásil je za svůj dluh pro čas příští, jež teprve v budoucnosti vynasnaží se splatit, pokud síly jeho stačí.

Osud jinak určil. Ti, kdož se s ním blíže stýkali, vědí, kolik plánů vědeckých zašlo s jeho výraznou hlavou, kolik nevyslovených myšlenek zmlklo navždy s jeho druhdy tak výmluvnými rty . . .

DODATEK

SEZNAM BRÁFOVÝCH PRACÍ.

(Nalezen v pozůstalosti Bráfově; opis staršího konceptu; práce zde proložené vyzážené jsou v seznamu podtrženy nebo po straně červeně vyznačeny).

Pod vlastním jménem uveřejněné práce:

O vědeckých spolcích odborných. V »Kalend. čes. stud.« na rok 1874 (po druhé otištěno v kal. tom 1877—78).

Ze statistiky záloženské. Bergrův kap. kalendář zálož. na r. 1884.

Poměr banky rak. uherské k záložnám. Bergrův Zálož. ročník na 1886.

Banka rak. uherská a záložny. Tamtéž na rok 1887.

O skladištích veřejných. (Výr. zpráva Českoslov. obch. akademie 1876). 27 str.

O poskytování státních subvencí drahám železným. (Tamže 1877). 14 str.

Ažio. (Posel z Prahy 1878, č. 212, 215, 217, 222 a 225. — Výtah z habil. spisu.)

Ochranné clo a obchodní smlouvy v Rakousku. (Osvěta 1879). 29 str.

O reformě bratrských pokladen hornických. (Právník 1880). 42 str.

Haftpflicht in Österreich (gemeinschl. mit Randa). Schriften des V. für Sozialpolitik, XIX. Band.

Panství obchodu. (Osvěta 1881). 12 str.

Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse. (Prag, Otto 1881). 167 str.

Obec dělnická. (Lumír 1882, č. 11 a 12.)

Almužna a mzda. (Sbírka přednášek a rozprav 1883.) 32 str.

Dvě nutné opravy. (Praha 1884.) 71 str.

O statistice samosprávy. (Přednáška, Praha 1884.) 13 str.

Počátkové nauky o dani progressivné. (Právník 1884.) 17 str.

Oprava zákona o hosp. záložnách okresních. (Právník 1885.) 7 str.

Schulze-Delitzsch a záložny české. (Malá polit. bibl.)

Náprava měny. (Brno 1885.) 44 str.

Meliorační úvěr. (Praha 1890.) 133 str.

Über Meliorationscredit mit besonderer Rücksicht auf Österreich. (Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Sozialpol. und Verwaltung 1892.) 22 str.

Články o dělnické otázce. Do Ottova Slov. nauč. napsal. (1893.)

Kterak upravití meliorační úvěr na Moravě. (Českomor. nár. hosp. 1892, č. 1 a 2.)

O nápravě měny. (Osvěta 1893, č. 5, 6, 9.) 55 str.

Sociální politika států evropských. (Almanach Čes. Akademie 1895). 31 str.

Dva staré návrhy na odklizení dluhů pozemkových. (České listy hosp. 1895.)

Rozhledy. (Doslov k dílu »Sto let práce« 1895; totéž něm.: Rückblick und Umschau.)

Některé úvahy o úrokových poměrech v Čechách. (Obzor národohosp. 1896, č. 2—4.)

Kterak pokračuje myšlenka povinného pojišťování dělnického. (Přednášková knihovna 1896) Str. 31.

L'état économique et social du peuple tchèque. (La Nation tchèque 1896.)

Břímě, které se dá zmenšit. (Praha 1896.)

Příspěvky k dějinám zemědělského vyučování v Čechách. (Zeměd. listy 1896.)

Příbytečné poměry velkých měst se zvláštním zřetelem k Praze. (Též něm. překlad.)

Boj proti liberalismu. (Obzor národohosp. 1897.)

O novém buditelství kněžském. (Alétheia 1897.)

Listy o studiu národohospodářském. (Alétheia 1897.)

Ještě kus studie o poměrech úrokových. (Obzor národohosp. 1897.)

O samosprávě anglické. (Sborník »Samospráva« 1898.)

O některých starších a novějších projektech rakouských v příčině samosprávy. (Tamže 1898.)

Statistika. (Refer. o české působnosti statist. v jubil. Památn. České Akademie.)

Der landwirtschaftliche Hypothekarcredit in Österreich während der letzten 50 Jahre. 1899. 96 str.

Jak vznikla Česká Akademie? Osvěta 1901.

Referat über die Organisation der landw. Interessenvertretung (Mitteilungen über die Verhandlungen der Section f. Land- u. Forstw. des Industrie- u. Landwirtschaftsrathes I. u. II. Tagung. [Wien 1900.]) Str. 79.

Referat über die Bestellung landw. Sachverständ. bei den polit. Behörden. (ibidem III. Tagung.)

Nynější stav otázky o závazných společenstvech rolnických. (Obzor národohosp. 1900.)

Ideje a skutečnosti v samosprávě. (Věstník samospráv. a národohosp. 1901, č. 3—6, a zvl. otisk.)

Slovník naučný (kromě článků o děln. otázce): Agrární zákonodárství. Blahobyť. Bydliště podporná. Číslo. Dědické právo (s hled. sociálního). Fysiokratism. Chudinství veřejné. Individualismus. Internacionála. Jedinodaň. Kolektivismus. Kommunismus. Kurs. Lombardní zápůjčky. Loterie. Loterní zápůjčky. Měna. Peníze. Peníze papírové. Přesouvání daní. J. B. Say. A. Smith. Transportní daň. Utilitarism. Úvěr. Výroba.

Mischler-Ulbrich, Österr. Staatswörterbuch: Bank österr.-ung. (2. vyd.), Banken (2. vyd.), Begründung der Eisenbahnen (2. vyd.), Eisenbahnen, geschichtl. u. statist. (2. vyd.), Eisenbahnsubventionen (2. vyd.), Handelsverträge (2. vyd.), Land-

und forstwirtsch. Unterricht. (2. vyd.) Meliorationscredit. Schuldenconvertierungen. (Jen v 1. vydání.)

Textilní Obzor: Článek o textilním průmyslu, z něhož jest otisk v Technickém kalendáři.

Alétheia, ročn. II. a násl. Každoměsíční polit. úvodník. V ročn. 1903, číslo březn.: Ti, kdož neumírají.

Jos. Kaizl, Osvěta 1901.

Matouš Taliř, Osvěta 1902, Almanach Čes. Akademie na r. 1902 (nekrolog).

Plány selského vybavení dluhového v Rak. Sborník věd pr. a stát. I. (Dodatek II.)

Hospod. nár. a hospod. světové. (Tamže II.)

Závazná společenstva rolnická. (Zeměd. listy VII. roč., č. 2.)

Ideje a skutečnosti celopolitické. (Hl. Nár. 1901. — Přednáška v Č. klubu.)

Listy politického kacíře. Hl. Nár. 1902 a zvl. otisk.

O studiu věd sociálních. (Otisk z Alétheiy 1902 — řeč Velehradská.)

Národohosp. vývoj český a Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách. (Národ. Obzor 1903.)

Karel Matuš. Osvěta 1906, I., str. 491. (Též v Hl. Nár., jinak, a v Právn.)

Základní zákon zemědělství a družstevní svépomoc. (Řeč na I. sjezdu svépom. společ. hosp. v král. Českém 1906, něm. překlad v Deutsche Genossenschaftspresse 1906.)

Sociální vědy a kněž. (Otisk z Věstn. katol. duch. 1906 — řeč v Budějovicích 7. srpna 1906.)

O soc. úloze kněžstva. (Řeč na sjezdu kleriků v Kolíně 1905. — Věstník kat., první vydání sjezd zemské jednoty čs. katol. duchov. v král. Českém, Praha 1901.) Něm. překlad: Die sozialen Aufgaben des Klerus, übers. von Anastasius Horn. (Prag 1905.)

Lidová revue 1905: Co jsem chtěl v Kolíně. (Přednáška kolínská — separ. — v Nár. Polit. 1905.)

Lidová revue 1906: Franklinovy styky s Prahou.

O národohosp. úst. Přednáška v Merkur. (V čas. Spolku absol. obch. — v Obzoru národohosp.)

Národohosp. ústav. (Obzor národohosp. 1906.)

Jiří Pražák. (Nekrolog.) Právník 1905, seš. VI.

Národní hospod. a školství národní. (Beseda učitelská 1904-5, č. 1. a 2.)

O vyučování nauce obchodní. Obchodní listy r. 1902. (Něm. překlad v Öst. Ztschr. f. kaufm. Unterricht a slovinský překlad, nevím kde.)

Jiří kníže z Lobkovic. Máj 1905.

Obchod je práce hlavou. Obchodní obzor 1906, č. 1 a 2.

Hospod. národní a světové. Sborník věd pr. a stát.

Landwirtschaftsrat: Referat über die Reform d. landw. Statistik. Statistika osevu a sklizní. Sborník věd pr. a státních 1904—5.

O zlatém dnu maloživnosti. (Řeč 17. září 1905.) Společenská knihovna č. 3.

O poslední předloze nápravy měnové. Osvěta 1903.

Dovršení rak.-uh. nápravy měnové. Sborník 1903.

Morava národohospodářská. (Moravská čítanka 1907.)

Národohospodářské potřeby české. Přednáška z 10. prosince 1904 ve Dvoře Král. (Spec. otisk ze »Záboje« 1905.)

Das Volkswirtschaft. Institut bei der Böhm. Akademie in Prag. (Czechische Revue 1907.)

Politické vědy v Čechách na sklonku věku osmnáctého a v první polovici devatenáctého. (Almanach Č. Akad. na 1906.)

Vysoké učení obchodní. Obzor národohosp. 1907, 1 č.

Národohosp. ústav při České Akademii. Obzor národohosp., březen 1906.

Národohosp. ústav při České Akademii. Lidová revue, leden 1907.

Die Pensionsversicherung der Privatangestellten. Ztschrft. für Sozialwissenschaft 1907.

Das Gesetz über die Pensionsversicherung der Privatangestellten, Ztschrft. für Volksw., Verwaltung und Sozialpolitik 1907.

O povaze vědy národohosp. (Přednáška při okresní poradě učit. měšť. škol v Kutné Hoře, červenec 1907. Časopis »Škola měšť.« č. 16, 1907.)

Řeč při sjezdu absol. obchod. akademie v Chrudimi 20. května 1907.

V indexu »Právnicka« ještě uvedeno (jsou ale jen obsahy přednášek): O dvojité měně, XXI., 32, 175. O karakt. social. hnutí na severu českém, XIX., 757, 852. O lichvě XVIII., 717. O zákonné ochraně vynálezů průmysl., XVII., 605. Příspěvek k historii prům. v Čechách, XX., 390.

Pens. pojišťov. v Rakousku a přípravy k němu v Německu. (Obzor nár.-hosp. 1908, 1 č.)

Banky. Dvě úvodní přednášky v kursu pro úř. bankovní. (1908, Batovec.)

Leták o Hlávkoví, rozdávaný o jeho pohřbu.

Josef Hlávka. Posmrtní vzpomínka. Osvěta 1908.

Národohosp. Obzor. Řeč o 75. valném shromážd. Průmysl. Jednoty r. 1908.

Hospodářství, právo a politika za panování Frant. Josefa. (Právnick 1908, prosinec. — Něm. překlad v Union.)

České a německé: »Svůj k svému.« (Osvěta 1909, 1—3.)

Krcálek a zlaté tele. (Pražská lidová revue, leden 1909.)

Projekt pozemkové banky. Česká polit. č. 7.

Votum o jazyk. a krajské předloze Bienertově. Union.

Bodenentschuldungsproblem v Zeit o svatoduš. svátcích 1903.

O politické a sociální působnosti akadem. mládeže. (Alétheia 1898.)

Francouzsko-česká úvěrní politika. Lidová revue, březen 1910, s replikou (anon.) na odpověď v Samostatnosti.

V Sels. L. článek o Táb. akademii hosp.

Obchodní směr do zemědělských škol. (Zeměd. archiv 1910. — Zpracov. úvodu k dotazníku o hosp. škols. a referátu v Roln. radě.)

Národní hospodářství na školách obchodních. (Národ. Obzor 1910.)

Řeč při jubileu Akad. čt. spolku. (20. listopadu 1910, správně v Union.)

Hlávka a Wiehl. Osvěta, 41. ročn., 1. číslo. (Prosinec 1910.)

Politik der Vorstöße. Zeit, 25. prosince 1910.

Positivní politika kulturní. Mor. Orlice, 25. prosince 1910.

Na jiném starším listku v pozůstalosti zachovaném jsou ještě (kromě prací shora uvedených) zaznamenány tyto, jež Bráf při pozdějším opisu vynechal:

Papiergeldentwertung und Agio. (Studie über die Entstehung etc. — Nicht gedruckt.) — Referáty a posudky v Právnicku, Athenaeu, Sl. naučn. Ottově, Českomor. nár. hospod., Záloženském věstníku. — Články o »dělnické otázce« do Ottova »Slovn. nauč.«, napsal dr. Albín Bráf, Praha 1893.

Některé věci zde chybí, na př. referát o ženském (výrob.) spolku v Karlsruhe v Ženských listech 1875, čl. v Besedě učitelské, ročn. XXXVII. (sr. Pražs. lid. revue, prosinec 1905); čl. o Nár.-hosp. ústavě ve Věstníku absolventů čl. obch. akademii, červen 1906; Kapitola o národohospodářském vlastenectví v ženském kalendáři Růž. Jesenské na r. 1912 a j.

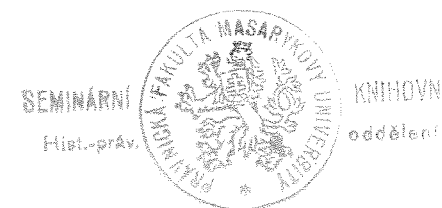
DOSLOV

V posledních letech života, jako ministr na odpočinku a čestný profesor české university, Bráf chystal se napsati ne-li soustavnější autobiografii, tedy alespoň obsáhlejší vzpomínky od svých dětských let až po příběhy svého roku minister-ského. Našly se také některé k tomu poznámky, pouze heslovité, v jeho pozůsta-losti. Druhý jeho povolání za ministra, které skončilo jeho smrtí, zmařilo tento úmysl. Zbyly po něm toliko »Paměti«, v prvním svazku tohoto vydání otištěné a rukopisný seznam všech jeho prací pod vlastním jménem až do r. 1910 uveřej-něných. Také z obrovského počtu dopisů jím osobním i politickým přátelům a j. odeslaných mohlo býti dosud jen něco málo získáno pro použití biografické. Dopisy Bráfovi došlé, úřední listiny, zápisky Marie Červinkové-Riegrové, pokud se týkaly Bráfa, a jiné rukopisné památky byly mně k použití odevzdány pí. Libuší Bráfovou.

Obmezenost prostoru v tomto svazku pro životopis Bráfův zbývajícího, pře-veliká spousta listinného i tištěného materiálu dosud jen z části prozkoumaného či jen přístupného, bohatá členitost působení a zájmu Bráfova i překrátký čas mně k napsání životopisu vyměřený, ač-li žádoucí rychlý postup vydávání výběru Brá-fových spisů neměl doznati citelného zpoždění, způsobily, že jsem zevrubně vy-ličení životních běhů Bráfových musil odložit k vhodnější příležitosti budoucí. Práce mi však byla prozatím usnadněna tím, že jsem mohl použití životopisného náčrtu, jež jsem v r. 1918 napsal pro jubilejní památník »Všehrdu«, doplniv jej ovšem alespoň částečně prameny nověji mně otevřenými a zejména obsírnějším vy-psáním oněch stránek působení Bráfova, které ležely mimo jeho činnost učitelskou a literární, aniž došly většího povšimnutí v jeho »Pamětech«. Že jsem i nyní při-hlížel především k Bráfově lidské stránce, k jeho snahám, zápasům a výsledkům, nebude snad závadou.

V Praze, dne 28. září 1923.

Dr. Jos. Gruber.

OBSAH:

1. Bráfovo mládí a doba studijní	213
2. Bráf na československé obchodní akademii, Habilitace na technice a na universitě	216
3. Politická ekonomie na pražské universitě, Bráfovo »vědecké blouzení«. Jmenování jeho profesorem	222
4. Bráf jako profesor	228
5. Bráf zemským poslancem a přisedicím výboru zemského	230
6. Bráfův sňatek a život rodinný	234
7. Bráfova další činnost veřejná	237
8. Literární činnost Bráfova	244
9. Bráf českonárodní buditel hospodářský	248
10. Smrt jediného syna	253
11. Bráfovo první ministerství	256
12. Druhé ministerství, nemoc a smrt	259
D o d a t e k. Seznam Bráfových prací	265
Doslov	269

REV15

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 5 0 0 9 0 6

ROBERT REINHOLD
BRNO
1953